

DELLA

RHETORICA

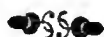
TOMO SECONDO.

OPERE DIVERSE.

NOMI, ET ORDINE
DELLE
COSE CONTENVTE
IN QVESTO SECONDO TOMO.

SVBASIANI
SELECTA PAVCA
AD
RHETORICES NATVRAM ATTINENTIA:

SVBASIANI

SELECTA PAVCA

A D

RHETORICES NATVRAM

ATTINENTIA:

SVBASIANI SELECTA.

Ex Plvtarcho Lib. De Reip. Ger. Prae.

VO nam pacto priuatus aliquis à toga & habitu plebeo, ad regendam Vrbem se conferens multitudinem in sua potestate habere queat, nisi oratione instructus in persuadendo, & alliciendo ministra?

Ex Eodem Plvtarcho.

CHrisippus Rhetoricam definit, *Artem in ornatu, & ordine orationis versantem*.

Ex Diogene Laertio.

STоicorum alij definiunt Rhetoricem, *scientiam benè dicendi, circa orationem, ad persuadendum idoneam*.

Ex Aristide.

DVplex est Rhetoricæ genus: quorum alterum sit Adulatio, turpisq; concio: alterum Iustitiæ cura.

Ex Sexto Empirico.

DIcunt nonnulli, quòd duplex sit Rhetorica. Alia quidem bona, & honesta, & quæ est inter sapientes: Alia quæ est

inter mediocres. Accusetur non bona, & honesta, sed improborum Rhetorica. Nonnulli vtuntur etiam exemplis. Quomodo enim pugil, qui verberat patrem, non ideò verberat, quòd sit peritus artis pugnandi: sed propterea quòd sit prauis moribus: Ita qui in dicendi arte se exercuit, & ea vtitur aduersus patriam, & leges, non est eiusmodi propter Rhetoricam; sed propter suam prauitatem.

Ex Aristide.

ILlud igitur demonstrandum restat vnum, Platonem quoque ipsum eadem, quæ nos de Rhetorica sentire: & in Politico quidem sic ait. *Eodem modo nunc etiam quæcunque aliena, neque coniuncta sunt, à ciuili scientia sunt remota. Relinquuntur autem quæ sunt alicuius precij, & cognata; nempè Imperatoris, & Iudicis, & quæcumque cum Arte Regia coniuncta Rhetorica, & æquitatem persuadens Ciuitates vna gubernat.*

Ex Lib. Ad Heren.

ORatoriam facultatem in eo genere ponemus, vt eam ciuilis scientiæ partem esse dicamus.

Ex Ammonio.

RHetorica est facultas quædam, arte perfecta, quæ in ea versatur oratione, quæ valeat, & pertineat ad fidem in causa ciuili faciendam, cuius finis est bene dicere.

Ex Suida.

RHetorica verò est *Scientia iustorum:*

Ex

Ex Aristide.

NIhil est aliud Rhetorica, quàm *Prudentia, cum facultate dicendi coniuncta*, vt non ipse tantùm quis optima quæque facere, sed etiam alijs persuadere possit.

Ex Eodem.

ESt Rhetorica, meo iudicio, simulacrum partis cuiusdam scientiæ ciuilis.

Ex Eodem.

EAndem Rhetorica, quam Ars legum ferendarum, est naturam sortita; si quidem vtramque diligenter velimus inspicere: atque adeò pars est Rhetoricę ars legum, atque in omnibus inferior.

Ex Aristotele.

SIt autem Rhetorica *facultas, in quaque re, videndi, quod contingit esse idoneum ad faciendam fidem*. Hoc enim nullius alterius est artis munus.

Ex Diogene Laertio In Vita Platonis.

RHetoricæ vis, & officium circa particularia, non circa vniuersalia versari. Quærit enim non de *iure* ipso, verùm de *particularibus iustis*.

Ex Plutarcho.

ISocrates interrogatus, quæ vis esset Rhetoricæ, respondit *de paruis magna, de magnis parua dicere*.

Ex

Ex Lib. Ad Heren.

OFficium autem eius facultatis videtur esse *dicere appositè ad persuasionem:* finis *persuadere dictione*. Inter *officium* autem, & *finem* hoc interest, quòd in officio quid fieri: in fine quid officio conueniat consideratur.

Ex Eodem.

ORatoris officium est, de ijs rebus posse dicere, quæ res ad vsum ciuilem moribus, & legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad eius fieri potest.

Ex Aristide.

ESt igitur Rhetoricæ munus, vt & prudentia valeat, & non ipsum tantum aliquem, quæ debet, facientem, sed & alijs quæ facere oporteat persuadentem, ac denique planè Regium exhibeat.

Ex Aristotele.

Ἡ Ῥητορική ἐστιν ἀντίστροφος τῇ διαλεκτικῇ.

Ex Petri Victorii Comment. In Rhet. Aristotelis

Ἡ ῥητορική ἐστιν ἀντίστροφος τῇ διαλεκτικῇ.

PRimam hanc huius libri partem, summos viros, qui ipsam interpretentur habere, constat, M. Ciceronem & Alexandrum Aphrodisiensem: quorum alter, cum ingenuas etiam alias artes didicisset, huius maximè studij atque artificij peritissimus meritò semper est habitus: alter vero ita accurate cunctos Aristotelis libros euoluit, ac tantum ingenio valuit, vt omnia obscuriora sensa eorum, & percipere ipse, & alijs declarare potuerit. Dissidere tamen hi inter se in loci huius explicatione viden-

videntur. quare sententias amborum proferam, & quid vtrunq; secutum esse suspicer, ostendam. Ciceronis igitur ex oratore verba hæc sunt. *Atq; etiam ante hunc Aristoteles, principio artis rhetoricæ, dicit illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticæ, vt hoc videlicet differant inter se: quòd hæc ratio dicendi, latior sit: illa loquendi, contractior.* Hæc autem è libro primo Academicarum quæstionum ad Varronem. *Huic quasi ex altera parte, oratoria vis dicendi adhibebatur: explicatrix orationis perpetuæ, ad persuadendum accommodatæ:* eundem enim hunc locum manifesto intelligit, quamuis sententiam hanc Aristotelis esse, vt in oratore fecerat, non ostendat. Alexander vero in primum librum Topicorum, de dialectica loquens, inquit. Τοιαύτην δ᾽ οὖσαν αὐτὴν εἰκότως, καὶ ἀντίστροφόν φησιν ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι τῇ ῥητορικῇ, ἐπειδὴ κἀκείνη περὶ τὰ πιθανά: ἃ, τῷ ἔνδοξα εἶναι καὶ αὐτῆς ἐστὶ τοιαῦτα: τὸ γὰρ ἀντίστροφον ἀντὶ τοῦ ἰσόστροφόν τε καὶ περὶ τὰ αὐτὰ στρεφομένην καὶ καταγινομένην, λέγει. Cum tradat hic scilicet Aristoteles dialecticam esse *antistrephon* rhetoricæ: sit autem dialectica qualem illic descripsit Alexander, recte ipsum fecisse. Rhetorica nanq; circa res ad persuadendum accommodatas versatur, quę huiuscemodi sunt, ac naturam eam habent, quia conueniunt opinionibus hominum: quicquid enim sensibus iudicijsq; hominum conuenit, id etiam ad persuadendum appositum est. nam quod ad vim nominis pertinet, ἀντίστροφον pro ἰσόστροφον positum ab eo esse vult: id autem nil aliud est, nisi quæ versatur circa easdem res, & in illis tractandis tota occupatur. intelligit autem quæ ex opinionibus hominum sunt, & ἔνδοξα ob eam causam vocantur, Et sententiam igitur Aristotelis, & vim verbi, vnde omnis controuersia orta est, expressit Alexander. Sed ad Ciceronem reuertamur, qui, vt liquido intelligitur, aliam primæ partis huius nominis rationem esse credidit: est enim manifesto duplex, è duobusq; nominibus iunctum nomen. Non igitur, vt Alexander postea fecit, ἀντὶ Cicero hic ἴσον significare putauit: quo intellectu sæpe prisci Græci capiebant, & quam vim in multis

iun-

iunctis verbis habet, sed è regione & contra: hoc enim significare apud ipsum ex altera parte, perspicuum est: alijs namq; etiam plurimis in locis, ita Cicero locutus est, & in orationibus, & in libris, quos de philosophia scripsit: exemplis enim in re plana, & quę passim obuia sit, supersedebo. Videtur igitur ita locum hunc Cicero accepisse, tanquam discriminis etiam aliquid inter has artes esse, significare hic voluerit Aristoteles: nam similes illas esse, affinesq; multum inter se, optimè ipse inintelligebat: id enim manifesto significauit, cum appellarit antea dialecticam, vicinam atq; finitimam rhetoricæ. Sed etiam verbo idem indicasse videtur, quo hic vsus est, cum inquit ipsam respondere: eo.n. prorsus similitudo quædam declaratur. Nihil igitur protulit, si diligenter attendimus, quod verum non sit, & notioni eius nominis,& naturæ rei, non quadret; Alexander .n. quoque cum similitudinem harum artium illic ostendisset:quibus rebus illæ discrepant inter se,tradit:tria autem affert, vt facile ex verbis ipsius intelligere licet. Apsinus quoque quidam non ignobilis Rhetor, eodem intellectu,quo cœpit hic Cicero, *ἀντίστροφον* vsurpauit, dicens. *perorationes habere se ἀντιστρόφως* procmijs: cum enim eadem ferè tractentur, & in principijs orationum & in perorationibus, modo tamen mensuraq; illa discrepare dicit: Cõtrarijs autem in locis & tanquam è regione illa collocata esse, manifestum est, cum principium orationis proœmium sit: peroratio autem, finis & extremum: nihil tamen hic apud Aristotelem legitur, quod ad differentiam vllam harum artium indicanda pertineat, nisi in prima parte huius nominis id latet, verum si hoc docere nunc voluisset, verisimile videtur accuratius eum id, apertiusq; traditurum fuisse. nec tam obscurè, nomineq; demum, quod aliter quoq; sumi posset, id declaraturum fuisse.Cuncta sanè quæ infra ab eo traduntur, similitudinem potius affinitatemq; ingentem rhetoricæ artis,cum differendi ratione significant: nunc enim ipsam *μόριον* dialectices: nunc *ὁμοίωμα*: nunc *παραφυές* vocat: vt cum quasi hunc ipsum locum interpretans, inquit. *ἔστι γὰρ μόριόν τι τῆς διαλεκτικῆς καὶ ὁμοίωμα καθάπερ, καὶ ἀρχόμενοι εἴπομεν*; quòd secutum Alexandrum,

drum, arbitror eum quem antea ostendi sensum ex his verbis elicuisse. quamuis quod ad sententiam potius eius loci, quàm verbi vim explanandam pertineat, illic protulit Aristoteles. Verbum sanè ipsum multiplex est: & non à diuersis tantum, sed ab ijsdem quoq; scriptoribus aliter alijs in locis vsurpatum: quæ res intellectum huius loci obscuriorem reddidit. inde autem videntur, & variæ notiones eius nominis, & ea de causa diuersæ huius loci interpretationes manasse, quòd non vnum semper prima pars huius iuncti nominis significat, sed longè aliud atq; diuersum: non seorsum tantum posita, sed cum eodem etiam verbo copulata. vt autem verius iudicium de omni hac re fiat, quid aduerbium ἀντὶ seiunctum valeat, & cum verbo στρέφω, vnde ἀντίστροφος formatum est, iunctum, videamus. ἀντὶ contra & è regione sæpe significat: vnde ἀντίχθονες, & ἀντίποδες, qui aduersa vestigia nostris habent, appellantur: è regioneq; atque è contraria parte terræ, positi sint. ἀντὶ quoq; valere *pro*, & quasi *alterius loco*, manifestum est. quam vim, notionemq; cum alij verbo adhæsit; cumq; eo conflata particula hæc est, retinet. quòd vero pro aliquo rectè capi potest, & illius loco poni, *parem* quoq; vim habere *assimilique natura præditum* esse existimatur. inde ortum videtur, vt *æqualitatem* interdum & *similitudinem* valeat: quod apud priscos Græcos præcipue in vsu fuit. qui (vt plures scriptores tradunt) ἀντίθεον, & ἀντίχειρα dicebant, cum æqualem Deo hominem, & pollicem æqualibus viribus cum reliquis digitis, præditum, significare vellent, quasi ἰσόθεον & ἰσόχειρα ijdem quoque idem secuti ἀντιάνειραν mulierem, vocabant *quæ viribus corporis ac virtute, viro æquaretur*. Cum igitur ἀντίστροφος primam sui partem: quæ è regione atq; è *contraria parte* valeat, habet, totum verbum significat, quod inquit Cicero, ex altera parte respondens: quomodo Demetrius Phalereus in libro de elocutione videtur cepisse. vbi de pedibus orationis disserit: dicit enim alterum illum pæana, qui fini ambitus, clausolæq; accomodatus est, priori, qui principijs conuenit, ἀντίστροφον esse: cum enim

tribus correptis, & vna producta syllaba, ambo constent, productam tamen eorum alter, in principio syllabam habet: alter verò, in fine, vt reliqua eadem sint: hæc tantum contrarietas in ipsis conspiciatur, vt vterlibet ipsorum alter prorsus retro actus sit. nec non in secundo de ortu animantium (vt alia nunc, quæ ex ipso & alijs bonis auctoribus exempla sumi possent, omittam) frigus quod in cerebro viget, collocatum illic dicit, ἀντίστροφον calori, qui è corde manat: quasi oppositum & obiectum, & quòd illi reprimendo in contraria sede constitutum sit. Cum vero eadem sanè in compositione eius nominis pars, quæ tamen *pro* valeat sumpta est: tum, vt censent eruditi scriptores: cunctiq; interpretes Aristotelis, Alexander, Hammonius, Philoponus, significat ἀντίστροφον, quod circa idem versatur, quasi ἰσόστροφον: quod in *eadem re materiaque tractanda occupatum est*: ea ratione, qua antea ostendi. Valet etiam (quod hinc ductum videri potest) ἀντίστροφον, ἀνάλογον, *quodque portione alicui respondet*: ea nanque, quæ sibi proportione respondent, res pari coniunctas affinitate complectuntur. Aristoteles certè ita in libris suis de rep. hoc verbum cepit: in quarto nanque libro inquit, (de postremo genere dominationis paucorum loquens.) ἔστιν ἀντίστροφος αὕτη ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις ὥσπερ ἡ τυραννὶς ἐν ταῖς μοναρχίαις, καὶ περὶ ἧς τελευταίας εἴπομεν δημοκρατίας ἐν ταῖς δημοκρατίαις. illud vero popularis stat⁹ genus dixerat esse ἀνάλογον τῶν μοναρχιῶν τῇ τυραννίδι. Infraque idem repetens ait. καὶ τὸ τέταρτον εἶδος τῆς ὀλιγάρχιας τοῦτο ἐστιν, ἀντίστροφον τῷ τελευταίῳ εἴδει τῆς δημοκρατίας. quod manifesto valet ἀνάλογον in tertio quoque libro de ortu animantium, quæ duram testam solidamque habent in mari, respondere dicens stirpibus & ijs, quæ oriuntur è terra, naturam ipsa habere ἀντίστροφον ait, quo verbo nihil aliud significare voluit, nisi vt ipsemet indicat, ἀνάλογον: eo namque verbo idem infra repetens, vtitur. Hæc copiosius explanare, inutile mihi visum non est, vt vis huius loci melius perciperetur: intelligereturq; quæ res magnos au-

ctores

ctores in eius declaratione, inter se aliquantulum dissentire fecisset, ac posset vnusquisq; quem vellet sectari. ipse sanè huius iudicij sum, vt putem omnino Ciceronem similitudinem harum artium ostendere voluisse, cum & Zenonis morem illum rettulit, & Aristotelis testimonium è principio huius libri citauit. quamuis de contrarietate quoque harum artium illic locutus sit. quod, quin verum sit, negari non potest: quamuis hic ab Aristotele tactum non videatur: planum enim id erat, & ab omnibus firmiter credebatur, cum & diuersi earum doctores, & diuersi vsus forent. similitudinem potius illarum, quæ à multis non perspiciebatur, aperire & explanare oportebat. in quo cuncti hi scriptores ostendendo incubuerunt. Cicero ipse cum perfectè eloquentis putaret esse, disserendi quoque rationem tenere, omnia facere debuit, vt non valde illas artes inter se discrepare demonstraret: eaq; de causa, cum de eo aliquantulum disputasset, ad auctoritates eruditissimorū hominum confugit. Zeno quidem certè existimari debet coniunctionem illarum ostendere voluisse, cum id, quod Cicero exponit, fecit. quasi ita ostenderet ipsas alijs omnibus in rebus similes esse: idque tantum inter illas discrimen versari, quod ipse manu demonstraret: errareque eos, qui ipsas nulla re aut exigua coniunctas arbitrarentur, cum maior esset earum societas, quàm discrepantia. Quintilianus quoque id fuisse consilium ipsius existimauit, cum in secundo libro idem narrans, inquit. *quas quidem Zeno adeò coniunxit, vt hanc, compressæ in pugnum manus: illam, explicitæ diceret similem.* nam de Aristotelis mente, iudicioque dubitari non potest. qui, vt antea declaraui, & vt manifesto intelligitur, omnibus modis quibus potest, similitudinem illarum vicinitatemque ostendere conatur. nec id non intelligebat Cicero, aut aliam vllam ob causam huius loci mentionem fecit: suspicionem tamen eruditis meritò affert, ne aliter senserit, cum eius rei naturam potius, quàm quod hic traderetur ab Aristotele spectans, addit, *ex altera parte:* siue hoc consilio fecerit: siue, vt non sine causa arbitrari quis posset, è frequenti notione eius particulæ, ex qua verbum illud iunctum est, & qua totum quo-

que ita compositum, præditum esse consueuit, abductus fuerit, cum potuisset commodè id, & rationi suæ, eiq; quod tunc ostendere volebat certe vtilius, reticere: apertius enim vicinitatem affinitatemque illarum comprobasset, si relicta contrarietate, quæ inter ipsas versatur, similitudinis tantum mentionem fecisset: quod liberius etiam, tutiusque facere poterat: cum is, cuius testimonio vtebatur, & ipse eam reticuisset: omninoque, nisi huius loci sententiam se afferre ostendens, id protulisset, reprehendi à nemine posset. Periculum est ne lapsus aliquantulum sit, cum affinxerit Aristoteli, quod hic ab ipso traditum nullo modo videtur. Quamuis autem Græca harum artium nomina Cicero libenter vsurpet, tamen quomodo illæ Latinè dici possent, quandoque etiam cogitauit: nec tamen Latinum verbum par Græco inuenit. Sed illarum vim potius pluribus expressit, prioremque dicendi, posteriorem autem differendi rationem appellauit. Cum res satis certa sit, exemplis hoc, quorum magna copia mihi, si vti velim, se offert, non confirmabo.

Ex Iohanne Grammatico.

Rhetorica in hoc est maxime similis Dialecticæ, quòd ambo omnium scientiarum principijs vtuntur.

Ex Alexandro.

Rhetorica non est in omni materia, vt Dialectica; nàm Orator potius in rebus ciuilibus versatur.

Ex Aristotele.

Quo fit, vt Rhetorica tanquam agnatum quiddam Dialecticę sit, & eius quę de moribus est, traditionis, quam iustum est appellare *Politicam*. Quare subit personam Politicæ Rhetorica, & qui sibi hanc vendicant, partim propter ignorantiam, partim propter arrogantiam, partim propter alias causas humanas. Est enim particula quædam Dialecticæ, & *similitudo*, quemadmodum etiam exordientes dicebamus.

Ex

Ex Sexto Empirico.

CVm quæ de Grammatica dicenda fuerant persecuti sumus, est consequens dicere de Rhetorica, quæ est *ars dicendi*, vt quæ iam sit robustior & plus habeat virtutis, & plurimum valeat in foro, & iudicijs. Sed quoniam *essentię*, & non *essentię*, communis est notio: nec horum aliquid aliud licet quærere, nisi priùs sumpserimus quid sit id de quo quæritur, agè priùs consideremus quidnam sit Rhetorica, ad hoc adducendo maximè insignes Philosophorum definitiones. Atque Plato quidem in Gorgia distinguendi & definiendi sequens rationem, videtur Rhetoricæ hanc dare definitionem ex compositione. *Rhetorica est opifex persuasionis, per verba, & in ipsis verbis vim habens ac firmitatem: persuadens, non docens*. Illud quidem *Per verba*, fortasse addens quòd multa sint præter orationem, quæ inter homines persuadeant; vtpote diuitiæ, gloria, voluptas, & pulchritudo. Senes quidem certè ex populo, apud Poetam, licet hostili, & infesto, & planè alienato animo essent aduersus Helenam, vt quæ illis fuisset causa malorum, persuadentur tamen ab eius pulchritudine. Cumque ea ad ipsos accederet, hæc inter se dicunt.

Pro tali tantos tanto sufferre labores
Tempore, Troianos Gracòsque haud inuidiosum est.

Phryne quoque, vt aiunt, cum eam defendente Hyperide esset condemnanda, fracta tunica, & nudo pectore ad pedes Iudicum prouoluta, plus potuit propter formam persuadere Iudicibus, quàm Patroni vis dicendi. Idem est etiam in pecunijs, & gloria. Vnumquodque enim eorum inueniemus ita persuadere, vt eorum quę sunt bona & honesta sępè nonnulla transiliant. Non ergo inconsideratè ad persuasionem, quæ per ea fit, intuens Plato, dixit Rhetoricam esse *opificem persuasionis*: non quomodocunque, sed *per verba*. Porrò autem non quoniam *verbis persuadet*, omnino est Rhetorica. Nam & ars medendi, & quæ sunt eius generis artes, persuadent per orationem: sed si qua præcipuè in ipsis verbis vim habet subiectam, & non

com-

communiter. Nam & Geometria & Arithmetica, & ars quælibet genere contemplatiua, in verbis præcipuè habet vim, & auctoritatem. Sed quando cum eis, non ad doctrinam pertinentem, ſicut Geometria, ſed ad fidem faciendam appoſitam habet perſuaſionem, quod quidem eſt proprium Rhetoricæ. Xenocrates autem auditor Platonis, & Stoici Philoſophi dicebant, Rhetoricam eſſe *bene dicendi ſcientiam*. Aliter quidem Xenocrate accipiente *ſcientiam*, & antiqua lege pro *arte*: Aliter autem Stoicis, pro eo, quod, eſt *habere firmas ac ſtabiles comprehenſiones*, quę quidē in ſolo exiſtit ſapiente. *Dicere* autē vtriq; aſſumunt, vt differēs ab eo quod eſt *diſſerere*; quandoquidem hoc ſitum in compendiaria breuitate, & in accipienda & danda ratione, munus eſt Dialecticę. *Dicere* autem, conſideratum in prolixa, & amplè copioſeque perſequente ac pertractante oratione, eſt proprium Rhetoricę. Vnde etiam Zeno Cittieus interrogatus in quo differat Dialectica a Rhetorica, manu comprehenſa, & ea rurſus expanſa, *In hoc*, inquit, differt. in compreſſione quidem collocans rotundam, & breuem Dialecticæ proprietatem: Per digitorum autem expanſionem, & extenſionem, artis dicendi facultatis tacitè ſignificans amplitudinem. Ariſtoteles autem in primo libro Artis Rhetoricę ſimplicius definit Rhetoricam, *artem orationis*. Et cum apud eum quęrendo obijceretur quòd ars quoq; Medendi eſt orationis, quę pertinet ad Medicinam, quidam reſpondentes dicunt, quòd ars Medendi refert orationem ad aliquem alium finem, nempè ſanitatem: Rhetorica autem eſt planè *ars orationis*. Porrò autem alias quoque definitiones adducit Ariſtoteles, de quibus non eſt nobis neceſſe dicere, quibus non eſt princeps inſtitutum tractare de Rhetorica.

Ex Eodem.

Atque plurimi quidem, ijque præſtantiſſimi, & doctiſſimi, extremum munus dicunt eſſe Rhætoricę *perſuadere*. Eò enim ſpectans Plato, dixit eam eſſe *vim perſuadendi verbis*: & Xenocrates, eam eſſe *opificem perſuaſionis*: Ariſtoteles autem,

vim

vim contemplandi eius, quod contingit esse probabile. Aristo verò familiaris Critolai, scopum quidem dicit ei esse propositum, *persuasionem*: finem autem, *eam assequi*. Hermagoras autem dicebat esse perfecti Oratoris officium, *ciuilem quæstionem propositam tractare, quantum fieri potest, aptè ad persuadendum*. Athenæus verò *vim dicendi* dicit esse Rhetoricam, *quæ scopum sibi proponit persuasionem auditorum.* Isocrates autem dicit Oratorum non aliud esse institutum, quàm *scientia persuadendi*. Vnde nos quoque eorum insistentes vestigijs, protinus dicebamus, quòd τὸ πιθανὸν, idest, id *quod est appositum ad persuadendum*, appellatur tribus modis. Vno quidem modo id, quod est euidenter verum, & veri procreans visionem, nos attrahit ad assensum Alio autem modo id, quod est falsum, & veri procreans visionem, nos attrahit ad assensum. quod quidem solent εἰκὸς, id est *verisimile*, appellare Rhetores, eo quòd sit εἰκὸς τῷ ἀληθεῖ, id est, *simile vero*. Tertio autem modo id, quod est commune, veri, & falsi.

Ex Eodem.

Nonnulli autem dicunt *persuadere* non esse finem Rhetoricę sed *inuenire ea quæ posse dici contingit*. Alij autem *Iudicibus eam de rebus indere opinionem, quam velint ij, qui dicunt*. Alij *vtile*. Alij verò *vincere*.

Ex Aristotele.

Rhetorica non facit fidem alicuius rei, sed accipit quæ in quaque re ad fidem idonea sunt, siue persuasibilia insint.

Ex Eodem.

Rhetorica aut per exempla, quod est inductio, aut per enthimemata, quod est Silogismus persuadet.

Ex

Ex Eodem.

RHetorica per enthimemata, & exemplum fidem facit.

Ex Eodem.

NOn opificem persuasionis censeamus esse Rhetoricam: adiutricem tamen.

Ex Eodem.

RHetoricæ formæ tot sunt, quot auditores, tres scilicet.

Ex Lib. Ad Heren.

TRia sunt genera causarum, quæ recipere debet orator: *Demonstratiuum*, *Deliberatiuum*, *Iudiciale*. *Demonstratiuum* Genus est, quod attribuitur in alicuius certæ personæ laudem vel vituperationem. *Deliberatiuum* est, quod in consultatione positum, habet in se suasionem, & dissuasionem. Iudiciale est, quod positum in controuersia habet accusationem, aut petitionem, aut defensionem.

Ex Sexto Empirico.

RHetoricæ autem partes esse dicunt, *Iudicialem*, *Deliberatiuam*, & *Laudatoriam*. Earum autem *Iudicialis* quidem finem esse *iustum*: *Deliberatiua* autem *vtile*: *Laudatoria* autem *honestum*

Ex

Ex Diogene Laertio.

Rhetoricam quidem ipſam tripartitam eſſe dicunt, Nam aliam Deliberatiuam: aliam Iudicialem: tertiam Demonſtratiuam. Diuidi autem in Inuentionem, Eloquentiam, & Diſpoſitionem, & Actionem. Orationem autem Rhetoricam in Exordium, & Narrationem, & Confirmationem, & Epilogum.

Ex Caelio Rhodigino.

Incidimus nuper in Heſyodicæ Thoegoniæ Interpretes: ſcitu digna pleraque ingeſſerunt ſe nobis &c. Nunc illud enotamus, Chimeram ſenſu allegorico, tres Rhetoricæ partes indicare. *Dicanicum*, ſiue *Iudiciale*: *Panegyricum*, ſeu *Demonſtratiuum*: *Symbuleuticum* vel *Deliberatiuum*. vt leo *Dicanicum* proferat genus, quod exterret ac elingues quodãmodo, ex aduerſum dicentes conſtituit. Chimera vero, ideſt capra, Panegyrici obtineat typum; quia laſciuiat lætius ſimul qui dicit, ſimul etiam qui audit. Symbuleuticum Genus Draconis eſſe aiunt; quòd varium in primis ſit, ac πολύστροφον, ideſt multarum conuerſionum, & longiore ad perſuadendum orationis tractu vtatur. Monſtri vero Mater, ab Heſyodo dicitur *Echidna*, quam non eſſe aliud volunt, quàm ποικίλον νοῦν, καὶ πολυειδῆ, ideſt variam multiformemque mentis vim, aut longiorem, & πολύπλικτον ideſt multiplicibus implicatam ſpiris Artem, Chimeræ inſtar, ignis euomentem globos.

Ex Lib. Ad Her.

Oportet in Oratore eſſe Inuentionem, Diſpoſitionem, Elocutionem, Memoriam, & Pronunciationem. Officium autem eius facultatis videtur eſſe *dicere appoſitè ad perſuaſionem*: finis *perſuadere dictione*. inter officium autem, & finem hoc intereſt, quòd in officio quid fieri, in fine quid in officio conueniat conſideratur.

FABVLA EX ARISTIDE.

CVm igitur recens creati essent Homines, & animantes aliæ, magnus erat per terram tumultus. Nam nec ipsi sese poterant vti, cum nihil eos coniungeret: verum minores à maioribus regerentur: nec alijs resistere animantibus, quibus in omnibus rebus inferiores erant, ac alijs in alijs, vt celeritate volucribus (quod enim inquit Homerus Pygmæos à gruibus pati, id omnibus tum ab omnibus contingebat fortibus auibus) robore, leonibus, apris, atque alijs multis. Itaque fiebat, vt nullo defendente morerentur. Quinimo corporis compositione, non ab auibus modò, sed à cochleis quoque superabantur; sic vt nemo sibi posset ipse sufficere. Hac ratione cum vastaretur Hominum genus, ac paulatim diffluerct, Prometheus id animaduertens, cum semper humanus esset, ad legationem pro Hominibus obeūdam ascendit, non ab Hominibus missus, qui ignorabant etiam tum quid esset legatos mittere, sed sua sponte profectus. Tum Iupiter & Promethei iustum sermonem admiratus, & simul apud se rem considerans, Mercurium, filium suum, iubet cum Rhetorica ad Homines ire. Et quoniam Prometheus singullatim omnibus antea sensus & alia corporis membra formarat, Mercurio præcepit, ne ita quasi theatralem pecuniam distribueret, vt omnes ex ordine Rhetoricam quasi oculos, manus, aut pedes consequerentur: sed optimos quosque, & nobilissimos ac natura validissima præditos seligeret, quibus hoc donum impertiret, quo sese pariter & alios seruare possent. Ita cùm à Dijs esset ad Homines delata Rhetorica, tum & beluarum terrorem potuerunt effugere, & inimicitias mutuas vndiq; deposuerunt, ac societatis inuenerunt initium. De montibus itaque descendentes, alij ad alia loca sibi inuicem appropinquarunt, ac primum quidem sub dio: postea verò, inualescente iam sermone, vrbem construxerunt, ac diuisionem sui instituerunt non fortuitam, vt olim, sed ad ordines collegiorum redactam. Deinde leges, ciuitatum Principes tulerunt, ac Præfectos & Remp. instituerunt, Dijsque gratiam retulerunt, primitias sermonum

num

num primas offerentes, quibus etiam nunc Deos maximè delectari vincit ratio, cùm ex ijs prima Deorum cognitio sit profecta. Atque hoc pacto magnus ex imbecilli & victo redditus est Homo: quique prius vt res nihili contemnebatur, ex hoc omnibus, quæ sunt in terra, pro suo potest vti arbitrio, vnico munitus orationis propugnaculo. Atque hunc quidem habeat finem fabula, capite quoque, ni fallor, non inepto prædita. Veruntamen non esse fabulam hanc, nec rem fictam, sed veram, atque ipsarum rerum orationem, ex ipsis patet.

Ex Eodem.

INuenta est igitur Rhetorica, proditq; Iustitiæ custodia, & humanæ vitę copula: nè vel manibus, vel occupatione, vel multitudine, vel alia re aliqua inæquali res discerneretur potiùs, quàm Ratio suum cuique tranquille tribueret. Hæc igitur est origo Rhetoricæ, & Natura: hoc eius propositum, vt Homines conseruet, & vim persuasione repellat.

Ex Aristotele.

QVod & circa rhetoricas orationes accidit, pene autem & circa alias artes omnes, nam qui principia inuenere, omnino ad exiguum quid perduxerunt, qui autem nunc celebriores habentur, vendicantes à multis, velut ex successione particulatim colligentes, sic auxerunt. Tisias quidem post priores, Thrasymachus verò post Tisiam. Theodorus autem post hunc, & multi multas coadunauere partes; quapropter nihil mirum, si in amplum quidem creuerit ars.

Ex Qvintiliano,

PRimus post eos, quos Poetæ tradiderunt, mouisse aliqua circa Rhetoricem, *Empedocles* dicitur. Artium autem scriptores antiquissimi Corax, & Thysias Siculi, quos insecutus est vir eiusdem insulæ Gorgias Leontinus, Empedoclis, vt traditur discipulus.

Ex Svida.

Zeno Teleutagoræ F. Eleates, Philosophus, vnus de illis, qui accedunt ad Pythagoræ, & Democriti tēpora (Fuit enim LXXXVIII. Olimpiade) Discipulus Xenophanis, aut Parmenidis. Scripsit Contentiones, enarrationem versuum Empedoclis de Natura aduersus Philosophos. Hunc aiunt inuentorem fuisse Dialecticę vt Empedoclem Rhetoricę.

Ex Svetonio De Claris Rhet.

L. Plotius Gallus. De hoc Cicero ad Marcum Titinnium sic refert.. *Equidem memoria teneo, pueris nobis primùm Latine docere cæpisse L. Plotium quendam: ad quem quum fieret concursus, quòd studiosissimus quisque apud eum exerceretur, dolebam mihi idē non licere. Continebar autem doctissimorum hominum auctoritate: qui existimabant Grçcis exercitationibus ali meliùs ingenia posse.*

Ex Plvtarcho,

ANthiphon &c. primus artificium Rhetoricum, ingenio acuto præditus vulgauit, vnde est Nestor dictus.

Ex Coelio Rhodici.

RHetorices initia ex Corace propagata sciunt omnes. Hic præpotens fuerat apud Tyrannum Hieronem. Quo vita functo, quum eandem requireret potentiam Corax, videretq; populum ἀστάθμητον, καὶ ἄτακτον, nec Tyrannidem vlterius pati, in concione orationis artificiosæ rudimenta deprompsit.

Ex A. Gellio.

MVltis & eruditis viris audientibus legebatur oratio Metelli Numidici, grauis ac diserti viri, quam in censura dixit ad populum, de ducendis vxoribus, cum eum ad matrimonia capessenda adhortaretur. In ea oratione ita scriptum fuit: Si

sine

sine uxore possemus Quirites esse, omnes ea molestia careremus. Sed quoniam ita natura tradidit, vt nec cum illis satis commode, nec sine illis vllo modo viui possit, saluti perpetuæ potius, quã breui voluptati consulẽdũ. Videbatur quibusdã Metellũ Cens. cui consiliũ esset ad vxores ducendas populum hortari, nõ oportuisse nec de molestia, incommodisq; perpetuis rei vxoriæ cõfiteri, neque adhortari magis, quàm dissuadere, absterrereq; Sed contra illud potius orationem debuisse sumi dicebant, vt & nullas plerunq; esse in matrimonijs molestias asseueraret: & si quæ tamen accidere nonnunquam viderentur, paruas, & leues, facilesq; esse toleratu diceret, maioribusq; eas emolumentis, & voluptatibus obliterari. easdemque ipsas neque omnibus, neque naturæ vitio, sed quorundam maritorum culpa, & iniustitia euenire. T. autem Castritius recte, atque condigne Metellum esse locutum, existimabat. Aliter, inquit, CENS. loqui debet, aliter Rhetor. *Rhetori concessum est sententijs vti falsis, audacibus, subdolis, captiosis, si modo verisimiles sint, & possint ad mouendos hominum animos qualicunque astu irrepere. Propterea turpe esse ait Rhetori, si quid in mala causa destitutum, atque impugnatum relinquat.* Sed enim Metellum, inquit, sanctum virum, illa grauitate, & fide præditum, cum tanto honore, atque vitæ dignitate apud Populum Romanum loquentem, nihil decuit aliud dicere, quàm quod verum sibi esse, atque omnibus videbatur; præsertim cum super ea re diceret, quæ quotidiana intelligentia & communi, peruulgatoque vitæ vsu comprehenderetur.

Ex Eodem.

HÆc quoque disciplina rhetorica est, callide & cum astu res criminosas citra periculum confiteri: vt si obiectum sit turpe aliquid, quod negari non queat, responsione ioculari eludas, & rem facias risu magis dignam, quàm crimine: sicut fecisse Ciceronem scriptum est, cum id, quod inficiari non poterat, vrbano facetoq; dicto diluit. Nam cum emere vellet in palatio domum, & pecuniam in præsens non haberet, à P. Syl-

la,

la, qui tum reus erat, mutuo HS. vicies tacite accepit. Ea res tamen priuſquam emeret, prodita eſt, & in vulgus exiuit. Obiectumque ei eſt, quòd pecuniam domus emendæ cauſa à reo accepiſſet. Tum Cicero inopinata opprobatione permotus, accepiſſe ſe negauit, ac domum quoque ſe empturum negauit. Atque adeo, inquit, verum ſit accepiſse me pecuniam, ſi domum emero. Sed cum poſtea emiſset & hoc mendacium in Senatu ei ab inimicis obijceretur, riſit ſatis, atque inter ridendum ἀκοινώνητοι inquit, homines eſtis, cum ignoratis prudentis, & cauti patrisfamilias eſſe, quod emere velit, empturum ſeſe negare, propter competitores emptionis.

Ex Eodem.

Recte & vtiliter in diſciplinis Rhetorum præcipitur, iudices de capite alieno, deque cauſa ad ſeſe non pertinenti cogrituros, ex qua præter officium iudicandi, nihil ad eos ſimul periculi uel emolumenti redundaturum eſt, conciliandos eſſe, ac propitiandos laudabiliter, ac placabiliter, & leniter exiſtimationi ſalutique eius, qui apud eos accuſatus eſt. At cum dignitas, & fides, & vtilitas omnium communis agitur, ob eamque rem aut ſuadendum quid vt fiat, aut fieri iam cœpto differendum eſt: tum qui ſe in eiuſmodi principijs occupat, vt beneuolos benignosq; ſibi auditores paret, otioſam operam in non neceſſarijs verbis ſumit. Iamdudum enim negotia periculaque ipſarum rerum communia, conſilijs eos capiendis conciliant & ipſi potius ſibi expoſcunt conſultoris beneuolentiam.

Ex Aristide.

Plato in Apologia Socratis, ait, *virtutem orationis eſſe veritatem fateri.*

Ex

Ex Diodoro Sicvlo,

QVi prolixas nimis conciones Historijs infarciunt,aut crebris declamationibus vtuntur, eos non iniuria quis reprehendat.Prçterquam quòd continuam narrationis feriem intempestiua orationum introductione interrumpunt, etiam illos,qui cupide, ac studiosè expetũt rerum cognitionem remorantur. At enimuero quos suam dicẽdo facultatem ostentare iuuat, ijs seorsum conciones publicas, & sermones a Legatis habitos, laudationes item, & vituperationes, atque id genus alia componere licet. Nam qui styli moderatione adhibita, separatim vtrumq; argumentum elaborarint, non præter rationem vtroque tractationis genere laudem promerentur. Iam verò occurrunt, qui in Rhetoricis ornamentis nimij totam historiam, veluti appendice, concionum fecere. Atqui non mala dumtaxat scriptio molesta est: Sed hoc etiam, quòd licet in cæteris scopus attingi videatur: à conueniente tamen locorum, & temporum ordine aberratur. Propterea qui id genus scripta legunt, partim artificiosas illas orationes, etiam si maximè appositæ videantur, transiliunt: partim prolixitate,& intempestiua scriptoris diligentia lassati, prorsus a lectione desistunt. Nam historia natura simplex est, & inter se cohorens, adeoque corpori animato similis: cuius pars auulsa gratiam illam animalem deperdit. Contra quod debitam habet compositionem suo commode loco obseruatur, & totius descriptionis cohaerentia iucundam, & perspicuam exhibet lectionem. Nec tamen artificium Rhetoricum, vsque quaque repudiatum omnino ex Historia profligamus; Nam quia varietate Historia exornari debet, quibusdam in locis huiusmodi orationes adoptari necessum est.

Ex

Ex Plvtarcho Lib. De Stoicorvm Repvgnantiis.

CHrisippus Rhetoricam definit, *Artem in ornatu, & ordine orationis versantem*. Rursum in primo libro hæc scripsit., *Non solùm autem liberalis, & simplicis vultus, ornatusque orationis cura, est habenda: Sed etiam actionis congruentis, decentisq. pro statu causæ conformationis vocis, gestus, vultus, ac manuum. Ille idem, qui hinc ita accuratus, & subtilis esse voluit, in eodem libro de conflictu vocalium locutus, non hunc modo negligendum ait, ac potioribus inherendum, sed & obscuritates aliquas admittendas esse, & defectus orationis, atq. adeò solœcismos, quos alij sibi turpes esse putarent.*

Ex Svbasiano.

OPtimè fortè Chrisippus dixit obscuritatibus quibusdam. & defectibus orationis, atque adeò solœcismis vtendum esse; quandoquidem si adhibeantur aptè, tunc temporis figuræ fiunt,

Ex Ivlio Pollvce De Rhetore.

PRęterea de Oratore dices, vehemens dicendo, Prævalidus, Validissimus, Prudens dicendo, Dexter, Còpiosus, Continuus, Prudens, Promptus, Solers, Consideratus, Facilis, Abundans, Inuidia carens, Diligens, Argutus, Sedulus, Prouidus, Circumspectus, Græcus, in omnibus Sapiens, Facundus, Atticus, Multiscius, Mentis compos, Loquax, Eloquens, Vocalis, Probabilis, Iucundus, Dulcis, Persuasor, Breuiloquus, Breuis, Manifestus, Grauis, Ciuilis, Robustus, Potens, Intentus, Violentus, Abunde fluens talia qui possit animum concitare, Iram placare, Misericordiam inducere, Commiserationem incutere, Atrox, Rectiloquus, ad refellendum instructus, Libere loquens, Interritus, Artifex, artificiosus, multi consilij existens, Amarulentus, Furibundus, ira refertus, Plenus Bile, Acer, copia fluens.

fluens, instar fluminis fluens, niuis continuitatem habens, qui possit Impellere, Decipere, Abducere, Repellere, Fascinare, Sapienter loqui, Detinere, Abstrahere, Demergere, Confundere mentem, Rationem conturbare. Lachrymas concitare, Impulsor, Fascinator, Fidem faciens, Persuasor, Deceptor. Et ipsæ res, Vehementia, Sapientia, Dexteritas, Continuatio, Prudentia, Copia, Facilitas, Multitudo, Abundantia, Diligentia, Sedulitas, Consideratio, Circumspectio, Græcismus, Atticismus, Multiscientia, Mentis copia, Multiloquium. Eloquentia, Vocalitas, Libertas, Breuiloquium, Breuitas, Claritas, Validitas, Robur, Potentia, Vis, Affluentia, Facilitas, Probabilitas, Voluptas, Dulcedo, Rectiloquium, Ars, Acerbitas, Malignitas, Suadela, Fascinatio. Deceptio, Fraus, Exacerbatio, Grauitas, Misericordia Commotio, Humilitas orationis. Et Lysias contra Pantaleontem, Sufficientiam vocauit, cum quis sufficienter loquitur; Vnde ex hoc dicere licebit, Sufficienter, Sufficiens. Ab alijs vero prędictis, rei nomina non extant. Aduerbia vero sunt, Vehementer, Sapienter, Sapientissimè, Dextre, Abundanter, Continue, Dense, Prompte, Copiose, Facile. Sed Multum prædurum est. Insuper, Largiter, Diligenter, Sedulo, Accurate, Considerate, Circumspecte, Græce, Atticæ, Scienter, Prudenter. Sed Loquaciter, vitandum est. Eloquenter, Vocaliter. Breuiter percurrens, pro Breuiter dixit. Valide, Robuste, Potenter, Violenter, Abundanter, Probabiliter, Iucunde, Suauiter, Suasibiliter, Recte, Interrite, Artificiose, Scite, Maligne, Acerbe, Fascinatorie, Amarulenter, Dolose, Fraudolenter. Verba autem sunt nulla, præter Vehementiam adhibere, Diligentem esse, Arguere, Cōsiderare, Circumspicere, Græcizare, Atticizare, Cogitare, Perpendere, Grauiter loqui, Fortiter dicere, Cogere, Persuadere, Dulcem orationem habere, Artificiose loqui, Fascinare, Irritare, Decipere, Fallere; Horum autem nonnulla, etiam alijs communia sunt. Dicere porrò licet, Orator, Rhetoricus, Oratorius, Ciuilis, Refutator, Consiliarius, Consulator, Legislator, Ad leges ferendas Promptus, Reipublicæ Administrator, Concionator, Concionibus Aptus, Consilij Autor, Consilia enarrans, Legatus, Legationibus Idoneus, Iudicialis, Aduocatus, Ac-

cusator,Patronus, Panegyricus, Encomiastes,inuectiuus. Et Consilium,Consultatio,Legislatio,Concio,Legatio,Iudicium, Altercatio,Actio,Contentio,Patrocinium,Patrocinatus,Accusatio,Populi concio,Consilij expositio,Panegyris, Encomium, Inuectiua. Et Consultatorie,Instar legistationis,Concionatorie,Legatorie,Iudicialiter,Defensorie,Panegyrice,Encomiastice,Inuectiue. Et Dicere,Loqui,Orare, Orationem intendere, Sermonem proferre,Orationem absoluere,Nectere,Connectere absque spiritus interruptione periodos,Opposita, Contraria, Adæquationes,Ambitus,Circumductiones,Noemata, Sententias,& Enthymemata. Consulere,Adhortari, Exponere, Docere,Persuadere,Sententiam dicere.Opinionem Proferre, Suffragium dare,Decretum constituere,Legem ferre, Legem promulgare,Leges ponere, Legem ferre , Rempub. administrare, Concionari,Consulere Populo,Probabilem esse, cum Populo expostulare,Conciliare,Persuadere, Reconciliare, In manibus tenere,Obedientem reddere,Parentem,Mansuetum, Placidũ. Mansuefacere,Pellicere,Omnino persuasibilem esse, Demulcere,Delinire,Legatum agere,Inseruire, Seducere. Legationem autem nominabis, Foris agentem Magistratum, Periculosam, Laboriosam,Errabundam,Periculis refertam,Infelicem, Aerũnosam,Non ociosam,In circuitu seductores habentem, Miseras pfectiones,Laborẽ,Negocia,Lapsus.Cuius ordinis ẽt est,Trãsitus inuenire.Argentum colligere,Vectigalia cõgregare,Coaceruare pecunias,Colligere,Cogere,Congregare,Exigere,Cõferre,Comportare.Possidere,Administrare, Curam harum habere. Commilitones adducere, Socios aduocare, Alienos in potestatem redigere. Proprios corroborare,Hostes affligere, Mansuefacere,Placare,Conterere, Terrere,Contubare, perturbare.Terrorem incutere,Instituere,Pacem costituere. Conditiones proponere,Fœdera, Cõsensus,Amicitias,Societatem, Tributi ęqualitatem,Reipublicæ similitudinem, verò,vitiosum est. Iurare,Iuramenta exigere,Dare, Accipere, Recipere,Patrocinari,Cõcordare,Colloqui,Concertare, Simul scrutari, Vnanimes esse, Iudicia simul subire, Certamina simul suscipere,Vna periclitari,Tueri,In iudicio Defendere,Auxilia-

ri,Conſpirare,Opitulari,Adiuuare,Auxilium ferre, Protegere, Aſtare,Conuenire,Contradicere,Iudicio Siſtere, Cōtra diſcuti,Decretare,Accuſare,Incuſare,Reprehendere. Dices inſuper, Panegyros Celebrare,Populum adminiſtrare,Panegyricos habere ſermones,Publicos ſermones efferre,Populares orationes exhibere,Probabiles,Iucundas,Dulces,Suaues,Gratas, Populo Amicas,Turbis gratas,Ad voluptatem compoſitas,multitudini accommoditas,Celebrare,Laudare,Illuſtrare,Expolire, Ornare,Comere,Componere,Notum facere,Probare. Nomina vero,Enconium, Laus,Venuſta oratio,Illuſtratio,Expolitio, Venuſtas,Exornatio,Compoſitio,Notatio,Approbatio. Sed contraria,Vituperare,Maledicere,Infamare,Calumniari, Conuiciari,Criminari,Reprehendere,Diſtrahere, Deridere, Subſānnare,Ludere,Vilipendere,Contemnere,Mordere, Male loqui, Obtrectare,Opprobrium Inferre,Irridere,Spernere,Spernere, Sugillare,Infamiam,Inurere,Infamiæ nota contaminare. Et res ipſæ, Vituperium, Infamia,Maledictio,Calumnia,Reprehenſio,Subſannatio, Conuicium,Obtrectatio,Irriſio,Opprobrium, Irriſio,Sugillatio,Mordacitas. Partes præterea oratoriæ.Orationis ſunt,Procemium,Narratio,Argumentatio, Demonſtratio,Refutationes,Exempla,Similitudines,Parabolæ, Enthymemata,Argumenta,Probationes,Hyperbolæ,Vehementiæ, Vehementes ſententię,Dictiones,Elocutiones,Commiſerationes, Expoſitiones,Declarationes,Epilogi.

Ex Eodem.

De laudibus Oratoris,& Concionatoris.

Laus autem Oratoris,& Concionatoris eſt, Prudens, Diſſerendi ſtudioſus,Patriæ amans,Populi amator, Popularis, Legitimus,Legū tutor,Libertatis cuſtos,Iuſtus,Democraticus, Fidelis,Fide dignus,Commodus,vtilis,Idoneus,Sufficiens,Largitor, Perſuaſor, Populi, Defenſor, Legum cuſtos, Libertatis Propugnator,Munerum expers,Incorruptus,Innocens,Infragilis. Rempublicam ſuſtentans,Colligans,Cuſtodiens,Seruans, Conſeruans,Curans,Popularem principiatum fouens. Certa-

tor. Et verba,hinc deriuata. Rerum autem nomina,à plerisq; nisi fortè φρόνησις, id est prudentia,non dicatur. Democratia,Fides,Largitio,Auxilium. Sed Certamen,Custodia,& Cura,etiã ad alia referuntur.

Ex Philostrate.

PRiscam Sophistarum artem, esse Rhetoricam Philosophiæ deditam putandum est. Nam & de his,de quibus Philosophi,disputat. Nam quæ illi per interrogationes supponunt, & breuiter in quæstionem adducunt, ea se ignorare dicentes, hæc antiquus ipse Sophista,tanquam si nouerit,eloquetur. Procemia igitur hoc modo fiebant. *Scio equidem*,& *cognosco*:ac rursus,*Perpendi*. itèmque *Nihil homini firmum*. Hoc procemiorum genus,orationum generositatem præ se ferrebat,præter fastum,& manifestam rei perceptionem. Ex his porrò aliud quidem congruit humanæ vaticinationi,quam Aegiptij,& Caldęi, atque ante hos Indi constituerant,dum ex partibus stellarum id quod esset conijcerent. Aliud, diuinationi per afflatum & oracula. Enimuerò ex Pythio audire licet.

Mensuram teneo Maris, & numerum scio Arenæ
Et *Mœnia lignea det Pallas tibi Iuppiter almus*.
Item. *Matrem Nero,Alcmęon,Orestèsque enecant.*

Item multa alia,Sophistæ more,Apollo locutus est. Primàque Sophistarum ars philosophica sibi subijciens,ea longius, & prolixius prosecuta est. Disputat enim de Fortitudine,de Iustitia, Heroum,& Deorum,& quodcumq;denique effinxerit Idea mũdi. Hæc quæ post illam est,quam non nouam,quia antiqua fuit, sed secundam potius appellare debemus,Pauperes finxit & Diuites,itemq; Optimates, & Tyrannos,& quas *Causas finitas* appellamus: de quibus etiam tractat historia. Verùm Gorgias Leontinus in Thessalis huiusce antiquioris principatum obtinuit. Secundæ verò Aeschines Atromeli filius,qui è Rep.Atheniensium eiectus,in Caria,& Rhodo versatus est. Causas secundum artes egerunt,partim qui ab Æschine,partim qui à Gorgia profecti sunt. Promptæ autem orationis fontes è Pericle pri-

mùm nonnulli promanasse dicunt. Quapropter lingua magnus Pericles cognominatus est. Sed aliqui a Byzanzio quodã Pythone: cuius audacem & nimirum exuberantem orationem solus Atheniensium Domosthenes tolerasse fertur. Alij verò extemporaneam orationem inuentum Æschinis fuisse asserunt. Quippe qui cùm Rhodum nauigasset, apud Mausolum Carium extemporali carmine cecinisse dicitur. Atque is omnium maximè in legatione, foro & concione, ex tempore egisse mihi videtur Æschines: & tantùm orationes reliquisse conscriptas, ne lucubrationibus Demosth. multò inferior haberetur. In prompta oratione Gorgias principatum obtinuit, Nam cùm Atheniensium prodisset in theatrum. *Proponite quodcunque libuerit*, dicere ausus est. Atque primus tale periculum se subiturum professus est. ostendens se omnia scire, & de quaque re compositè se extempore posse dicere. Hoc Gorgiæ aduenisse ideò dicitur, quia à Prodico Cio quædam oratio nec haud iniucunda conscripta fuerat: *Virtus & voluptas muliebri habitu exornata Herculem adierunt: Hac simplici & fallaci & vario: illa verò inculto. Herculi adhuc adolescenti se ostendunt. Altera ocium & delicias: altera squallorem & labores*. Et in genere, luculentius composita oratione Prodicus, specimen edebat mercenarium, lustratis Ciuitatibus: allectisq; ad hęc, Orphei & Thamyridis more, hominibus; ob quæ, quasi ad vtilitatem adolescentũ ista docere, magnis honoribus à Thebanis est affectus; & à Lacedæmonibus, longè maioribus. Gorgias autem in Prodicum cauillatus, tanquam vetera, & sæpe dicta iterantem, permisit ipsum occasioni. Nec ab inuidia vtique aberrauit. Erat enim Athenis quidam Chærephon: non quem Comœdia Buxeum appellabat. Ille enim lucubratione nimia, sanguine laborauit. Sed quem dico, hic iniurius homo fuit impudentissimeq; momordit. Iste igitur Cærephon, vt Gorgiæ studium discerperet, *Cur*, inquit, *ò Gorgia, faba ventrem inflant, ignem verò minimè?* At ille interrogatione nequaquam commotus. *Hac*, respondit, *tibi consideranda relinquo: Ego verò illud iamdiu sciui, Terram ideò in tales homines edere ferulas*. Cùm Athenienses magnam Sophistis dicendi calliditatem & argutiam inesse viderent,

rent, eos iudicijs continuò prohibuerunt; quòd ius iniqua oratione vincerent, & iustitiam sæpè violarent. Quare Æschines & Demosthenes id sibi inuicem obijciebant, non tanquam vituperationem, sed tanquam calumnia affecti à iudicibus. Nam ob id admirationem sui excitare studebant, ac Demosthenes in Aeschinem hęc *apud familiares sæpè iactabat, tanquam Iudicum suffragia, ad id quod ipsi videbatur, transferens*. Aeschines verò *ad Rhodios super his rebus, quas nondum nosset, legationem susceptutus fuisse mihi non videtur, nisi Athenis diligenter his operam dedisset*. Veteres igitur non modò nobiles claròsque Rhetores, sed Philosophos etiam facundè se explicantes Sophistas appellarunt.

STOICORUM PLACITA, EX DIOGENE LAERTIO.

VIrtutes orationis quinque sunt *Græcismus*, *Euidentia*, *Breuitas*, *Decorum*, *Compositio*. Est igitur Græcismus, *vera secundum artem locutio*, *non vulgarem consuetudinem*.

Euidentia est *dictio Mentis interpres*; *qua id quod intelligimus, apertè loquimur*.

Breuitas est *dictio, ipsa tantùm quæ sunt necessaria continens ad significationem rei*.

Decorum *dictio* est *cuique rei propriè accommodata*.

Compositio *dictio* est, *qua rusticitas dicendo euitatur*.

Porro ex vitijs *Barbarismus dictio* est *præter consuetudinem felicium Græcorum*.

Solœcismus autem est *oratio incongruè constructa*.

Definitio est (vt ait Antipater in primo de Definitionibus) *oratio, per resolutionem perfectè enuntiata*: siue (vt Chrisippus ait in libro de definitionibus) *assignatio*.

Descriptio autem est *oratio, figuratè ad res inducens*: siue *Definitio Definitionis* vim simpliciùs exprimens.

FINIS.

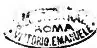
I S I D O R I

HISPALENSIS EPISCOPI

D E

RHETORICA

L I B E R.

ISIDORI

HISPALENSIS EPISCOPI,

DE RHETORICA LIBER.

CAPITA LIBRI.

DE RHETORICA.

CAP. I.

Rhetorica est benè dicendi scientia, in ciuilibus quæstionibus, ad persuadendum iusta, & bona, in rerum personarumque negotio, & causa. Dicta autem *Rhetorica* Græca appellatione ἀπὸ τοῦ ῥητορεύειν, id est, à copia locutionis. ῥῆσις enim apud Græcos locutio dicitur, ῥήτωρ Orator.

Coniuncta est autem Grammaticæ arti Rhetorica: in Grammatica enim scientiam rectè loquendi discimus: In Rhetorica verò percipimus qualiter ea, quæ didicimus proferamus.

De Inuentoribus Rhetoricæ Artis. CAP. II.

HÆc autem disciplina à Græcis inuenta est, à Gorgia, Aristotele, Hermagora: translata in Latinum à Tullio videlicet & Ticiano, & Quintiliano; sed ita copiosè, ita variè, vel pro scientia, vel pro loquacitate verborum, vt eam Lectori admirari in promptu sit, comprehendere impossibile. Nam membranis retentis, quasi accrescit memoriæ series dictionis: ac mox repositis recordatio omnis elabitur. Huius disciplinæ perfecta cognitio Oratorem facit.

De nomine Oratoris, & partibus Rhetoricæ. CAP. III.

ORator est igitur vir bonus dicendi peritus.

Vir bonus, consistit natura, moribus, vita, artibus.

Dicendi peritus, consistit artificiosa eloquentia, quæ constat partibus quinque, Inuentione, Dispositione, Elocutione, Memoria, Pronuntiatione, & fine officij, quod est aliquid persuadere.

Ipsa autem *Peritia dicendi* in tribus rebus consistit, Natura, Doctrina, & Vsu.

Natura, Ingenio:
Doctrina, Scientia:
Vsus, Assiduitate.
Hæc sunt enim quæ non solum in oratore, sed in vnoquoque homine artifice spectantur, vt aliquid efficiant.

De tribus generibus causarum CAP. IV.

GEnera causarum tria sunt. Deliberatiuum, Demonstratiuum, Iudiciale.

Deliberatiuum, genus est, in quo de quibuslibet vtilitatibus vitæ, quod aut debeat, aut non debeat fieri tractatur.

Demonstratiuum, in quo laudabilis persona, aut reprehensibilis ostenditur.

Iudiciale, in qua de ipsius personæ facto, aut pœnæ, aut præmij sententia datur.

Dictum autem *Iudiciale*, eo quòd iudicet hominem, & sententia sua ostendat, vtrum laudabilis præmio dignus sit, aut certe reus condemnari, liberariue supplicio debeat.

Deliberatiuum genus vocatur, eo quòd de vnaquaque re in eo deliberatur.

Huius genus duplex est, suasio, & dissuasio; id est, de expectando, & fugiendo; id est, de faciendo, & non faciendo.

Suasoria autem in tribus locis diuiditur; honesto, vtili, & possibili.

Hæc differt aliquid à *deliberatiua*; quia *Suasoria* eget altera persona: *deliberatiua* interdum, & apud se agit.

In *Suasoria* autem duæ sunt, quæ plus valent, spes, & metus.

Demonstratiuum dictum quòd vnamquanque rem, aut laudando, aut vituperando demonstrat: quod genus duas habet species, *Laudem*, & *Vituperationem*.

Laudi ordo tribus tēporibus distinguitur, ante ipsum, in ipsū, post ipsum.

Ante ipsum; vt,

— *Quæ te tam læta tulerunt Secula.*

In ipsum; vt,

O sola

O sola infandos Troiæ miserata labores.

Post ipsum; vt,

In freta dum fluuij current, dum montibus vmbræ

Lustrabunt, connexa polus dum sydera pascet;

Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.

Pari ordine è contrario, & in vituperatione hominis hæc forma seruanda est: *Ante hominem, In hominem, Post hominem.*

Locus communis, locus rhetoricus nullus est alius, nisi argumenti sedes.

Hæc verò communitas ad inquisitionem pertinet: *vt nunquam manducaui commune, etiam immundum.*

Locus communis ac demonstratiuum vituperationis genus pertinet. Quod tamen ab eo in aliquo differt: Nam vituperatio quæ contraria est laudi, specialiter ad certam facientis personam adhibetur. Communis verò locus generaliter in facti crimine præponitur. Vnde, & communis locus dicitur; quia absente persona non tãtùm in hominem, quantum in ipsum crimine exponitur; Omne enim vitium non in vno tantùm, sed etiàm commune in plurimis inuenitur.

De gemino statu causarum. CAP. V.

STatus causarum, apud Rhetores dicitur ea res, in qua causa consistit; id est, *Constitutio*. Græci enim statum à contentione ϛάσιν dicũt. Latini autẽ non solũ à pugna per quã expugnẽt propositionẽ aduersarij, sed quòd in eo pars vtraq; cõsistit.

Fit autem ex intentione, & depulsione.

Status autem causarum duo sunt: *Rationalis*, & *Legalis*.

De rationali oriuntur *Coniectura, Finis, Qualitas, Translatio.*

De fine, *Iudicialis, & Negotialis.*

De iudiciali, *Absolutiua, & Assumptiua.*

De assumptiua, *Concessio, Remotio criminis, Relatio criminis, Compensatio.*

De concessione, *Purgatio*, & *Deprecatio*.

Coniecturalis status est cùm factum quòd alij obijcitur, ab alio pernegatur.

Diffi-

Diffinitiuum status est, cum id quod obijcitur, non hoc esse contenditur, sed quid illud sit adhibitis diffinitionibus approbatur.

Qualitas est dum qualis sit res quæritur: & quia de vi, & genere negotij cõtrouersia agitur, cõstitutio generalis appellatur.

Translatio est, cùm causa pendet ab eo, quod aut non is agere videtur quem oportet, aut non apud quos, quo tẽpore, qua lege, quo crimine, qua pœna oporteat.

Translatiua constitutio est, quòd actio translationis, & commutationis indigere videtur.

Iudicialis est, in qua æqui, & recti natura, & præmij, aut pœnæ ratio quæritur.

Negotialis est in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate sit consideratur.

Assumptiua est, quę ipsa ex se nihil dat firmi ad recusationem, foris autem aliquid defensionis assumit.

Concessio est cùm reus omnis non id quod factum est defendit, sed vt ignoscatur postulat, quod nos ad pœnitentes probauimus pertinere.

Remotio criminis est, cùm id crimen, quod infertur, ab se, & ab sua culpa, vi & potestate in alium reus dimouere conatur.

Relatio criminis est: cum ideò iure factum dicitur, quod aliquis ante iniuria lacessitus sit.

Comparatio est, cùm aliud aliquod alterius factum honestum aut vtile contenditur, quod vt fieret illud quod arguitur, dicitur esse commissum.

Purgatio est, cum factum quidem conceditur, sed culpa remouetur. Hæc partes habet tres, *Imprudentiam*, *Casum*, *Necessitatem*.

Deprecatio est, cum, & peccasse se, & consultu peccasse reus confitetur, & tamen vt ignoscatur postulat: quod genus perrarò potest accidere.

Item è legali statu exoriuntur ista: id est, *Scriptum, & voluntas: Leges contrariæ*, *Ambiguitas*, *Collectio* siue *Ratiocinatio*, & *Diffinitio legalis*.

Scriptum, *& voluntas est*, quando verba ipsa videntur cum

O sola infandos Troia miserata labores.

Post ipsum; vt,

In freta dum fluuij current, dum montibus vmbræ
Lustrabunt, connexa polus dum sydera pascet;
Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.

Pari ordine è contrario, & in vituperatione hominis hæc forma seruanda est: *Ante hominem, In hominem, Post hominem.*

Locus communis, locus rhetoricus nullus est alius, nisi argumenti sedes.

Hæc verò communitas ad inquisitionem pertinet: *vt nunquam manducaui commune, etiam immundum.*

Locus communis ac demonstratiuum vituperationis genus pertinet. Quod tamen ab eo in aliquo differt: Nam vituperatio quæ contraria est laudi, specialiter ad certam facientis personam adhibetur. Communis verò locus generaliter in facti crimine præponitur. Vnde, & communis locus dicitur; quia absente persona non tātùm in hominem, quantum in ipsum crimine exponitur; Omne enim vitium non in vno tantùm, sed etiam commune in plurimis inuenitur.

De gemino statu causarum. Cap. V.

Status causarum, apud Rhetores dicitur ea res, in qua causa consistit; id est, *Constitutio*. Græci enim statum à contentione Ἱςασιν dicūt. Latini autē non solū à pugna per quā expugnēt propositionē aduersarij, sed quòd in eo pars vtraq; cōsistit.

Fit autem ex intentione, & depulsione.

Status autem causarum duo sunt: *Rationalis*, & *Legalis*.

De rationali oriuntur *Coniectura, Finis, Qualitas, Translatio.*

De fine, *Iudicialis, & Negotialis.*

De judiciali, *Absolutiua, & Assumptiua.*

De assumptiua, *Concessio, Remotio criminis, Relatio criminis, Compensatio.*

De concessione, *Purgatio*, & *Deprecatio*.

Coniecturalis status est cùm factum quòd alij obijcitur, ab alio pernegatur.

Diffi-

Diffinitiuum ſtatus eſt, cum id quod obijcitur, non hoc eſſe contenditur, ſed quid illud ſit adhibitis diffinitionibus approbatur.

Qualitas eſt dum qualis ſit res quæritur: & quia de vi, & genere negotij cõtrouerſia agitur, cõſtitutio generalis appellatur.

Translatio eſt, cùm cauſa pendet ab eo, quod aut non is agere videtur quem oportet, aut non apud quos, quo tẽpore, qua lege, quo crimine, qua pœna oporteat.

Translatiua conſtitutio eſt, quòd actio translationis, & commutationis indigere videtur.

Iudicialis eſt, in qua æqui, & recti natura, & præmij, aut pœnæ ratio quæritur.

Negotialis eſt in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit conſideratur.

Aſſumptiua eſt, quę ipſa ex ſe nihil dat firmi ad recuſationem, foris autem aliquid defenſionis aſſumit.

Conceſſio eſt cùm reus omnis non id quod factum eſt defendit, ſed vt ignoſcatur poſtulat, quod nos ad pœnitentes probauimus pertinere.

Remotio criminis eſt, cùm id crimen, quod infertur, ab ſe, & ab ſua culpa, vi & poteſtate in alium reus dimouere conatur.

Relatio criminis eſt: cum ideò iure factum dicitur, quod aliquis ante iniuria laceſſitus ſit.

Comparatio eſt, cùm aliud aliquod alterius factum honeſtum aut vtile contenditur, quod vt fieret illud quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum.

Purgatio eſt, cum factum quidem conceditur, ſed culpa remouetur. Hæc partes habet tres, *Imprudentiam*, *Caſum*, *Neceſſitatem*.

Deprecatio eſt, cum, & peccaſſe ſe, & conſultu peccaſſe reus confitetur, & tamen vt ignoſcatur poſtulat: quod genus perrarò poteſt accidere.

Item è legali ſtatu exoriuntur iſta: id eſt, *Scriptum, & voluntas: Leges contrariæ*, *Ambiguitas*, *Collectio* ſiue *Ratiocinatio*, & *Diffinitio legalis*.

Scriptum, & voluntas eſt, quando verba ipſa videntur cum ſen-

Harum *prima* auditoris animum prouocat.

Secunda res geſtas explicat.

Tertia fidem aſſertionibus facit.

Quarta finem totius orationis complectitur.

Inchoandum eſt itaque taliter, vt *Beneuolum, docilem, vel attentum* auditorem faciamus.

Beneuolum, precando.

Docilem, inſtruendo.

Attentum, excitando.

Narrandum eſt ita, vt breuiter atque apertè loquamur.

Argumentandum ita, vt primùm noſtra firmemus, de hinc aduerſa confringamus,

Concludendum eſt ita, vt concitemus animum audientis implere quæ dicimus.

De quinque modis cauſarum. Cap. VIII.

Species cauſarum ſunt quinque, ideſt *Honeſtum, Admirabile, Humile, Anceps, Obſcurum.*

Honeſtum cauſæ genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra fauet animus auditoris.

Admirabile eſt, quo attentus ſit animus eorũ, qui audituri sũt.

Humile eſt, quod negligitur ab auditore, & non magnoperè attendendum videtur.

Anceps eſt, in quo aut iudicatio dubia eſt, aut cauſa honeſtatis, & turpitudinis particeps, vt & beneuolentiam pariat, & offenſam.

Obſcurum eſt, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendum negotijs cauſa cernitur implicata.

De Syllogiſmis. Cap. IX.

Syllogiſmus Græcè, Latinè *argumentatio* appellatur.

Argumentatio autem dicta eſt, quaſi *argutè mentis oratio*, qua inuentum probabile exequimur.

Syllogiſmus igitur eſt propoſitionis, aſſumptionis, confirma-

tionisque extrema conclusio: aut ex ambigentis incerto, aut ex fiducia comprobantis.

Constat enim tribus partibus, *Propositione, Assumptione, Conclusione.*

Propositione, vt puta, *Quod bonum est, turpem vsum habere non potest.* Consentit audiens. assumpsit ille: *Pecunia turpem vsum habet.* Concluditur. *Ergo pecunia non est bonum.*

Syllogismus autem non solùm Rhetores, sed maxime Dialectici vtuntur, licet Apostolus sæpe proponat, assumat, confirmet, atque concludat: quæ, vt diximus, propriæ artis Dialecticæ, atque Rhetoricæ sunt.

Syllogismorum apud Rhetores principaliter genera duo sũt, *Inductio, & Ratiocinatio*.

Inductionis membra *tria sunt*.

Prima *Propositio*, secunda *Illatio*, quæ, & assumptio dicitur, tertia *Conclusio*.

Inductio est, quæ rebus non dubijs captat assensionem eius, cum quo instituta est: siue inter *Philosophos*, siue inter *Rhetores*, siue inter *Sermocinantes*.

Propositio inductionis est, quæ similitudines concedendę rei necessario vnius inducit, aut plurimorum.

Illatio inductionis est: quæ, & assumptio dicitur: quæ rem de qua contenditur, & cuius causa similitudines habitæ sunt, introducit.

Conclusio inductionis est, quæ aut concessionem illationis confirmat: aut quid ex ea conficiatur declarat.

Ratiocinatio est oratio, qua id, de quo quæstio, comprobatur.

Ratiocinationis duo sunt modi.

Primus *Enthimema*, qui est imperfectus syllogismus atque rhetoricus.

Secundus *Epichirima*, qui est in Rhetoricis latior syllogismus.

Enthimema igitur Latinè interpretatur *Mentis cõceptio*, quam imperfectum syllogismum solent Antigraphi nuncupare; Nam in duabus partibus eius argumenti forma consistit, quando eo, quo ad fidem pertinet faciendam, vtitur syllogismorum lege præterita, vt est illud: *Si tẽpestas vitanda est, nõ igitur nauigãdum;*

Ex

Ex sola enim propositione constat esse perfectum: vnde magis Rhetoribus quàm Dialecticis conuenire iudicatum est.

Enthymematis membra sunt quinque,

Primum *Conuincibile*: Secundum *Ostentabile*: Tertium *Sententiale*: Quartum *Exemplabile*: Quintum *Collectiuum*.

Conuincibile est, quòd euidenti ratione conuincit, sicut fecit Cicero pro Milone: *Eius igitur mortis sedetis vltores: cuius vitam si putaretis per vos restitui posse, nolletis.*

Ostentabile est, quod certa rei demonstratione constringit: sicut Cicero in Catilina, *Hic tamen viuit, imò viuit, & iam in Senatum venit.*

Sententiale est, quod sententia generalis adijcit: vt apud Terentium, *Obsequium amicos, veritas odium parit.*

Exemplabile est, quod alicuius exempli comparatione euentum similem comminatur: sicut Cicero in Philip. *Te miror Antoni, quorum exempla imitaris, eorum exitus non pertimescere.*

Collectiuum est, cùm in vnum, quę argumenta sunt, colliguntur, sicut ait Cicero pro Milone, *Quem igitur cum gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela. Quem iure, quem loco, quem tempore non est ausus, hunc iniuria, alieno tempore, cum piaculo capitis non dubitauit occidere.*

Prætere secundum Victorinum *Enthimematum* est altera diffinitio ex sola propositione, sicut iam dictum est: quę ita constat: *Si tempestas vitanda est, non est nauigatio requirenda.*

Ex sola assumptione; vt est illud: *Si inimicus est, occidit, inimicus autem est.*

Et quia illi deest conclusio, Enthimema vocatur.

Sequitur *Epichirema*, descendens de Ratiocinatione latior, & executior Rhetoricis Syllogismis, latitudine distans, & productione sermonis à Dialecticis Syllogismis, propter quod Rhetoribus datur.

Hic autem constat modis tribus.

Primus modus *Tripertitus* est. Secundus *Quadripertitus*: Tertius *Quinque partitus*.

Tripartitus, *Epichirematis* Syllogismus est, qui constat membris tribus, id est, *Propositione. Assumptione, Conclusione.*

Quadripartitus est, qui constat ex membris quatuor: Prima propositione · Secunda assumptione: & vna propositionis, siue assumptionis coniunctione: Quarta probatione, & conclusione.

Quinque partitus est, qui constat ex membris quinque: id est, Prima *Propositione*: Secunda eius *Probatione*: Tertia *Assumptione*: Quarta eius *Probatione*: Quinta *Conclusione*. Hunc Cicero fecit in arte Rhetorica: *Si deliberatio, & demonstratio genera sunt causarum, non possunt rectè partes alicuius generis causa putari. Eadem enim res alijs genus, alijs pars esse potest. Idem genus, & pars non potest*. Cætera quousque Syllogismi huius membra clauduntur.

De Lege Cap. X.

Lex est constitutio populi, quam maiores natu cum plebibus sanxerunt. Nam quid Rex, aut Imperator edicit, *Constitutio*, vel *Edictum* vocatur

Institutio æquitatis duplex est, nũc in legibus, nũc in moribus.

Inter *Legem* autem, & *Mores* hoc interest, quòd *Lex* scripta est: *Mos* verò est vetustate probata consuetudo, siue Lex non scripta: Nam *Lex* à legendo vocata, quia scripta est. *Mos* autem longa consuetudo est, de moribus tracta tantundem.

Consuetudo autem ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur cùm deficit *Lex*, nec scriptura aut ratione cõsistat: quando, & legem ratio commendat. Porrò si ratione lex consistat, lex erit omne iam quod ratione constiterit, duntaxat quòd religioni congruat, quod disciplinæ conueniat, quod saluti proficiat. Vocata autem *Consuetudo* quia est in communi vsu.

Omnis autem lex aut *permittit* aliquid, vt est illud, *Vir fortis petat præmium*, aut *vetat*, vt *Sacrarum Virginum nuptias nulli petere liceat:* aut *punit*, vt, *Qui cædem fecerit, capite plectatur*.

Factæ sunt autem leges, vt earum metu humana coerceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia: & in ipsis improbis formidato supplicio refrenetur nocendi facultas. Leges enim præmio aut pœna vita moderatur humana.

Erit

Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem patriæ, loco temporìque conueniēt, necessario, vtilis, manifestàque, ne aliquid, per obscuritatem, captionem contineat, nullo priuato commodo, sed pro communi ciuium vtilitate conscripta.

De Sententia, & Chria Cap. XI.

Sententia est dictum impersonale, vt, *Obsequium amicos, veritas odium parit*. Hinc si persona fuerat adiecta, id est, iudicium, *Chria* erit: ita *Offendit Achilles Agamemnonem vera dicendo: Metrophanes promeruit gratiam Mithridatis obsequendo*. Nam inter *Chriam*, & *Sententiam* hoc interest, quòd *Sententia* sine persona profertur: *Chria* sine persona nunquam dicitur. Vnde si sentētiæ persona adijciatur, fit *Chria*, si detrahatur, fit *Sentētia*.

De Catasceue, & Anasceue. Cap. XII.

Catasceue est confirmatio propositæ rei.

Anasceue autem contraria superiori est.

Reuincit non fuisse aut non esse quod natum, aut factum, aut dictum esse proponitur: vt si quis Chimeram neget fuisse: aut fuisse confirmet.

Inter has, & *thesin* hoc interest, quòd *thesis* quamuis, & ipsa habeat disputationem in vtramque partem scilicet negandi, & confirmandi, tamen incertæ rei quasi quædam deliberatio, vel coarctio est.

Catasceue autem, & *Anasceue* in his rebus quæ verisimiles non sunt, sed pro veris ponuntur, plerumque versantur.

Anasceue prima diuisio est, *Inconueniens*, & *Mendacium*.

Inconuenentis species sunt, quod *inhonestū* est, & quod *inutile*.

Item *inhonestum* tractatur, aut in dictis, aut in factis.

In dictis, vt si quis indecora, & non respondentia auctoritati dixisse dicatur, velut si aliquis infamet Catonem illum Censorium, iuuentutem illam ad nequitiam, & luxuriam coartatum.

In factis, vt si quis abhorrens aliquid à sanctimonia, & nomine

suo

suo fecisse dicatur, vt est fabula de adulterio Martis, & Veneris.

Mendacium autem tres habet species: *incredibile*, quod factum non esse credatur: vt adolescentem qui de Siculo littore, ingredientes Africam classes videret.

Impossibile est, vt Clodius insidias Miloni fecerit, & idem occisus sit à Milone.

Contrarium est: *Nam si insidias fecit, occidit. Qui occisus est, non fecit insidias.*

Hæc distributio in contrarium, vt *Clodius insidias fecit Miloni, & occidit*, Confirmatio est.

Reformata *Catasceue* proderit. Oportebit tamen principia sic ordinare, vt aut credendum esse veterum auctoritati aut fabulis fidem non habendam esse dicamus, Et id postremum in *Anasceue* requiramus, ne quid aliud significare voluerint, qui ista finxerunt: vt Scillam non marinam, sed maritimam fœminam: nec succinctam canibus, sed rapacem aliquam, & inhospitalem venientibus extitisse.

De Prosopopœia. Cap. XIII.

Prosopopœia, est cum inanimalium rerum, & persona, & sermo fingitur: sicut Cicero in Catilina: *Etenim si mecum patria mea, quę mihi vita mea multo est charior loqueretur, dicens*, &c. Sic, & montes, & flumina vel arbores loquentes inducimus, personam imponentes rei, quæ non habet naturam loquendi: quod & tragœdis vsitatum est, & in orationibus frequentissimè inuenitur.

De Ethopœia. Cap. XIIII.

Ethopœiam verò illam vocamus, in qua hominis personam fingimus, pro exprimendis affectibus ætatis, studij, fortunæ, lætitiæ, sexus, mæroris, audaciæ. Nam cum piratæ persona suscipitur, audax, abrupta, temeraria erit oratio: cum fœminæ sermo simulatur, sexui c onuenire debet oratio: iam verò adolescentis improuida, & senis, debilis: & militis, fortis: & Imperatoris,

ratoris,

ratoris, grauis: & Parasiti, suasibilis: & rustici, inculta: & Philosophi, perornata, diuersa oratio dicenda est. Aliter enim loquitur gaudio affectus, aliter vulneratus. In quo genere dictionis illa sunt maximè cogitanda, quis loquatur, & apud quem, & de quo, & vbi, & quo tempore: quid egerit, quid acturus sit, aut quid pati possit, si hæc consulta neglexerit.

De Generibus quæstionum. Cap. XV.

G*Enera quæstionum* duo sunt: quorum vnum est *Finitum*, alterum *Infinitum*.

Finitum hypothesis Græcè, Latinè *Causa* dicitur, vbi cum certa persona controuersia est.

Infinitum quod Græcè *Thesis*, Latinè *Propositum* nominatur. Hoc personam non habet certam, nec inest in aliqua certa circunstantia, id est, nec locus, nec tempus.

In causa vero certa omnia sunt, vnde quasi pars causæ est propositum.

De elocutione. Cap. XVI.

IAm verò in elocutionibus illo vti oportebit, vt res, locus, tempus, persona audientis efflagitat, ne profana religiosis, ne inuerecunda castis, ne leuia grauibus, ne lasciua seriis, ne ridicula tristibus misceantur.

Latinè autem & perspicuè loquendum.

Latinè autem *loquitur*, qui verba rerum vera & naturalia persequitur, nec à sermone atque cultu præsentis temporis discrepat. Huic non sit satis videre quid dicat: nisi id quod suauiter & apertè dicere, ne id quidem tantùm: nisi id quod dicit & facere.

De trimodo dicendi genere. Cap. XVII

D*Icenda* sunt quoque summissa leniter, incitata grauiter, inflexa moderatè. Hoc enim illud trimodum genus dicendi, *humile*, *medium*, *grandiloquum*. Cùm enim magna dicimus,

granditer proferenda sunt: cùm parua *subtiliter:* cùm mediocra *temperatè.* Nam in paruis causis nihil grande, nihil sublime dicendum est, sed leni ac pedestri more loquendum. In causis autem maioribus, vbi de Deo vel hominum salute referimus, plus magnificentiæ & fulgoris exhibendum. In temperatis verò causis vbi nihil agitur vt agat, sed tantummodo vt delectetur auditor, inter vtrumque est moderatè dicendum: sed & quamuis de magnis rebus quisque dicat, non tamen semper granditer docere debet, sed summissè cùm docet, temperatè cùm aliquid vel laudat, vel vituperat: granditer cùm ad conuersionem auersos animos prouocat. Vtenda tamen verba in summisso genere sufficientia, in temperato splendentia, in grandi vehementia.

De Colo, Commate, & Periodis. CAP. XVIII.

COmponitur autem, instruiturque omnis oratio, *verbis, commate, colo, & periodo.*

Comma particula est sententiæ.

Colon membrum.

Periodos, ambitus vel circuitus.

Fit autem ex coniunctione verborum *comma*, ex commate *colon*, ex colis *periodos.*

Comma est iuncturæ finitio: vt puta, *Etsi vereor, Iudices*, ecce vnum comma. sequitur & aliud comma, *ne turpe sit pro fortissimo viro dicere:* & factum est *colon*, id est membrum, quod intellectum sensu præstat, sed adhuc pendet oratio; sicque deinde ex pluribus membris fit *periodos*; id est, extremæ sententiæ clausula, *ita veterem iudiciorum morem requirunt.*

Periodus autẽ lõgior esse nõ debet, quã vno spiritu proferatur.

De vitijs literarum, & verborum, & sententiarum cauendis. CAP. XIX.

PRæterea purum & honestum oratoris eloquium carere debet omnibus vitiis tam in literis quàm in verbis, quàm etiam in sententiis.

In

In literis, vt iunctura apta, & conueniens sit, & sic obseruandum, ne præcedentis verbi extrema vocalis in eandem vocalem primam incidat verbi sequentis vt *Fœmina Aegyptia*. quæ structura melior fit, si cõsonãtes vocalibus applicentur: Triumq; consonantium, quæ in se incidentes stridere, & quasi rixari videntur, vitanda iunctura est, id est, R, S, X vt est *Ars Studiorum, Rex Xerxes, Error Romuli*.

Fugienda est, & consonans M, illisa vocalibus, vt *Verũ Enim*.

Prætereà carere debet oratio, & omnibus vitijs, quæ inter prima Grammaticorum studia cognoscuntur.

De Iuncturis verborum. CAP. XX.

IN verbis quoque *cauenda* sunt *vitia*, vt non impropria verba ponantur, quæ Græci *Acyrologiam* vocant. Amanda est ergo *proprietas*; sic tamen vt aliquando propter humilitatem sordidi aut spurci vocabuli, translatis nominibus sit vtendum: non tamen longè accitis, sed vt veris proxima, & cognata videantur.

Fugienda etiam *Hyperbata* longiora, quæ fieri sine aliorum sensuum confusione non possunt.

Ambiguitas quoque, & vitium illud cauendum: cum quidam iactatione eloquentiæ ducti, quod vno aut duobus verbis significare poterant, interpositis inanibus vocibus longa, & circumflexa ambage concludunt: quod vitium *Perissologia* vocatur. Cui contrarium vitium est, breuitatis studio, etiam necessaria verba furari.

Fugienda sunt quoque sicut in literis, & verbis, ita & in sententijs vitia, quæ inter prima Grammaticorum studia cognoscuntur. Sunt autem *Cacemphaton, Tautologia, Ellipsis, Acyrologia, Macrologia, Perissologia, Pleonasmos*, & his similia.

At contra, orationem extollit, & exornat *Energia, & Emphasis*, quæ plus quiddam, quàm dixerat, intelligi facit: vt si dicas, *Ad gloriam Scipionis ascendet*, & Virgilius, *Demissum lapsi per funem*. Cum enim dicit *lapsi*, altitudinem imaginis suggerit.

Huic contraria virtus est, verbis minuere quæ natura sua magna sunt.

De Figuris Verborum, & Sententiarum. Cap. XXI.

Augetur, & ornatur oratio etiam figuris, & verborum, ac sententiarum. Nam, quia directa, & perpetua oratio fatigationem, atque fastidium tam dicendi, quàm audiendi creat, flectenda est, & in alias versanda formas; vt & dicentem reficiat, & ornatior fiat, & Iudicem diuerso vultu, audituque deflectat. De quibus plurimæ superiùs à Donato in Schematibus artis Grammaticæ annotatæ sunt. Vnde tantùm illa hìc interponi oportuit, quæ in poemate, aut nunquam, aut difficulter fiunt; in oratione autem libera fiunt.

Anadiplosis, est congeminatio verborum: vt, *Hic tamen viuit, imò viuit, & iam in Senatum venit.*

Climax, est gradatio cum ab eo verbo, quo sensu superior terminatur, inferior incipit: ac dehinc quasi per gradus dicendi ordo seruatur: vt est illud Africanij. *Ex innocentia nascitur dignitas, ex dignitate honor, ex honore imperium, ex imperio, libertas.* Hanc figuram nonnulli *Catenam* appellant, propter quod aliud in alio quasi nectitur nomine, atque ita res plures in geminatione verborum trahuntur.

Fit autem Schema non solùm in singulis verbis, sed etiam in connexione verborum: vt apud Gracchum, *Pueritia tua adolescentia tua inhonestamentum fuit, adolescentia senectutis decoramentum, senectus Reipublicæ flagitium.* Sic & apud Scipionem, *Vi, atque gratis coactus cum illo sponsionem feci: facta sponsione ad Iudicem adduxi: adductum primo cœtu damnaui: damnatum ex voluntate dimisi.*

Antitheta, quæ Latinè *Contraposita* appellantur: quæ dum ex aduerso ponuntur, sententiæ pulchritudinem faciunt, & in ornamento locutionis decentissima existunt: vt Cicero, *Ex hac* huiusmodi certamine, ac prælio, huiusmodi locutionis ornamẽto liber Ecclesiasticus est, dicens, *Contra malum bonum, & contra*

tra mortem vita : sic contra pium peccator : & sic intuere in omnia opera Altissimi : bina & bina, vnum contra vnum.

Synonymia est quoties in connexa oratione pluribus verbis vnam rem significamus : vt ait Cicero, *Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas*. Item, *Non feram, non patiar, non sinam*.

Epanados, quam *regressionem* nostri vocant, *Principium dignitatis erat penè par, non par fortasse eorum quæ sequebantur.*

Antapodosis, quoties media primis & vltimis conueniunt : vt ibi, *Vestrum hoc factum reprehendo Patres conscripti, non meum, ac pulcher rimum quidem factum : verum, vt dixi, non meum, sed vestrum.*

Paradiastole est quoties id, quod dicimus interpretatione discernimus, cũ te pro astuto *sapientem* appellas : pro incõsiderato *fortem*, pro inliberali *diligentem.*

Antanaclasis, est quę eodem verbo contrarium exprimit sensum. Quærebatur quidam de filio cur mortem suam expectaret : respondente, *Non expecto : imò peto* inquit, vt *expectes.*

Antimetabole, est conuersio verborum, quæ ordine mutato contrarium efficit sensum : *Non vt edam viuo, sed vt viuam edo.* Et illud : Si *consul Antonius, Brutus hostis :* Si *conseruator reipublicæ Brutus, hostis Antonius.*

Exoche, *Quis eos appellauit ? Appius. Quis produxit ? Appius.*

Nunc *figuras sententiarum*, quas operepretium est cognoscere persequamur.

Sententia, est dictum impersonale, vt, *Obsequium amicos, veritas odium parit*. Huic si persona fuerit adiecta, *Chria* erit ; ita : *Offendit Achilles Agamemnonem vera dicendo. Metrophanes promeruit gratiam Mithridatis, obsequendo*. Nam inter *chriam* & *sententiam* hoc interest, quòd *sententia* sine persona profertur : *chria* sine persona nunquam dicitur. Vnde si *sententiæ* persona adijciatur, fit *chria* : si detrahatur, fit *sententia.*

Sententiarum species multæ sunt. Aliæ enim *indicatiuæ*, aliæ *pronunciatiuæ :* vt, *Nusquam tuta fides.*

Aliæ *imperatiuæ*: vt,

Vade, age nate, voca zephyros, & labere pennis.

Aliæ *admiratiuæ*, vt,

Tanta ne animis cælestibus ira?

Aliæ *comparatiuæ*, vt est,

Si vinco & pereo, quid ibi me vincere præstat?

Aliæ *superlatiuæ*, quæ cum aliquo motu animi & indignatione promuntur, vt ibi:

Quid non mortalia pectora cogis,
Auri saacra fames!

Aliæ *interrogatiuæ*: vt,

Iuuenes quæ causa subegit ignotas tentare vias?
Quod genus? vnde domus? pacemne huc fertis an arma?

Aliæ *responsiuæ*, vt *illinc, istinc.*

Aliæ *deprecatiuæ*: vt,

Eripe *me his inuicte malis.*

Aliæ *Promissiuæ*: vt,

Parce metu Cytheræa, manent immota tuorum.

Aliæ *concessiuæ*, quæ cum impulsione prohibeant: vt,

Sequere Italiam, ventis pete regna per vndas.

quæ tamen ne non intellecta sit persuasio, permixta sunt aliqua quæ vetent latenter, vt, *ventis pete regna per vndas.*

Aliæ *demonstratiuæ*, vt, *en, ecce.*

Aliæ *optatiuæ*: vt,

O mihi præteritos referat si Iupiter annos.

Alię Derogativae: vt *nequaquam.*

Aliæ quæ cum exclamatione proferuntur: vt,

Quis furor ò ciues pacem conuertit in arma?

Et Cicero,

O Dij immortales, vbinam gentium sumus?

Aliæ *exhortatiuæ*, cum ad sententiam prouocamus vt,

Aude hospes contemnere opes.

Aliæ *dehortatiuę*, cum à contrario vitio peccatoque reducimus.

Sunt, & *affirmatiuæ*: vt, *Quidni, quippe*,

Praeceptivae: vt,

Nudus ara, sere nudus, habebis frigore messes.

Vetativae: vt,

Neue inter vites corilum sere, neue flagella,
Summa pete.

Negativae: vt, *Non, minime.*

Sunt, & *Miratiua*: vt,

Pape, viuere non licet, & fornicari libet?

Dolentis.

Heu mihi, quod nullis amor est sanabilis herbis.

Flentis similitudinis sic: vt,

Creta, vt fertur quondam labyrinthus in alta.

Admonentis, *Irridentis*, *Gementis*, *Exhortatiuæ*, *Consolatiuæ*, *Commiserantis*: quorum quot sunt genera vel figuræ, tot & in pronunciando voces.

Sunt & *Amphidoxę*: quarum pars honesta est, pars inhonesta: vt, *non est tua tuta voluntas: Magna petis Phaeton.*

Sunt & aliæ, *Procatalepsis*, cum id quod nobis obijci poterat, antè præsumimus ad diluendum: vt, *Si quis vestrum iudices, aut eorum qui assunt fortè mirantur.*

Sunt & *Aporiæ*, dubitatio simulantis nescire se quæ scit, aut quomodo dicatur.

Coenosis autē dicitur cōmunicatio consilij cum iudicibus, aut aduersarijs vt si dicas: *Vos consulo iudices, aut vos aduersarij: quid me facere conuenit, aut quid vos facturi fueritis.*

Paradoxon, est cum dicimus inopinatum aliquid accidisse: vt pro Flacco Cicero, *Cuius laudis prędicator esse debuerit, eius periculi deprecatorem se esse factum.*

Epitrope, idest, *Permissio*, cum aliquid ipsis iudicibus aut aduersarijs permittimus existimāda: vt Caluus in Vaticinio, *Perfrica frontem, & dic te digniorem qui prætor fieres quam Catonem.*

Parrhesia, est oratio libertatis, & fiduciæ plena: vt ibi, *Occidi non Spurium Melium*, &c. Quà figura cautè vtendum est, vt Cic. præmisit enim rationem.

Ethopoeia est, cùm sermonem ex aliena persona inducimus: vt

pro

pro Cęlio Tullius facit Appium cæcum cum Clodio loquentem.

Energia, est rerum gestarum, aut quasi gestarum sub oculis inductio, de qua loquuti iam sumus.

Metathesis, est quæ mittit animos Iudicum in res præteritas, aut futuras, hoc modo, *Reuocate mentes ad spectaculum expugnatæ miseræ ciuitatis, & videre vos credite, incendia, cædes, rapinas, direptiones, liberorum corporum iniurias, captiuitates matronarum, trucidationes senum.*

In futurum autem, *Anticipatio* eorum, quæ dicturus est aduersarius: vt Tullius pro Milone, cùm mittit animos Iudicum in eum Reipublicæ statum, qui futurus est, etiãsi occiso Milone Clodius viueret.

Aposiopesis, est cùm id, quod dicturi videbamur, silentio intercipimus, ita,

Quos ego. Sed motus præstat componere fluctus.

Epanalepsis, est digressio: *Ita tulit calor me dicendi, & dignitas rerum paulò longius quàm volebam; sed redeo ad causam.*

Anamnesis, est commemoratio eius rei, quam oblitos fuisse nos fingimus.

Apaetesis, est cùm id, quod in animos Iudicum quasi deposueramus opportunè reposcimus.

Æthiologia, est, cùm proponimus aliquid, eiusque causam, & rationem reddimus.

Characterismus, est descriptio figuræ alicuius expressa: vt,

Omnia Mercurio similis vocemq́, colorem,
Et crines, & flauos, & membra decora iuuenta.

Athroismos, cùm plures sensus breuiter expeditos in vnum locum coaceruat, & cum quadam festinatione decurrit: vt Cicero sic, *Rempublicam Quirites, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, coniuges, liberosque vestros*, &c.

Ironia, est cùm per simulationem diuersum, quàm dicit, intelligi cupit. Fit autem, aut cùm laudamus eum, quem vituperare volumus, aut vituperamus quem laudare volumus. Vtriusque exemplum erit: si dicas, *Amatorem Reipublicæ Catilinam: hostem*

hostem Reipublicæ Scipionem.

Diasyrmos, ea, quæ magna sunt verbis minuĩ, aut min ima extollit.

Hyphe, est quoties in eodem sensu diutiùs immoramur: sic, *Cui tandem pepercit? cuius amicitiæ fidem custodiuit? cui bono inimicus non fuit? quando non aut accusauit aliquem, aut verberauit, aut prodidit?*

Epangelia, est promissio, qua Iudicem attentum facimus: pollicentes nos aliqua magna, aut minima dicturos.

Prosopopoeia, est cùm inanimalium, & persona, & sermo fingitur: Cicero pro Catilina: *Etenim si mecum Patria mea, quæ mihi vita mea multò est charior, loqueretur, dicens*, &c.

Parathesis, est cum quasi deposuimus aliquid imperfectum apud memoriam Iudicum repetituros nos dicẽtes cùm opportunum fuerit.

Pevsis, id est, *Soliloquium* cùm ad interrogata ipsi nobis respondemus.

Synaeresis, est cùm differimus aliquid petentes, vt aliud interim nos non permittant dicere.

FINIS.

MARTIANI
MINEI FELICIS
CAPELLÆ
CARTHAGINENSIS
VIRI PROCONSVLARIS,
DE
RHETORICA
LIBER.

MARTIANI CAPELLÆ

DE RHETORICA

LIBER.

Nterea sonuere tubæ, raucusq́; per æthram.
Cantus, & ignoto cælum clangore remugit:
Turbati expauere Dei, vulgusq́; minorum
Cælicolum trepidat, causarum & nescia corda
Hærent, & veteris renouantur crimina Phlegræ.
Tunc Amnes Fauniq́;, Pales, Ephialta, Napeæ,
Respectant proceres, nulloq́; assurgere motu
Cernunt attoniti; vicibusq́; alterna profantes,
Mirantur placidam per pectora sacra quietem.
Tunc primùm posita Syluanus forte Cupresso
Percitus ac trepidans dextram tendebat inermem;
Bellaq́; composcens, arcus, atque Herculis arma,
Portuni trifidam suspirans flagitat hastam,
Gradiui frameam non ausus poscere, falcem
Saturni bello suetus disquirit agresti,
Diffidens sui respectat tela tonantis.

SED dum talibus perturbatur multa terrestrium plebs deorum, ecce quædam subtilissimi corporis, ac fiduciæ grandioris, vultus etiam decore luculenta, fœmina insignis ingreditur, cui galeatus vertex, ac regali caput maiestate sertatum: arma in manibus, quibus se vel communire solita, vel aduersarios vulnerare fulminea quadam coruscatione renitebant. Subarmalis autem vestis illi peplo quodam circa humeros inuoluto latialiter tegebatur, quod omnium figurarum lumine variatum, cunctorum schemata præferebat: Pectus autem exquisitissimis gemmarum coloribus balteatum. Hæc quum in progressu arma concusserat, velut fulgureę nubis fragore colliso bom-

bis dissultantibus, fracta diceres crepitare tonitrua. Denique creditur quòd instar Iouis eadem posset etiam fulmina iaculari. Nam velut potens rerum omnium regina, & impellere quò vellet, & vnde vellet deducere, & in lachrymas flectere, & in rabiem concitare, & in alios etiam vultus sensusque conuertere tam vrbes quàm exercitus præliantes, & quęcunque poterat agmina populorum. Hęc etiam Senatum, rostra, iudicio domuisse in gente Romulea: Athenis verò curiam, gymnasia, theatraque pro arbitrio reflexisse, ac totam funditus Græciam miscuisse ferebatur. Hac verò loquente, qui vultus, vocisue sonus, quantàque excellentia celsitudoque sermonis audire operæprecium etiam superis fuit; tantæ inuentionis ingenium: tam facundæ vbertatis eloquium: tam capacis memoriæ recordationisque thesaurum: qualis disponendi ordo? quàm pronuntiandi congruens modulatio? qui gestus in motu? quæ profunditas in conceptu? Denique exilis in modicis: in mediocribus facilis: in elatione flammatrix: reddebatque cunctos in ambiguis dociles: in persuasione cedentes: in collisione discordes: in laudibus arrogantes. At verò cùm quid commotum publici nominis attestatione clamauerat, fluctuare, permisceri, ardere, omnia videbantur. Hanc igitur fœminam auratæ vocis, & quasdam diadematum gemmas, regnorumque fundentem, ingens illustrium virorum sequebatur agmen. Inter quos proximi eidem duo diuerso habitu nationeq; prænitentes, quorũ vnus erat pallio circumactus, alterque trabeatus. Diuersus vtrisque oris sonus, licet alius etiam Athenis se diceret Graia didicisse, ac promptus gymnasiorum studiis, & reluctantibus semper Academiæ altercationibus haberetur. Ambo tamen noui, protectique paupertatis sinu: Et cùm alterum Quirinalis eques, alium fabrilis procrearet industria, ita præclues linguæ excellentia floruerant, vt post curiarum facta immeritasque mortes, virtute astra conscenderent, immortalitate gloriæ secula superarent. De vno tamen quem Athenarum populus ac palliata agmina sequebantur, hæc fama conuenerat, quòd acerrimus idem, & procellis indignantis Oceani, fremituque violentior. Denique de illo versus huiusmodi ferebatur:

Δεινός

Δεινὸς ἀνὴρ τάχα κεν καὶ ἀναίτιον αἰτιόῳτο.

Alter verò, quem consularis purpura, & cõiurationis extinctæ laurea redimebat; mox ingressus curiam superum; & in Iouis gratulatus est se venisse conspectum: Clamare igitur cæpit: *O nos beatos, o rempublicam fortunatam, o præclaram laudem consulatus mei.* Post hos tamen in diuersis agminibus oratores emeriti, ac præ se ferentes insignium culmen meritaque linguarum, Aeschinem, Isocratem, Lysiamque conspiceres. Tum in togatis agminibus Sosantios, Gracchos, Regulum, Plinium, Frontonemque, Verùm ante cunctos atque ipsam ducem omnium foeminam, senex quidam signum ac præuiam virgam gestans, lictoris Romulei præcedebat vsu, atque in eiusdem virgæ culmine, Corax oris aurati venientis foeminæ auspicio præuolabat. Ille autem qui gestabat virgulam, Tisias dictus, cunctisque vetustior atque elatior videbatur: Nam & suos minores cæteros ipsam illa ducem respectans, superpositum corum commune pignus filiamque memorabat. Quo argumento commoti quamplures deorum, eam quidem nobilissimam foeminam primam, sed aut Apollinis credidere cognatam, si Graia est, aut si Romulea de gente, Coruini. Cui ænigmati illud adiectum; *quòd intrepida & fiducia promptioris, tam Palladis quàm ipsius Cyllenij, deosculata pectus, cuiusdam propinquæ familiaritatis indicia patefecit.* Denique nonnulli superum cùm in trepidationem buccinæ præcinentis, & admirationem amicitiæ superorum incerti, diutius diuinatorem Phœbum cuperent sciscitari, nondum Ioue maximo disquirente, tumultuariè quæ esset inquirunt. At tunc illa respectans superos vniuersos, aliquanto commotitor sic cœpit: *Patrem maximum Iouem, cæterosq́; cælites, quos in causis pluribus sum sæpe deprecata, atque ipsum conuentum superæ confessionis attestor, nihil magis mihi inconsentaneum atque indecens æstimari, quàm vt quæ semper in foro iudicijsq́; quampluribus accusauerim multos, aliosque defenderim, & viribus gloriam deluctationis annixa, mibi de discriminum fatis promeriti euentus præconia compararim. Nunc apud vos superi, quis placere immortalitatis instar ac precium videbatur, inuita compellor scholarium iuuenilium monitus, & exilia decantata artis præcepta memorare. Neque enim hoc nobis ascribit inopia,*

pia,

pia, cùm redundantes turmæ ſuppetant conſequentium. Nam, abſque his qui perturbantes pectora ſenſuſque cunctorum cognoſcentum quoque perfregere ſubſellia, etiam alios habeam qui minutias præceptorum; & artis intima commenta præſcripſerint. Inter vtrumque verò culmen ſectatorum præuiteat Tullius meus, qui non ſolùm in foro, ſenatu, roſtriſq; grandiloquæ facultatis maieſtate tonuerit, verùm etiam ipſius artis præcepta commentus, libros quamplures ſeculorum vſibus conſecraris. Quod cùm ita ſit, emeritæ granditatis pudor, & celebrati quantum puto nominis gloria, hæc inchoamentorum primordia detrectares excurrere, ni & hoc ad immortalitatis præmium proficeret, quod iubetis, ac fiducia perennitatis accedat exequi, vel primora: tamen Ioue cum ſuperis imperante accingar igitur hæc aridiora percurrere, minus quidem quàm publicitus ſoleo placitura, quanquam ſi Pallados: aures atque Arcadiam ratione beniuolæ maieſtatis participarit aſſenſionem. Nunc quidem apud vos maximi cælites diſplicebo; quippe ſum ipſa Rhetorica, quam alij artem, virtutem alij dixere, alteri diſciplinam. Artem verò iccirco quia doceor, licet Plato huic vocabulo refragetur. Virtutem autem dicunt, qui mihi bene dicendi ſcientiam ineſſe compererunt. Qui ediſci verò dicendi intimam rationem & percipi poſſe non neſciunt, fidenter me aſſerunt diſciplinam.

De Officio & Fine Rhetoricæ.

OFFICIVM verò meum eſt *dicere appoſitè ad perſuadendum. Finis perſuadendi id quod eſt propoſitum dictione.* Quæ quidem verba mei Ciceronis atteſtor, cuius etiam exemplis me per omnes inſinuo præceptionis ductus conſequenter vſuram.

Vbi & Vnde.

MATERIES autem duplex eſt mihi. *Vbi* & *Vnde* fiat Oratio *Vbi*, vt cùm ipſius membra aggredior quæſtionis. *Vnde*, cùm res inuentæ, verbaque ſociantur.

Quæ-

Quæstio Rhetorica, aut Finita aut Infinita.

QVAESTIO ipsa aut *finita* est, aut *infinita*. *Finita* est, cùm nascitur de certo facto, demonstratque personam, vt in Rosciana quæritur Ciceronis, *Vtrũ interfecerit patrem Roscius*. *Infinita* est, quę generaliter quærit vtrũ sit aliquid appetẽdũ, vt *An philosophandum sit*, in Hortensio disputatur. In superiore autem crebrò assidueque collucto r, atque eam Græcis placuit ὑπόθεσιν nominari. *Infinita* verò vniuersitatis astruendæ sibi fiduciam vindicante, tum potius versor, cùm ocium ac disputationes aggredior, licet plerunque etiam pars ipsa quæ Thesis dicitur in causis mihi clatius anhelanti amentatas hastas crebrò, & pila plurimum valentia ministrarit. An aliud in Scauriana succurrit, cùm interposita disputatione tractatur. *Ex quibus causis mors eueniat repentina*, ac pro Milone similiter, *An mundus prudentia gubernetur?* Denique è meis sectatoribus quidam acri admodum ac subtilissima ratione commoti, nullam esse attestantur hypothesim quęstionem: cuncta quæ in defensione pro reis, contraque eos accusationibus retractantur, ad generales quęstiones poterunt applicari.

Quæ sunt partes officij Rhetoricæ.

IAM verò partes officij mei quinque esse non dubium est: Nam est *Inuentio, Dispositio, Elocutio, Memoria, Pronunciatio*. *Iudicatio* enim quæ à nonnullis dicitur pars, partibus cunctis ascribitur: Idcircoque ipsa pars non poterit ritè censeri: licet quid dicendum, quidve silendũ sit, dispensatio iudicationis examinet.

Inuentio est quęstionum, argumentorumque sagax inuestigatrixque comprehensio.

Dispositio est, quę ordinem rebus attribuit.

Eloquutio, quę arripit verba, vel propria, vel translata, quæque noua facit, veteraque componit.

Memoria, firma rerum, verborumque custodia est.

Pronunciatio, vocis motus, gestusque pro rerum, & verborum dignitate moderatio. Sed ex his *Inuentionem* certum est esse potissimam, cuius opus est causę quęstiones excutere, & argumenta probatu idonea reperiri.

De

De Quæstionibus principalibus & incidentibus.

QVAESTIONVM verò duplex ſpecies eſt. Aliæ ſunt enim *Principales*, aliç *Incidentes*.

Principales ſunt ſtatus, ex quibus naſcitur cauſa, quas Tullius *Conſtitutiones* appellat.

Incidentes verò, quç dum tractatur cauſa, naſcuntur; dum argumenta vel ſcripta refutando in plures cauſa deducitur quçſtiones: vt ſit principalis, *vtrum Clodium iure occiderit Milo*. Incidens, *vter vtri inſidias compararit*.

De Statibus & vnde naſcantur.

PRINCIPALES igitur ſtatus ſunt numero tres: *An ſit. Quid ſit, Quale ſit*.

An ſit, coniectura eſt: vt *An patrem Roſcius occiderit*.

Quid ſit, finis: vt *An maieſtatem minuerit Cornelius*.

Quale ſit, qualitas: vt *An Saturninus iure necatus ſit*. Sed ne forſan moueat, quod prçtereo quartum ſtatum, quem Hermagoras inuenit, ſubtilior ratio eſt eum non ſtatum, ſed partem dicere qualitatis, quòd in eius expoſitione monſtrabo.

Nunc dicendum eſt quomodo ſtatus inueniantur in cauſa. Inueniuntur igitur per *Intentionem* & *Depulſionem*.

Intentio eſt, obiectio eius facti, quod in iudicium venit

Depulſio quçdam reſiſtens intentioni negatio: vt ſi dicatur: *Occidiſti patrem? non occidi.*

Ex his duabus inter ſe concurrentibus vocibus naſcitur quçſtio, quç dicitur *Status*, quòd ibi quaſi ad pugnandum actionum acies ordinata conſiſtat: Sed facile eſt videre, quid obiecto crimini reſpondeatur. Illud facile non eſt quid debeat intendi, vtrum factum: vt *hominē occidiſti:* an nomen facti: vt *homicidiū feciſti*. Et liceat videatur idem eſſe, tamē in ſuperiori obiectione ſi negabitur, coniecturæ erit: cùm dixerit, *non occidi:* In hoc vbi rei nomen intenditur, poteſt & finis videri, vt ſi dicat, *non feci homicidium*. An cùm quicunque homo, an cùm innocens occiditur.

tur. Quòd si non factum obiicias, sed criminis nomen, negatione diuersæ partis non erit manifestum qui status existet. Nescias enim quid negat, qui ita neget, *non feci homicidium*, vtrum quia nullum hominem iugularit, an quia tyranni interfectio homicidium non vocetur. Est igitur intendendum ipsum illud quod factum est, vt si id negauerit aduersarius, habeas coniecturam. Si eo concesso nomen criminis excluserit, intelligas finem. Quòd si concesso facto, factique vocabulo, licuisse sibi, vel oportuisse facere dixerit. *Qualitas* in causa versatur, quæ aut de re, aut de actione congreditur: De re, vt *Miloni facere licuisset:* De actione, *An seruo vel addicto Tribunos liceat appellare: an habere ignominioso liceat concionem.* Quæ species qualitatis *Translatio* nominatur. Item cauere debemus ne intendamus auditoris officium, & sola status qualitas fiat. Nam qui causam cognoscit, propositum habet efficere aliud, id est, aut damnare aliquem, aut absoluere.

De Generibus Auditorum, & Causarum.

Auditoris autem sunt tria genera: Vnum eius qui secundum æquitatem aliquid statuit: & is est perpensè *Iudex*. Aliud eius, qui honestate, vel vtilitate incerta dubius alienæ sententiæ persuasionem inexplicabilis *deliberator* expectat. Tertium genus eius est qui facti honestatem vel turpitudinem libera æstimatione perpendit. Hunc *æstimatorem* conuenit nominari. Hæc igitur sunt tria causarum genera, quæ hypothesi continentur, id est, *Iudicialis*, *Deliberatiua*, & *Demonstratiua*.

Sed cùm omnes prædictarum rerum Auditores dubitatio sui deducat officij, quærendum discrimen est, & proprietas singulorum. Nam, & Iudex, cuius officium est damnare reum, vel absoluere, possessionem dare vel auferre, priusquam cognouerit causam, dubitat, quo modo vtatur officio: Et qui deliberat, ambigua mentis opinione differtur: Et laudationis arbiter, an rite quis laudetur æstimanti contemplatione dispensat. Sed cum in diuersum hæc distrahantur officia, tunc illud maximè

diſcrimen attendimus, quemadmodum temporibus varientur. Nam deliberatio futuri tantum temporis continet quæſtionem: vt ſi deliberet *Cato*, *An ſe debeat, ne victorem aſpiciat Cæſarem, trucidare*. At vero iudiciale genus tam præteriti quàm futuri nonnunquam temporis inuenitur. Sed in præterito tantum de facto coniectura: ex futuro qualitas frequenter innaſcitur, vt ſuo loco promptius aſſeretur. Laudatiuum etiam genus in præteritis factis omne conſiſtit, ſed, à iudiciali genere ſine diſcernitur. Nam aliud eſt abſoluere innocentem æquitatis imperio: aliud laudibus proſequi glorioſum, inſignium contemplatione meritorum. Accedit quòd in iudiciali genere ambigit cognitor in rebus alienis: In Deliberatiuo verò quiſque tam de ſuis, quam etiam de rebus externis: In laudatiuo æſtimator auſcultat vera, congruaq; quę memorentur, licet nouella etiam id contulerint blandimenta, vt ſuæ prædicationis fiat arbiter qui laudatur. Ergo oportet attentius intueri, ne ea quę Auditoris officium habuerit, intendamus, vt ſi Verri quòd damnandus ſit edicatur. Ille quippe ſe damnandum non eſſe reſpondet, & vtrum damnandus ſit, ſola qualitas apparebit. Igitur à facti obiectione naſcitur intentio, vt ſi eidem dicas, *Siciliam ſpoliaſti:* reſponſuro, *non feci*, coniectura componitur. Stultum quippe eſt id quod in arbitrio manet Iudicis, aut certè facti nomen non ipſum crimen intendere. Cauendum æquè, ne cum lex vlla, vel ſcriptura in cauſa tractatur, intentio ſumatur ex lege: vt ſi dicas, *Lex te murum vetabat aſcendere peregrinum:* Sed illud potius dicendum: *Murum aſcendiſti*: vt ſi negauerit, non ſit pugna de lege, ſed de facto, cui accedit lex: Si confeſſus ex facto, tunc contra legem feciſſe videatur. Cæterum ſi negato facto fuerit lex, vel quæuis ſcriptura recitata, ſuperflua videbitur contentio: quando non iuris, ſed veritatis altercatio contineat quæſtionem: Hoc vitio plerique falſi ſunt.

Sed, & pręter illos treis quos ſtatus aſſerui, alios quatuor vel quinque de ſcripti qualitate manantes eſſe dixerunt: qui licet ſuas in diuiſione cauſę partes obtineant, tamen nunquam principali loco naſcuntur: quia niſi fuerit quod probetur, nemo ad probandum recitat legem, vel aliquam ſcripti formam. Id autem

tem

tem quod probatur, ſtatus eſt, qui ex primo conflictu ſemper exiſtit. Cætera quæſtiones controuerſiæ, vel incidentes ſunt perhibendæ.

Quomodo Status facilè inueniatur.

SIc igitur inueniendi Status facilis erit ratio, cum neq; nomen admiſſi, neque Auditoris officium, neque legem aut ſcriptum aliquid intentionis loco poterit obijci. Itaque talis eſt intentio, *Hominem occidiſti*. Depulſio, *non occidi*. Quæſtio ex his oritur, *an occiderit*, in quo ſtatu erit coniectura.

Sed cum intentioni ius facti oppoſuerit reus, fit qualitas, vt à Milone non factum negatur, ſed de facti iure contentio eſt, *Occidiſſe enim ſe fatebatur Clodium, ſed iure feciſſe*. Huic depulſioni ſubijcitur ratio, quæ non vna ſimplexue ſit. Nam poteſt vnum atque idem factum propter varias cauſas videri probabile, vt hoc idem, quod *inſidiatorem occiderat Milo*, vna ratio fuit: Alia, *Quod hoſtem Reipubl. & tyrannidis affectatione ſuccenſum, ſe interemiſſe memorabat*. In quibus aſſertis fit quidem *qualitas*, ſed diuerſæ ſpecies eius erumpunt: Nam prima relatiua, altera comparatiua *qualitas* fulget. Quòd ſi intentioni non ius facti, ſed negatio nominis; vt, *Adulterium non feci*, opponatur: quamuis negatio depulſionis vice dicatur, tamen non faciet coniecturam; quia non factum, ſed nomen facti deſtruitur; vt in hoc adulterij actio ſit, *Cum repudiata vxore ſtupratorem qui repudiauerat maritus inuenit, accuſat adulterij: Reus contradicit, nec factum negat, ſed adulterij nomen excludit*. Et quęritur quid ſit adulterium, quod eſt diffinitiuę controuerſiæ. Igitur coniectura ipſius facti negatio eſt finis,non admiſſi, ſed nominis;Iccircoque etiam depulſio ingeſti criminis, quia cum facto aliud nomen imponitur, imminens obiecto crimini periculum denegatur,vt in hoc obiectu: *Pocula templi è Sacerdotis domo furatus es, ſacrilegium feciſti*. Repellit: *Pocula quidem abſtuli: ſed quia de domo non de templo, furtum, non ſacrilegium nuncupandum*. In quo etiam facti alia quędam videtur eſſe negatio, non enim hoc ad Deorum iniuram ſpectat admiſſum, ſed ad diſpendium.

Sacerdotis, cum de domo pocula subtrahantur. Hic vtraq; factum diffinitione tractandum, idest, & quid sit sacrilegium, & quid furtum.

Qualitas est cum qualis sit quaritur.

NVnc de *Qualitate* dicendum, cuius multiplex natura diuisionem partium primò desiderat, vt ea decursa singularum proprietas explicetur. *Qualitas* igitur aut de re, aut de actione est. De re, cum eius facti quod in iudicium venit ratio, causaue tractatur: vel cum quid fieri oporteat disceptatur: vt, *An iure Clodium Milo iugulauerit*, vel *An domus Tullio restituenda fuerit*. De actione autem cum quęritur: an admittenda sit actio, & iudicium faciendum: quę pars, quoniam iuris æquitate perpenditur, rectè eam in species qualitatis subtilius aggregamus. Aliam autem, quam Hermagoras quasi constitutionem nouam, aut *Qualitatem* distinguere, & *Translationem*, vel *Perscriptionem* vocare maluerat. Sed hęc posterius, *Qualitas*, vt futuri temporis æstimata, ita, & pręteriti *Iuridicialis*: futuri *Negocialis*, *Qualitas* in vtroque iuris *Assertio* est. In *Iuridiciali* naturę, in *Negociali* legis aut consuetudinis asserta versantur. *Iuridicialis* autem diuiditur in *Absolutam*, & *Assumptiuam*. *Absoluta* est, quę factum ipsum sui natura, & iure defendit. *Assumptiua*, quę cum in facto ipso nihil probabile reperiat, confugit ad ipsam causam, eamq; iustam, vt facere deberet, allegat: Vt, *cum Milo non potest dicere hominem licuisse iugulari, causam occidendi astruxit insidias Clodianas.* Illic *Assumptiuè* nomen accepit; quia cum absolutè factum tueri non possit, confugit ad causas.

Hæc igitur *Assumptiua* partes habet quatuor: *Relationem*, *Remotionem*, *Comparationem*, *Concessionem*.

Relatio est, cum de facto confesso culpam in eum qui pertulit refert: vt, *in Clodium Milo: Orestes in matrem: Horatius in sororem*, qui ideirco à se perhibuit iugulatam, quia eius prouocatus iniuria, in facinus sit coactus.

Remotio est, cum obiectum crimen in alterum, vel in aliud

ab

ab eo qui percellitur remouetur: In alium: vt, *Tiberius Gracchus in Mancinum, qui auctor faciendi fœderis fuit, quod tam Senatus, quam populus improbarat.* Item in alia causa: *Legatus nisi intra triginta dies profectus erit, capite puniatur. Quæstor sumptum legato non dedit, tempus emensum est. Accusatus contradicit, & crimē obiectū remouet in Quæstorem.* In aliud autē remouet: *Si morbo tardatus, in infortuniū suum causam remoueat tarditatis.* Remouetur vero aut ipsum factum: *Si ad alterius pertinuisse dicitur potestatem: aut causa, Si alterius vitio quid accidisse dicatur.*

Comparatio est, quam *Compensationem* noui à posterioribus perhiberi. Non cum crimini beneficium alterius temporis subrogatur, sed cum factum iure defenditur, vt ex eo aliquid commodi sequeretur: nam si meritum alterius temporis, velut in compensationis gratiam memoratur, ad *Deprecatiuam* potius admouendum est *Qualitatem*, quæ veniali specie continetur: hæc vero ritè se fecisse contendit, vt Verris illa responsio: *Magno*, inquit, *decumas vendidi*: quod factum compensat vtilitate beneficij. In hac quippe parte facti confessio est, sed immanitatem obiectionis excludit allegatio promerendi. At in illa criminis factique vna confessio est: sed aut ab animo separatur, aut purgatione cessante ad humanitatis miseranda respirat.

Verùm hæc *Qualitas venialis* in bina asserta discernitur. In *Purgationem*, & *Deprecationem*. Nam *Purgatio* est, cum confesso facinore animum voluntatemq; purgamus. Cuius modos tres esse non dubium, id est, *Imprudentiam*, *Casum*, *Necessitatem*. *Imprudentia* est, cum à voce, scientiaque nostra aliquid dimouemus, *Quidam in venando iaculum intorsit in beluam, & hominem delitescentem retibus interemit*; quæ pars *Error* dicitur, atque ei subduntur, *Ignoratio*, *Vinolentia*, *Obliuio*, *Fatuitas*, *Dementia*, cæteraque quę errorem admittentis excusant. *Casus* vero culpam euentus exonerat: vt, *Qui cum victimis ad diem sacrum non occurrerit fluminis incrementis*. Scelus autem *Necessitate* commisit, *qui præcepto Ducis insontem hominem iugulauit*. Inter quos modos hoc interest, quod *Imprudentia* fallit: *Casus* prohibet, *Necessitas* cogit. *Deprecatio* autem nihil causationis asso-

associat, sed in exorandi humilitatem, precesque suspirat. Cęteras quęstiones, quas *Status dicunt incidentes*, aduertant, qui talium didicerunt: sicut interius demonstrationem formet primæ vocis *Incestio*; Plerumq; enim secunda vim intentionis incutiet: vt in hoc, *Viro forti præmium, quod volet*, qui fortiter fecit: petit præmium nuptias vxori alienæ. In quo qui petit præmium, quia nullum putat è diuerso, nihil intendit, sed maritus contradictor intendit, licet secundo loco videatur assurgere: cui per depulsionem vir fortis obstabit, tanquam petitionem præmij, quòd poposcerat accusati præmium iustum esse contendens, tanquam si factum aliquod iure tueretur.

Item quæstiones legales, quas tanquam *Status* causis incidere memoraui, principalium quæstionum intentione, vel depulsione non eadem regula percensentur; quippe quæ in secunda conflictatione prorumpunt. Nam prima *Qualitati* tribuitur: Igitur illa *Intentionis* ac *Depulsionis* regula in *Qualitatis* prædicta parte turbatur.

De Examinatione, idest, Iudiciali genere.

NVnc τὸ κρινόμενον, quod Gręci dicunt, consequenter assumam. Nam cum *Intentio*, & *Depulsio* statum constitutionemq; signaret, si coniectura fuerit, Iudicationi præbebit pariter rationem. Neque enim est quod possit ponderari iudicio, nisi ipsa negatio: In *Qualitate* verò, vel *Fine* alio loco quàm status apparet, necesse est confessa depulsio facti habeat rationem, quam item accusator infirmet, & velut secundaria quæstio procreatur per infirmationem, impugnationemq; rationis. Hic illud iudicabile posse versari: idq; esse quod æstimator iusti ratione perpendat, posse in quauis causa, & omnes status existere. Et multę *Rationes*, *Infirmationesq́;* numerosæ, perindeque iudicationum semina copiosa: cum vnum videlicet factum multiplici ratione defenditur: vt Tullius pro Milone, *Quod insidiatorem, & quod hostem publicæ quieti occiderit*. In his igitur ille status potius apparebit, quem Orator pro vtilitate defensionis sumpserit. Illa autem ratio ex Oratoris plerumq; astructione colli-

colligitur. Tuncq; velut rationes alij status emergent, ac si ad probationes scriptura profertur.

Hinc *Iudicatio* legalis orietur, cuius species sunt quinque. Vna est, cum scripto aliquid, pluraue ambigua continentur: quę à Gręcis ἀμφιβολογία memoratur, vt ex communione nominis res plerumque confunditur: vt est illud, *Quidam taurum legauit*, quo nomine seruum habuerat admodum preciosum. Verum illi hęres *Taurum*, hoc est, Bouem dedit, quia fecit nomen amphibolum, quęstionem. Item ex nominum distinctione per syllabam, vt qui habuerit propinquos duos: vnum *Lesium* nomine, aliumq; *Milesium*, hęredemq; constituens sic locutus est, *Hæres esto mi Lesi*. Qua distinctionis ambage certamen exortum, dum hæres *esto mi*, distinguit, qui *Lesius* dicebatur. Alius verò continua nominis iugitate *Milesium* dicit hęredem.

Sunt item modi, quos Dialectica comprehendit astructio. Itē species scriptionalis est quæstionis: quæ ex verbis, & sententia scriptionis emergit: vt in hoc, *Peregrinus murus ne ascendat*. Quidam obsessa ciuitate conscendit, hostemque deiecit. Arguitur hic reus legis sententia, verbis nititur accusator.

Tertium quæstionis est genus, cum contrarię leges vtrinque secus colliduntur: vt in illo, *Mas templum Cereris ne ingrediatur*. Item, *qui parentibus opem non tulerit, puniatur. In templo Cereris vapulanti matri ingressus opem filius tulit. Accusatur.* Facit hic conflictum diuersitas legum, quarum interpretatio colliditur, vt cui potius auscultandum fuisset appareat.

Quarta de scripto quæstio est, quę dicitur Syllogismus, cum ex eo quod scriptum est, aliud quoque quod non scriptum est argumentatione colligimus: vt in hoc, *Exulem intra fines deprehensum liceat occidere.* Quidam inuentum exulem verberauit: accusatur: a defensore colligitur, quod minus permisso sit fieri debuisse.

Huic insunt modi quatuor. A Simili, à Consequenti, à Maiore ad Minus, à Contrario. A Simili ita, *vt quia patris interfector culleo insuitur, hæc pœna manere debeat matricidam*. A Consequenti sic: *Tyrannicidæ præmium: Qui suasit tyranno deponere dominatum, præmium petit. Colligit par esse meritum, quia reddidit*

didit

didit libertatem. A MAIORI ad MINVS: ſuprà dixi enim, *Si exulem permittitur iugulare, licet etiam verberare.* A CONTRARIO; *Si vir fortis meretur præmium, deſertor dignus eſt pœna.* FINITIVA ſupereſt queſtio de ſcripti ambiguiate demanans, cùm aliquod verbum in lege, vel teſtamento dubium eſt, & diffinitione clareſcit: vt, *nocte cum telo deprehenſum licet occidere: quendam cum fuſte nocte deprehenſum magiſtratus occidit, reus eſt cædis; lege ſe quidem tuetur, ſed telum quid ſit inquiritur.* Quod queſtionis genus hoc à principalibus differt *Statibus*; quia non de facto, vnde orta eſt cauſatio, ſed de ſcripti tantùm diffinitione diſquiritur. Diſcutitur igitur ab his legalibus Status principales eſſe diſcretos, & eos *Incidentes* dici. Illos autem à quibus cauſa naſcitur, vel *Conſtitutiones* vel *Status* certius appellari.

De Genere Deliberatiuo.

IAM nunc decurſis conſtitutionibus, controuerſias *Deliberatiui* & *Demonſtratiui generis* videamus: Nam & cauſarum tria genera eſſe dubium non eſt, & in omni cauſa ſtatum debere verſari, licet in *Deliberatiuo* quandam qualitatem negocialem conſiſtere, quod de futuro deliberat, exiſtimarint. Tamen ita qualitas plerumque cenſenda eſt, vt alii quoque ſtatus huic generi poſſe accidere non negentur. Nunc ſtatus in talibus ita reperiri poſſe firmamus, vt non ex intentionis depulſione, quemadmodum in conflictibus monſtratum eſt, regulam teneamus. Quid enim, aut quis intendet, vel ordine ſoluto perſuaſor, diſſuaſorue confligent, cùm alterum deligere in aſtructionibus non vetemur. Sed tamen accuſatoris partes diſſuaſor videtur arripere: Qui enim *Inhoneſtum*, vel *Inutile* illud quod diſſuadit oſtendit pro certo ipſum videtur accuſare negocium. *Perſuaſor* verò partes arripit defenſoris, & negocii tractatum qualibet obiectione contrarietatis abſoluit. Ex quo & perſuaſor intendere, & *Diſſuaſor* depellere memorandi. Ac ſic conflictione partium facta, ſtatus poterit apparere, vt in alia cauſa; *Crebrò ad muros exercitu fugiente, deliberat Imperator, vtrum diruat muros.* Muros excindi cùm dicit, nonne videtur ſi fecerit accuſare? Deinde grauiter

ter & seditiosè id exercitum perpessurum. In quo coniectura fiet de commotionis euentu. Ac mox si dicat *Victoriam non vocandam si præsidium ciuitatis exscinditur*: Finis accessit. Diffiniendum quippe *Qualis status mœnium victoriam faciat celebrari*. Tunc si dissuasor addat, *Sine consilio Senatus fieri id nō debere*. Præscriptio etiam videtur accedere. Certum est igitur & intentionem dissuasori iure signari, & deliberatiui cunctos status promptius apparere. Sciendum tamen, ne dissuasor velut sententiam dicens, prohibeat tanquam Iudex, cùm eius officium hoc sit, ne faciat persuadere inhonestæ rei, velut inutilis ratione monstrata.

De Genere Demonstratiuo.

IAM nunc in *Demonstratiuo*, quemadmodum status emergat non est facile memoratu: Idcircò quia non statim laudem vituperatio consectatur, vt quisquis laudabilis non est, vituperabilis habeatur: vel contrà, qui vituperatione caruerit, laudibus fastigetur: vt, *Si laudandus ex eo quis dicatur, quia homicidium non commisit*. Est ergo medium nomen, quod priuationem placuit memorari, propterea quia laude priuatur, non confestim vituperationi permittitur, vel contrà. Sic tamen status demonstratiui generis apparet, cùm laudatorem vituperatoremque constituens, & vituperatori accusatoris intentionem, laudatori defensoris partes adiunxeris. Aut illud subtilius conformatur, vt auditor inter laudem & vituperationem libratus, velut aduersanti loco ponatur. Non enim antequam laudandum quenquam laudabilem demonstraris, non illi talis intentio est, vt laudabilem nondum credat: Aduersum quam intentionem laudatori certamen est vel vituperatori, licet in superiori astructione quidam conflictus euidens approbetur: vt cùm alius quempiam laudat, & alter accusat: vt *Catonem Tullius laudans, & duobus voluminibus Cæsar accusans*. Ex quo colligitur omnium causarum genera statibus percensenda.

Hoc reperto naturam causæ discuties, quæ aut simplici, aut duplici quæstione, aut multiplici continetur. Simplex est, cùm vnum quid in tota actione disquiritur: vt, *Clodium Milo ne iure necauerit?* Illud verò quod per iudicationem posteriore loco

disquiritur, *Vter vtri insidias pararit*, nõ est singulare, sed iũctũ ex duplici cõiectura & quã Gręci ἀντικατηγορίαν nominãt: Sed incidẽs quęstio, gen⁹ causę facere nõ potest. Duplex tũ ex rebus fit, vt pro Cælio, *De auro & veneno*: Tũ collatione, vt pro Roscio, *Filius ne patrem an inimici iugularint*? Multiplex verò ex pluribus quęstionibus causa consistit, vt repetundarum omnes Verrinæ: & pro Scauro, de Bostaris nece, de Arinis vxore, & decimis tribus exquiritur.

Dehinc Dvctvs causæ inspiciendus est. *Ductus* autem est agendi per totam causam tenor sub aliqua figura seruatus. Sunt autem Dvctvs quinque: *Simplex*, *Subtilis*, *Figuratus*, *Obliquus*, *Mixtus*. *Simplex*, cùm non aliud est in agentis consilio, aliud in verbis: vt, *Si benè meritum laudes, ac noxium accuses*. Svbtilis, cùm aliud vult animus, aliud agit oratio: vt, *Quidam abdicat filium, quòd amicos non habeat: hic non verò abdicat, sed vt amicos habeat terret*. Figvratvs est, cũ apertè quid dicere prohibet verecundia propter obscœna, & significatione alia, atque integumentis vestita monstratur. Obliqvvs est, cùm metus impedit aliquid dicere liberè, & per quosdam faciendi cuniculos obiicienda monstramus: Vt in hoc, *Tyrannus qui sub abolitione tyrannidem posuerat fortiter fecit, petit præmij nomine armorum arcisq́; custodiam, Magistratus contradicunt*. Mixtvs autem ex vtroque componitur, cùm & pudor & metus impedit libertatem: vt, *Tyrannus qui duos filios habuit, quorum vni vxor iniqua infamis fuit, cuius maritus se suspendit, cogit alterum filium eandem ducere*: Contradicit, *hic non est incestum*, liberè, nec tyrannidem potest obiicere. Hi sunt Dvctvs artificiosè tractandi, & per totam orationem subtiliter diffundendi: qui à *colore* hoc separantur, quòd *color* in vna tantùm parte, Dvctvs in tota causa seruatur.

Dvctvs repetitur ex *causatiuo* litis, hoc est, ex re quæ controuersiam facit, quæ aut præteriti temporis est: vt, *An Aiacem Vlysses occiderit*, quæ Dvctvm simplicem tenet: Aut si præsentis vel futuri tenporis fuerit, omnes Dvctvs admittit. Ergo ductus de consilio nascitur: Consilivm ex *Causatiuo* litis oritur: Cavsativvm litis est, quòd facit dubitationem cum illo Tyranno. Cavsativvm litis est, quod *tyrann⁹ custodiã, & arcis postulat & armorum*

morum. Hunc ductum seruatum testatur prima Philippica, quæ mira subtilitate dominatum Antonii latenter insimulat : vt omnia dicens nil asperè dixisse videatur.

De Argumentis.

HIs omnibus conquisitis argumenta videnda sunt, quibus ad quæstionis ambiguum fides valeat adhiberi. Fides autem tribus fit modis : *Conciliando* , *Docendo* , *Permouendo*. Illa prior Ethica, sequens Apodictica, tertia Pathetica nominatur. Conciliatione licet in tota causa vti conueniat, tamen in principiis vberius insistendum : & in commouendo maximè vigere debet epilogus. Docere autem præ cæteris debet ipsa narratio, quamvis diluendis quæstionibus, obiiciendisque criminibus non dissimilis operetur astructio. Nunc de Argumentis incipiam.

De Argumentis iterum.

ARgumentum est ratio, quæ rei dubiæ fidem facit. Res dubia est *Intentio* , & *Depulsio* , vel *Ratio* & *Infirmatio* ratinois. Cùm enim obieceris, *occidisti*, vt doceas argumentatione & firmatione vis maximè cùm negatur etiam ipsum *non occidi*, exigit argumentum : licet ad faciendam fidem etiam illa quæ inartificialia nominantur, debeant adhiberi : vt, *tabula*, *testimonia* , *quæstiones*, quæ post discutienda seruabo. Nunc argumenta tractentur, quæ aut in negotio de quo agitur posita sunt, aut illud attingunt. In ipso tum totum, tum pars eius, tum nota quam Græci ἐτυμολογίαν dicunt. Attingunt verò negocium, quæ ad id relatiuorum ratione dicuntur: Et sunt numero tredecim : à *Coniugato*, à *Genere*, à *Forma* vel *Specie*, à *Simili*, à *Differenti*, à *Contrario* , à *Coniunctis* , ab *Antecedentibus* , à *Consequentibus*, à *Repugnantibus*, à *Caussis* , ab *Effectis*, à *Comparatione*. Cuius sunt partes tres, *Maiora*, *Minora*, *Paria*. Apparet in omnibus relatiuam inesse rationem : Nam *Coniugatum* alterum alteri nominatur : & genus & species ad se relata fiunt.

Ipſum etiam *Simile* alicuius aſſimile eſt. Et omnes loci Argumentorum non ex alio nomen accipiunt.

De Diffinitione.

IGITVR TOTVM quod dubium diſcutitur, diffiniri primitus oportebit, & ſic argumenta tractare hoc modo. Sit res dubia. *Vtrum vtilis eloquentia videatur. Eloquentia* TOTVM eſt. In Toto igitur diffiniendum eſt ſic; *Eloquentia eſt bene dicendi ſcientia. Bene dicere autem vtile eſt: vtilis igitur Eloquentia.* Cui loco tractando ſubſidio eſt Dialectica, quam nuper audiſtis, per quam cognitum puto quid ſit *Genus*, quid *Species*, vel *Differentia, Proprium, Accidens*, cæteraque, quæ eius præcepta tenuerunt: tamen vt potero, hæc breuiter, ſtrictimque percurram.

De Genere.

GENVS eſto igitur ad multas ſpecies, differentiaſque notio pertinens: vt *animal*, quod refertur ad hominem, pecudem, auem, piſcem, cæteraque, quę non tantùm numero, ſed etiam ſpecie diſparantur: quòd alia aerea, alia aquatilia, terrenaque, alia rationabilia, alia rationis expertia, quę ſub vno nomine collecta cùm fuerint nomine *Generis* appellantur.

De Specie.

SPECIES eſt, quę à genere pendens alia continet numero tantummodo diſcreta: vt, *Homo* continet & *Demoſthenem*, & *Ciceronem*, quibus vna ſpecies eſt, ſed numero diſtant.

De Differentia.

DIFFERENTIA verò eſt ſufficiens quęſtioni diſcretio: vt ſi quęratur, inter hominem leonemque quid interſit, reſpondetur quòd *Homo mitis*, *Leo ferus ſit*: quod quidem nec *Hominem* à mitibus cæteris, nec *Leonem* à feris alijs diſtinguit animalibus.

De Proprio.

PROPRIVM eſt, quod rem aliquã ab hominũ communione diſcernit, vt *riſus*. Hoc enim nõ eſt homini cõmune cũ cęteris.

De Accidente.

ACcidens est quod in aliquo positum, nec pars eius est, nec separari ab eodem potest, vt per se possit existere: vt *Color in corpore: in animo disciplina.*

Argumentum à parte.

A Parte vero *Argumentum*, non ad totum probandum ducitur, sed ad aliam partem quę continet quęstionem. Non enim probata pars totum probat, vt potè si oculus videt, non ideò totum corpus videt, cum refutetur totum videre corpus: sed dialecticus iste tractus est. Nunc quemadmodum argumentum à parte ad partem sumatur, ostendam: *Si pedes, si brachia tueri debemus, vtique oculos diligentius asseruare.* Cuius argumenti loco incurrere aliquãdo, & aliud potest, qui a maiore ad minus ducitur: nec tamen ideò principalis argumenti ratio perturbatur, quia geminari aliquantum argumenti naturā permittit. Hoc sæpe contingere, & in figuris solet, de quibus postea nobis erit dicendum.

Fit nonnunquam, & in hoc modo à partibus argumentum, cum inducta petitione, & propositis partibus pluribus, cęteris refutatis, aliquam concludimus partem, in qua sit quęstio constituta: vt si dicas, *Equum hunc quem habes, aut emisti, aut dono accepisti, aut natus est domi, aut furatus es. Non autem emisti, nec dono tibi datus est, neque natus est domi; furatus es igitur.*

A Nota vel Etymologia.

A Nota vel *Etymologia*, vt Gręci dicunt, sumimus argumentum sic: *Si consul est, qui consulit reipublicæ, quid aliud Tullius fecit, cum affecit supplicio coniuratos?* Quo in loco originem vocabuli tantum oportet attendere.

De Negocio.

AD his verò quæ *Negocium* videntur attingere, argumenta ducuntur hoc modo. Primum a coniugatis, quo vno nomine proposito principali, per eius deriuationem casu, aut tempore commutato aliquid approbamus: vt, *Si pietas virtus est,*

est, quod piè factum est laudari oportet. Constat enim laudabilem esse virtutem. Qui locus à superiore hoc differt, quia aliud est vnde nomen impositum fuerit perscrutari: aliud per cognationem verbi ab alio deflexi argumenti vim sumere.

A Genere, ad Speciem.

A Genere autem, cum quod in Toto valet ad Speciem quoque deducitur: vt, *Si varium, & mutabile quiddam est fœmina, Dido etiam varia mutabilisq; videatur, possitque ex amore in odium commutari*. Hęc ratione illud Ciceronis astruitur. *Nam cum omnium Prouinciarum Sociorumque rationem diligenter habere debeatis, tum præcipuè Siciliæ ò Iudices*. Hunc locum ille à Toto videtur imitari. Sed interest illud, quòd in illo a diffinitione, hic ab ipsa ratione, qua Genus est, argumenta ducuntur. Et quòd in Genere Totum est, quod Totum diuisione perit, Genus manet etiam partibus distributum.

A Specie, vel à Forma.

A Specie, vel à Forma ducitur argumentum, vt fidem generali faciat quęstioni: vt Cicero in Philipp. *Est quædam actio lex*. Actum enim Genus est legis, quod à specie, idest lege lata, à Cęsare comprobatum est. Quod item confirmat à similibus: *Quare* Acta *Gracchi*, Leges *Semproniæ proferentur: Quare Syllæ, Corneliæ*.

A Simili.

A Simili per se, *Vt Helena Troianis, sic ciuilibus bellis semen tu fuisti*. Item, *vt sæpe homines ægri morbo graui, cum æstu, febrique iactantur, &c.* Huic Dissimilitudo contraria est, quę à Cicerone Differentia nominatur: quę res inter se diuisas, non aduersas ostendit: cuius Cicero ponit exemplum in Verrem: *Sed tu idem fecisse eris æstimandus, si eodem consilio fecisti*. Hoc, & in personis ostenditur, & in rebus, & in tempore, & in locis, & in alijs quę nunc memorare longissimum est.

A Contrario.

A Contrario, vt *Vita*, & *Mors*: ex quibus Terentius sic, *Nam si illum obiurges, vita qui auxilium tulit, quid facies illi,*

qui

qui dederit damnum, aut malum? Cicero § tertio Philippicarum contra Antonium econtrario argumentatur dicens: § *Si ille Consul fustuarium meruerit, legiones quid, quæ Consulem relinquerunt?*

A Coniunctis.

A Coniunctis autem fides petitur, cùm quę singula infirma sunt, ea coniuncta vim veritatis assumunt, vt si quid accedit, vt: *Tenuis antea fuerit: quid si, vt auarus? quid si, vt audax? quid si, vt eius, qui occisus est inimicus?* Singula hęc, quia non sufficiunt, iccirco congregata ponuntur, vt ex multis iunctis res aliqua confirmetur.

Ab Antecedentibus.

AB Antecedentibus sicut Cicero: *Cum ille non dubitauerit aperire quid cogitauerit, vos potestis dubitare quid fecerit?* Pręcessit enim pręd ictio, vbi est argumentum: secutum est factum, vnde est quęstio.

A Consequentibus.

A Consequentibus verò conuersim, vt quęstio in antecedentibus sit, argumentum in sequentibus: hoc modo, vt *si hoc secutum est, illud praecesserit:* vt, *Si peperit, cum viro concubuit.* Exemplum de Verrinis: *Si finem edicto prætoris afferunt Kalendæ Ianuariæ, cur non initium quoque nascitur à Kalendis Ianuarijs?*

A Repugnantibus.

A Repugnantibus argumentum est, cum ostenditur duo sibi cohęrere non posse. Verbi causa, *vt, & Parasitus quis sit, & ridiculus non sit*, quę per negationem simul esse non posse, pręd icantur hoc modo: *Non, & Parasitus est gnatho, & ridiculus non est.* Eius loci exemplum est in re magis ipsa, quàm forma verborum: *Is igitur non modò à te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus, arguitur domi sua te interficere voluisse*, Et in Cornelia prima, repugnare dicit: vt, *Diuisores quos honoris sui ministros esse voluerat, lege ambitus vellet affligere.*

A causis.

A causis.

CAVSARVM locus latè patet, & multa disputatione tractatur. Sed nunc formam eius satis fuerit demonstrare sub hoc exemplo: *Sed cum ob tua decreta, ob iudicia, ob imperia dabantur: non est ita quærendum cuius manu numerarentur, sed cuius iniuria congererentur.* Sic, & Virgil. *Mène fugis?*

Ab Effectis.

AB EFFECTIS fit argumentum, cùm in causa dubitatio est: vt, *Fatum probetur ex eo, quòd homines etiam inuiti seruabantur in vita*: Fatum enim est causa vel vitæ, vel mortis. Illa verò EFFECTA sunt fati viuere posse, vel mori. Cicero hinc probat Auli Hircij vitam. *Auli Hircij vita populo cara est, quòd ei populus plaudit.* Hoc, & Virgilius *Degeneres animos timor arguit*; Nam timor est causa vt degener sit animus, quòd timoris effectus est,

A Comparatione maiorum.

A COMPARATIONE MAIORVM: *Quis dubitet à Siculis petisse pecuniam Verrem, cùm à Marco Octauio Ligure postularet?* Virgilius

Tu potes vnanimes armare in prælia fratres.

Ex hoc vtique probat, & alienos posse, quod minus est. Terent. *Nam qui mentiri, aut fallere instituerit patrem, aut matrem, tantò magis audebit, & cæteros.*

A Minorum comparatione.

A MINORVM COMPARATIONE: vt est, *Publ. Scipio Pontifex Maximus Tiberium Grac. mediocriter labefactantem statum Reipubl. priuatus interfecit.* Deinde iungit quęstionem, vbi modus est quidam: *Catilinam orbem terræ cæde, atq; incendijs vastare cupientem, nos consules perferemus?* Ex hoc Terentius loco illud: *Hic parua consuetudinis causa huius mortem tam fert familiariter.*

A Par-

A Partium comparatione.

A Partivm *Comparatione.* Cicer. *Et si non minus iucundi atque illustres sunt hi dies quibus nascimur.* Et in Pisonem: *Nihil interest virum ipse consul improbis concionibus, perniciosis legibus Rempubl. vexet, an alios vexare patiatur.*

His igitur breuiter demonstratis, illa quæ non excogitantur ab Oratore, sed à causa, aut à reis suggeruntur, in tribus (vt diximus) rebus posita sunt. In Scriptvra, vt *Tabularum.* In Avctoritate, vt *Testium.* In Necessitate, vt *Tormentorum.*

A Scripto.

A Scripto argumentum petitur, cùm ad dubiæ rei probationem, vel *Chirographum*, vel *Testamentum translationis*, aut *Tabulæ* recitantur: cæteràque huiusmodi, quæ ita nota sunt, et exemplo de oratione non quæram.

Ab Auctoritate, & Testimonio.

Ab Avctoritate verò: vt, *Africanum dixisse iure cæsum esse Tiberium Gracchum*: Aut cùm testimonium, quo veritas nudetur affertur: vt, *Cn. Pompeium demisso frumento celeriter testem nobis orator inducit.* Avctoritas igitur, aut *indicantis*, aut *testis* est. Huic parti adiunguntur oracula, cæteràque id genus.

A Necessitate.

Necessitas verò dat fidem ex *tormentis*, aut *somno*, aut *furore*, aut *vinolentia*, quæ vocem alicuius rei extorquet inuitis. Quæ omnia cùm ad coniecturam, *causa, persona, facto* adducuntur, idest, ipso *testimonio*, vel *confessione*, vel *scripto* capiunt fidem, vel amittunt. Nam nec causa dicentis attenditur, & persona tractatur: & ipsi scripturæ secum, aut cum causa qualitas comparatur.

De Conciliatione animorum.

Sequitur, vt ad ea quæ conciliant, aut permouent auditores, intentionem suam flectat assertor, quoniam ad fidem

faciendam hæc quoq; pertinere prædiximus. Conciliantur igitur animi, tum personæ, tum rei dignitate. *Personę*, aut *Auditoris*, aut *Rei*: vel ipsius *Oratoris*, aut *Aduersarij*. *Auditoris* sic: *Qualem te anteà publicæ rei præbuisti, cùm huic eidem quæstioni Iudex praeesses, talem te nobis, & Populo Romano hoc tempore impartias*. *Rei* verò, vt pro Deiotaro: *Quem ornare antea cuncto cum Senatu solebam pro perpetuis eius in nostram Rempubl. meritis*. *Oratoris* verò cùm de se non superbè, sed moderatè loquitur: quale est illud, *Cum quæstor in Sicilia fuissem ò Iudices, itaque ex ea Prouincia decessissem, vt Siculis omnibus, &c.* Sed hæc pleniùs in exordiorum præceptis edisseram. Ab aduersarij verò persona conciliatio fit, dum illius iniquitate, aut arrogantia demonstrata, nostra modestia commendatur. Sed hæc posterius, & in principijs: quanquam nunc non orationis partes, sed dicendi formas, & faciendæ fidei species numeramus: quo loco patheticæ quoq; dictionis attendimus facultatem, cuius vis vel in epilogis maximè continetur. Mea primordia quidem apud veteres hac animorum permotione cauere, quod tunc demonstrabitur, cùm ordiendi pręcepta tractabimus. Interim generatim, quibus mentes affectibus incitentur, nulla partium diffinitione signabo.

De commotione animorum.

COMMOVENTVR igitur Auditores, aut *Miseratione*, aut *Odio*, aut *Inuidia*, aut *Metu*, aut *Spe*, aut *Ira*, cæterisque similibus.

Miseratione, cùm calamitates alicuius magno dolore tractamus: Cùm iniquitatem temporis, vel periculi magnitudinem memoramus: vt in septima Verrinarum, *Patres hi quos vidi*, &c.

Ab *Odio*, cùm aduersarii factum, vel viris bonis, vel iudcibus ostenditur execrandum: vt, *Cùm iudicum corruptio docetur à Verre iactari*. Item *Cùm in avaritia, scelere, periurio vos sui similes esse arbitratur*.

Inuidia est, quæ quodam liuore inficit Auditores, vt est, *Quod ad*

ad tuam ipsius amicitiam, cæterorumq́; hominum magnorum, atque nobilium faciliorem aditum istius habet nequitia, & audacia, quàm cuiusquam nostrum virtus, & integritas. Item *Istum rebus omnibus vndique ereptis, impunè eludentem circumfluere, & abundare.*

Potest quidem & illa res Auditorum mentes incendere, vt si alicuius exaggeres tyrannicum spiritum, aut potentiam non ferendam.

METVM verò excitari vel *proprijs*, vel *communibus* periculis. *Propriis*: vt, *Hoc est iudicium, in quo vos de reo: P. R. de vocis indicabit.* *Communibus* autem: vt est, *Videor mihi videre hanc vrbem, lucem orbis terrarum, arcem omnium gentium, subitò vno incendio concidentem.*

SPE quoque animi perturbantur, cùm *beneficia*, aut *obsequia* promittuntur, vt cùm fidem Milonis Pompeio pollicetur, &c. *Cælij in omni vita seruitium obstrictum vobis ac liberis habebitis.*

IRA etiam vehementer animos turbat: vt cùm exaggerat, & exclamat Tullius, in curia sedere socios Catilinæ: *O Dij immortales, vbi nam gentium sumus? Quæ Respublica hic habetur? In qua vrbe viuimus? hic, hic, &c.*

Similes alii permiscentur affectus, qui cùm ad persuadendum plurimum valeant, extra causam tamen sunt, nec apparere in Oratore manifestius debẽt, ne insidiis iudicem capere, non ratione deducere videatur.

De Dispositione.

HIS igitur ad fidem faciendam prudenter inuentis, ordo rerum est sociandus, quæ pars DISPOSITIO vocitatur, qua quid dicendum, quove loco, quid penitus omittendum, quomodo etiam, & quando, & vbi, prudenter inspicimus. Duplex igitur huius partis est ratio: Aut enim naturalis est ordo, aut Oratoris artificio comparatur: NATVRALIS, cùm post principium *Narratio, Partitio, Propositio, Argumentatio, Conclusio, Epilogusq́;* cõsequi ur. ARTIFICIO ORATORIS, cùm per membra orationis quæ dicenda sunt digerimus. Et hoc ex causæ vtilitate, non ex temporis serie coaptamus, vt pro Milone factum, cùm quæstiones quasdam antę *Narrationem*, vt præiudicia refutaret, induxit,

quod non ex ordine naturę, sed ex causæ vtilitate mutauit; Et pro Cornelio primò refutata sunt crimina quæ, sequuta sunt tribunatum: post ad ipsum tribunatum recursus est factus: Quæ dispositio artificialis, vt diximus, nominatur. In Verrem autem naturalem temporum ordinem tenuit, vt primùm quæsturam, tum legationem, deinde duas ei præturas obiiceret, seruata temporum ratione: qua nisi causæ repugnet vtilitas necessariò prosequemur. At vbi maiora quæque potissimum & inuidiosiora purganda sunt, ab his sumitur refutationis exordium. Pro Cluentio coniecturæ partibus expeditis, ad pręscriptionem legis accessit, ordine videlicet commutato, ne si Cluentium legis assertione non defenderet, fugere causam diffidentia videretur.

De Elocutione.

DVABVS his officii partibus absolutis, *Elocutionis* cura est intimanda: Quæ cùm constet in singulorum animaduersione verborum, hoc ab *Eloquentia* nomine separatur, quòd illa totius operis oratorii virtus est: hęc pars habetur officii. Cuius Cicero duo quasi *Fundamenta*, duo dicit esse *Fastigia*: *Fundamenta* sunt *Latinè loqui*, *planèque dicere*: quorum vnum Grammaticè loquente didicistis, cùm eius vobis insinuata est subtilitas. *Fastigia* verò sunt copiosè ornatèque dicere, quòd non ingenii, sed laboris est maximi, exercitatione etiam diuturna, qua non solùm vberior, sed illustrior quoque facultas exquiritur.

Huius rei duplex ratio est. Vna, qua in singulis verbis lumen appareat: Altera, vt dignitas eloquendi copulationis ipsius decore seruetur. In *Singulis* verò, aut *Proprium*, aut *Translatum*, *Mutatumque* conquiritur. Propria sunt vetusta præcipuè: nam tum, cùm proceres vel nescirent hæc dicendi ornamenta, vel appetere non auderēt, propriis vtebantur. Sed quia verborū veterū iam exoleuit vsus, nō sunt audacius vsurpāda illa, quæ cum ætate mutata sunt. Itaque *ballucinari*, & *cerritum*, & *caperatum*, similiaque prætereuntes vtemur his, quæ consuetudo recipiet: Nec tamen sordidis: nisi cum rei sententiæque vis exigit: vt Cicero volens crudelitatis inuidiam facere, ait: *Gurgulionibus eie-*

ctis

ctis reliquerunt, & virgis plebem Romanam concidere: Nec indecorè Virgilius vitandæ humilitatis aucupio *lychnos*, pro *lucernis* ait.

Quòd si sua res propria verba non habeat, nouanda sunt, aut alienis vtendum. Nouantur autem duobus modis verba, aut quadam *Fictione* verborum, aut *Declinatione* præsumpta, aut duorum quæ vsitata sunt *Coniunctione* composita. Finguntur maximè, cùm transferimus, vt qui *ποιότητα qualitatem* esse dixerunt: Quod nomen nunquam fuerat in Latinis, quo & auribus temperandum, & insolentia fugienda, quam vitans Cicero *Soterem*, *saluatorem* noluit nominare. Et ait, *Qui salutem dedit.* Illud enim nimis insolens videbatur.

Derivatione quoque fiunt verba, quæ Grammatici paragoga nominarunt, vt dicimus: *Florea rura*, & *campique virentes ossibus albent*, quod satis crispa inflexione Horatius *albicant* dixit. His plerumque Grammaticè vtitur: licet Tullius *glandiferas possessiones* dicat, & *grandiloquos Oratores*.

Huic diligentiæ subiungitur translatorum cura verborum, cùm res aut sua nō inuenit verba, aut cùm volumus splendidius aliquid explicari. Ergo aut *Inopiæ*, aut *Decoris* causa transferuntur: *Inopiæ* cùm dicimus *gemmare vitem*, & *luxuriare segetes*, *lætasque* perhibemus; desunt enim propria, & commodantur, ascita: *Decoris* verò, vt *bellum subitò exarsit*, cùm potuerit dici, *extitit*. Et item, possumus ab omnibus sensibus mutuari, vt ab oculis, *lux libertatis*, & *odor legum*. Et, *Silent leges inter arma*. Et à gustu: *O nomen dulcis libertatis.* Verum non debet hæc translatorum, alienorumque verborum affectatio sine moderatione captari: Nec longè petita debent esse translata, vt si dicas, *Luxuriosam Charybdim*. Vitandum quoque ne turpis sit similitudinis vsurpatio: vt si dicas *Castratam Africam*: *mortuam rempublicam*. aut, *Clodium, stercus Senatus*. In hoc genere transferendi etiam allegoriam poetæ præcipuè nexerunt. Et Cicero cùm dicit: *Senatum à gubernaculis deiecisses: populum Romanum è naui exturbasses. Ipse archipirata grege prædonum impurissimorum plenissimis velis nauigantes*. Et in Pisonem, Vt, *qui in maximis tempestatibus, ac fluctibus Reipublicæ nauim gubernassem, saluamque in portu col-*

tu col-

tu collocassem, frontis tuæ nubeculam, & collegæ tui contaminatum spiritum pertimescerem? Vsurpatis ergo hæc similiter pluribus verbis elocutus est, quæ suis fortasse angustius, aut humilius diceret, item translata quodammodo sunt, quæ aut ex *parte totum*, aut ex *toto partem*, aut ex *vno plures* monstrant, aut ex *pluribus singula*. Ex Parte totum: vt, *In puppim ferit vnda.* Aut: *me iisdem parietibus tuto esse tecum.* pro *eadem domo*. Hunc Tropum Metonymiam Grammatici memorauerunt, Catachresin etiam Græci, quam nos abusionem dicimus, vt cùm perhibemus *naturam Deorum*, pro *substantia*.

In cõiunctis verò verbis, orationisque contextu seruanda sunt hæc, vt constructio coaugmentata, & conclusio pefecta proueniat, & quodam schemate dictio venustetur.

Iam compositionis præcepta percurram, cuius vitium maximum est, *hiulcas*, & *asperas voces*, frenos etiam, *Iotacismos, Metacismos*, *Labdacismos*, *Homæopropheron*, *Dyspropheron*, & *Polysigma* non vitare, vel cuiuslibet literæ assiduitatem in odiũ, in peritiam, vt: *Sale saxa sonabant*: Et, *Casus Cassandra canebat*

Metacismvs est cum verborum coniunctio M literæ assiduitate colliditur, vt si dicas, *Mammam ipsam amo*: quasi *meam animam*.

Labdacismvs est, vbi L plurimum dissonat, vt si dicas. *Sol & Luna luce lucebant alba leui lactea.*

Iotacismvs, vt si dicas, *Iunio Iuno Iouis iure irascitur.*

Polysigma, vbi S litera crebrius geminatur, *Sosio in solario soleas sarciebat suas.*

Homoeopropheron est, cũ dicitur; *O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.*

Dysprophéron: vt si quis dicat, *persuasitrices, præstigiatrices atque inductrices tygres.*

Asperae inter penultimam, vltimamq; verborum maximè vitandę, cuius exemplum est: vt si dicas, *Phaleras ablatas gratis*: aut *si iuret auriga per lora, per flagella, per frena.*

Hivlcae sunt, cum in ea parte quam diximus, similes vocales ac similiter longę, collisam hiantemque structuram faciant, vt si quis dicat, *Suscepisse se liberos secundo omine.* Et vt Tullius pro Milo-

Milone ait, *Auctoritate publicA Armare*. Quod quidẽ artem dissimulans plerumque appetit voluntate.

Vitandum similiter ne in eodem loco tres aut quatuor longas breuesque continuè ponamus, neue in notissimos versus, & maximè heroicos structura fundatur iambicosque versus, quamvis eos Cicero non euitet, cum dicit, *Senatus hæc intelligit, Consul videt*, & heroici versus finem, vel initium non decliner, cum dicit, *O miserum cui peccare licebat*: Et in Academicis, *Latent ista omnia, Varro, magis obscurata & circumfusa tenebris*. Et in Verrinis plenum versum vna quidem syllaba mutilum fudit, cum dicit,

Cùm loquerer, tanti fletus, gemitusque fiebant.

Nec finem vitauit elegia ci:sicut ait, *Oderat ille bonos*: Incurrit etiam in hendecasyllaba phaleucij petulantiam, dum dicit: *Successit tibi Lucius Metellus.* Hic tamen vir & longo opere, & ipsa sui maiestate defenditur. Cæterum in clausulis vitiosissimum reperitur. Animaduertendum autem ne cum similitudinem versus effugimus, bonam clausulam transeamus: vt si timeas dicere, *strpitumque plagarum*, cum *pla*, longa sit, & bonam clausulam fecerit.

Vitandum etiam in eodem loco CACOPHATON vel interpositione, vel commutatione verborum. Inhonesta enim exempla sunt: vt *Arrige aures Pamphile.* Atque, *erepta virginis ira*: In his enim sordescit oratio. Vitandi etiam *freni* qui fiunt ex asperrimis literis in vnũ cõcurrentibus, vt est illud Terentij in Hecyra: *Perpol quàm paucos reperias meretricibus fideles euenire amatores Syra?* Et ab iisdem literis incipientia: vt est, *Non fuit istud iudicium iudicij simile iudices*. Et in eadem desinentia: vt *fortissimorum, proximorum, fidelissimorumque sociorum*, in eodem vitio habentur. Item penitus fugiendum breues syllabas continuare quamplures: vt est illud Sereni, *Peritauit auipedis animula leporis*.

De Pedibus.

HIs breuiter intimatis *Pedes* sunt asserendi, quibus clausulæ decenter aptentur; quos quidem Cicero quadam permixta confusione perturbat, dum dicit, modo DITROCHAEO IONI-

CVM

cvm concludendum, modò *Paonem* primum probat incipientibus, modò finientibus, modò *Dochinum*, qui constat ex breui, duabus longis, breui & longa: cuius exemplum posuit, *Amicos tenes*: Item *Amphimacrum* pedem, & rursus *Dactilum* numerum laudat, modò *Anapæsticum*, modò *Deuteriambum* laudat, nec tamen certa scientia est. Ego tamen compendiosiora percurram, vt in hac sylua quibusdam videar præire tramitibus.

De Monosyllabis.

IN Monosyllabis inspiciẽdum est, vtrum finalis longa breuisne sit. Si enim longa est, præire debet *Trochæus*, vt est illud Ciceronis: *Non scripta sed nata lex*. Aut *debet esse legum in republica prima vox*: quæ tamen pendente sensui apta conclusio. At verò si breuis fuerit *Monosyllaba*, *Iambus* aut *Anapæstus* antecedat: ut aït Sallustius, *Tota autem insula modica, & cultibus inanis est*. Breuem verò breuis, aut longam longa, non sine vituperio sectatur: vt si dicas, *Ista res mea est*: aut contrà; quod Cicero pro Ligario, *Non tu eum patria priuare qua caret; sed vita vis.* Quod voluntate Orator non errore composuit. Verùm hoc de *Monosyllabo* superius præceptum in *Colo* melius collocamus, aut *Commate*, non in fine sententiæ.

De Dissyllabis.

DIssyllaba verò iambico numero non iure claudũtur, sed si penultimus spondæus, mox *Iambus* aptetur: vt si dicas, *Tenui seruos meos*. Aut *Pyrrichius* pro *Iambo*: vt, *Consul videt*. At bona clausula est ex *Iambo*, & *Spondæo*, vel ex *Trochæo*: vt si quis dicat, *Patria continet bonos ciues*: vel, *asserit caput legis*. Cauendum autem ne duo *Iambi*, aut *Iambus*, & *Pyrrichius* in fine ponantur: vt si quis dicat, *pugnare iuuenes pro parentibus suis*. Cauendum etiam ne *Pyrrichius* post *Pyrrichium* veniat, & quatuor breues faciat: vt si quis dicat, *perdidi bona mea*: Aut post *Pyrrichium*, *Trochæus*, *Spondæusue*: vt si dicas. *Conqueritur sua fata*: aut *imputat sibi demens*. Sed & *Trochæus* & *Iambus*, vel pro *Iambo* post *Trochæum*, *Pyrrichius*, malam clausulam faciunt. Hunc enim finem *Elegiaci Pentametri* turpiter reddit. Quid enim

enim intereſt, vtrum dicas, *omnia nempe vides*, an verò dicas, *Aſpice facta mea.* Bene autem ponuntur, vel *Trochai*, vel *Trochaus* & *Spondaus* in fine clauſulæ: vt ſi quis dicat, *Hac eſt bonorum ciuium magna cura*: aut, *hac ſunt, qua maximi principes ſola curant.*

De Triſyllabis.

TRISYLLABIS clauſulam terminantibus lex eſt, ſi modò eam velis molliter fluere, vt *Trochao* præcedente penultimam *Moloſſus* ſubſequatur, ſiue longam habeat nouiſſimam ſyllabam, ſiue breuem iure metrico: vt illud eſt Tullii, *Mare fluctuantibus littus eiectis*. Fit autem peſſima clauſula, ſi pro *Trochao* penultimo *Spondaum* prælocaueris: vt ſi dicas, *Mare fluctuantibus, rupes eiectis*: Item peſſima, ſi pro *Trochao Pyrrichium* præmiſeris: vt ſi dicas, *Mare fluctuantibus, apis eiectis*. Item vitioſa eſt concluſio, ſi nouiſſimi *Moloſſi* prima ſyllaba breuis fiat, quàmvis *Trochao* ritè præmiſſo. Tunc enim *Heroicum* coma naſcitur: vt ſi quis dicat, *littus amicis*. Item bona clauſula fit, ſi pro nouiſſimo *Moloſſo Ionicus* minor ponatur poſt *Trochaum*: vt ſi dicas. *Mare fluctuantibus, littus agitanti.* Sed in hac clauſula cauendum, nè pro *Trochao* penultimo *Spondaus* ponatur: nam tũc ſi ſolueris tertiã moloſſi, in vitium cadis, in quale incidit Cicero, cùm dicit, *Si te ſemel ad meas capſas admiſero.* Si autem penultimo *Trochao* mediam *Moloſſi* ſolueris, pulchram clauſulam feceris: vt ſi dicas, *Littus AEmilia.* Item *Trochao* penultimo pulchrè etiam tertia *Moloſſi* reſoluitur: vt ſi dicas, *Littus aquabile.* Item ſi *Trochai* penultimi longam ſolueris, & primam *Moloſſi* vltimi, fit elegans clauſula, vt eſt, *curas regere animorum.*

Sententiarum autem Figura ha ſunt.

IRONIA eſt *Simulatio*, in qua aliud verbis ſignificamus, aliud re ipſa ſentimus, vt eſt principium pro Ligario: *Nouum crimen C. Caſar.*

PARALEPSIS eſt *Prateritio*, cùm prętermittentes quędam, nihilominus dicimus.

APOSTROPHE eſt in aliquem *Diſtricta Conuerſio*, frequens

apud Ciceronem ac nobilis figura. Hęc est, cum in aliquem sic conuertimus actionem, vt ex ea Iudices doceamus.

DIAPORESIS est *Addubitatio*, qua figura vtimur, cùm veluti dubitantes ab ipsis iudicibus inchoamenti consilium postulamus: vt pro Cluentio, *Equidem quo me vertam, Iudices, nescio.* Et pro Cornelio, *Pugnem contra nobilissimorum Hominum studia, consilia, rationesq́ eorum aperiam*, &c.

EROTEMA est *Interrogatio:* qua figura vtimur: cum interrogando aliquid coaceruamus, & exaggeramus eius inuidiam.

PYSMA est *Quæsitum:* quę figura à superiore eo differt, quòd interroganti vna voce tantum responderi potest: *quęstio* autem nisi pluribus responderi non potest: vt cum dicimus, *Qua igitur ratione bellum geremus? quæ auxilia nobis parata erunt? Quis erit, qui subuenire velit, cum tam acerbè socios tractauerimus?*

DIATYPOSIS est *Descriptio* vel *Deformatio*, cùm rebus personisq; subiectis, & formas ipsas, & habitus exprimimus: vt Tullius pro Milone, *Si hac tunc gesta audistis, facta videretis, & Milonem in rheda sedentem, penulatum cum vxore: item Clodium cum equo, & delectis villa egredientem*, &c.

ANTISAGOGE *Contraria inductio*. Hæc figura est, cum aliquid difficile est, & contrarium conferimus: vt Cicero de rege Ptolemęo, *Difficilis ratio belli gerendi, at plena fidei, plena pietatis.*

DIASYRMOS est *Eleuatio* vel *Impressio*. In hac laudantes, quę dicuntur ab aduersarijs dissoluimus: qualis est in Mureniana totus ille in Sulpicium locus de iure ciuili.

METATHESIS est *Transmotio quadam*, hoc est, cum rem à nobis alio transmouemus, sed non ita vt ibi totam causam constituamus, alioquin *Status* incipit esse, non *Figura*.

Quot modis fiat Elocutio?

HActenus de *Sententiarum Figuris*, nunc ad *Elocutionum Figuras* transeamus. Sed volo breuiter memorare, quot genera sint *Elocutionis*, quotq; modis ea vtendum sit: Est igitur familiaris omnis narrationis generi, quã Gręci δημόσιον λέξιν appellant: quę ita connectitur, vt superiorem elocutionem sem-

per proxima sequatur, & historiæ conuenit, & narrationi, & non conuersum, neque circumscriptum eloquendi genus desiderat, sed diffusum atque continuum: vt illa sunt in Miloniana: *Occidi, occidi non Spurium Melium, quòd annonæ leuandæ iacturis*, &c.

Est alia, quam Græci περίοδον appellant, quæ sententiam quadam circumscriptione definit, atque determinat. Quale est in Cecinniana: *Si quantum in agris, locisque desertis audacia potest, tantum in foro iudicijsq; impudentia valeret, non minus nunc Aulus Cecinna cederet Sexti Ebuci impudentiæ, quantum in vi faciunda cessit audaciæ*. Quę multis constat ex membris, quæ κῶλα Græci dicunt: & ex cæsis quę κόμματα appellant.

Membrum est pars orationis ex pluribus verbis absolutè aliquid significans hoc modo: *Etsi vereor Iudices, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipientem timere*.

Caesum autem est pars orationis ex duobus, aut pluribus verbis, dum quicquam absolutè significamus: quamquam *Cæsam* orationem dicamus, cum singula verba quoduis significantiā proferuntur: vt est, *Quis est Lolli, qui sine ferro ne nunc quidem tecum est? Quis est iste Lollius, Armiger Catilinæ, Stipator tui corporis, Concitator tabernariorum, Percussor, Lapidator curię?* Et in Verrinis: *Comites illi delecti manus erant tuę: Accensi, Medici, Aruspices, Scribæ, tuę erant manus*. Verùm superior Periodus constat ex duobus membris, & ex tribus, & ex quatuor, interdum, & sex. Quamuis ex vno Membro putent nonnulli posse compleri, quem μονόκωλον περίοδον appellant, cum sit Colon potius. Optima igitur oratio fiet, si nunc ex ambitu periodico, nunc ex illa continuatione perpetuæ elocutionis aptetur, nonnullisque Caesis interrupta cum fuerit, aliquando Colo consociet.

Differt autem figura *Locutionis* à figura *Sententiæ*, hoc, quòd *Sententiæ* figura immutato verborum ordine manere potest: at verò figura *Elocutionis* ipso verborum mutato ordine manere non poterit, quamuis plerumque fieri potest. vt *Sententiæ* figurę coniungantur cum *Elocutionis* figura, vt in *Ironia*, quę figura est *Sententiæ*, *Epanaphora* permiscetur, quę est *Elocutionis*.

De Figuris Elocutionis.

SVnt igitur *Figurę Elocutionis*, alię ad ornandum tantum, & quasi ad pingendam orationem commodatæ: alię verò ad significationis vim intimandam, quibus nunc vtimur.

ANTITHETON, id est, compositum ex contrarijs, cum verba repugnantia inter se paribus vocibus colliduntur. vel paria paribus opponuntur: vt est Ciceronis, *Domus tibi deerat, at habebas. Pecunia superabat, at egebas.* Aut si dicas: *In pace ad vexandos ciues acerrimus: in bello ad expugnandos hostes inertissimus.*

Ἰσόκωλον est æquatum membris: quod fit non in pugnantibus inter se verbis, sed paribus exequatis: vt si dicas, *Classem speciosissimam, & robustissimam extruxit: Exercitum pulcherrimum, & fortissimum legit: Sociorum maximam, & fidelissimam manum comparauit.*

PARISON propriè *Æquatũ.* Hęc figura differt à superiore, quòd ibi omnia membrorum genera paria sunt numero: hic vno, vel altero addito in quouis loco cætera excurrunt.

HOMOEOPTOTON. *Simile casibus*: Nam ex eo nomen accepit, quò *Cola* omnia in eosdem casus cadunt: vt est, *Huic socios vestros criminanti, & ad bellum vos cohortanti, & omnibus modis, vt in tumultu essetis volenti.*

HOMOEOTELEVTON, *Simili modo determinatum*: differt à superiore, quòd illud, & casu, & sono simili postrema verba determinat: hoc verò soni tantùm similitudine, sub quacunque verbi enunciatione componitur.

PARONOMASIA, *Leuis immutatio verbi, ac nominis*, id est, cùm syllaba aut litera mutata, diuersa significat: vt si dicas, *Prętor est vel potius prędo.*

PLOCE, id est, *Copulatio*, in qua idem verbum, aut nomen continuo positum, diuersa significat: vt est, *Sed tamen ad illam diem Memmius, Memmius ad illud tempus, Memmius in alio.*

PALILOGIA, *Iteratio*: Hæc figura repetito verbo, aut nomine, non diuersa vult intelligi, sed vehementius repetita significat: vt est, *Nos, nos, dico apertè, nos Consules desumus.*

EPA-

Epanalepsis, est *Repetitio*: Hæc figura à superiore distat, quòd illam eadem parte orationis repetita coniungitur, aut vno, alteroue verbo interposito, at hęc non vna parte interposita orationis, sed prout libuerit sociatis verbis: vt est, *Non potest, iam non potest hęc libera Ciuitas esse.*

Anadiplosis est, *Replicatio optima*, cum ea quę in priore membro postrema ponuntur, in posteriore prima repetuntur: vt est illud Terentij. *Negat hanc sibi cognatam Demipho: Hanc Demipho negat esse cognatam.*

Proapodosis. *Redditio orationis*, id est, cum nomen in postrema parte membri, aut eadem, quacunque pars orationis redditur, ex quo idem membrum cœpit: vt si dicas, *Publicas tibi calamitates immutare debes Respublica.*

Epanaphora. *Relatio*, quotiens per singula membra eadem pars orationis repetitur: hoc modo, *Verres calumniatores opponebat: Verres de causa cognoscebat: Verres pronunciabat.*

Antistrophe, *Conuersio*. hęc figura hoc differt à superiore, quòd illa ab eadem parte orationis sæpius incipit: hæc in eadem terminatur: vt est pro Fonteio, *Maximus numerus è Gallia peditatus, amplissimę copię è Gallia, equites numero plurimi è Gallia.*

Symploce. *Connexio*; nam, & incipit sępius ab vna parte orationis, & totiens in vnā, atque eandem desinit: vt est, *Quis legem tulit? Rullus. Quis decem viros quos voluit creauit? Idem Rullus.*

Polyptoton. Ex *pluribus casibus*, cùm sępius initium ab eadem parte orationis fiat, illa ipsa pars declinationibus, aut numeris immutatur per casus: vt est, *Senatus iussit, Senatui placuit, Senatum certum est pracepisse, à Senatu delectus est.*

Synonymia est *communio nominis*, quotiens vno verbo non satis dignitatem rei, aut magnitudinem demonstramus, ideoq; ad eandem significationem plura conferimus.

Tavtologia est *eadem pluribus verbis significatio*. Hoc differt à superiore, quod ibi singulis verbi eadem res, in hac plurimis significatur.

Climax est *Ascensus*: vt est Ciceronis pro Milone, *Neq; verò se populo solum, sed etiam Senatui commisit: Neque Senatui modo, sed etiam publicis focys, & armis. Neque his tantum, verùm etiam*

eius

eius potestati, cui Senatus totam Rempublicam commiserat.

Asyntheton est *solutum:* vt ademptis coniunctionibus, quibus verba, aut nomina connectuntur, singulatim vnumquodque nunciamus: vt est, *Expecto vim edicti, Seueritatem Prætoris, Faueo Oratori, cupio supplicio octuplo damnari Aphronium.*

Diezevgmenon. *Disiunctum* appellamus, cum diuersis redditionibus verborum *Cola* disiungimus, siue duo, siue plura: hoc modo, *Capuam Colonis deductis occupabunt, Attellam præsidio communient, Nuceriam cum hac multitudine suorum obtinebunt, cætera oppida præsidijs deuincient.*

Antizevgmenon *Iniunctum*. Hæc figura à superiore hoc differt, quòd ibi singulis membris singula diuersa redduntur: hic plura in vno coniungimus: vt est, *Quorum ordo ab humili fortuna, sordida, turpi ratione abhorret.* Hoc enim postremum, *abhorret* prædicta coniunxit.

Pleonasmos est *plus necessarium*, cum verba quædam dicimus, non enunciandæ rei necessaria, sed magnitudinis cumulandæ: vt si dicas, *Antonius ille*, cum suffecerit nomen dixisse, ad amplitudinem adijcimus, *ille*.

Eclipsis est *Detrectatio*, contraria superiori figuræ, cum verbo aliquo *Minus* dicto, rem sentiendam potius prætermittimus, ipsa celeritate gratissimi. Hæ sunt *Elocutionis Figuræ*, quas quidem non oportet velut studiosè copulatas in vnius conceptionis sententiam conglobari.

De Memoria.

Nunc ordo præcepta *Memoriæ* subministrat, quam quidem constat esse naturalem, sed & arte adiuuari posse non dubium est. Hæc autem ars breuibus præceptis, sed magna exercitatione formatur: Cuius artis hoc munus est: vt non tantùm firma, verum etiam celeri comprehensione res verbàque percipiantur. Tenenda vero sunt non ea tantùm quæ à nobis inuenta sunt; sed etiam quæ ab aduersario in agendo tractata sunt. Simonides huius rei præcepta inuenisse perhibetur, Poeta, idemq; Philosophus. Cum enim conuiuij locus subitò corruisset,

ſet, nec poſſent propinqui obtritos internoſcere, diſcumbentium ordinem, nominaque *Memoria* recordante ſuggeſſit: Quo admonitus intellexit ordinem eſſe, qui *Memoriȩ* prȩcepta conferret. Is verò in locis illuſtribus meditandus eſt, in quibus ſpecies rerum, ſententiarumq; imagines collocandȩ ſunt: veluti, *Nuptiarum, velatam flammeo nubentem*: aut, *homicidæ, gladium, vel arma detineas*. Quas ſpecies locus tanquam depoſitas *Memoriȩ* reddat. Nam ſicut id quod conſcribitur cȩra continetur, & literis: ſic quod *Memoriȩ* commendatur in locis tanquam in cæra, paginàque ſignatur. Imaginibus verò quaſi literis rerum recordatio continetur; ſed vt diximus, magnam exercitationem res, laboremq; conquirit. In qua illud obſeruari compertum eſt ſolere, vt ſcribamus ipſi, quæ facile volumus retinere: deinde vt ſi longiora fuerint ſunt ediſcenda, diuiſa per partes facilius inhereſcunt: Tum apponere notas rebus ſingulis oportebit, his, quas volumus maximè retinere: Nec voce magna legenda ſunt: ſed murmure potius meditanda, & nocte magis quàm interdiu maturius excitari *Memoriam* manifeſtum eſt, cùm & latè ſilentium iuuat, nec foras à ſenſibus vocatur intentio. Eſt quidem *Memoria* rerum, atque verborum: ſed non ſemper ediſcenda ſunt verba, niſi ſpacium meditandi tempus indulſerit. Sat erit cui res ipſa animo tenuiſſe, prȩſertim ſi nihil eius munere naturali prouenerit.

De Pronunciatione.

ACTIONEM apud veteres appellabam: quam nunc *Pronunciationem* vulgo dici *non neſcio*. Ea prȩſtat oratio, vt concilietur Auditor, vt ad fidem perſuaſione ducatur, vt animorum motibus incaleſcat. Eius partes ſunt tres, *Vox*, *Vultus*, *Geſtus*. His, vt plerique putant, *Cultus*, vel *Habitus* oris accedit. *Vox*, & natura conſtat, & quadam ſcientia modificata ſeruatur. In *Natura* qualitas *Vocis*, & quantitas diſpenſatur. Scientia verò quomodo ea vtaris aſſequitur; & quid oporteat obſeruare. Bonitas *Vocis* conſtat *Claritate*, *Firmitate*, *Suauitate*: quȩ omnia nutriuntur, *Cibi*, *Potus*, *Coitus obſeruantia*, prȩcipueq; vt corpus

deam-

deambulando moueatur, intra breue ſpacium reditu maturatò: qui motus cum digeſtionem facilem prꝑſtat, ſine dubio purgat. Et *Vocem* nimia excurſio, vel longa deambulatio extenuat, ac fatigat. Poſt hanc deambulationem ſtatim nos ad ſtudia conferamus, priusq́; quàm ſit dicendum, *Vocem* lectione coloremus. Nec ab initio clamandum, ſed tenui murmure inchoandum: quo in ſimilem *Vocem* poſſis efferre. Ad curandam autem *Vocem* plerique pertinere dixerunt, vt ſedentes pauciſſimos verſus lenta, & graui proferant *Voce*. Deinde per gradus paulatim erigant ſonum, per eoſdemque gradus recolligatur oratio, quæ ſine damno ad murmur vſque perueniat. VVLTVS verò pro ſententię dignitate mutandi ſunt; ſed non ita, vt Hiſtrionibus mos eſt, qui ora torquendo ridiculos motus ſpectantibus præſtant. Significanda enim non ſpectanda ſunt iſta, quæ *Actio Vultusq́* commendat; ſed oculorum in hac parte magna moderatio eſt, qui tum hilaritate, tum intentione, tum minaci mouentur aſpectu: Nec nimium grauioribus ſupercilijs premendi, aut petentibus frontem nudandi ſunt oculi: quod in Piſone Tullius amarè vituperat: Nec mollius agitandi ſunt *Geſtus*, aut muliebriter latera deducenda ſunt: nec iactanda deformiter ceruix. ne in illas Hortenſij deducatur illecebras, quibus, & ſi venuſtè, tamen non videbatur viriliter. Ad ſummum non is geſtus Oratori tenendus eſt, quo ſcænę placere videntur actores. MANVS in contentionibus fuſa porrectius: in ſermocinatione, vel narratione contracta: pręcipueq́; in hac parte prꝑſtandum eſt, vt deceant cuncta, quòd prudentia magis quam vlla præceptionis huius arte ſeruatur.

De Partibus Orationis.

IAM nunc ordo admonet promiſſorum, vt *Partes Orationis* excurram, quas quidam ſubtilius duas, alii quinque, nonnulli plures eſſe dixerunt. Qui autem duas aſſerunt: *vnam*, qua docemus iudices: *aliam*, qua mouemus, aduertunt, & in docendo, tam *narrationem*, quàm *confirmationem* partes aſcribunt: In mouendo autem *proœmium* & *epilogum* nexuerunt: quia & initio præ-

præparandus est & commouendus sententiam prolaturus auditor. Qui verò *quinque* dixere *partes*, rationalem ordinem persequuntur. Nam est, *Exordium, Narratio, Propositio, Argumentatio, Peroratio.*

De Exordio.

EXORDIVM est oratio noscendæ causæ, præparans Auditorem: eius virtutes sunt tres, vt *attentum*, vt *docilem*, vt *beniuolum* faciat Auditorem. *Attentum* facimus, si magnam rem geri, si nouam, si publicam, aut plurimam dicimus. *Docilem*, si de causa aliquid strictim quo instruamus iudicem proferatur. *Beniuolum*, aut à *re*, aut à *persona* facimus. A *persona* autem, aut à *nostra*, aut *iudicum*, aut *aduersariorum*. A *Nostra*, si quod fauorabile gessimus commemoramus: Aut si quid obest causæ diluimus, vel extenuamus. A *Iudicum*, si eos nobis vel ex causæ ipsius blandimentis, vel extrinsecus conciliamus. Ab *Aduersariorum*, autem persona tribus modis, si eos in *odium*, in *inuidiam*, in *contemptum* adducimus. In *Odium*, si scelestos, crudelesue doceamus. In *Inuidiam*, si eos impotentes esse monstremus. In *Contemptum* verò, si humiles.

Cæterum *Exordiorum Genera* sunt duo, *Principium* & *Insinuatio*. *Principium* est quo statim simpliciter, palamque conciliamus nobis auditores. *Insinuatio*, cum insidioso exordio iudicem circumscribimus. in quo *modi* sunt quatuor. *Primus*, cum res ipsa mala est. *Alter*, cum aduersum nos iudex aliquid contraria opinatione præsũpsit, aut fatigatus est, aut acclamatio, vel irrisio vlla interuenit.

Ante cuncta discutiendum, quæ sit *Forma materiæ*: Nam sunt quinque, *Honesta, Turpis, Dubia, Humilis, Obscura*. Si *Honesta* est, aut principio non vtendum, aut amplificatione *Exordium* concludendum. Si *Turpis*, insinuatione vtendum. Si *Dubia*, beneuolus faciendus Auditor. Si *Humilis*, attentus. Si *Obscura*, docilis.

Insinuatio verò quatuor modis explicatur. Cum aut personam rei subiectione mutamus, aut rem persona, aut rem re, aut personam persona. Nam si in causa meretricis agendum est: rem potius iudicibus spectandam esse dicimus: Aut si libertus ali-

alicuius, aut cliens agat perſonam patroni, non huius conſiderandam perſonam eſſe admoneamus, atque ita cætera.

Vitia verò *Exordiorum* iſta ſunt: *Vulgare*, quod in omnes cauſas cadere poteſt: *Commune*, quo etiam aduerſarius vti poteſt: *Contrarium*, quo melius aduerſarius vteretur: *Affectatum*, quod aut verbis inuſitatis, aut rebus externis profertur: *Superuacuum*, quod neque *attentum*, neque *docilem*, neque *beniuolum* facit Auditorem. Fugiendum præterea ne ſatis longum, & obſcurum ſit.

De Narratione.

NARRATIONVM genera ſunt quatuor, *Hiſtoria*, *Fabula*, *Argumentum*, *Negocialis*, vel *Iudicialis Aſſertio*. *Hiſtoria* eſt vt Liuij. *Fabula* neque vera eſt, neque veriſimilis: vt, *Daphnē in arborem verſam*. *Argumentum* eſt, quod non facta, ſed quæ fieri potuerunt, continet: vt, *in comœdijs patrem timeri, & amari meretricem*. *Iudicialis* autem *Narratio* eſt rerum geſtarum, aut veriſimilium expoſitio.

Narrationis autem *Laudes* tres ſunt, vt *Lucida* ſit, vt *Veriſimilis*, vt *Breuis*. Et his contraria vitia vocantur. *Lucida* eſt *Narratio*, ſi non *Confuſa*, ſi *Vera*, ſi *vſitatis Significationibus*, ſi *non longo Circuitu rem monſtremus*. *Veriſimilis*, ſi nihil affectatè. & quaſi ex natura exponere videantur. *Breuis*, ſi non vltrà quàm res exigit, & prolixè fundatur aſſertio.

Narrationum, aliæ ſunt *ipſius cauſæ & negocij*, aliæ *Incidentes*. *Ipſius cauſæ* ſunt, ſine quibus res quæ agitur, intelligi non poteſt. *Incidentes*, quæ aut *probationis gratia*, aut *exempli agendi*, aut *inuidiæ*, aut *voluptatis* extrinſecus afferuntur.

Nonnulli quinque *Species Narrationis* eſſe dixerunt, vt Theodorus Byzantius Græcè diſcernit, προδιήγησιν, ὑποδιήγησιν, παραδιήγησιν, καταδιήγησιν.

Narrationis etiam *Elementa* ſunt ſex, *Perſona*, *Cauſa*, *Locus*, *Tempus*, *Materia*, *Res*.

Item *Narrationum*, aliæ *Continuæ*, aliæ *Partiles* vocantur. *Continuæ*, quæ perpetuo contextu ſine vlla interruptione dicuntur: *Partiles*, quibus, vel *argumentum*, vel *digreſſio* aliqua inter-

po-

ponitur. Narramus autem modis sex: aut *augentes* aliquid, aut *tenuantes*, *prætereuntes*, aut *monentes*, *docentes*, gratiam vel inuidiam *comparantes*.

Post *Narrationem* quidem *Digressionem*, quam Græci παρέκβασιν vocant, oportet adiungere; quo vel incitamus iudices, vel delinimus. Sed quoniam pars orationis non est, & non semper arripienda est, eam placuit præterire.

De Propositione.

PROPOSITIO aut *nostra* est, aut *aduersariorum*, aut *communis*. NOSTRA: vt *Cædem obijcio*. ADVERSARIORVM, *Cædem me fecisse dicit*. COMMVNIS, *vter nostrum cædem admiserit quæritur*.

PROPOSITIONES autem *principalium quæstionum* sunt, aut *incidentium*, aut *simplices*, aut *coniunctæ*. SIMPLEX: vt, *Luxurialis es, meretricem amas*. CONIVNCTAE autem per partitioné maximè proponuntur, quę dupliciter fiunt, aut enim simpliciter quid dicturi sumus ostendimus, aut antè, quid nobis cum aduersario conueniat, quid in dubium vocetur, edicimus.

PROPOSITIONES, aut *nudæ* sunt, aut *rationi subiectæ*. NVDAE: vt, *affectasti tyrannidem*. RATIONI SVBIECTAE: *Affectasti tyrannidem: arma enim domi habes*. Omnes autem sumuntur, aut *simpliciter*, aut per *inductionem*. *Simpliciter*: vt si dicam, *docebo proditorem*. Per *Inductionem*, vt si superioris meminimus, & sequentem introducimus: vt si dicas, *quoniam docui iniustam legem, docebo inutilem*. Proponimus autem, per *concessionem*, aut per *præteritionem*. Per *Concessionem*, cum gratiam facientes eius, quod diximus prius, aliquid introducimus: vt si dicas, *Concedo interim occisum: sed ab hoc interemptum nego*. Per *Præteritionem*, cum ita transimus ad alteram propositionem, ne superiorem interim concedamus: vt si dicas, *Nunc quoniam docui ignominioso actionem de priuatis rebus tantum negari; docebo de proditionis crimine non negari*.

De Partitione.

PARTITIO est, quæ ordinem totius diuisionis breuiter comprehendit: vt est pro Quintio, *Negamus te bona Publij Quintij possedisse ex edicto prætoris*. Et primò sic incipit: *Nullam*

causam fuisse postulandæ proscriptionis. Huic subiicit: *Nec ex edicto possideri potuisse*. Ad extremum: *nec possessa esse*. *Hæc*, inquit, *tria cum docuero, perorabo*. Animaduertis corpus totius Orationis per hæc tria lineamenta digestum esse. Talis autem debet esse *partitio*, vt singulę partes eius plurimas quæstiones in se contineant. Nam si fuerit per incidentes quæstiunculas deriuata, onerabitur ipsa partito, & ex hoc rebuntur iudices rerum copiam fugiendam. Ideo & Tullius in eadem Quintiana sic partitus est, vt singula capita plures quæstionum articulos continerent. Etenim primum illud, *non fuisse causam postulandæ proscriptionis*. Vide quanta contineat, *quòd pecunia debita Sexto Neuio non fuerit, & aliter agi oportuerit, quòd Quintius vadimonium non deseruerit*. Secundum, *quod ex edicto possidere non potuerit, quòd & procuratorem habuerit: & absens defensus sit: & non latitauerit: & cæteri creditores Quintij sint*. Et, *quòd ante missum sit, vt fundo communi expelleretur, quàm proscriptio eius imperaretur*. *Et quia vi deiectus sit contra quam prætor iusserit*. His igitur manifestum est, intra partitionem quæstiones esse ponendas, quę in executione sint diuulgandæ, vt iudex & nobis attentus fiat, & promissorum copia non grauetur. Illud etiam inspiciendum, quæ nobis cum diuersa parte conueniant: quæ in controuersiam reuocentur: & ea quę conueniunt, tunc numeranda si nobis prosunt: vt Cicero pro M. Rullo ait: *Damnum passum esse M. Rullum, conuenit mihi cum aduersario, vt hominibus armatis rem gestam esse non inficiantur: A familia Publij Fabij commissam negare non audent: an dolo malo factũ sit ambigitur*. Vides ergo hoc in *Partitione à concessis* duxisse, quod sibi proderat.

De Argumentatione.

ARGVMENTATIO est *Elocutio*, qua *Argumenta* ipsa verbis exequimur: *Argumenta* verò, quibus causa probatur. *Argumentatio* diuiditur in duas partes: *in confirmationem*, & *reprehensionem*.

Argumentorũ genera duo sunt: *Artificiale*, & *Inartificiale*: Sed *Artificiale* locos habet quatuor: *ante rem, in re, circa rem, post rem*.

rem. *Ante rem* vero diuiditur in locos septem: *à persona, à re, à causa, à tempore, à loco, à modo, à materia*. *In re* autem loci sunt duodecim: *à toto, à parte: à genere, à specie, à differentia*, per septem circumstantias: Qui locus recipit in se etiam *à maiore ad minus*, & *à minore ad maius, à proprio, à diffinitione, à nomine, à multiplici appellatione, ab initio ad progressionem, vel profectum, à profectione, ab initio, vel consumatione*.

Circa, *Rem*, loci sunt decem: *A simili*, cuius species sunt quatuor: *exemplum, similitudo, fabula, imago*, id est, *verisimile*, quod de *Comœdia* sumitur, Adduat quidam, & *Apologus*, vt sunt *Æsopi*. Ergo circa *Rem* locos exequar: qui sunt *à dissimili, à pari, à contrario*, per *propositionem*, & *negationem*, ad *aliquid*: quod figuratur casibus quatuor: *Genitiuo, Datiuo, Accusatiuo, Ablatiuo*. *Ab inter se collidentibus* per *habitationem*, & *amissionem*: *à Maiore, ad Minus: à Minore, ad Maius: à Præcedenti*, ab eo quod *Simile* est: vel à *Coniunctis, à Consequentibus*.

Post rem loci sunt duo: ab *Euentu*, & à *Iudicato*. Sunt alij loci ἀπὸ τῆς συζυγίας, id est, *à coniugatione*, siue à *coniugatis*, quod quasi iunctum est personæ qualitati: vt *cum qui hostilia sentiat, hostem esse dicamus*. Item à QVALITATE: vt, *si iracunde fecit, sine ratione fecerit*. A QVANTITATE: vt, *si seruus est, eodem modo factum sit*. A CONIVNCTIS, id est ἀπὸ τῶν πλώσεων καὶ συνθέτων, vt, *Fasces, & Toga, Sella curulis, Magistratuum ornamenta sunt*. Item à PARTITIONE, id est, ἀπὸ τῆς διαιρέσεως. Per omnes circumstantias, id est, *cùm partimur personas, tempora, &c.* quæ varietas grata discriminat.

Inartificialia, diuiduntur in *præiudicia, in rumores, in tormenta, in tabulas, in iusiurandum, in testes*, quæ similiter quemadmodum, & *Artificialia* tractat Orator. In *Argumentis* autem cauendum est, ne in aliqua parte nobis noceant, ne inter se discrepent, ne vulgaria sint, ne cum aduersario communia, ne altè repetita, aut supra dignitatem causæ, aut infra dignitatem. De *Confirmatione* breuiter memoraui, nunc reprehensionis præcepta videamus. Reprehenditur enim actio aduersarij, aut *redarguendo*, cum aut totum *Argumentum*, aut partes eius contra facere

mon-

monstrabimus: Aut *repugnando*, cum docemus falsa esse pro veris assumpta, vel ex his non effici: Aut *compensando*, si contra *Argumentum*, quod aduersum nos est, aliud opponamus.

De Quæstionibus.

QVAESTIONVM duo sunt genera: Dicitur enim προηγούμενος, quæ a nobis inducitur, vt confirmetur. Ab aduersarijs autem, quæ infertur, & repellanda est, igitur dicitur ἐναντία. Verùm superior, quę a nobis quæstio infertur, modis fit duobus: vt aut *singulatim separatæ inducantur*, aut *plures coniunctim*. Ducimus autem eas variè, aut per *simplicem propositionem*, aut per *partitionem*, aut per *Figuras*, quas διανοίας dicunt, qui locus multiformis est: Nam penè tot sunt occasiones inducendę quæstionis in hoc genere, quot sunt *Figuræ sententiarum*. Fit enim, & per *resolutionem*, id est, κατ᾽ ἀνάλυσιν, aut per *præteritionem*, aut per *concessionem*, aut per *reprehensionem*, aut per *seiunctionem*, aut per *adiunctionem*, id est ἀφορισμόν, aut per *admonitionem*, aut per *dissimulatam propositionem*, aut per *repetitam*, aut per *instructam*, aut per *partitam*, aut per *similitudinem superioris quæstionis*, aut *responsionis*, aut per *inuersionem*, id est, cum primam illam quæstionem tractamus, quæ secunda est, dehinc primam. Et eam quæstionem, quam aduersarij intulerunt, ijsdem modis refutare possumus, & adijcere solemus, cum aliquid, aut obscurè aduersarius posuerat: aut agendi potius causa dixerit quàm probandi, aut cum per *Hypophoram* gradum facimus nostræ propositionis, aut cum aduersarij propositionem in nostram partem conuertimus, quam *Peristrophen* vocamus. Aut cum secunda proposita quæstione, primam tractamus: Et hoc faciendum, vel cum elegantiam varietatis affectamus, vel cum prima quæstio aduersus nos valde facit, & non est in primo loco ponenda. In *Hypophora* cauendum est, ne plenè, & copiosè ponatur, quanquam aliquando irridendi aduersarij causa, de quo nulla quæstio est, exaggeranda a nobis est, vt quid discrepet, ostendamus.

Hypo-

Hypophorae tribus modis imminuuntur, *adiectione verborum, immutatione, detractione*.

Hypophora autem est *intentio aduersę partis*: Anthypophora est *responsio eius*.

Anacephalaeosis est *veluti à capite causa breuis repetitio quæstionum*, Anacephalaeosis non semper vtendum est, sed quando aut partitionem fecimus, aut quando in multas quęstiones causa processerit: ita tamen, vt summam cuiusq; rei non partes partium retexamus, qua quidem vtemur etiam in alia parte orationis, cum Iudicis memoria fortasse succumberet: quæ res tunc *Epimerismos* vocatur. Anacephalaeosis tamen nulla pars orationis est, sed Epilogi quædam portio.

Epilogus enim tres habet partes, *enumerationem* prędictam, *indignationem*, quod δείνωσιν dicimus, *miserationem*, quā οἴκτιρμα vel ἔλεος memoramus: sed *Dinosis* ex locis argumentorum. Nam his non tantum res probamus: verum etiam augemus. Sed *conquęstio*, id est *miseratio* his locis argumentorum sumitur, quibus & *indignatio*. *Peroratione* tamen non in fine tantùm orationis vtendum, sed vbi materia permiserit, id est, in digressione principiorum, aut narrationis assiduæ, sed, & *Quęstionum* nonnunquam. In *Epilogo* generaliter obseruandum, vt breuis sit: Siquidem commotus Iudex statim dimittendus est ad sententiam proferendam, dum aut aduersarijs irascitur, aut tuis miseretur lachrymis, aut rerum afflictione commotus est.

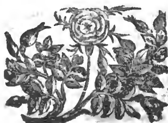
Si adhuc asserenti innuit ipse Cyllenius, vt ad germanarum cœtum nubentisq; transiret obsequium. Quo conspecto, asserta determinans, ad Philologiæ consessum fiducia promptiore perrexit: eiusq; verticem deosculata cum sonitu: nihil enim silens, ac si cuperet, faciebat, sororum se consortio, societatique permiscuit.

Tandem loquacis terminata pagina
Asserta cursim, quæ tamen voluminis
Vix vmbilicum multa opertum fascia
Turgore pinguis insuit rubellulum.
Quod si probatur, & caret fastidio

Non-

Nonnulla promet quę nouella texuit.
Deditaque fient qua vetustas pręterit.
Sin sanna typhi naris imum torseris:
Pigebit arma horruisse Cęlites:
Formidinisque tunc locus mouebitur
Syluane falcem cùm petis Saturniam.
At tu reclamans Rhetorum sacrum tuba
Clangore verso Tulliana percrepans
In castra abibis, quo nec osor inuidens,
Nec liuor ater te sequatur praeluem.

FINIS.

RHETORICÆ

COMPENDIVM,

EX MAGNO

AVRELIO

CASSIODORO

SENATORE

VIRO CLARISSIMO.

AVRELII CASSIODORI DE RHETORICA.

DE ARTIVM DIVISIONE.

RTIVM aliæ ſunt poſitæ in *inſpectione*, id eſt *cognitione*, & *æſtimatione rerum*, qualis eſt *Aſtrologia*, nullum exigens actum; ſed ipſo rei, cuius ſtudium habet, intellectu contenta, quæ θεωρητικὴ vocatur. Aliæ in *agendo*: quarum in hoc finis eſt, vt ipſo actu perficiatur, nihiloque poſt actum operis relinquat, quæ πρακτικὴ dicitur; qualis ſaltatio eſt. Alia in *effectu*; quæ *operis*, quod oculis ſubijcitur, conſummatione finem ſortitur, quam ποιητικὴν appellamus, qualis eſt *pictura*.

ORATIONVM GENERA.

DVo ſunt ORATIONIS GENERA; alterum enim perpetuum eſt, quę *Rhetorica* dicitur: alterum conciſum, quę *Dialectica*. Quę quidem Zeno adeò coniunxit, vt hoc compreſſę in pugnum manui, illud explicatę ſimile dixerit. Nam quæ attingit argumentis tantummodo Dialecticus: ea ſi incident in Rhetorem, ſic tractantur, vt nihil nec ad ornatum, nec ad elegantiam reliquum cuiquam faciat. Initium dicendi *Natura* ſuppeditauit: Arti verò *Obſeruatio* dedit initium; Homines enim, ſicut in Medicina, quum viderent alia ſalubria, inſalubria alia, ex obſeruatione eorum artem fecerunt. Atque hic accidit, quòd, & alibi; vt ſerò quid eſſet facto opus, animaduerteretur: id poſtquam eſt ſemel deprehenſum, cœptum eſt regulis præceptiſque in poſterum cuſtodiri; hinc tandem artis emerſit perpetua obſeruatio.

Facultas orandi conſumatur, *Natura*, *Arte*, *Exercitatione*.

 Qui-

Quibus partem quartam adijciunt quidam *Imitationem*, quam nos arti subijcimus, secuti Fabium Quintilianum.

Sunt autem ei qui ad dicendum venerit, tria peculiariter efficienda: vt *Doceat*, *Moueat*, *Delectet*.

Hæc enim clarior est diuisio, quàm eorum, qui totum opus, in res, & affectus partiũtur, quantum tamen ipsa sic tractet Orator, vt quędam sint veluti legitima: nam quis feret Oratorem, nisi docuerit? Vt autem delectet, id iure habitum, & honorarium, ita vt ne quidem semper debeat expectari, præstari verò nequaquam possit, vbi libet.

Svasorivm Genvs.

IN suadendo, ac dissuadendo tria precipuè sunt spectanda. *Quid sit, de quo deliberetur. Qui sint qui deliberent. Qui sit qui suadeat rem, de qua deliberatur.* Ita plurimum intererit cuiusmodi sustineat personam, qui suadet: *Cato* quippiam dixerit, *An Thersites: Cunctator Fabius, an Flaminius*, & quædam per se suasu quidem erant vtilia, tamen quia alienos sortiuntur *Auditores*, *locum*, *tempus*, ideò amittunt pondus. Partes suadendi sunt *honestum*, *vtile*, *necessarium*. Quidam, vt Quintil. *δυνατὸν*, hoc est *Possibile* quoque approbant, & recipiunt. Nec putamus hic nostri esse officij quicquam de *vtili*, & *honesto* differere, quemadmodum natura sint coniuncta, nam hic locus non modo à Cicerone, verum etiam à Fabio prolixè tractatur. Optimum autem quenque admonitum esse volumus, ne vnquam in eam opinionem veniat, vt putet quid esse *vtile*, nisi id quoque *honestum*, neque ediuerso.

Prooemivm Vnde Dictvm Sit.

CLarè pars ante ingressum rei, de qua dicendum sit, ostenditur hoc verbo. Nam siue propterea, quòd *οἴμη cantus* est, & citharœdi pauca illa quæ antequam legitimum certamen inchoent emerendi fauoris gratia canunt, *Proœmium* cognominarunt: Oratores quoque ea quæ prius quàm causam exordiantur ad conciliandos sibi Iudicum animos præloquuntur,

Proœmij appellatione signarunt: siue quod οἶμον Græci *viam* appellant, sic quod ante ingressum rei ponitur, institutum est hoc modo vocari.

Principij causa hæc est, vt Auditorem, quo sit nobis in cæteris partibus accommodatior, præparemus. Id fit tribus modis, si *Beneuolum, Attentum, Docilemque feceris*. Quamuis verò in cæteris quoque partibus illa animorum conciliatione sit opus, initijs tamen maximè, & veluti ex condicto tribuitur.

Prooemivm Ab Epiloco Qvomodo Differat.

QVidam putauerunt sic differre, quod in *Proœmio* præterita, in *Epilogo* futura dicantur. Quintil. autem eo differre existimat, quod in ingressu parcius, & modestius prætentanda sit Iudicis misericordia: in *Epilogo* verò liceat totos effundere affectus, & fictam orationem induere personis, & Defunctos excitare, & pignora reorum producere, quæ omnia in *Proœmijs* parum rectè fiunt.

De Narratione.

NArratio aut tota pro nobis est, aut tota pro aduersarijs, aut mixta ex vtrisque. Si erit tota pro nobis, contenti simus his tribus partibus, vt Iudex *Intelligat, Meminerit, Credat*. Nec quicquam reprehensione dignum ducat, nam id principio maximè cauetur.

Narrationis Virtvtes.

QVoties sequentia satis rem declarant, ijs contenti esse debemus, & priora omittere. Satius est *Narrationi* aliquid superesse, quàm deesse: nam superuacua cum tædio dicuntur, necessaria cum periculo subtrahuntur. Quæ probatione tractaturi sumus *Persona, Loco, Tempore, Instrumento, Occasione*, in *Narratione* delibabimus.

Multæ sæpè in vna causa sunt *Narrationes*, maximè si causa sit multiplex, vt est *Repetundarum*.

Non semper eo ordine est narrandum, quo res gesta est: qua in re causæ conditionem spectabimus. Tanta est enim varietas causa-

causarum, ut qui aut eundem ordinem vbique sequatur, vt preceptis quenquam certis alliget, non modo operam perdat, verùm etiam cogat in re diuersissima vnum semper spectare finem: quod quàm sit absurdum, facilè intelliget qui Ciceronis orationes legerit.

Ἐπιδιήγησις fit ad augmentum vel *Inuidiæ*, vel *Miserationis* in aduersis.

Initium Narrationis à *Persona* fit & ea si *Nostra* est ornetur: si *Aliena*, infametur.

Finis Narrationis fit, quum eò perducitur *Expositio*, vnde *Quæstio* oritur.

De Egressionibvs.

EGressvs est vel Egressio, hoc παρέκβασις, quum intermissa parum re proposita, quidam interseritur *Delectationis Vtilitatisue* causa. Sed hæ sunt plures, quæ per totam causam varios excursus habent: vt *Laus hominum, Locorumq́, & Descriptio Regionum, Expositio quarundam rerum gestarum, vel etiam fabulosarum.* Sed *Indignatio, Miseratio, Inuidia, Conuicium, Excusatio, Conciliatio, maledictorum Refutatio*, & similia: *Amplificatio, Minutio*, omnis affectus genus, de *Luxuria*, de *Auaritia*, de *Religione*, aut *Officijs* neglectis vel oblitis, cum suis *Argumentis* quia cohærent, *egredi* non videntur.

De Credibilibvs.

CRedibilivm tria sunt genera, vnum *Fortissimum*, quia ferè semper accidit: vt, *liberos à parentibus amari.* Alterum velut *Propensius*: vt, *eum qui rectè valeat, ad crastinum peruenturum.* Tertium tantùm *non Repugnans*, ab eo in domo furtum factum, qui domi fuerit, munus aliquod domi administrauerit.

Argvmenta vnde dvcantvr.

ARgvmenta ducuntur à *Personis, Causis, Temporibus.* Cuius tres partes sunt: *Præcedens, Insequens, Coniunctum.*

Si *Agimus*, nostra confirmanda sunt prius: tunc ea quę nostris opponuntur refutanda.

Si

Si *Respondemus*, sæpius incipiendum à refutatione: locuples enim, speciosa, & imperiosa esse debet Eloquentia.

EPILOGVS.

CONCLVSIO, quę *Peroratio* dicitur, duplicem habet rationem. Ponitur enim aut in *rebus*, aut in *affectibus*, *rerum repetitione & cumulo*, quę Grecè ἀνακεφαλαίωσις dicitur, à Latinis quibusdam *Renumeratio* appellata.

Ea autem memoriam Iudicis reficit, & totam simul causam ponit ante oculos, vt etiam si singula minùs valeant, turba tamẽ moueat: ita tamen, vt breuiter eorum capita cursimque tangantur. Sed tunc fit, quando multę quęstiones inseruntur. Nam si breuis simplexque sit, non est necessaria.

DE AFFECTIBVS.

AFFECTVVM duę sunt *Species*, quas Græci ἦθος & πάθος vocant, quasi dicas *Mores & Affectus concitatos*, πάθους quidem affectus turbulentos, ἦθος verò mites atque compositos. In illis vehementes motus, in ijs lenes. Et πάθος quidem imperat, ἦθος verò persuadet. His ad perturbationem, illis ad beneuolentiam vtimur. Et est πάθος temporale, ἦθος verò perpetuum. Vtrunque ex natura, sed illud maius, hoc minus. In aduersarios plus valet inuidia, quàm conuicium: quia inuidia aduersarios, conuicium nos inuisos facit. Nam sunt quædam quæ si imprudentibus excidant, stulta sunt, quum simulamus venusta creduntur.

Altercator iracundiæ vitio careat; nullus enim affectus rationi magis obstat, & fert extra causam plerumque, ac deformia conuicia facere ac mereri cogit, & nonnunquam in ipsos Iudices incurrit.

Coniectura omnis aut de *Re*, aut de *Animo* est.

Vtriusque tria sunt *Tempora*. *præteritum*, *præsens*, *futurum*.

De *Re* generales sunt quæstiones, & definitæ: id est, & quæ non continentur personis aliisque circumstantiis, & quæ continentur.

De

De *Animo* quæri non potest, nisi vbi persona est & de facto constat.

Ergo cùm de *Re* agitur: aut *quid factum sit*, in dubium venit: aut *quid fiat*: aut *quid futurum sit*, & similia.

De Amphibologia.

Amphibologiae *Species* sunt innumerabiles, adeò vt nonnulli Philosophi putent nullum esse verbum; quod non plura significet. Aut enim vocibus singulis accidit per *ὁμωνυμίαν*, aut coniunctis per ambiguam constructionem.

Vitiosa oratio fit, quum inter duo nomina medium verbum ponitur. Alias tamen vitiosæ orationis species nec enumerare cuiquam facilè promptum est: in vniuersum verò id sic præcipitur, vt quicquid parùm propriè, clarè locoque dicatur, id ferè in vitium incurrat.

De Definitione et Divisione Rhetoricae

Nunc ad *Artis Rhetoricæ* Definitiones Divisionesque veniamus quę sicuti est copiosa & varia, ita & à multis & clarissimis Scriptoribus tractata est, non eodem modo. Nam sunt qui *Genus Demonstratiuum* in scholas sic relegant, vt Oratori nec faciant copiam alterius partis, aut maiorem aut frequentiorem quàm iudicialis. Qua quidem in re quid spectent, video, nam eam demum partem multò speciosissimam se tantùm indicant dignam, in qua multum sit & ostentationis & vtilitatis: quum interim vt ad hanc forensem lucem perueniatur, in *Demonstratiuis* ferè laudamus: ideòque fit, vt in scholis, vbi verarum actionum *Progymnasmata* tractantur, nullus locus tractetur aut felicius, aut sępius quàm laudis vituperationisque, qui est *Demonstratiui Generis* proprius.

Hoc tamen sciat futurus Orator, non esse *Genus* vllum *dicendi*, quin admittere possit aliquid è *Genere demonstratino*: id quod sic se habere sibi persuadebit, qui veterum scripta legerit accuratiùs.

Rhetorica, vt fert communis ferè omnium opinio, est benè dicendi scientia in ciuilibus quęstionibus.

Orator igitur est vir bonus dicendi peritus.

Ora-

Oratoris autẽ officium est appositè dicere ad persuadendũ.

Finis, persuadere dictione, quatenus rerum & personarum conditio videtur admittere in ciuilibus quęstionibus; sic enim Hermagoras calumniis occurrit plurimis.

Ciuiles Quæstiones sunt, quę in communem animi conceptionem possunt cadere; id est, qua vnusquisque potest intelligere, quum de ęquo quęritur & bono.

Causa est res quę in se habet controuersiam in dicendo positam, cum personarum certarum interpositione, quę ὑπόθεσις dicitur: vt, *Sitne Philosopho vxor ducenda?*

Qvaestio est res quę in se habet controuersiam positam in dicendo sinè certarum personarum interpositione, quę à Gręcis θέσις appellatur: vt, *Sitne nauigandum?*

In *Hypothesi* nascitur ferè *Quæstio*. In *Thesi* continetur.

Circumstantiæ rerum hic plurimum habent locum, quæ ab Hermagora περιστάσεις vocantur; quas & *Elementi* nomine appellant, eò quòd ex earum coniunctione, tanquam ex *Elementis* quibusdam *Quæstiones* fiant. Sunt autẽ numero ferè septem: *Quis, Quid, Quando, Vbi, Cur, Quemadmodum, Quibus Adminiculis.*

De Partibvs Rhetoricae.

Partes autẽ, atque, vt sic dixerim, *Mẽbra Rhetorica*, sunt quinque: *Inuentio, Dispositio, Elocutio, Memoria, Pronunciatio.*

Inventio est *Excogitatio rerum* verarum aut verisimilium, quæ causam probabilem reddunt. Ex Pręceptis non constat, sed quo quisque est ingenio promptior, hoc magis hac re excellit.

Dispositio est *rerum* inuentarum, in ordinem pulchra *Distributio*. Vbi cauendum, ne sic distribuamus, vt partium multitudo adferat obscuritatem.

Elocvtio est idoneorum *verborum* ad *Inuentionem* accommodata *Perceptio.*

Memoria est firma animi rerũ ac verborũ ad *inuẽtionẽ perceptio,*

Pronvnciatio est rerum ac verborum, cum dignitate vocis & corporis decora, *Moderatio.*

Genera Cavsarvm.

Tria maxima Rhetorum pars fecit *Genera Causarum*, licet aliis atque aliis nominibus appellauerint. *Demonstrati-*

num, quod Græci ἐγκωμιαστικὸν à laude dicunt: & ἐπιδεικτικὸν quod demonstrationis vim habeat. *Deliberatiuum* συμβουλευτικὸν quod Aristoteles *Concionale* appellat. Et *Iudiciale*.

Demonstrativvm in *Laudem* & *Vituperationem* diuiditur

Deliberativvm in *Suasionem* & *Dissuasionem*, adhibeturque maximè *Vtilitas* & *Inutilitas*.

Ivdiciale in *Accusationem* & *Defensionem*, *Petitionem Præmij*, & *Negationem*.

Demonstrativvm *Genus* est, quum aliquid demonstramus, in quo *Laus* aut *Vituperatio* tractatur: quod quum in prophanis studiis sit vsitatissimum, tum etiam nonnunquam incidit in sacris litteris: vt in Dauide, *Domine in Cœlo misericordia tua, &c.*

Deliberativvm *Genus* est, in quo *Suasio* aut *Dissuasio* occurrit: *Appetere* aut *Fugere*.

Ivdiciale, in quo est *accusatio, defensio, premij petitio*, vel *negatio*

De Statibvs.

Statvs qui Græcè στάσις dicitur, est veluti *Cardo* in quo tota causa vertitur. Fit autem ex *Intentione* & *Depulsione*. Eum vocant nonnulli *Constitutionem*: alij *Quæstionem*: alij *quod ex Quæstione appareat*.

Statvvm alij sunt *Rationales*, alij *Legales*.

Rationales diuiduntur in quatuor: in *Coniecturales, Finitiuos, Qualitatis, Translationis*.

Coniectvralis Statvs est, quum factum quod ab aliquo obiicitur, ab aduersario pernegatur: vt, *fecisti: non feci.*

Finitivvs est, quum id quod obiicitur, non hoc esse contendimus, sed quid illud sit, adhibitis definitionibus, probamus: vt, *Non erat sacrilegij crimen intentandum; quia priuatam rem sustuli.* Hic maximè opus erit definitione sacrilegij.

Qvalitatis, est status, quũ qualis sit res quæritur: & quia de re & genere negocii cõtrouersia est, *Constitutio generalis* vocatur.

Translativvs est, quum causa ex eo pendet, quòd non is agat qui aut agere deberet: aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet. Huic subiicitur *Confutatio*.

Constitvtione Cavsae reperta, protinus considerandum est. *Simplex* vtrum sit quæstio causæ, an *Coniuncta*.

Sim-

Simplex est, quæ vnam in se quæstionem complectitur: vt si quæratur: *Sitne littera virtutum incunabula?* Et, *Sitne Corinthijs bellum indicendum?*

Coniuncta est, quæ ex pluribus quæstionibus constat: vt si quæratur, *Sitne Carthago diruenda? An Carthaginensibus reddenda? An Colonia deducenda?*

Legales verò status in scripti & rationis versãtur cõtrouersia.

Scripti autem *controuersia* est, quæ plurimum pendet ex ambiguitate vnius, aut alterius verbi, dum tuemur mordicus legis verba, interim nihil facientes rationem, hoc est, animum medullamque legum, quæ æquum bonumque tuetur, seque ad animum Legumlatorum accommodat.

Supererit tum, vt quum cognitus fuerit controuersiæ locus, videamus *quæ Quæstio, qua Ratio, quæ Iudicatio, quod deniq; Firmamentum* sit *Causæ*

Est ergo *quæstio*, in qua causæ disceptatio constat: vt, *iure feci: non iure fecisti.*

Ratio est, qua reus vtitur cur iure fecerit: vt Orestes accusatus parricidii, inquit, *Iure feci; illa enim patrem meum occiderat.*

Ivdicatio est ex ratione deducta summa, huiuscemodi, *Rectùne fuerit ab Oreste matrem occidi, quum illa patrem Orestis occiderit.*

Firmamentvm est firmissima Argumentatio Defensoris: vt si Orestes dicit *eiusmodi fuisse matris animum in patrem suum, in se ipsum; in regnum, demum in omnem familiam, vt ab ea liberi potissimum deberent pœnas sumere.*

Generalis constitutio est, quæ quale factum sit, quod reo obijcitur, docet. Et habet partes duas, *iuridicialem, & negocialem.*

Negocialis est, in qua quid iuris sit, ex ciuili more per æquitatẽ consideratur: cui diligentiæ præsunt Iudices: & habet sibi connexam controuersiam.

Iudicialis est, in qua *aqui rectiq; natura, pręmij, & pœnę ratio quaritur.* Huius partes sunt duę, *absoluta*, & *assumptiua.*

Absoluta est, quæ in se continet *iuris*, & *iniuria* quæstionem.

Assumptiua verò est, quæ ex se nihil dat firmi ad recusationẽ, foris autem aliquid defensionis assumit. Cuius sunt quatuor partes, *comparatio, relatio criminis, remotio criminis, concessio.*

Comparatio est, quũ aliud aliquod factũ *honestum*, aut *vtile* cõtẽditur, quod vt fieret, & illud quod arguitur, dicitur esse cõmissũ

Remotio criminis est, quum id crimen quod infertur, à se, & à sua culpa in alium reus transferre conatur.

Relatio criminis, quum ideò iure quid factum dicitur, quod aliquis ante lacessiuerit.

Concessio criminis est, quum reus non id quod factum est defendit, sed vt ignoscatur postulat.

Eius partes sunt duæ *purgatio*, & *deprecatio*.

Purgatio est, per quam eius, qui accusatur, non factum ipsum, sed voluntas defenditur.

Ea rursus tres habet partes *Imprudẽtiam*, *Casum*, *Necessitatem*.

Imprudentia est, quum scisse se aliquid is qui arguitur, negat.

Casvs autem infertur in *Concessionem*, quum demonstratur aliquam fortunæ vim obstitisse *Voluntati*.

Necessitudo autem erit, quum vi quadam reus id quod fecerit, fecisse se dixerit.

Scripti, & *voluntatis* est *Controuersia*, quando verba ipsa cum sententia scriptoris pugnare videntur: quæ est in iure ciuili frequentissima, & tractatur à Cicerone quum aliàs, tum in Oratore.

Legum contrariarum status sunt, quando inter se duæ, aut plures leges pugnare videntur, quam Græci appellant *ἀντινομίαν* Qua in re hoc memoriæ reliquerunt veteres, vt semper veterem legem noua & nuper lata putemus aboleri.

Ambiguitas est, quum id quod scriptum est, duas, aut plures res significare videtur.

Collectio, quæ, & *Ratiocinatio* vocatur, est quando ex eo quod scriptum est, quid inuenitur.

Definitio legalis est, quum vis verbi, quasi in definitiua constitutione, in qua posita sit quæritur.

Status ergo tam *rationales*, quam *legales* à quibusdam xviij. sunt numerati. Cæterum secundum Ciceronem xix. inueniuntur: eò quòd translationem inter rationales pręcipuè *status* recensuerit, qui tamen se ipsum in alijs libris reprehendens, translationem *Legalibus Statibus* annumerauit.

De

De Generibus Causarum.

QVinque sunt Genera Causarum, *Honestum*, *Admirabile*, *Humile*, *Anceps*, *Obscurum*.

Hactenus ex compendio: deinceps ex ipso Cassiodoro.

HOnestum causarum genus est, cui statim sine oratione nostra, fauet Auditoris animus.

Admirabile est, à quo est alienatus animus eorum, qui audituri sunt.

Humile est, quod negligitur ab Auditore, & non magnopere attendendum videtur.

Anceps est, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa, & honestatis, & turpitudinis particeps, vt beneuolétiã pariat, & offensioné.

Obscurum est, in quo aut tardi Auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotijs causa implicata est.

De Partibvs Orationis Rhetoricae.

Partes Orationis Rhetoricæ sunt sex.	*Exordium*, *Narratio*. *Partitio*. *Confirmatio*. *Reprehensio*. *Conclusio*.

EXordium, est oratio animum Auditoris idoneè comparans ad reliquam dictionem.

Narratio est rerum gestarum, aut vt gestarum expositio.

Partitio est, quæ si rectè habita fuerit, illustrem, & perspicuam totam efficit orationem.

Confirmatio est, per quam argumentando nostræ causæ fidem & auctoritatem, & firmamentum adiungit oratio.

Reprehensio est, per quam argumentando aduersariorum confirmatio diluitur, aut eleuatur.

Conclusio est, exitus, & determinatio totius orationis, vbi interdum, & epilogorum allegatio flebilis adhibetur.

Hæc licet Cicero Latinæ eloquentię lumen eximium per varia volumina copiosè nimis, & diligenter effuderit, & in Arte Rhetorica duobus libris videatur amplexus, quorum commenta à

ta à Mario Victorino compositam in Bibliotheca mea vobis reliquisse cognoscor: Quintilianus etiam Doctor egregius, qui post fluuios Tullianos singulariter valuit implere quæ docuit, virum bonum dicendi peritum a prima ætate suscipiens, per cunctas artes, ac disciplinas nobilium literarum erudiendum esse monstrauit: quem meritò ad defendendum totius Ciuitatis vota requirerent.

Libros autem duos Ciceronis de Arte Rhetorica, & Quintiliani duodecim institutionum iudicauimus esse iūgendos: vt nec codicis excresceret magnitudo, & vtrique dum necessarij fuerint, parati semper occurrant.

Fortunatianum verò Doctorem nouellum, qui tribus voluminibus de hac re subtiliter minutèque tractauit, in pugillari codice aptè forsitan congruenterquè redigimus: vt & fastidium lectori tollat, & quę sunt necessaria competenter insinuet. Hunc legat, qui breuitatis amator est. Nam cùm opus suum in multos libros non tetenderit, plurima tamen acutissima ratione disseruit: quos codices cum præfatione sua in vno corpore reperietis esse collectos.

De Rhetorica Argvmentatione.

Rhetorica argumentatio tractatur.	Aut per Inductionem: cuius membra sunt hæc.	*Propositio.* *Illatio, quæ & assumptio dicitur.* *Conclusio.*
	Aut per Ratiocinationem.	
	Aut per Enthymema, qui est imperfectus Syllogismus, atque Rhetoricus: qui, sicut Fortunatianus dicit explicatur.	*Conuincibili.* *Ostentabili:* *Sententiali.* *Exemplabili.* *Collectiuo.*
	Aut per Epicherema, qui est Rhetoricus, & latior Syllogismus: quo fit.	*Aut tripertitus* *Aut quatripertitus.* *Aut quinque pertitus.*

Argu-

Argumentatio dicta est quasi *Argute mentis oratio*.

Argumentatio est enim oratio ipsa, qua inuentum probabiliter exequimur argumentum.

Inductio est *Oratio*, qua rebus non dubijs captamus assensionem eius, cum quo instituta est, siue inter Philosophos, siue inter Rhetores, siue inter Sermocinantes.

Propositio inductionis est, quæ similitudines concedendæ rei necessariò vnius inducit, aut plurimum.

Illatio inductionis est, quæ & *assumptio* dicitur, quę rem de qua contenditur, & cuius causa similitudines adhibitæ sunt, introducit.

Conclusio inductionis est, quę aut concessionem illationis confirmat, aut quid ex ea conficiatur, ostendit.

Ratiocinatio, est *Oratio* qua id de quo est quæstio cōprobamus.

Enthymema igitur est quod Latinè interpretatur *mentis conceptio*, quam *imperfectum Syllogismum* solent *Artigraphi* nuncupare. Nam in duabus partibus hæc argumenti forma consistit: quando id quod ad fidem pertinet faciendam, vtitur Syllogismorum lege præterita: vt est illud, *Si tempestas vitanda est, non est igitur nauigandum*. Ex sola enim propositione, & conclusione constat esse perfectum: vnde magis Oratoribus quàm Dialecticis conuenire iudicatum est. De Dialecticis autem syllogismis suo loco dicemus.

Conuincibile est quod euidenti ratione conuincitur: sicut fecit Cicero pro Milone. *Eius igitur mortis sedetis vltores, cuius vitam si possetis, per vos restitui posse nolletis*.

Ostentabile est, quod certa rei demonstratione constringit: sic Cicero in Catilinam: *Hic tamen viuit, viuit. Imò etiam in Senatum venit*.

Sententiale est, quod sententia generalis addidit: vt apud Terent. *Obsequium amicos, veritas odium parit*.

Exemplabile est, quod alicuius exempli comparatione euentum similem comminatur: sicut Cicero in Philipp. dicit: *Te miror Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere*.

Collectiuum est, cum in vnum, quæ argumentata sunt, colliguntur: sicut ait Cic. pro Milone *Quem igitur cum gratia noluit,*

hunc

hunc voluit cum aliquorum querela: quem iure, quem loco, quem tempore cum periculo capitis non dubitauit occidere.

Preterea secundũ Victorinũ *Enthymematis* altera est diffinitio.

Ex sola *Propositione*, sicut iam dictum est, ita constat *Enthymema*: vt est illud, *Si tẽpestas vitãda est, non est nauigatio requirẽda.*

Ex sola *Assumptione*: vt est illud, *Sunt autem qui mundum dicant sine diuina administratione discurrere.*

Ex sola *Conclusione*: vt est illud, *Vera est igitur diuina sentẽtia.*

Ex *Propositione*, & *assumptione*: vt est illud. *Si inimicus est, occidit. Inimicus autẽ est*: & quia illi deest *conclusio, Enthymema* vocatur.

Sequitur *Epicherema*. *Epicherema* est, quod superius diximus, descẽdens de ratione latior excursio Rhetorici syllogismi, latitudine distans, & productione sermonis à Dialecticis syllogismis, propter quod Rhetoribus datur.

Tripertitus Epicherematicus syllogismus est, qui constat membris tribus id est, *propositione, assumptione, conclusione.*

Quadripertitus est, qui constat membris quatuor *propositione, assumptione*, & vna *propositione*, siue *assumptionis coniuncta probatione, & conclusione.*

Quinque partitus is est, qui constat membris quinque: id est, *propositione*, & *probatione, assũptione*, & eius *probatione*, & *conclus.*

Hunc Cic. ita fecit in arte Rhet. Si *deliberatio*, & *demonstratio*, genera sunt causarum, non possunt rectè partes alicuius generis causæ putari. Eadem enim res, alij genus, alij pars esse potest, idẽ genus, & pars esse nõ potest, vel cætera: quosq; syllogismi huius membra claudantur. Sed videto quantum in aliis partibus lector suum exercere possit ingenium.

Memoratus autem Fortunatianus in 3. lib. meminit de Oratoris *memoria*, de *pronunciatione*, & *voce* vnde tamen Monachus cũ aliqua vtilitate discedit: quando ad suas partes non improbè videtur attrahere, quod illi ad exercendas controuersias vtiliter aptauerũt. Memoriam siquidem lectionis diuinę recognita cautela seruabit, cũ in supradicto lib. eius vim qualitatemq; cognouerit: artẽ vero pronũtiationis in diuinę legis effatione cõcipiet.

Vocis autẽ diligentiã in psalmodię decãtatione custodiet. Sic instructus in opere sãcto redditur, quãuis libris secularibus occupetur.

FINIS.

DIALOGVS

DE

RHETORICA

FLACCI ALCVINI

CAROLI MAGNI IMPERAT.

MAGISTRI

Quem &

ALBINVM

DICVNT.

ALCVINI SIVE ALBINI DE ARTE RHETORICA DIALOGVS.

CAROLVS. ALBINVS.

VIA te venerande Magister Albine, Deus adduxit & reduxit, quæso, liceat mihi te de Rhetoricæ rationis præceptis parumper interrogare. Nam te olim memini dixisse, totam eius artis vim in ciuilib⁹ versari Quæstionibus. Sed vt optimè nosti propter occupationes Regni, & curas Palatij, in huiuscemodi quæstionibus assiduè versari solere, & ridiculum videtur eius artis præcepta nesciisse, cuius quotidie occupatione inuolui necesse est. Verum ex quo mihi paucissimis responsionibus ianuas Rhetoricæ artis, vel Dialecticæ subtilitatis claustra partim aperuisti: valde me in eas rationes fecisti intentum, maximè quia me in cellaria Arithmeticæ disciplinæ pridie sagaciter induxisti, vel Astrologiæ splendore illuminasti. ALBIN. Deus te Domine mi rex Carole sapientię lumine illuminauit, & scientiæ claritate ornauit, vt non solùm Magistrorum ingenia promptè subsequi, sed etiam in multis velociter præcurrere possis, & licet flammiuomo tuæ sapientiæ lumini, scintilla ingenioli mei nil addere possit, tamen ne me aliqui inobedientem notent, tuis promptis respondebo Quæstionibus, & vtinam tam sagaciter quàm obedienter. CAR. *Primùm mihe Magister huius Artis initium pande.* ALB. Pandam iuxta authoritatem veterum. Nam fuit, vt fertur, quoddam tempus, cùm in agris homines passim bestiarum more vagabantur, nec ratione animi quicquam, sed pleraque viribus corporis administrabant. Nondum diuina religio, nondum humani officij ratio colebatur, sed cæca & temeraria cupiditas ad se explendam

viribus corporis abutebatur. Quo tempore quidam vir magnus & sapiens cognouit quæ materia, & quanta ad maximas res opportunitas animis inesset hominum. Si quis eam posset elicere, & precipiendo eam meliorem reddere, qui dispersos homines in agris & in tectis syluestribus abditos, ratione quadam compulit in vnum locum, & congregauit eos in vnum, aliquam quietem inducens vtilem atque honestam. Primò propter insolentiam reclamantes, deinde propter rationem & orationem studiosius audientes ex feris & immanibus, mites reddidit ac mansuetos. Ac mihi quidem videtur, Domine mi Rex, hoc nec tanta, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, vt homines à consuetudine subitò conuerteret: & ad diuersas vitæ rationes traduceret. CAR. *Vnde dicta est Rhetorica?* ALB. Ἀπὸ τοῦ ῥητορεύω, quod est declamo, oro, dico. CA. *Ad quē finē spectat?* AL. Ad bene dicēdi sciētiā. CA. *In quib⁹ versatur rebus?* AL. In ciuilib⁹ questionibus, quę naturali animi ingenio cōcipi possūt. Nam sicut naturale est omnibus se tueri, & aliū ferire, etiam si armis & exercitatione non didicerint: ita naturale ferè est omnibus, alios accusare, & seipsos purgare, etiā si exercitatione hoc nō didicerint. Sed vtilius & promptius vtuntur oratione, qui disciplinis instruuntur, & vsu exercentur. Nam omnibus naturale est loqui: attamen multum excellit alios qui per Grammaticam loquitur. CARO. *Bene dicis Magister, etiam omnis vita nostra disciplinis proficit, & vsu valet, quapropter Rhetoricæ disciplinæ regulas nobis pande: nam quotidiana occupatione necessitas cogit nos exerceri in illis, & primùm quæ sint illius artis parteis dicito.* ALB. Artis Rhetoricæ partes quinque sunt: *Inuentio, Dispositio, Elocutio, Memoria, Pronunciatio.* INVENTIO est Excogitatio rerum verarum, aut verisimilium quę causā probabilē reddant. DISPOSITIO est rerum inuentarū in ordinem distributio. ELOCVTIO est idoneorū verborū ad Inuentionem Eloquutio. MEMORIA est firma animi rerum ac verborum ad Inuentionem Perceptio. PRONVNCIATIO est ex rerum & verborum dignitate vocis & corporis Moderatio. Primum est enim inuenire quod dicas. Deinde quod inueneris, disponere: tum quod disposueris verbis explicare. Quartò, quod inueneris & disposueris & oratione vestieris, memoria comprehendere.

Vlti-

Vltimum ac summum, quod memoria comprehenderis pronunciare. CAR. *Si Rhetorica in Causis & Quæstionibus ciuilibus versatur, necesse est, vt mihi videtur, Causas ipsas certa habere Genera, quæ voluissem scire & exemplis mihi monstrari.* ALB. Ars quidem Rhetoricæ in tribus versatur generibus, id est, *Demonstratiuo, Deliberatiuo, Iudiciali.* DEMONSTRATIVVM Genus est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem vel vituperium: vt in Genesi de Abel & Cain legitur, *Respexit Dominus ad Abel, & ad munera eius, ad Cain autem & ad munera eius non respexit.* DELIBERATIVVM est in Suasione & Dissuasione: vt in secundo Regum libro legimus, *Qualiter suasit Absaloni Achitophel, vt Dauid patrem perderet. Chusai verò dissuasit, vt regem saluaret.* IVDICIALE est in quo est Accusatio & Defensio: vt in Actibus legimus Apostolorum, *Quomodo Iudæi cum Tertullo quodam Oratore, Paulum accusabant apud præsidem Fœlicem, & quomodo Paulus se defendebat apud eundem.* Nam in *Iudicijs* sæpius quid æquum sit, quæritur. In *Demonstratione* quid honestum sit intelligitur, in *Deliberatione* quid honestum sit & vtile, consideratur. CAR. *Quot habet Causa Circumstantias?* ALB. Plenaria Causa septem habet *Circumstantias*, videlicet, *Personam, Factum, Tempus, Locum, Modum, Occasionem, Facultatem.* In PERSONA quæritur quis fecerit, in FACTO quid fecerit, in TEMPORE quando fecerit, in LOCO vbi factum sit, in MODO quomodo fieri potuisset, in OCCASIONE cur facere voluisset, in FACVLTATE si ei suppeditaret potestas faciendi. Per has enim Circumstantias & cõfirmari potest causa, & infirmari. Frustra enim in controuersia quæris quid factum sit, si persona faciẽtis deerit: & iterum personam frustra ostendis, si factum non aderit personæ. Item tali in loco, tempore, talis res fieri non potuit, vt asseris, nec idcirco facere voluit, nec talis homo talem habuit potestatem, vt hoc facere potuisset. CARO. *Loci Controuersiarum quot sunt?* ALBIN. LOCI Controuersiarum, quos Rhetores STATVS Causarum appellant, id est, vbi Quæstio consistit, & primum non conuenerit inter partes, sunt *Rationales* aut *Legales.* CAR. *Quot sunt Rationales?* ALB. Quatuor, videlicet *Facti, Nominis, Qualitatis, Translationis.* CAR. *Singulorum exempla profer.* ALB. Prima est FACTI ipsius controuersia: vt, *fecisti: Non feci.* Et

ci. Et hæc prima Controuesia, quæ in facto constat, dicitur *Coniecturalis Constitutio*; quia Coniectura res exploranda est, si fecisset, an non. At cùm de *Facto* conuenit inter litigatores, tunc sæpe *Nominis* Controuersiam inducunt, quia accusator augere crimen ex nomine nititur,& defensor minuere. Vt si quis sacrum è priuato surripuerit, vtrum fur sit nominandus, an sacrilegus. Defensor vult furem esse, quia fur quadruplum soluit. Accusator sacrilegum, quia sacrilegus capite plectitur, & constitutio diffinitiua dicitur, quia quid sit fur, & quid sacrilegus diffiniendum est ratione, & videndum in cuius diffinitionem cadat, qui sacrum de priuato loco subripuerit: Si vero inter accusatorem & defensorem conuenit de *Facto*, de *Nomine facti*, tunc quęrenda est ęstimatio facti, id est, quale sit factum,iustum an iniustum, vtile an inutile. Et hęc *Constitutio generalis* dicitur, cuius hoc sit exemplum. *Quidam dux Romanus cùm obsideretur ab inimicis, nec vllo modo euadere potuisset, pactus est cum hostibus, vt arma daret. Armis datis saluum eduxit exercitum: Accusatur à quibusdam reus esse maiestatis.* Hic de *Facto* & *facti Nomine* conuenit inter ambas partes, sed *Quale* sit *Factum* quęritur hoc modo; *Vtrum satius esset amittere milites, an ad hanc conditionem turpissimam venire:* Cuius constitutionis plures sunt partes, de quibus dicemus infrà. In quarta *Constitutione*, quam *Translationem* nominamus, quęritur, an facere rem debeat qui fecit, aut eo tempore, aut eo modo, aut loco, aut cum illis cum quibus fecit. Vt, *Si Orestes accusetur Clytemnæstram matrem suam occidisse, non iustè filium occidisse matrem, licèt illa occiderit Agamemnonem patrem suum regem Græcorum.* Hic quęri debet per *Translationem* iustè fecerit an non. CAR O. *Statu Causæ inuento, quomodo tunc Status ipse consyderandus est?* ALB. *Constitutione Causæ* reperta, statim placet consyderare, vtrum *Quæstio* Causæ *Simplex* sit an *Coniuncta.* SIMPLEX est, quæ vnam in se continet quæstionem: hoc modo, *Corinthijs bellum indicam an non?* CONIVNCTA est Quæstio, quæ ex pluribus quæstionibus constat: hoc pacto, *Vtrum Carthago diruatur, an Carthaginensibus reddatur, an eò colonia deducatur.* CAR. *Sed Legales nunc Constitutiones exemplis confirma.* ALB. Consyderandum est in *Ratione*, an in *Scripto* sit controuersia.

Nam

Nam *Scripti* Controuersia est ea, quæ ex scripta lege nascitur: hoc modo; LEX: § *Qui in aduersa tempestate nauem reliquerint, omnia amittãt: & eorum sint onera & nauis, qui in ea remãserint.* § *Duo quidam cùm in alto nauigarent, cùm alterius nauis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem misericordia moti in nauem sustulerunt. Postea cùm aliquanto plus ipsos quoque tempestas vehementius iactare cepisset, vsque adeò, vt Dominus nauis, cùm idem gubernator esset, in schapham conscenderet, quæ religata naui cohærebat, & inde quantum potuit naui opitulabatur. Ille autẽ cuius merces erant, in gladium ibidem in naui incumbit, naufragus verò ad gubernacula accessit, nauem regebat. Sedata tempestate, nauis in portum peruenit. Ille qui in gladium incubuerat leuiter saucius ex vulnere, recreatus est. Nauem cum onere*, iuxta scriptam Legem, *quisque suam dixit.* Et hic ex Scripto Quæstio nascitur: *Cuius sit, nauis*. Diffinitionibus adhibitis quid sit *Relinquere nauem*, & quid sit *Remanere in naui.* Item *Ambiguitas* sæpe in scripta Lege facit Quæstionem: hoc modo, § *Meretrix coronam ne habeat, si habeat publicetur.* § Hic Ambiguitas in Scripto est, an *Meretrix* vel *Corona* publicãda sit. Ex *cõtrarijs* quoq; sępe *Legibus* quæstio nascitur, dum de vna re aliter alia Lex cauet, aliter altera. LEX: § *Qui Tyrannum occiderit, rem quam volet præmij loco à Magistratu roget, & accipiat.* § Altera LEX: § *Tyranno occiso, etiam proximi cognatione occidantur.* § *Alexandrum, qui in Thessalia tyrannidem occuparat, Thebe vxor sua noctu occidit. Hæc filium suum quem ex tyranno habebat, sibi in præmij loco deposcit. Sunt qui ex Lege occidi puerum dicant oportere. Sunt qui dicant reddi oportere matri loco pręmij*. Res in Iudicio est. Et hic consyderandum, quæ Lex ad maiorem vtilitatem pertineat, & quæ prius sit scripta, & quos quæque habuerit Legislatores. Ex Scripto & Sententia controuersia consistit. Cùm alter verbis ipsis quę scripta sunt vtitur, alter ad id quod Scriptorem sensisse dicit, omnem adiungit dictionem: vt Lex est, quæ vetat *Noctu portas aperiri. Quidam aperit, & amicos in oppidum suscipit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris mansissent*. Accusator solam intendit Literam, Defensor Sententiam: Scriptorem Legis pro inimicis claudi portas oppidi, non pro amicis iussisse. Fiunt per Raciocinationem vel Diffinitio-

nitio-

nitionem legis quæstiones, dum alia ratione alter scriptum interpretari nititur, alia alter. Vel si diuerso modo scriptoris sententiam conantur definire, & eiusmodi, vt dixi, ex scripto fiunt quæstiones. CAR. *Perspecto controuersia loco secundum quod dixisti, an in ratione sit, vel in scripto, quo tunc animus ferendus est?* ALB. Videndum est quæ quæstio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum causæ sit. CAROL. *De his singulis dicito.* ALB. QVAESTIO est constitutio in qua causæ disceptatio constat hoc modo, *Non iure fecisti: iure feci.* RATIO est, qua vtitur reus, quare iure fecerit, vt Orestes si accusaretur matricidij. non habet defensionem, nisi dicat, *iure feci. Illa enim patrem meum occiderat.* IVDICATIO est ex ratione deducta. Summam huiusmodi, *rectum ne fuerit ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem occiderit.* FIRMAMENTVM est firmissima argumentatio defensoris, vt si velit Orestes dicere eiusmodi animum fuisse matri in patrem suum, in seipsum, in regnum, in omne genus suum, vt ab ea pœnas liberi sui potissimum expetere debuissent. CAROL. *De generali constitutione prius dixisti, quæ pluribus partibus constat. Illas rogo, vt pandas mihi magister exemplisque confirmes, per singula, me tacente, & probante.* ALBIN. Illa controuersia quæ, & quale sit illud factum, quod reo obijcitur, *constitutio generalis* vocatur, & habet partes duas, *Iudicialem, & Negotialem. Negotialis* est in qua quid iuris sit ex ciuili more, & æquitate consideratur. Cui diligentiæ præsunt Iudices, & habet in se implicatam controuersiam ciuilis iuris, hoc modo. Quidam dum filium non habuit, pupillum sibi fecit hæredem. Sed pupillus ante mortuus est, quam hæreditas in potestatem eius venisset. Fit controuersia à secundis hæredibus patris. Nostra est *possessio. Intentio* est propinquorum pupilli. *Nostra est pecunia, de qua testatus non est propinquus noster.* DEPVLSIO est, *Imo nostra est, qui hæredes testamento patris sumus.* QVAESTIO est ratio. *Pupillo enim pater testamentum scripsit, quare quæ eius sunt, nostra fiant necesse est.* INFIRMATIO rationis, *Imo pater sibi scripsit secundum hæredem, non pupillo. Quare testamento illius vestra esse hæreditas non potest.* IVDICATIO, *possit ne quisquam de filijs pupilli testari. An hæredes secundi ipsius*

ipsius patrisfamilias, non filij quoque eius pupilli hæredes sint. Ivdicialis est in qua æqui, & iniqui, pręmij aut pœnę ratio quæritur. Huius partes duæ sunt, *Absoluta, & Assumptiua. Absoluta* est quæ in se continet *iuris, & iniuriæ* quęstionem, hoc modo. Cum Thebani Lacedæmones bello superassent, & ferè mos Gręcis est vt bello inter se gesto hi qui vicissent, trophæum aliquod in finibus statuerent, victoriæ modo in præsentia declarandæ causæ, non vt in perpetuum belli memoria maneret, æneum statuerunt trophæum. Accusantur apud commune Græci concilium, Intentio est, *non oportuit*. Depvlsio *oportuit*. Qvaestio est, *oportuerit ne*. Ratio. *Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, vt eius æterna insigna posteris nostris relinquerentur, statuimus trophæum*. Infirmatio est. *Attamen æternum inimicitiarum Græcos de Græcis monumentum statuere non oportet*. Ivdicatio, cum summæ virtutis celebrandæ causa Gręci de Gręcis æternum inimicitiarum monumentum statuerunt, rectè an non fecerint? Assvmptiva est, cum ipsum factum probari non potest, sed aliquo foris assumpto argumento defenditur. Cuius partes sunt quatuor, *Comparatio, Relatio criminis, Remotio criminis, Confessio*. Comparatio est cum aliud aliquod factum rectum, aut vtile ostenditur, quod vt fieret, illud quod arguitur dicitur esse commissum, vt in illo exemplo quod paulo ante positum est. Cum Dux Romanus ab hostibus obsideretur, nec vllo pacto euadere potuit nisi hostibus arma daret. Armis datis milites conseruauit, sed reus maiestatis accusatur. Intentio est, *Non oportuit arma relinquere*. Depvlsio. *Oportuit*, Qvaestio est, *Oportuerit ne*. Ratio est, *Milites enim omnes perissent si hoc non fecissem*. Infirmatio, *non ideò fecisti*. Ex quibus Ivdicatio est, perijssent ne, & ideò ne fecisset. Comparatio, an melius esset ad hanc turpissimam conditionem venire, vel milites perire. Relatio Criminis est, cum reus id quod arguitur confessus, alterius se inductum peccato iure fecisse demonstrat. Ea est huiusmodi. Horatius occisis tribus Curiatijs, & duobus amissis fratribus, domum se victor recepit. Animaduertit sororem suam de fratrum morte non dolentem, Sponsi autem nomen Curiatij appellantem, cum gemitu, & lamentatione vidit, hoc indigne ferens, virginem

occidit. Accusatur. INTENTIO est, *Iniuria sororem occidisti*. DEPVLSIO, *Iure occidi*. QVAESTIO, *Iure ne occiderit*. RATIO, *Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat. Me, & Populum Romanum vicisse moleste ferebat*. INFIRMATIO, *Tamen à fratre indemnatam sororem necari non oportuit*. Ex quo iudicatio fit, Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, fratris, & Reipub. victoria non gauderet, oportuerit ne eam à fratre indemnatam occidi. REMOTIO CRIMINIS est, cum eius intentio facti, quod vel ab aduersario infertur, in alium, aut in aliud crimen dimouetur. Id fit bifariam. Nam cum causarum res ipsa remouetur, causa remotionis hoc nobis exemplo fit. Rhodij quosdam legarunt Athenas. Legatis quæstores sumptum, quem oportebat dari, non dederant, legati profecti non sunt, accusantur. *Intentio, proficisci oportuit*. *Depulsio, non oportuit*, *Quæstio* est, *Oportuerit ne*. *Ratio* est, *Sumptus enim qui de publico dari solet a quæstore non est datus*. *Infirmatio*, *Vos tamen id quod publici nobis erat negotij datum, conficere oportebat*. *Indicatio* est, Cum ijs qui legati erant sumptus qui debebatur ex publico non daretur, oportuerit ne eos conficere nihilominus negotium legationis. Ipsius autem rei fit *Remotio*, cum id quod datur crimini, negat, neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse. Nec si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Porro id causæ genus est huiusmodi. In eo fœdere quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis porcum sustinuit iussu Imperatoris, fœdere autem hoc in Senatu improbato, & Imperatore Samnitibus dedito, quidam in Senatu eum quoque dicit qui porcum tenuit dedi oporteret. *Intentio* est, *dedi oportere*. *Depulsio* est, *Non oportere*. *Quæstio* est, *oporteat ne*. *Ratio*, *Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum & id ætatis non habui, & priuatus essem, & summa cum autoritate, & potestate Imperator mandauit, qui videret vt satis honestum fœdus feriretur*. *Infirmatio* est, *Quoniam particeps factus est in turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te conuenit*. *Iudicatio* est, cum is qui potestatis nil habuerit, iussu Imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendus ne sit hostibus. Hoc genus causę cum superiori differt, quod in illo concedit se reus,

opor-

oportuisse facere id quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei, aut homini eam causam attribuit, quæ voluntati suæ fuerit impedimento. In hoc autem non accusare alterum, aut culpā in aliū transferre debet, sed monstrare eam rē, nihil ad se, nec ad suam potestatem, neque ad officium suum pertinuisse, aut pertinere. *Concessio* est, per quam non factum ipsum probatur ab reo, sed vt ignoscatur id petitur. Cuius partes sunt, *Purgatio, & Deprecatio*. *Purgatio* est per quam eius qui accusatur, non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Et habet partes tres, *Imprudentiam, Casum, Necessitudinem*. *Imprudentia* est cum scisse se aliquid is qui arguitur, negat. Exempli gratia. Apud quosdam lex erat, ne quis Dianæ vitulum immolaret: Nautæ quidam cum aduersa tempestate in alto iactarentur, vouebant, si eo portu quem conspiciebant, potiti essent, vitulum qui ibi esset, se immolaturos. Casu erat in eo portu phanum Dianæ, cui vitulum immolare non licebat. Imprudentes legis cum exissent, vitulum immolauerunt. Accusantur. *Intentio* est, *Vitulum immolastis ei Deæ, cui non licebat*. *Impulsio* est *in concessione deposita*. Ratio est, *nesciui non licere*. *Infirmatio*, *Tamen quoniam fecisti. quod non licebat ex lege, supplicio dignus es*. *Iudicatio* est, cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sit ne supplicio dignus ē. Casus autem infertur in *Concessionem*, cum demonstratur aliqua fortuna eius voluntati obstitisse, vt in hac re, Cum Lacędemonijs lex esset, vt Hostias nisi ad Sacrificium quoddam Redemptor prębuisset, capitale esset, is qui redemerat, cum Sacrificij dies instaret, in vrbem ex agro agere Hostias cœpit. Hic subito magnis commotus tempestatibus fluuius Eurotas, is qui Lacædemoniam pręterfluit, ita magnus, & vehemens factus est, vt eo traduci victimę nullo modo possent. Redemptor suæ voluntatis ostendendę causa, Hostias constituit in littore omnes, vt qui transflumen essent videre possent. Cum omnes studio subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam eum capitis damnabant. *Intentio* est, *Hostiæ quas ad Sacrificium afferre debuisti, non præsto fuerunt*. *Depulsio, concessio*. *Ratio*: *Flumen enim subito accreuit, & Hostiæ traduci non potuerunt*. *Infirmatio, tamen quia quod lex iubet fa-*

ctum non est, supplicio dignus es. *Indicatio* est, cum in ea re contra legem Redemptor aliquid fecerit, qua in re studio eius subita fluminis magnitudo obstiterit, supplicio dignus ne sit. *Necessitudo* autem infertur cum vi quadam reus id quod fecerit fecisse defenditur, hoc modo. Lex est apud Rhodius, vt si quæ rostrata nauis in portu deprehensa sit, publicetur. Cum magna in alto tempestas esset, vis ventorum inuitis nautis in Rhodiorum portũ nauem coegit. Quęstor nauem populi esse dicit. Nauis dominus negat publicari debere. *Intentio* est, *rostrata nauis in portu, deprehensa est.* *Depulsio, concessi.* *Ratio* vi, & *necessitate sumus in portu redacti.* *Infirmatio, Nauem ex lege tamen populi esse oportere.* *Iudicatio* est, cum rostratam nauem in portu deprehensam lex publicauit, cumque hæc nauis inuitis nautis, vi tempestatis in portum coniecta sit, oporteat ne eam publicari. *Deprecatio* est, cum & peccasse, & consulto peccasse reus se confitetur, tamen vt sibi ignoscatur postulat, quod genus perraro potest accidere. In quo non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur. Hoc genus vix in iudicio probari potest. Ideò concesso peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum vindex esse debet, vt ignoscat impetrare. Ecce habes de locis quęstionum, & de statu causarum, & de partibus institutionum, quę omnia, quotidiano vsu natura pandit, ea agnoscis. CAROL. *Agnoscam, si naturarum conditor me adiuuet, & tamen habeo quod abs te quæram.* ALBIN. Quęre quod placeat, pergam quo me ducis. CAROL. *Quot personæ solent in iudicijs esse?* ALBIN. Quatuor, *Accusator, Causæ defensor, Causæ testis, Iudex.* CAROL. *Quo quisque vtitur officio?* ALBIN. Iudex ęquitate, testis veritate, accusator intentione ad amplificandam causam. Defensor extenuatione ad minuendam causam. Nisi forte in laude præmij petitione sit causa posita. Tunc è conuerso accusatori extenuatione, & defensori amplificatione vtendum est. CAROL. *Quot modis sit amplificatio, & extenuatio causæ?* ALBIN. Duobus. Ex *Impulsione*, vel *Ratiocinatione*. *Impulsio* est quæ sine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, vt *amor, iracundia, ægritudo, vinolentia*; & omnino omnia, in quibus animus ita videtur affe-

ctus

ctus fuisse, vt rem perspicere cum consilio, & cura non potuerit, & id quod facit, impetu quodam animi facit potius quàm cogitatione. RATIOCINATIO autem est diligens, & considerata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur interfuisse tunc cum faciendi aliquid, aut non faciendi certa de causa vitasse aut secutus esse animus videbitur, Si amicitiæ quid causa factum dicitur, si inimici vlciscendi, si metus, si gloriæ, si pecunię, denique vt omnia generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi, adipiscendiue commodi, aut contra reijciendi, diminuendi, euitandiue incommodi causa. CAROL. *Qualiter accusator, vel defensor impulsione, seu ratiocinatione vti debet?* ALBIN. Ergo accusator cum impulsione aliquid factum esse dicit, illum impetum, & commotionem animi, affectionemque verbis, & sententijs amplificare debebit, & ostendere, quanta vis amoris, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum qua impulsum aliquem id fecisse dicit, vt non mirum videatur, si quis ad facinus tali perturbatione commotus animi accesserit, & exemplis confirmare anteactis, qui simili impulsu aliquid simile commisere. Cum autem non impulsione, verum ratiocinatione aliquem commisisse quid dicit, quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, & id augebit quàm maxime, vt si glorię causa, quantam gloriam se consecuturum existimarit. Item, si dominationis, si pecuniæ, si amicitię, si inimicitiarum, & omnino quicquid erit, quod causę prodesse dicit, id summè augere debebit. Defensor autem ex contrario. Primum, impulsionem, aut nullam fuisse dicet: aut si fuisse concedit, extenuabit, & paruulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere hujusmodi facta nasci docebit. Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut commodum nullum fuisse, aut paruum, aut alijs magis esse, aut nihilo sibi magis quam alijs: aut incommodum sibi maius quam commodum dicit, vt nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo quod acciderit, aut cum eo periculo quod subeatur comparandum. Qui omnes loci similiter incommodi quoque vitatione tractabuntur. CAROL. *Quia personas cau-*

sarum

sarum dixisti, dic obsecro, & loca singularum personarum. A l. Dicam, licèt hæc non tantum ad artis præcepta pertineant. Quantum ad officij decorem. *Iudex* in tribunali, *Causa* in medio ante eum ad laudem vel ad pœnam posita, vt fortè patriæ defensio vel proditio. *Accusator* ad sinistram, *Defensor* causæ ad dextram, *Testes* quoque. Car. *An insignia singuli ex illis habent?* A l. Habent. *Iudex* sceptro æquitatis armandus est, *Accusator* pugione malitiæ, *Defensor* clypeo pietatis, *Testes* tuba veritatis. Car. *Etiam his omnibus causæ adiacentibus circumstantijs repertis, quid tunc quærendum est, Magister?* A l. Quid nisi singulę totius causæ partes? Caro. *Quæ vel quot illæ sunt, audire desidero.* A l. Sex sunt partes per quas ab Oratore ordinanda est oratio, *Causę Exordium, Narratio, Confirmatio, Partitio, Reprehensio, Conclusio.* Caro. *Quid est Exordium?* A l. Oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem. Caro. *Quomodo efficitur?* A l. Primò vt beneuolum, attentum, docilem efficias Auditorem. Caro. *Vt mihi videtur hoc summè curandum est, vt Beneuolus, Attentus, Docilis efficiatur Auditor. Sed quo nam hoc modo effici possit, velim scire.* A lb. Quatuor ex locis beneuolentia comparatur. A *Nostra*, ab *Aduersariorum*, à *Iudicum persona*, à *Causa*. A Nostra, si de nostris factis & officijs sinè arrogantia dicemus. Si crimina illata, & aliquas minùs honestas suspiciones iniectas diluemus, si quæ incommoda acciderint, aut quæ instent difficultates, proferemus. Si prece & obsecratione humili & supplci vtemur. Ab Adversariorvm autem Persona, si eos aut in *Odium*, aut in *Inuidiam*, aut in *Contemptum* adducemus. In Odivm adducemus, si quid eorum *Spurcè, Superbè, Crudeliter, Malitiosè* factum profertur. In Invidiam, si *Vis* eorum, *Potentia, Pecunia, Diuitiæ, Cognatio* proferentur. Atque eorum vsus arrogans, intolerabilis, & quod his rebus magis videantur, quàm causæ suæ confidere. In Contemptvm adducentur, si eorum *Inertia, Negligentia, Ignauia, desidiosum Studium, & luxuriosum Ocium* proferetur. Ab Avditorvm persona beneuolētia captabitur, si res ab ijs *Fortiter, Mansuetè, Sapienter* gestę proferentur. Nequaquam autem assentationis esse hoc significetur, si de ijs, quàm honesta existimatio, quantaque eorum

rum

rum iudicij & auctoritatis expectatio sit ostenditur. A REBVS, si nostram causam laudando extollimus, aliorum causam per contemptum deprimemus. ATTENTOS autem faciemus, si demonstrabimus ea quæ dicturi sumus, *Magna, Noua, Incredibilia* esse, aut ad omnes, aut ad eos qui audient, aut ad aliquos illustres homines, aut ad Deos immortales, aut ad summam reipublicæ pertinere, & si pollicemur nos breui causam nostram demonstraturos, atque exponemus iudicationem aut iudicationes si plures fuerint. DOCILES Auditores faciemus si *Apertè* & *Breuiter* summam causæ exponemus. Hoc est, in quo consistit controuersia. Sed qui benè exordiri volet, primò necesse est vt suæ causæ *Genus* diligenter agnoscat. CAR. *Quot sunt Causarum Genera?* ALB. Quinque, *Honestum, Admirabile, Humile, Anceps, Obscurum.* HONESTVM causę Genus est, cùm statim sinè oratione nostra fauet Auditoris animus. ADMIRABILE, à quo est alienatus animus eorum qui audituri sunt. HVMILE, quod negligitur ab Auditore, & non magnoperè attendendum videtur. ANCEPS, in quo aut iudicatio dubia est à causa, & honestatis & turpitudinis particeps, vt beneuolentiam pariat, & offensionem. OBSCVRVM, in quo aut tardi sunt auditores, aut difficilioribus ad cognoscendum negotijs, causa est implicata. CAR. *An semper perspicuè exordiri debet Orator?* ALB. Aliquando *Perspicuè*, aliquando per *Circuitionem.* PERSPICVA oratio est, cui mox animus auditoris fauet, vt in *honesto Genere* Causa est. Illa verò quę per circuitionem fit, clam subit animum auditoris, vt in *Humili, Ancipiti*, vel *Obscuro Causæ Genere* faciendum est. Sed & hoc sciendum est, quod *Exordium* sententiarum & *Grauitatis* plurimum debet habere, & omnino omnia quæ ad dignitatem pertinent. *Ostentationis* verò & *Concinnitatis* minimum, propterea quòd ex his suspicio quædam artificiosæ diligentiæ nascitur, quę maximè orationis fidem, & Oratori admittit authoritatem. CAR. *Ecce habeo quo modo exordiri debeat Causa, nunc Narrationis textum expone.* ALB. NARRATIO est rerum gestarum *Expositio*, quæ tria debet habere, id est, vt *Breuis*, vt *Aperta*, vt *Probabilis* sit. BREVIS est, si vnde necesse est, inde initium sumat, & non ab vltimo repetatur, & si cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes non dicentur. Nam sępe sa-

tis est quid factum sit dicere, vt ne narres quemadmodum sit factum, & si non longius quàm opus est in narrando procedetur, & si nullã in rem aliam trãseat oratio, & si ita dicetur vt nonnunquã ex eo quod dictum sit, id quod nõ sit dictum intelligatur. Et si non modo id quod obest, verũ etiam id quod nec obest, nec adiuuat præteribitur, & non min⁹ rerum non necessariarum, quàm verborum multitudine supersedendum est. Aperta autem narratio poterit esse, vt si quodque primum gestum est: ita primum exponetur, & rerum ac tempõrm ordo seruabitur, vt ita narrentur res vt gestę sunt, ac potuisse geri videbantur. Hic erit considerandum ne quid perturbatè, ne quid contortè dicatur, ne in aliam rem transeatur. Probabilis erit Narratio, si in ea videbuntur inesse quę solent apparere in veritate, si personarum dignitates seruabuntur, si causę factorum extabunt, si fuisse facultates faciendi videbuntur, si tempus idoneum, si spatij satis, si locus opportunus, ad eandẽ rem qua de re narratur fuisse ostendetur, si res ad eorum qui agent naturam & ad vulgi rumorem, & ad eorum qui audiunt opinionem accommodabitur. Car. *Ordo deposcit vt de Partitione dicas.* Alb. Dicam. Partitio est rerum ad Causam ipsam *Diuisio*, quę rectè habita perspicuam & illustrem totam Orationem efficit, quę duas habet partes. *Vna Pars* est, quę quid cum aduersarijs conueniat, & quid in controuersia relinquatur ostendit, ex qua certum quiddam destinatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. *Altera*, in qua rerum earum, de quibus dicturi breuiter expositio ponitur. Distributio ex qua conficitur, vt certas animo res teneat auditor. Nam & hęc pars habere debet *Breuitatem, Absolutionẽ, Paucitatem.* Brevitas est cùm nisi necessarium nullum assumitur verbum. Absolutio est per quam omnia, quę incidunt in causam genera de quibus dicendum est amplectimur in partitione. Paucitas est quę eas res tantùm ponit in partitione quę necessariæ sunt dicendæ iterum, & ne plura quàm satis est, demonstraturos nos dicamus, Hoc modo ostendam aduersarios, quod arguimus & potuisse facere & voluisse & fecisse, cùm fecisse satis sit ostendere. Car. ***Nunc ad Confirmationis præcepta te verte Magister, quæ maximè omnibus reor necessaria, vt suam quisque sciat***

con-

confirmare causam, & licet volũtariè faciat, tamen non satis dignè, nisi praeceptis & vsu agi potest. Alb. Ita est Domine mi Rex, vt dicis. Nam omnes Argumentationes ad confirmationum tendunt rationes. Sed tam grandis est argumentorum sylua, vt vix sub breuitate huius Dialogi nostri, aliquid aperiri possit. Car. *Tamen stringe paucis plura. Nam saepe vna claue multa thesaurorum gazae aperiuntur.* Albi. Faciam quod possum. Confirmatio est Argumentatio, quae causae fidem & authoritatem comparat, quae duobus modis fit, aut ex *Personis*, aut *Negotijs*. Ex Personis quidem has res attributas putamus, *Nomen, Naturam, Victum, Fortunam, Habitum, Effectum, Studia, Consilia, Facta, Casus, Orationes.* Nam ex ijs singulis Argumenta possunt fieri, prout se commoditas causę adfert. Car. *Etsi breuitati studes, tamen hęc plenè desidero.* Alb. Ex Nomine fit argumentum hoc modo. Si dicamus idcirco aliquem callidum vocari, quod sit temerario & repentino Consilio, vt sacrae Scripturae vtamur exemplo. Esau de fratre suo dicit: *Rectè vocatur nomen eius Iacob, id est, Supplantator, en altera vice supplantauit me.* In Natvra, *Sexus, Natio, Patria, Cognatio, Ætas* consyderantur. In Sexv, an mulier. In Natione, Graecus, an Barbarus. In Patria, Atheniensis, an Romanus. In Cognatione, quibus Maioribus, quibus Consanguineis sit editus. In Ætate, puer, an adolescens, natu grandior, an senex. Item saepe ex Commodis & Incommodis naturae coniectura sumenda: hoc modo, *Valens*, aut *Imbecilis*: *Longus*, aut *Breuis*: *Formosus*, aut *Deformis*: *Velox*, aut *Tardus*, *Acutus*: an *Hebes*: *Memor*, an *obliuiosus*: *Dolosus*, an *Simplex*. Et ex Convictv multae trahuntur Su ici nes: *Cum, Quemamodum. & Apud quos, & A quibus educatus & eruditus sit* quaeritur, *& quibus Conuiuat, & qua Ratione vitae, & quo More domestico*. Ex Fortvna saepius Argumentatio nascitur, *Cùm Seruus, an Liber: pecuniosus, an pauper: Nobilis, an Ignobilis: Fœlix, an Infœlix: Priuatus, an in Potestate sit, aut fuerit, aut futurus consideratur.* Aut denique aliquid eorum quaeritur, quae Fortvnae esse attributa intelliguntur. Habitvs autem in aliqua perfecta & constanti animi aut corporis absolutione consistit. Quo in Genere est *Virtus, Scientia*, & quae contraria sunt res ipsa & causa posita docebit, & quid hic quoque locus

Suspicionis ostendat. Nam Affectionis quidem Ratio perspicuam solet præ se ferre Coniecturam: vt, *Amor, Iracundia, Molestia*, propterea quod & ipsorum vis intelligitur, & quæ res harum aliquid consequantur faciles cognitu sunt. Stvdivm autem, quod est assidua & vehemens aliqua ad rem applicata magna cum voluptate occupatio, facile ex eo ducitur Argumentatio, prout res ipsa in causa desiderabitur. Item ex Consilio sumitur aliquid Suspicionis. Nam Consilivm est aliquid faciendi non faciendiue excogitata ratio. Facta autem & Casvs & Orationes ex tribus temporibus considerabuntur. *Quid fecerit*, aut *Quid ipsi acciderit*, aut *quid dixerit, & quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat*, aut *quid facturus sit, quid ipsi casurum, qua oratione vsurus sit*. Ex quibus facile videbitur, quid afferant ad confirmandam coniecturam Suspicionis. Car. *Sunt hæc loca Accusatori seu Defensori communia?* Alb. Fiunt secundum vtriusque causæ commodum. Car. *Quomodo?* Alb. Nam Accusator eius vitam anteactam quam arguit, vel proteruam esse naturam, seu studia maliciosa, vel mores improbos, vel facta cruenta improbare debebit, & ostendere si poterit, si simili antè peccato conuictus sit, & quàm turpis, aut cupidus, aut petulans, aut cruentus esset; vt mirandum non sit, talem hominem ad tale facinus proruisse. Quantum enim de honestate & authoritate eius qui arguitur detractum erit, tantum erit de facultate totius eius defensionis diminutum. Si nullo anteacto peccato Reus infamari poterit, orandi sunt Iudices, non veterem famam hominis, sed nouum facinus hominis iudicent. Nam ante relatum esse qualis esset, nunc autem manifestum esse quare hanc rem ex superiori vita non deberi considerari, sed superiorem vitam ex hac turpitudine improbandum. Car. *Si hæc omnia accusator reo ingerit, quis locus defensionis relinquitur ei?* Alb. Relinquitur defensionis idoneus locus ei. Sæpe enim vno protegente scuto, multa nocentis repelluntur spicula. Defensor primò si poterit, debebit vitam esse eius honestissimam, fidelissimam demonstrare, aut in rempublicam, aut in parentes, cognatos, amicos, & eius bene gesta fideliter ac fortiter, si qua sunt proferenda, & miserum esse, tam insignia bona, tam paruo reatu obscurari.

Nec

Nec hoc ipsum aliqua cupiditate, vel malicia, seu infidelitate perpetrasse, sed casu & ignorantia, aut alterius suggestione fecisse, nullumque patriæ profectibus, vel pietati parentum, vel dignitati morum studere posse, si quolibet paruo reatu priora bona annullanda sunt. Præterea hoc optimis viris esse perniciosum, vt maliciosus quilibet bonos audeat insimulare. Si autem in anteacta vita aliquæ turpitudines erunt, has aut imprudentię aut adolescentiæ persuasione perpetrasse, aut aliquorum inuidia fictas, aut falsa opinione illatas esse dicendum erit. Si autem nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri potest oratione, negare oportebit, de vita eius & moribus quærendum: Sed de vno crimine de quo arguatur; quare anteactis omissis, illud quod instat agi oportere. CAR. *Dixisti quòd alia Argumenta à personis, alia à negotijs sint: hac enim qua modò dixisti à personis sunt. Superest vt ea quæ à negotijs sunt dicas. Et primùm quid* NEGOTIUM *nomines dicito.* ALB. NEGOTIUM est ipsum factum, in quo inter Accusatorem & Defensorem controuersia est. Cùm verò ex Negotijs argumenta sumenda sunt, tria consideranda sunt primò. *Quid ante rem, quid in re, quid post rem sit*: vt in facto causæ ponis, ANTE REM fuit, quòd in itinere illi duo familiariter ibant, quòd simul diuerterent ad hospitium, quòd simul cœnarent. IN RE, *Nox, Somnium, Occisio.* POST REM, quòd solus ierit, quòd socium reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit. Est quoque quartum, quod ad negocium pertinet; id est, *qua Lex sit eius rei*, vel *qui sint Authores eius*, vel *quo id nomine, quod factum est, appellari debeat.* Ante enim rem causa facti consideranda est, id est, an *Spe lucri*, vel *Causa inimicitiarum*, vel *Metus*, vel *Amicitię occiderit hominem.* Nam frustra hominem occidere velle, non est credibile. Omnino in RE GESTA, *Locus, Tempus, Occasio, Motus, Facultas* cõsiderari solet; id est, in quo *Loco, Tempore, per quẽ Modum, qua Occasione, Facultate* occiderit hominem, quærendum est. POST GESTAM REM considerabuntur signa quædam rei gestæ: vt cruor cædis signum est, & fuga reatus sæpe signum est. CAR. *Commemoratis locis Argumentorum & Confirmationum, ipsa Argumentatio, vt reor, nequaquam vniformis esse potest.* ALB. Non vniformis, sed omnis Argumentatio, quæ ex his locis quos com-

memorauimus conficitur, aut *Probabilis*, aut *Necessaria* debet esse. NECESSARIA est quę aliter fieri non potest: vt *si peperit concubuit cum viro.* Hę verò per COMPLEXIONEM, seu per ENVMERATIONEM, seu per SIMPLICEM CONCLVSIONEM fiunt. Per COMPLEXIONEM, in qua vtrum concesseris reprehenditur ad hunc modum: *Si improbus, cur tueris? Si probus, cur accusas?* Per ENVMERATIONEM, qua pluribus rebus inductis vna necessario confirmatur, hoc pacto. *Necesse autē inimicitiarum causa ab hoc esse hūc occisum, aut metu, aut spe lucri, aut alicuius amici causa: & si horū nihil est, relinquitur ab eo hunc non esse occisum; nam frustra homo occidi non potest.* Per SIMPLICEM CONCLVSIONEM hoc modo. *Si vos me isthuc eo tēpore dicitis fecisse, ego tum trans mare fui. Et hoc quod dicitis non modò non feci, sed ne facere potui quidē.* CAR. *Hæc omnino, vt intelligo, necessaria sunt: sed, vt video, diligēter videndum est, ne quo pacto hoc genus Argumentationis refelli possit.* AL. Est, vt intelligis Carole. CAR. *Hæc argumenta, quæ dixisti, necessaria sunt: iam probabilia quoque dicito.* ALB. PROBABILIA sunt, quæ vere fieri solent: vt, *Si mater est, diligit filium: Si auarus est negligit iusiurandum.* CAR. *Num probabilia semper vera sunt?* ALBIN. Alia vera in *Opinione*, alia in *Similitudine*. In OPINIONE, vt inferna esse sub terra: SIMILITVDO in *Contrarijs* & in *Paribus* spectatur. CAR. *Quomodo in contrarijs & in paribus?* AL. In CONTRARIIS hoc modo. Nam si ijs, qui imprudenter læserunt, ignosci conuenit: illis, qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex PARI. Nam vt locus sine portu, nauibus esse non potest tutus: sic animus sine fide stabilis amicis non potest esse. CAR. *An omnis Argumentatio ex ijs tantùm locis confirmatur, ornatur, & consideratur?* AL. Sunt quoque argumentationes, quæ per Inductionem vel Ratiocinationem tractantur, sed hę magis ad philosophos pertinent. CAR. *Dic tamen de illis.* AL. INDVCTIO est oratio, quę per certas res, quędam incerta probat, & nolentem ducit in assensionem. CAR. *Hoc mirum videtur, si facere potest, vt nolens consentiat.* AL. Audies, & fortè exemplo credes. Nam Philosophus quidam cum Xenophonte & vxore inita disputatione: & primùm cum vxore eius sermonem instituit. *Dic mihi quæso Xenophontis vxor, si vicina tua melius habet aurum, quàm tu habes, vtrum illud ne an tuum malis?*

Illud,

Illud, inquit. *Quid si vestem, & cæterum ornamentum muliebre maioris pretij habeat, quam tu habes, tuum ne, an illius malles?* Respondit, *illius*. *Age*, inquit, *si virum meliorem habeat, quam tu habeas, vtrum, & tuum virum malis, an illius?* Hic mulier erubuit. Philosophus autem sermonem cum Xenophonte instituit. *Quæso*, inquit, *Xenophon, si vicinus tuus equum meliorem habeat, quam tuus est, tuum ne malis equum, an illius? Illius*, inquit. *Quid si fundum meliorem habeat, quam tu habes, tuum ne malis, an meliorem? Meliorem*. inquit. *Quid si vxorem meliorem habeat, quam tu, nunquid & illam malis?* Ad quæ Xenophon tacuit. Post Philosophus. *Quoniam vterque vestrum, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire volueram, egomet dicam quid vterque vestrum cogitet. Tu mulier optimum virum vis habere, & tu Xenophon vxorem electissimam, maxime vis. Quare nisi hoc perfeceris, vt neque vir melior, neq; fœmina electior in terris sit, profecto id, quod semper optimum putabitis esse, maxime requiretis: & tu maritus sis optimæ fœminæ, & hæc quàm optimo marito nupta sit*. Hic rebus non dubijs, dubia probauit propter similitudinem inductionis. Quòd si quis separatim quæreret, forte non concederetur. CAR. *Iste Philosophus non fuit Euangelicus*. ALB. Non, sed Rhetoricus. CAR. *Cur credimus ei?* ALB. Ille secutus suam artem. CAR. *Quid ad hæc? sequamur nos nostram*. ALB. Sequere quæ velis; sequar te sequentē. CAR. *Qualis debet esse illa inductio?* ALB. Similis semper ei rei cuius causa inducitur. CAR. *An lucida, an obscura?* ALB. Videndum est diligenti cura, vt non intelligat aduersarius, quo spectent ille primæ INDVCTIONES, & ad quē finē sint perventuræ; nam qui viderit tacēdo, negando nō finit longius ire interrogationē. CAROL. *Si negat?* ALBIN. Ostendenda est similitudo earum, quæ ante concessæ sunt. CAROL. *Si tacet?* ALBIN. Iam eliciencia est responsio, aut qua taciturnitas imitatur confessionem, aut concludenda est argumentatio, sicut in concessis. CAROL. *Quomodo per ratiocinationem confirmanda est argumentatio?* ALBIN. Illa fit *Propositione, Probatione, Assumptione, Conclusione*. CAROL. *Planiora hęc exemplo qualibet facito*. ALBIN. *Propositio* est, vt *melius accurentur quæ consilio geruntur, quam*

quæ

quæ sine consilio administrantur. Approbatio est, *domus ea, quæ ratione, & consilio regitur, omnibus rebus est instructior, quàm quæ sine consilio, rationeque administratur.* Assvmptio est, sic. *Nil in omnibus rebus melius, quàm Mundus administratur.* Hic altera Probatio inducitur. Nam signorum Ortus, & Occasus, & annuæ frugum, temporum, dierum mutationes, satis mirabili ordine, & certa vicissitudine disponuntur, quę signa sunt, magno consilio Mundum regi. Tum autem expectata Conclusio proferenda est, hoc modo. *Si melius geruntur ea, quæ consilio, quàm quæ sine consilio administrantur, Mundus sane optimè regitur.* Hoc argumentum aduersus eos valet, qui dicunt Mundum casu agi, non consilio regi. Carol. *Quid stultius, quàm hoc putare?* Alb. Stultus stulta æstimat, cui tamen, iuxta Salomonem respondendum est, *ne sibi sapiens videatur.* Carol. *Recolo, te magister, inter orationis partes* Reprehensionem *nominasse, sed tantam confirmationum seriem audiui, vt vix videatur reprehensori aliquis locus relictus, quo possit infirmare confirmatam ijs argumentis causam.* Alb. Relinquitur ei locus Infirmandi, sed non nos de ea debemus laborare. Pene omnis causa in seipsa habet loca confirmandi, & loca reprehendendi. Carol. *Suspensus sum tamen, quid de ea velis dicere.* Alb. Dicam, & breuiter dicam. Reprehensio est per quam argumentando aduersariorum confirmatio, aut infirmatur, aut tollitur. Hæc autem ijsdem ex locis sumitur, quibus est Confirmatio; quia omnis res, vnde confirmari potest, inde & infirmari potest: quod sic euenit: si aut falsum est vnde componitur Confirmatio; hoc modo. *Non potest sapiens esse, qui pecuniam neglexerit. Multi sapientes pecuniam neglexerunt:* Aut Commvne, quod nihilominus ab aduersarijs potest dici hoc modo. *Idcircò Iudices, quia veram causam habebam, breuiter peroraui.* Aut Leve est. *Si in mentem non venisset, non commisisset.* Aut Remotvm, & longius incipit, quàm satis est. *Si Scipio Tib. Graccho filiam suam Corneliam non dedisset, hac seditio a filijs eorum in populo non accidisset; quare Scipioni hoc malum imputandum est.* Aut Offensvm, quod eorum, qui audiunt lędit voluntatem, vt si ante auarum, forte accuses pecunię amorem. Aut Adversarivm, quod tuæ causæ officit, vt si milites

tuos

tuos hortari debeas, copias hostium, & fortitudinem laudes. Item COMPLEXIO reprehenditur si conuerti potest hoc modo. *Si veretur, non est accusandus, quia probus est: si non veretur, scit se innocentem esse, & ideò non est accusandus.* Hic *vereri* eum siue non *vereri* dicas, hoc putat concedendum, vt neget se esse accusandum, quod CONVERSIONE sic reprehenditur. *Imo accusandus est, si veretur, testatur se innocentem non esse: si vero non veretur; probus non est, ac ideò accusandus est.* Item ENVMERATIO reprehenditur, si prętcritur quiddam in enumeratione, hoc modo. *Quia habes equum istum, aut emisti eum, aut hereditate tibi euenit, aut munere datus tibi est: aut si horum nihil est, subripueris eum necesse est.* Quod hoc modo reprehenditur, si dici potest ex hostibus esse captum. Ijs, & alijs multis modis reprehendi possunt argumentationes, qui summo studio cauendi sunt Oratori magis, quàm mihi propter breuitatem explanandi. CAROL. *Restat conclusio sola, quam sex partium orationis posuisti extremam, de qua ordo postulat, vt dicas.* ALB. CONCLVSIO est exitus & determinatio totius causę. CAROL. *Quot habet partes?* ALB. Tres, *Enumerationem, Indignationem, Conquestionem.* CAROL. *Enumeratio conclusionis qua est?* ALB. ENVMERATIO CONCLVSIONIS est per quam res dispersæ in vnum locum coguntur, & reminiscendi causa vnum sub aspectum simul subijciuntur, hoc modo. *Quidnam amplius desideratis, ò Iudices; cum vobis hoc, & hoc dixi, hoc, & hoc planum feci?* CAROL. *Quid efficit indignatio?* ALB. Odium in aduersarium, & offensionem in eius causam. CAROL. *Hoc maxime velim scire, quomodo id effici possit.* ALB. Eius præcepta plurima sunt. Si demonstramus illam rem, quam aduersarius defendit, Dijs immortalibus, sapientissimis hominibus, Senatui, omni populo, indignam videri. Item si demonstramus aduersarij alia facta crudelia, iniusta, auara, honesta, contumacia. Item si transactam eius vitam moresque improbamus. Item quid mali sit futurum si non puniatur. Item voluntario maleficio, vel inconsueto veniam non deberi. Item si superbiam eius vel arrogantiam ostendimus. Item vt de seipso Iudex cogitet, vel de suis charis, si quid tale eis accidisset. Item multos alacres expectare quid statuatur hac de re, vt ex eo quod

huic

huic concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint. Item indignamur tetrum, crudele, nepharium, tyrannicum scelus non vlcisci, quòd remotum sit ab omni lege, & æquitate, tale factum non vindicari. Item eum, qui lęderet alios, nec se defendere potuerit, crudeliter facta dicemus, vt in pueros, mulieres, senes, infirmos. Item in Peregrinos, in Hospites, in vicinos, in amicos atrocia gesta. Item, vt Iudex videat si ipse interfuerit, ac pręsens viderit. Item si ostendi potest ab eo factum, à quo minimè oportuerit, & a quo si alius fecerit, prohiberi conueniret. Ijs, & alijs pluribus modis, prout se *causa, locus, tempus, personęque* afferunt, indignationem, vel offensionem in aduersarium concitare debes. CAROL. *Bene intelligo de eiusmodi oratione posse animos audientium ad indignationem instigari.* ALBIN. Vt dixi, ex ijs argumentationibus, quæ ex personis, & ex negotijs eueniunt, amplificationes, & indignationes nasci possunt. CAROL. *Possunt vt certum teneo: sed quid sit* CONQVESTIO, *& quid efficiat, & quomodo sit perficienda edicito.* ALB. CONQVESTIO est oratio auditorum misericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem, ac misericordem conficere oportet, quę multis modis fit, vt quę commoda perdiderit, & in quibus incommodis sit, vt in morte filij, *Amor, Spes, Solatium, Educatio*. Item quanta bona fecisset ei, qui tanta mala fecit sibi. Item quàm turpes res, & illiberales aduersarius profert. Item *Quàm miserum nobis videretur, ò Iudices, si adfuissetis*. Item *Dum bona speraui, venerunt mihi mala*. Item *Inopia, infirmitas, infœlicitas conqueritur*. Item *Disiunctio parentis, filij, amici, fratris, vxoris, & suauium personarum*. Item quod malè tractetur ab eis, quibus non conueniat, amicis, seruis. Item quàm misericors essem in illum; Nam grauitas, & auctoritas sermonis plus prouocat sępe ad misericordiam, quàm humilitas, & obsecratio. Sed nunc de prima, & maxima parte Rhetoricæ artis, id est INVENTIONE: iam transeam ad alias partes. CAROL. *Transeamus, sed primum dic quæ sit* SOPHISTICA *locutio?* ALB. Si me alius quis de schola palatij tui interrogaret, forsitan ostendissem ei. CAROL. *Cur alteri, & non mihi? an inuides vt hoc sciam?* ALB. Non inuideo, sed parco, & honoro. CAR. *Non*

Non video honorem mihi esse, dum interrogata negas. ALB. Liceat mihi interrogare? CAROL. *Cur non? Nam interrogare sapienter est docere: & si alter sit qui interrogat, alter qui docet, ex vno tamen sapientiæ fonte, vtriusque sensus procedit*. ALB. Etiam procedit. Et si alter est, qui interrogat, alter qui respondeat, tunc tu quidem non es idem qui interrogas, quod ego qui respondeo. CAR. *Nequaquam idem*. ALB. Quid tu? CAR. *Ego homo*. ALB. Vides quomodo tu me concludere potes. CAROL. *Quomodo?* ALB. Si dicis, *Non idem ego, & tu: Ego homo*: consequens est, vt & *tu homo non sis*. CAR. *Consequens*. ALB. Sed quot syllabas habet homo? CAR. *Duas*. ALB. Nunquid tu duę illę syllabę es? CAR. *Nequaquam, sed quorsum ista?* ALB. Vt sophisticam intelligas versutiam, & videas quomodo concludi potest. CAR. *Video, & intelligo, ex prioribus concessis, dum concessi, vt Ego homo essem, & Homo duę syllabæ sunt, concludi me posse, vt Ego hæ duæ syllabæ sim, Et miror quàm latenter induxisti me prius, vt concluderem te, Quod homo non esses, post & Meipsum, Quòd duę syllabæ essem. Memini te magister post* INVENTIONEM *posuisse* DISPOSITIONEM *, qua pręcipitur inuentas res, Oratorem ordinatè distribuere. Si hæc quoque aliqua habeat pręcepta pande*. ALB. Non multa per se habet hęc pars ad se pertinentia præcepta, quę non inueniantur in inuentionis præceptis, vel elocutionis. Nam, & hæc rebus, & verbis maximè prodest, & ornamentum fidemque argumentationibus præstat, & laudem orationi tribuit, cui omnia non solum ordine, sed etiam momento quodam, & iudicio dispensanda, & componenda sunt, prout præsens ratio *Vtilitatis*, aut *Decoris*, aut *Necessitatis* exegerit, sed quod ad *Verborum dispositionem* pertinet, satis plenè docetur, cum de *Elocutione* tractabitur. De rerum verò DISPOSITIONE, per singula membra orationis in INVENTIONIS præceptis traditum est. CAR. *Iam nunc nos ordo disputationis, ad Elocutionis duxit inquisitionem, quæ magnam causæ adfert venustatem, & Rhetori dignitatem. Nec se ab huius tam facile excusas responsis, quæ ex dispositionis praeceptis eruisti*. ALB. Non excuso, sed tuas Domine mi Rex licet tardo pede, non tamen tarda voluntate sequar interrogationes. CAR. *Primo qualis esse debeat elo-*

tutio aperi. ALB. Facunda debet esse, & aperta. CAR. *Quomodo aperta?* ALB. Aperta erit si vtaris significantibus, & proprijs verbis, & vsitatis sine ambiguo, non nimis procul ductis translationibus, nec interposito hyperbato. CAR. *Quomodo facunda?* ALB. Facunda erit si grammaticæ regulas seruet, & authoritate veterum fulciatur. CAR. *Qualiter ad authoritatem priscorum potest oratio nostra peruenire?* ALB. Legendi sunt autorum libri, eorumque benè dicta memoriç commendanda. Neque enim vtendum erit priscis verbis, quibus iam consuetudo nostra non vtitur, nisi rarò ornandi causa, & parcè, sed tamen vsitatis plus ornatur eloquentia. CAR. *An magis ornatur in singulis verbis, vel coniunctione verborum eloquentia?* ALB. Vtrumque. Nam in singulis verbis, & in coniunctione verborum decus orationis constat. CAR. *Si in vtrisque constat, de vtrisque dic.* ALB. In singulis verbis duo sunt, quæ orationem illustrant, aut si sit *proprium* verbum, aut si sit *translatum*. In PROPRIIS illa laus est, vt *Abiecta*, & *Inconsueta* fugiamus, *Electis*, & *Illustribus* vtamur, in quibus plenum quiddam, & consonans inesse videatur, in quo consuetudo etiam benè loquendi valet plurimum. In TRANSLATIS patet ornatus, quem genuit *Necessitas, inopia coacta, & angustia*, post *delectatio*, & *iocunditas* celebrauit. Nam vt vestis repellendi frigoris causa primo reperta est: post adhiberi coacta est ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: sic verbis translatiuis instituta est *inopia*, & *causa*, deinde frequentata est *delectatione*, & *ornatu*. *Nam gemmare vites, luxuriari messem, fluctuare segetes*, etiam rustici dicunt; quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato illustratur. Attamen tranferri oportet quæ faciunt rem clariorem, vt *Horrescit mare*. Nonnunquam etiam breuitas translatione conficitur, vt *Telum manu fugit*. Imprudentia enim teli missi proprijs verbis exprimi breuius non posset, & quoniam summa hæc laus est verborum translatorum, vt sensum aperiant. CAROL. *An vndecunque licet ducere translationem?* ALB. Nequaquam, sed tantùm de honestis rebus. Nam summoperè fugienda est omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos qui audiunt trahet similitudo, vt dictum

est.

est. *Morte Africani castratam Rempub. & stercus Curiæ*; in vtroque deformis, cogitatio similitudinis. Item non sit maior translatio, quàm res postulet, vt *Tempestas litis*, aut contra minor, vt *Aperto nare dormiens stertit*, Est quoque pulchra translatio per *Metonymiam*, cum res per authorem rei significatur: vt pro *Bello Martem*, pro *frugib. Cererem*. Aut cum *virtutes*, & *vitia* pro ipsis in quibus sunt appellamus: vt in quam domum *Luxuries irrupit*, aut *Auaritia penetrauit*. Est & *Synecdochica translatio* pulchra, cum ex parte totum, aut ex toto partem significamus, vt pro tota *Domo tectum* dicamus. Aut pro *Vndis mare*. CAR. *Qualis oportet sit verborum Coniunctio?* ALB. Decens, & composita, & compacta, vt ne sit hiulca vocalibus, vt *Placida aura adest*: nec aspera consonantibus, vt *Multum ille luget*. Nec ab vltima syllaba prioris verbi sequens verbum incipiat. vt *Prima mater*: nec prima cum vltima faciat obscenitatem, vt *CuM Numerum nunquam intellexi*. Cauendum quoque est ne inania verba, non rei gerendę, sed tantum structuræ modo implendæ causa proferantur: & vt ad summum veniam, sicut reliquarum rerum fundamentum est sapientia, ita & in *eloquentia* quoque, vt enim in vita, ita & in oratione nihil clarius, quàm omnia sapienter fieri. Quapropter Oratori summoperè præuidendum est, quid sibi deceat, & suç conueniat causç, non in sententijs solum, sed etiam in verbis. Non enim omnis *Fortuna*, non omnis *Honos*, non omnis *Authoritas*, non omnis *Ætas*, nec vero *Locus*, *Tempus*, *Auditor* omnis eodem, aut verborum genere tractandus est, aut sententiarum, semperque in omni parte orationis, vt vitæ quid deceat est considerandum. CAROL. *Quid dicis de nobilissima, vt reor, Rhetoricæ parte Memoria?* ALB. Quid aliud, quàm quòd Marcus Tullius dicit, quòd thesaurus est omnium rerum memoria, quæ nisi custos cogitatis inuentisque rebus, & verbis adhiberetur, (intelligimus omnia etiam si prȩclara fuerint) in Oratore peritura? CAROL. *Sunt ne aliqua eius præcepta, quomodo vel illa obtinenda, vel augenda sit?* ALBIN. Non habemus eius alia præcepta, nisi dicendi exercitationem, & scribendi vsum, & cogi-

tandi studium, & ebrietatem cauendam: quæ omnibus bonis studijs nocet maximè, quę non solùm corporis aufert sanitatem, sed etiam mentis adimit integritatem. CAROL. *Sufficiunt hæc præcepta, si quis idoneus est ad hæc implenda. Nam vt video tam ardua sunt sensu, quàm rara verbis.* ALB. Etiam ardua, & vtilia. CAROL. *Sed ordo meæ interrogationis postulat, vt tua responsio ad Pronunciationem procedit, quam quintam partem artis Rhetoricæ in principio nostræ disputationis memini te dixisse Magister.* ALB. *Pronunciatio* est verborum dignitas, vocis sensibus accommodata, & corporis moderatio. Hæc enim in tantum excellit, vt etiam secundum sententiam maximi Tullij, indocta oratio laudem consequatur, si optimè pronuntietur. Et quantumuis expolita, si indecenter pronuntietur, contemptum irrisionemque meretur, nisi fortè tibi domine mi Rex aliter videatur. CAROL. *Mihi nequaquam aliter, sed huius quoque partis præcepta sequenda, vel vitia cauenda, velim, vt indices.* ALB. Primo exerceri debet vocis, & spiritus moderatio, & corporis, & linguæ motus, quæ non tam artis sunt, quàm laboris. Vitia quoque si qua sunt oris, diligenti cura sunt emendanda. Nec verba sint inflata, vel anhelata, vel in faucibus frendentia, nec oris inanitate resonantia, non aspera frendentibus dentibus, non hiantibus labris, prolata: sed præssim, & æquabiliter, & leniter, & clarè pronunciata, vt suis quæque literæ sonis enuncientur, & vnumquodque verbum legitimo accentu decoretur, nec immoderato clamore vociferetur, vel ostentationis causa frangatur oratio. Verum pro *locis*, *rebus*, *personis*, *causis*, & *temporibus* dispensanda est. Nam alia simplicitate narranda sunt, alia autoritate suadenda, alia cum indignatione depromenda, alia miseratione flectenda, vt semper vox, & oratio suæ causæ conueniat. Hæc te pręcepta ad pronunciationis laudem producunt, & tibi honestatem, & tuæ causæ fidem efficiunt. CAROL. *Quid est quòd paulò ante corporis moderationem esse dixisti seruandam?* ALB. Dixi, quia necessariè obseruandum est, vt recta sit facies, ne labra detorqueantur, ne immodicus hiatus distendat rictum,

ne

ne supinus vultus, ne deiecti in terram oculi, ne inclinata ceruix, neque elata aut depressa supercilia. Infinitum enim in ijs quoque rebus momentũ est, quia nihil quod nõ decet placere potest: & vt ait Marc. Tul. *Caput artis est decere quod facias.* Labra lambere, vel mordere deforme est, cum etiam in efficiendis verbis, modicus esse debeat eorum motus. Ore enim magis quàm labris loquendum est. CAROL. *Hęc venerande Magister iocunda esse, & honesta fateor, mihique multùm placabilia: sed vt video, & intelligo ingem exercitationem, & quotidianum vsum postulant, & ad plenam consummationem nisi continua meditatione, & instanti exercitatione non possunt peruenire, sine qua nullam disciplinam esse illustrem puto.* ALB. Ita est domine mi Rex, vt dicis. Nam exercitatio ingenium, & naturam sępe vincit, & vsus omnium magistrorum præcepta superabit. Quamobrem *Inuentio*, *& Dispositio*, *& Elocutio*, *& Memoria*, *& Pronunciatio* vsu acri, & exercitatione intentissima conualescunt. Naturę enim vicem penè obtinet CONSVETVDO. Nam in arte qualibet exercitata CONSVETVDO confidentiam, constantiamque procreat, sine qua nil ars proficit. Quid enim timidis arma? Amet laudem iuuenis, magnumque sciat esse, multis tacentibus solum audiri. Nam licet ipsa vitium sit *Ambitio*, frequenter tamen causa virtutum est. Discat ab adolescẽtia nõ reformidare ante multos loqui, vt eum nec metus, nec vltra modũ reuerentia retardet, vt cum omnibus Orator sit opibus instructus, animi quoq; præstãtia, & fiducia oris illi nõ desit. CAR. *Quapropter vt mihi videtur, illis sermocinandi ratio, qui caussis ciuilibus & negocijs secularibus interesse æstimandi sunt, mox à pueritia multo studio habenda est vocis quoque exercitatio, vt ab ineunte ætate assuescat vocis fiducia, & verborum copia; & decenti corporis motu, vt sine formidine faciat in publicis quæstionibus quod cum consuetudine gerit in priuatis.* AL B. Verè intelligis, & optimè prosequeris. Nam vt in castris miles, sic in domo orator debet erudiri, vt quod solus exercuerat, inter multos facere ne formidet. CAR. *Iam quoque necesse esse video, vt domesticus vsus canere incipiat, quod publicus conuentus detrahere possit: nec*

enim inhonestis verbis, inter suos vti debet, qui honestis inter alienos loqui desiderat. Cùm enim in omni parte vitæ honestas pernecessaria sit, maximè in sermonibus, quia ferè cuiusque mores sermo probat, nisi tibi magister aliud videatur. ALB. Mihi verò de hac re nil aliud videri potest, ac ideò consuetudinaria sermocinationi verba sint *lecta, honesta, lucida, simplicia, plano ore, vultu quieto, facie composita, sine immoderato cachinno, clamore nullo* prolata. Nam bonus modus est in loquendo, tanquam in ambulando clementer ire sine saltu, sine mora, quatenus omnia medij moderaminis temperantia fulgeant, quæ est vna de quatuor virtutibus. de quibus ceteræ quasi radicibus procedunt Virtutes, in quibus est animæ nobilitas, vitæ dignitas, morum honestas, & laus disciplinæ. CAR. *Intelligo Comicum illud prouerbium, non solùm in moribus sed etiam in verbis esse necessarium.* ALB. Quodnam? CAR. *Ne quid nimis?* ALB. Est verè & in omni re necessarium; quia quicquid modum excedit, in vitio est. Ideò virtutes in medio sunt positæ, de quibus tuæ venerandæ authoritati plura dicere potuissem, si disputatio nostra ad finem non festinaret: & si non superfluum videretur tecum de virtutibus agere, quem virtutum non tantùm scientia, sed etiam ornat efficientia. CARO. *Non tamen te Magister priùs dimittam calamum responsionis claudere, quàm mihi nomina & partes quatuor virtutum exponas, quas radices aliarum esse virtutum dixisti. Paulò ante, inter nos constitit, sermocinationis exercitationem esse necessariam, in quo melius est habendum sermonis studium, quàm in virtutum excellentia quæ vtrumque & scribentibus & legentibus multum prodesse valet.* ALB. Prodest vt dicis Domine mi Rex, sed inter vtrumque coartor. Nam succincta breuitas pauca postulat, & res ardua plura desiderat. CAR. *Tempera te inter vtrumque, ne aut prolixitas fastidium, aut breuitas ignorantiam generet.* AL. Primò sciendum est, quòd quædã res tam claræ & tam nobiles sunt, vt nõ propter aliud emolumentum expetendæ sunt, sed propter suam solam dignitatem amandæ sunt & exequendæ. CAR. *Has ipsas res magnoperè velim agnoscere.* AL. Eæ sunt, *Virtus, Scientia, Veritas, Amor bonus.* CAR. *Nunquid has Christiana religio apprimè laudat?*

AL. Laudat & colit. CAR. *Quid philosophis cum ijs?* AL. Has intellexerunt in natura humana, & summo studio coluerunt. CARO. *Quid tunc distat inter Philosophum talem & Christianum?* AL. Fides & Baptismus. CAR. *Prosequere tamen philosophicas diffinitiones de Virtutibus, & primum dic*, QVID SIT IPSA VIRTVS. AL. *Virtus* est animi Habitus, naturæ Decus, vitæ Ratio, morum Nobilitas. CAR. *Quot habet partes?* AL. Quatuor, *Prudentiam, Iustitiam, Fortitudinem, Temperantiam*. CAR. *Quæ est Prudentia?* AL. Rerum & naturarum scientia. CAR. *Quot habet partes?* AL. Tres. *Memoriam, Intelligentiam, Prouidentiam*. CAR. *Harum quoque diffinitiones dicito*. AL. MEMORIA est, per quam animus repetit illa quę fuerunt. INTELLIGENTIA, per quam ea perspicit quæ sunt. PROVIDENTIA, per quam futurum aliquid prouidetur, antequàm fiat. CAR. *Iustitiæ rationem expone*. AL. IVSTITIA est habitus animi vnicuique rei propriam tribuēs dignitatem. In hac diuinitatis cultus & humanitatis iura, & æquitas totius vitæ conseruatur. CAR. *Eius quoque partes pande*. AL. Partim illa est ex naturæ iure, partim ex consuetudinis vsu. CAR. *Quomodo ex naturæ iure?* AL. Quia partes illius quasdam natura inserit, vt *religionem, pietatem, vindicationem, obseruantiam, veritatem*. CAR. *De ijs singulis lucidius aperi*. AL. RELIGIO est quæ superioris cuiusdam naturæ, quam diuinam vocant curam, ceremoniasque affert. PIETAS per quam sanguine coniunctis, patriæque beneuolis, officium, diligensque tribuitur cultus. GRATIA, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & remunerandi voluntas continetur. VINDICATIO, per quam ius aut iniuria, & omninò omne quod obfuturum est defendendo, aut vlciscendo propulsatur. OBSERVANTIA qua homines aliqua dignitate antecedentes, cultu quodam & honore dignantur. VERITAS, per quam ea quæ sunt, aut quæ fuerunt, aut quæ futura sunt indicantur. CAR. *Quomodo ex consuetudinis vsu Iustitia seruatur?* AL. Ex *Pacto, Pari, pari Iudicato, ex Lege*. CAR. *Plus quæro & de ijs quoque*. AL. PACTVM est quod inter alios conuenit. PAR in omnes æquabile est iudicatum. PAR IVDICATVM, quod alicuius magni viri, aut aliquorum sententijs iudicatum. LEX est omni populo scriptum ius, quid cauere, vel

quid

quid obseruare debeat. CAR. *Nunc* FORTITVDINEM *cum suis partibus vt depromas efflagito.* AL. FORTITVDO est magnanima periculorum & laborum perpessio. Eius partes sunt *Magnificentia, Fidentia, Patientia, Perseuerantia.* CAR. *Harum rationes patefac.* AL. MAGNIFICENTIA est rerum magnarum & excelsarum cum animi ampla quadam & splendida propositione cogitatio, atque animi inuitatio. FIDENTIA est, per quam magnis & honestis in rebus multum animus in se fiduciæ certa cum spe collocauit. PATIENTIA est honestatis aut vtilitatis causa rerum arduarum aut difficiliũ voluntaria ac diuturna perpessio. PERSEVERANTIA est in ratione benè considerata stabilis & perpetua permansio. CAR. *Restat vt de Temperantia dicas, à qua orta est nobis de Virtutibus inquisitio, cuius propriqtatem & partium illius audire expecto.* AL. TEMPERANTIA est rationalis in libidinem, atque in alios non rectos impetus moderatio. Eius partes sunt, *Continentia, Clementia, Modestia.* CONTINENTIA est per quam omnis mala cupiditas magna consilij gubernatione regitur & deprimitur. CLEMENTIA est, per quam iniuria & odia miti animo retinentur. MODESTIA est, per quam totius vitæ modus seu animi seu corporis motibus vbique honesti cura seruatur. CAR. *Honor eximius est coram hominibus hanc seruanti & laus apud Dominum. Sed miror nos Christianos, si Philosophi has virtutes ob illarum dignitatem tantum vel laudem vitę seruauerunt, cur nos ab ijs in multis deuio errore declinamus, cum hæ nunc in fide & charitate seruantibus æternæ gloriæ, ab ipsa veritate Christo Iesu, præmia pollicentur.* AL. Plus miserandi, quam mirandi sumus, quia plurimi ex nostris sunt, quos nec terror pœnarum, nec gloria præmiorum ad virtutum dignitatem reuocat. CAR. *Agnosco, & sine lachrymis non dico multos esse tales, attamen rogo, vt quàm breuiter possis edisseras, quomodo hæ excellentes virtutes in nostra religione Christiana intelligendæ atque obseruandæ sunt.* AL. Nonne tibi videtur sapientia esse, qua Deus secundum modulum humanæ mentis intelligitur & timetur, & futurum eius creditur iudicium? CAR. *Intelligo nihil esse hac sapientia excellentius. Et in Iob recolo scriptum: Ecce hominis sapientia, pietas, quæ Græcè dicitur* θεοσέβεια. AL. Benè

dup intel-

intelligis & verè: sed quid tibi iustitia videtur esse, nisi charitas Dei, eiusque mandatorum obseruatio? CAR. *Et hoc agnosco. Nihil hac iustitia iustius, imò nullam aliam esse nisi istam.* AL. Nunquid, non fortitudinem esse cernis, qua hostis antiquus vincitur, & aduersa Mundi fortiter tolerantur? CAR. *Cerno equidem, nec aliquid hac victoria laudabilius æstimo.* AL. An Temperantia non est, quæ libidinem refrenat, auaritiam reprimit, omnes animi impetus sedat & temperat? CAR. *Est & verè omni homini valdè necessaria: sed adhuc quæro, ad quem finem harum virtutum obseruatio spectet.* AL. Vt diligatur Deus & proximus, an aliud æstimas? CARO. *Nil equidem aliud, sed quàm breue auditu est, tam difficile factu est & arduum.* AL. Quid facilius est quàm amare species pulchras, & dulces sapores, suaues odores, fragrantes tactus, iucundos honores, & fœlicitates sæculi? Hæc nè amare facile est animæ, quæ velut volatilis vmbra recedunt, & Deum non amare, qui est æterna pulchritudo, æterna suauitas, æterna dulcedo, æterna fragrantia, æterna iucunditas, perpetuus honor, indeficiens fœlicitas? Maximè, cùm diuinæ Scripturæ nil aliud nobiscum agant, nisi vt diligamus Deum & Dominum nostrum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente: & proximum nostrum tanquam nosmetipsos. Nam promissum habemus ab illo qui fallere ignorat: *Iugum*, inquit, *meum suaue est, & onus meum leue.* Laboriosior est enim amor huius Mundi, quàm Christi; quod enim in illo anima quærit, non inuenit, id est, fœlicitatem & æternitatem; quoniam hæc infima pulchritudo transit, & recedit, vel amantem deserit, vel ab amante deseritur. Teneat ergo anima ordinem suum. CAR. *Quis est ordo animæ?* AL. Vt diligat quod superius est, id est, Deum, & regat quod inferius est, corpus videlicet, & socias animas dilectione nutriat & foueat. His enim sacrificijs purgata atque exonerata anima ab hac laboriosa & ærumnosa vita, reuolabit atque emigrabit in gaudium Domini sui. CAR. *Magnum quendam virum & verè beatum prędicas Magister.* AL. Magnum te faciat Deus & verè beatum Domine mi Rex, & in hac virtutum quadriga, de qua paulò antè egimus, ad cœlestis regni arcem gemi-

nis

nis dilectionis pennis, sæculun hoc nequam transuolare concedat. CA. *Fiat, fiat, gratia diuina donante.* AL. Sermo iste noster qui de volubili ciuilium qæstionum genio initium habuit, hunc æternæ stabilitatis habeat finem, ne aliquis nos incassum tantum disputando itineris peregisse contendat. CARO. *Quis est qui nos frustra sermocinari audeat dicere, si aut honestarum scrutator est artium, aut excellentium sectator virtutum? Nam me vt fateor ad has inquisitiones scientia amor adduxit, & tibi gratiam habeo, quòd inquisita non negasti, ac ideò tuarum hanc responsionum beneuolentiam probo, & studiosis profuturam arbitror, si modò macula liuoris legentem non corrumpit.*

FINIS.

CVRII FORTVNATIANI CONSVLTI

ARTIS RHETORICÆ SCHOLICÆ

LIBRI III.

CVRII FORTVNATIANI CONSVLTI

ARTIS RHETORICÆ SCHOLICÆ

LIBER PRIMVS.

Quisquis Rhetorico festinat tramite doctus
Ad causas legesque trahi, benè perlegat artis
Hoc opus, & notum faciet per compita callem.

VID est Rhetorica? *Benè dicendi scientia.*

Quid est Orator? *Vir bonus dicendi peritus.*

Quod est Oratoris officium? *Bene dicere in civilibus quæstionibus.*

Qui finis? *Persuadere quatenus rerum, & personarum conditio patiatur.*

Quæ sunt ciuiles quæstiones? *Quæ in communem animi conceptionem possunt cadere; id est, quas vnusquisque potest intelligere, aut cùm quæritur de æquo, & bono.*

Genera ciuilium quæstionum quot sunt? *Tria.* Quæ? *Demonstratiuum, Deliberatiuum, Iudiciale.* Hæc ab alijs quæ appellantur? *Genera dicendi.*

Quod est Demonstratiuum genus? *Cum aliquid demonstramus, in quo est laus, & vituperatio.* Hoc Greci quid vocant? ἐπιδεικτικὸν, vel ἐγκωμιαστικόν.

Quod est Deliberatiuum? *In quo est suasio, & dissuasio.* Hoc Græci quid vocant? συμβουλευτικόν.

Quod est Iudiciale? *In quo est accusatio, & defensio.* Hoc Græci quid vocant? δικανικόν.

Partes Oratoris officij quot sunt? *Quinque, Inuentio, Dispositio,*

nocte foueam fecit occultam: ea iuuenes perierunt. accusatur, quòd causas mortis præstiterit, hic enim lenonis nulla defensio est. Monomeres quid aliud appellatur? ἑτερομερὴς, & κατ᾽ ἑτερομερείαν.

Quæ est Aporos? *Quum Iudex non inuenit quam sententiam dicat; vt, Tres simul iter agebant, duo soli reuersi sunt: accusant se inuicem cædis. Hic enim Iudex non inuenit quid sequatur, cùm vterque ab altero dicat occisum, & nihil vtroq; ad probationem afferri possit, deficiente circumstantia.*

Hæ sola igitur Asystatorum species? *Sunt, & aliæ species, quas apud varios artium scriptores inuenimus.* Quæ sunt? ἀντιστρέφουσα, ἄχρωμος, ἀδύνατος, ἀπίθανος, ἀπρεπὴς, ἀναίσχυντος, παρ᾽ ἱστορίαν, ἄλογος.

Quæ est Antistrephvsa? *Quum actionem suam conuertunt litigantes, & neuter vtitur sua priore sententia, sed aduersarij sui.* Da exemplum: *vnus Repetebat ab amico suo pecuniam cum vsuris quasi creditam. Ille offerebat sine vsuris, tanquam depositam: inter moras iudicij lex relata est de nouis tabulis, repetit ille pecuniam tanquam depositam, retinet ille quasi creditam.*

Quæ est Achromos? *Quum color facti non inuenitur: vt, Decem milites belli tempore, pollices sibi amputauerunt, rei sunt læsæ Reipub.* Quo differt Monomeres ab Achromo? *quòd Monomeres in omnibus deficit, Achromos in solo colore.*

Quæ est Adynatos? *Quum id in themate ponitur, quod sit contra rerum naturæ fidem: vt si infans accusetur adulterij, quòd cum vxore cubarit aliena.*

Quæ est Apithanos? *Quum id inuenimus in themate, quod minus verisimile est: vt quum oculos cæci recuperasse dicuntur, vel quum obsessi aliquo misisse legatos, Quæ materia tamen solent recipi.* Cur ita? *Quoniam, quamuis minus verisimile sit oculos recuperasse cæcum, tamen possumus credere Diuina Maiestate alicui aliquando hoc esse concessum: & obsessos aliquo misisse legatos, vel captato obsidentium somno, vel per eam partem ciuitatis, quàm negligentius obsederint hostes.* Huiusmodi materias quid vocamus? *Cacosystatas.* Quæ sunt Cacosystatæ? *Quæ non tam firmiter consistunt.* Quot sunt genera in his? *Tria, nam aliæ sunt Cacosystata,*

quæ

quæ non tam firmiter consistunt. Aliæ Asystata, quæ in totum non consistunt. Aliæ quæ ne controuersia quidem dici debeant, sed πλίγματα, *aloga, id est, irrationabilia.*

Quæ est Aprepes? *Quum aliquid personæ incongruens inuenitur: vt vir fortis premium accipiat. Quidam fortiter fecit, petit premij nomine nuptias filiæ suæ.*

Quæ est Anaeschyntos? *Quum prima pars impudens inuenitur: vt, Luxuriosus pater abdicat filium frugi, ita tamen si verè abdicet: nam si, vt se purget, poterit consilio materia consistere, quamuis actione deficiat. Vnde intelligere debemus, esse quasdam controuersias, quæ possint consilio consistere, quum ipsa actione deficiant.* Quo differt Monomeres ab Anaeschinto? *Quòd* Monomeres *ex secunda deficit parte: at* Anaeschintos *ex prima.*

Quæ est Paristoria? *Quando in controuersia inuenimus, quod sit contra historiæ fidem: vt, Reus est Q. Hortensius, quòd in consulatu suo de indemnâtis ciuibus supplicium sumpserit, quum sciamus non Hortensium fuisse, sed Tullium.* Hic modus num in persona tantùm inuenitur? *Imò in omnibus circumstantijs, & in Re, & in Tempore, & in Loco, & in Causa, & in Modo, & in Materia: si aliud ex his falsum ponatur, quàm in historijs inuenimus.*

Quæ Alogos? *Quæ sine ratione componitur: quamuis omnia asystata* ἀλόγως *dici possunt, si quidem nusquam in his ratio reperiri potest.*

Quum cognouerimus materiem consistere, quid primò quæramus? Dvctvm:

Quid est Dvctvs? *quomodo tota causa agenda sit.*

Quid interest inter Dvctvm & Modvm? Dvctvs *est totius orationis:* Modvs *verò partis alicuius in oratione.*

Dvctvs quot sunt? *Quinque, Simplex, Subtilis, Figuratus, Obliquus, Mixtus.*

Simplex qui est? *Quum simpliciter id agimus, ita vt in themate positum est.*

Subtilis qui est? *Cum aliud est in themate, aliud in agentis voluntate.*

Figuratus qui est? *Quum palam dicere pudor impedit.*

Obli-

Obliquus qui est? *Quum periculum prohibet apertè agere.*
Mixtus qui est? *Quando non vnus est* DVCTVS.

DVCTVS vndè inuenims? *Ex* CONSILIO. Quomodo? *Si verum fuerit* CONSILIVM, *tunc erit simplex* DVCTVS: *si non verum* CONSILIVM *tūc nō erit simplex* DVCTVS, *sed aut subtilis, si aliud fuerit in themate, aliud in voluntate agentis: aut figuratus, si pudor impediat palàm dicere: aut Obliquus, si periculum impediat apertè agere: aut Mixtus, si non vnus fuerit Ductus.*

CONSILIVM vnde inuenimns? *Ex tempore.* Quomodo? *Si præteritū fuerit tēpus, verum erit* CONSILIVM: *si præsens fuerit tempus, vel futurum, non erit verum* CONSILIVM

Ipsum TEMPVS quomodo inuenimus? *Ex* CAVSATIVO *litis.* Exēplis doce quomodo singuli DVCTVS inueniantur. *Inuentus est quidam iuxta cadauer recens hominis occisi, fit reus cædis.* CAVSATIVVM *litis est, quòd sit inuentus, quòd est Præteriti temporis, & ideo* VERVM *est* CONSILIVM *ac per hoc simplex est* DVCTVS.

SVBTILIS DVCTVS quomodo inuenitur? *Amicos non habet: abdicatur:* CAVSATIVVM *litis est, quòd amicos non habet, quòd est præsentis temporis, & ideo non est* VERVM CONSILIVM, *ac per hoc nec simplex* DVCTVS.

Qui ergo erit DVCTVS? *Subtilis, quoniam aliud est in themate, aliud in agentis voluntate: nam quantum est in themate, abdicat filium: non tamen vere abdicat; sed titulo abdicationis suadet, vt amicos habeat.*

FIGVRATVS quomodo inuenitur? *Adulteros liceat occidere. Infamis fuit in nurum, inuenit filius adulterum obuoluto capite, nec eum occidit; interrogatus ergo à patre qui fuerit adulter, cui pepercerit, non dicit, & abdicatur. Causatiuum litis est, quod filius non dicit, quod est præsentis temporis, & ideò non est verum* CONSILIVM, *ac per hoc nec simplex* DVCTVS. Qui ergo erit? FIGVRATVS; *quoniam pudore deterretur filius patri palàm dicere:* TV ADVLTER FVISTI.

OBLIQVVS quomodo inuenitur? *Tyrannus deposuit dominationem sub pacto abolitionis, vult petere Magistratum, contradicitur.* CAVSATIVVM *litis est, quòd petit Magistratum, quòd est præsentis temporis, vel futuri, & ideò non est* VERVM CONSILIVM *ac per hoc nec* SIMPLEX DVCTVS.

Qui

Qui ergo erit *Obliquus* Dvctvs? *Quoniam periculo prohibetur, qui contradicit, apertè mentionem facere tyrannidis.*

Mixtus quomodo inuenitur? *Qui infamis fuit in nurum, arcem occupauit: vocauit ad se filium, & interrogauit, an rumori crederet: negauit se credere: deposuit pater dominationem, sub pacto abolitionis: filius repudiauit vxorem. interrogat pater causas repudij: non dicit, & abdicatur. Causatiuum litis est, quòd filius non dicit causas repudij, quod est præsentis temporis: & ideò non est Verum Consilium, ac per hoc nec Simplex Ductus.*

Qui ergò erit Mixtvs? *Id est, & Figuratus & Obliquus, quoniam pudore deterretur patri palàm dicere*, Tv Adulter fvisti, et ideo Repvdiavi Vxorem: *& Obliquus, quoniam periculo prohibetur apertè mentionem facere Tyrannidis.*

Hos omnes Dvctvs quo nomine plerique vocant? *Figuratos.*

Nos ergo quarè nominibus separamus? *Quoniam singuli Ductus diuersa & vi, & ratione consistunt, nec debent vno nomine nuncupari, quorum vis & ratio non est vna.*

Quid intereſt inter *Obliquum* Dvctvm & *Figuratum*? *Quod Figuratus tūc est, quum pudor impedit palàm dicere: Obliquus quum periculum prohibet apertè agere. Item, quòd Figuratus in coniectura est, Obliquus in qualitate.* Quid est istud? *Quum infamia est alicuius, incerta res est, aut cùm deposita dominatio est, constat tyrannum fuisse, quod est manifestę qualitatis.*

Dvctvs idem est semper vtriusque partis? *Non.*

Quid ita? *Quoniam Ductus ex Consilio nascitur: Consilium autem non omnium semper est vnum: nec enim vtraque pars semper est eiusdem voluntatis: quòd si eiusdem erit, hoc est, si vnum Consilium vtriusque partis inuenerimus, erit vnus & Ductus, sicut plerumque solet fieri in foro, quum ex compacto agunt.*

Quid quum Diuersum fuerit Consilivm vtriusque partis? *Erit Diuersus & Ductus.* Quid Modvs & Scopvs similiter vt Dvctvs? *Non; quoniam Modus est Ductus in parte orationis, Scopus autem id quod omnis efficit Ductus.*

Consilivm à *Ductu*, quo differt? *Quod Consilium voluntatis est Ductus ipsius orationis. Item quòd Ductus ex Consilio nascitur, non Consilium ex Ductu.*

Reper-

REperto Dvctv quid primum considerabimus? *Genus controuersię.* Quot ea sunt? *Septem.*

Quæ? *Simplex Rationale: simplex Legale: coniunctum Rationale: coniunctum Legale: Comparatiuum Rationale: Comparatiuũ Legale: Mixtum.*

Quod est Simplex Rationale? *Cùm res vna, vel factum simpliciter tractatur: vt, Inuentus est iuxta cadauer recens hominis occisi tenens cruentum gladium: Reus est cadis.*

Quod Simplex Legale? *Quum Lex vnam facit quæstionem: vt, §Peregrinus Murum ne ascẽdat: §peregrinus murum ascendit & hostem propulsauit: petitur ad pœnam.*

Conivnctvm Rationale quot modis fit? *Duobus. Rebus: & Causatiuis.* Rebus quemadmodum? *Quum multa quæruntur: vt, Si aliquis accusetur & adulterij, & sacrilegij.* Causatiuis quemadmodum fit? *Quum vna res quæritur, & multis causis approbatur: vt, Luxuriosus adolescens iurauit se vxorem non esse ducturum, & abdicatur: hic enim vna quæstione ostendimus, an abdicandus sit, sed Causatiuis coniuncta est: & quòd luxoriosus est, & quòd iurauit, se vxoren non esse ducturum.*

Conivnctvm Legale quemadmodum fit? *Quum quæritur, an contra plures leges sit admissum; vt, §Peregrin⁹ Murum ne ascendat, & Nocte Nemini liceat esse cum Telo: §peregrinus murũ cum telo nocte ascendit, & hostem propulsauit: petitur ad pœnam: hic enim contra duas leges fecisse dicitur, & quòd peregrinus murum ascenderit, & quòd nocte cum telo fuerit.*

Quod est genus Comparativvm Rationale? *Quum aut Persona, aut Res comparantur.* Personae quemadmodum? *vt,* Qvi plvs Reipvb. praestiterit, petat Praemivm. *Contendunt Medicus & Orator. hic enim quæritur, qui melior sit, vtrum Medicus an Orator.* Res quemadmodum? *vt,* Qvi Plvs Reipvblicae praestiterit, petat Praemivm *Alter hostes ab obsidione repulit: alter hostium ciuitatem cepit. Contendũt de pręmio: hic enim Facta eorum & Res comparantur: vt quæratur, quid plus sit, hostes repellere ab obsidione, an hostium ciuitatem capere.*

Comparativvm Legale quomodo fit? *Quum leges comparantur: vt,* Qvi Avxilivm Parentibvs non tvlerit Capite plectatvr, et Mas

quid obseruare debeat. CAR. *Nunc* FORTITVDINEM *cum suis partibus vt depromas efflagito.* AL. FORTITVDO est magnanima periculorum & laborum perpessio. Eius partes sunt *Magnificentia, Fidentia, Patientia, Perseuerantia.* CAR. *Harum rationes patefac.* AL. MAGNIFICENTIA est rerum magnarum & excelsarum cum animi ampla quadam & splendida propositione cogitatio, atque animi inuitatio. FIDENTIA est, per quam magnis & honestis in rebus multum animus in se fiduciæ certa cum spe collocauit. PATIENTIA est honestatis aut vtilitatis causa rerum arduarum aut difficiliũ voluntaria ac diuturna perpessio. PERSEVERANTIA est in ratione benè considerata stabilis & perpetua permansio. CAR. *Restat vt de Temperantia dicas, in qua ornata est nobis de Virtutibus inquisitio, cuius propinquitatem & portionem illius audire expecto.* AL. TEMPERANTIA est rationalis in libidinem, atque in alios non rectos impetus moderatio. Eius partes sunt, *Continentia, Clementia, Modestia.* CONTINENTIA est per quam omnis mala cupiditas magna consilij gubernatione regitur & deprimitur. CLEMENTIA est, per quam iniuria & odia miti animo retinentur. MODESTIA est, per quam totius vitæ modus seu animi seu corporis motibus vbique honesta cura seruatur. CAR. *Honor eximius est coram hominibus hanc seruanti & laus apud Dominum. Sed miror nos Christianos, si Philosophi has virtutes ob illarum dignitatem tantum vel laudem vitę seruauerunt, cur nos ab ijs in multis deuio errore declinamus, cum hæ nunc in fide & charitate seruantibus æternæ gloriæ, ab ipsa veritate Christo Iesu, præmia polliceantur.* AL. Plus miserandi, quam mirandi sumus, quia plurimi ex nostris sunt, quos nec terror pœnarum, nec gloria præmiorum ad virtutum dignitatem reuocat. CAR. *Agnosco, & sine lachrymis non dico multos esse tales, attamen rogo, vt quàm breuiter possis edisseras, quomodo hæ excellentes virtutes in nostra religione Christiana intelligendæ atque obseruandæ sunt.* AL. Nonne tibi videtur sapientia esse, qua Deus secundum modulum humanæ mentis intelligitur & timetur, & futurum eius creditur iudicium? CAR. *Intelligo nihil esse hac sapientia excellentius. Et in Iob recolo scriptum: Ecce hominis sapientia, pietas, quæ Græcè dicitur θεοσέβεια.* AL. Benè

intel-

intelligis & verè: sed quid tibi iustitia videtur esse, nisi charitas Dei, eiusque mandatorum obseruatio? CAR. *Et hoc agnosco. Nihil hac iustitia iustius, imò nullam aliam esse nisi istam.* AL. Nunquid, non fortitudinem esse cernis, qua hostis antiquus vincitur, & aduersa Mundi fortiter tolerantur? CAR. *Cerno equidem, nec aliquid hac victoria laudabilius æstimo.* AL. An Temperantia non est, quæ libidinem refrenat, auaritiam reprimit, omnes animi impetus sedat & temperat? CAR. *Est & verè omni homini valdè necessaria: sed adhuc quæro, ad quem finem harum virtutum obseruatio spectet.* AL. Vt diligatur Deus & proximus, an aliud æstimas? CARO. *Nil equidem aliud, sed quàm breue auditu est, tam difficile factu est & arduum.* AL. Quid facilius est quàm amare species pulchras, & dulces sapores, suaues odores, fragrantes tactus, iucundos honores, & fœlicitates sæculi? Hæc non amare facile est animæ, quæ velut volatilis vmbra recedunt, & Deum non amare, qui est æterna pulchritudo, æterna suauitas, æterna dulcedo, æterna fragrantia, æterna iucunditas, perpetuus honor, indeficiens fœlicitas? Maximè, cùm diuinæ Scripturæ nil aliud nobiscum agant, nisi vt diligamus Deum & Dominum nostrum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente: & proximum nostrum tanquam nosmetipsos. Nam promissum habemus ab illo qui fallere ignorat: *Iugum,* inquit, *meum suaue est, & onus meum leue.* Laboriosior est enim amor huius Mundi, quàm Christi; quod enim in illo anima quærit, non inuenit, id est, fœlicitatem & æternitatem; quoniam hæc infima pulchritudo transit, & recedit, vel amantem deserit, vel ab amante deseritur. Teneat ergo anima ordinem suum. CAR. *Quis est ordo animæ?* AL. Vt diligat quod superius est, id est, Deum, & regat quod inferius est, corpus videlicet, & socias animas dilectione nutriat & foueat. His enim sacrificijs purgata atque exonerata anima ab hac laboriosa & ærumnosa vita, reuolabit atque emigrabit in gaudium Domini sui. CAR. *Magnum quendam virum & verè beatum prędicas Magister.* AL. Magnum te faciat Deus & verè beatum Domine mi Rex, & in hac virtutum quadriga, de qua paulò antè egimus, ad cœlestis regni arcem gemi-

nis

nis dilectionis pennis, sæculum hoc nequam transuolare concedat. CA. *Fiat, fiat, gratia diuina donante.* AL. Sermo iste noster qui de volubili ciuilium quæstionum genio initium habuit, hunc æternæ stabilitatis habeat finem, ne aliquis nos incassum tantum disputando itineris peregisse contendat. CARO. *Quis est qui nos frustra sermocinari audeat dicere, si aut honestarum scrutator est artium, aut excellentium sectator virtutum? Nam me vt fateor ad has inquisitiones scientiæ amor adduxit, & tibi gratiam habeo, quod inquisita non negasti, ac ideò tuarum hanc responsionum beneuolentiam probo, & studiosis profuturam arbitror, si modò macula liuoris legentem non corrumpit.*

FINIS.

CVRII FORTVNATIANI CONSVLTI

ARTIS RHETORICÆ SCHOLICÆ

LIBRI III.

CVRII FORTVNATIANI CONSVLTI

ARTIS RHETORICÆ SCHOLICÆ

LIBER PRIMVS.

Quisquis Rhetorico festinat tramite doctus
Ad causas legesque trahi, benè perlegat artis
Hoc opus, & notum faciet per compita callem.

VID est Rhetorica? *Benè dicendi scientia.*

Quid est Orator? *Vir bonus dicendi peritus.*

Quod est Oratoris officium? *Bene dicere in ciuilibus quæstionibus.*

Qui finis? *Persuadere quatenus rerum, & personarum conditio patiatur.*

Quæ sunt ciuiles quæstiones? *Quæ in communem animi conceptionem possunt cadere; id est, quas vnusquisque potest intelligere, aut cùm quæritur de æquo, & bono.*

Genera ciuilium quæstionum quot sunt? *Tria.* Quæ? *Demonstratiuum, Deliberatiuum, Iudiciale.* Hæc ab alijs quæ appellantur? *Genera dicendi.*

Quod est Demonstratiuum genus? *Cum aliquid demonstramus, in quo est laus, & vituperatio.* Hoc Grçci quid vocant? ἐπιδεικτικὸν, vel ἐγκωμιαστικόν.

Quod est Deliberatiuum? *In quo est suasio, & dissuasio.* Hoc Græci quid vocant? συμβουλευτικόν.

Quod est Iudiciale? *In quo est accusatio, & defensio.* Hoc Græci quid vocant? δικανικόν.

Partes Oratoris officij quot sunt? *Quinque, Inuentio, Dispositio,*

nocte foueam fecit occultam: ea iuuenes perierunt. accusatur, quòd causas mortis præstiterit, hic enim lenonis nulla defensio est. Monomeres quid aliud appellatur? ἑτερομερὴς, & κατ' ἑτερομερείαν.

Quæ est Aporos? *Quum Iudex non inuenit quam sententiam dicat; vt, Tres simul iter agebant, duo soli reuersi sunt: accusant se inuicem cædis. Hic enim Iudex non inuenit quid sequatur, cùm vterque ab altero dicat occisum, & nihil vtroq; ad probationem afferri possit, deficiente circumstantia.*

Hæ sola igitur Asystatorum species? *Sunt, & aliæ species, quas apud varios artium scriptores inuenimus.* Quæ sunt? ἀντιστρέφουσα, ἄχρωμος, ἀδύνατος, ἀπίθανος, ἀπρεπὴς, ἀναίσχυντος, παρ' ἱστορίαν, ἄλογος.

Quæ est Antistrephusa? *Quum actionem suam conuertunt litigantes, & neuter vtitur sua priore sententia, sed aduersarij sui.* Da exemplum: *vnus Repetebat ab amico suo pecuniam cum vsuris quasi creditam. Ille offerebat sine vsuris, tanquam depositam: inter moras iudicij lex relata est de nouis tabulis, repetit ille pecuniam tanquam depositam, retinet ille quasi creditam.*

Quæ est Achromos? *Quum color facti non inuenitur: vt, Decem milites: belli tempore, pollices sibi amputauerunt, rei sunt læsæ Reipub.* Quo differt Monomeres ab Achromo? *quòd Monomeres in omnibus deficit, Achromos in solo colore.*

Quæ est Adynatos? *Quum id in themate ponitur, quod sit contra rerum naturæ fidem: vt si infans accusetur adulterij, quòd cum vxore cubarit aliena.*

Quæ est Apithanos? *Quum id inuenimus in themate, quod minus verisimile est: vt quum oculos cæci recuperasse dicuntur, vel quum obsessi aliquo misisse legatos, Quæ materiæ tamen solent recipi.* Cur ita? *Quoniam, quamuis minus verisimile sit oculos recuperasse cæcum, tamen possumus credere Diuina Maiestate alicui aliquando hoc esse concessum: & obsessos aliquo misisse legatos, vel captato obsidentium somno, vel per eam partem ciuitatis, quàm negligentius obsederint hostes.* Huiusmodi materias quid vocamus? *Cacosystatas.* Quæ sunt Cacosystatæ? *Quæ non tam firmiter consistunt.* Quot sunt genera in his? *Tria, nam aliæ sunt Cacosystata,*

quæ non tam firmiter consistunt. Aliæ Asystata, quæ in totum non consistunt. Aliæ quæ ne controuersiæ quidem dici debeant, sed πλίγματα, aloga, id est, irrationabilia.

Quæ est Aprepes? *Quum aliquid personæ incongruens inuenitur: vt vir fortis præmium accipiat. Quidam fortiter fecit, petit præmij nomine nuptias filiæ suæ.*

Quæ est Anaeschyntos? *Quum prima pars impudens inuenitur: vt, Luxuriosus pater abdicat filium frugi, ita tamen si verè abdicet: nam si, vt se purget, poterit consilio materia consistere, quamuis actione deficiat. Vnde intelligere debemus, esse quasdam controuersias, quæ possint consilio consistere, quum ipsa actione deficiant.* Quo differt Monomeres ab Anaeschinto? *Quòd* Monomeres *ex secunda deficit parte: at* Anaeschintos *ex prima.*

Quæ est Paristoria? *Quando in controuersia inuenimus, quod sit contra historiæ fidem: vt, Reus est Q. Hortensius, quòd in consulatu suo de indemnatis ciuibus supplicium sumpserit, quum sciamus non Hortensium fuisse, sed Tullium.* Hic modus num in persona tantùm inuenitur? *Imò in omnibus circumstantijs, & in Re, & in Tempore, & in Loco, & in Causa, & in Modo, & in Materia: si aliud ex his falsum ponatur, quàm in historijs inuenimus.*

Quæ Alogos? *Quæ sine ratione componitur: quamuis omnia asystata ἀλόγως dici possunt, si quidem nusquam in his ratio reperiri potest.*

Quum cognouerimus materiem consistere, quid primò quæramus? Dvctvm:

Quid est Dvctvs? *quomodo tota causa agenda sit.*

Quid interest inter Dvctvm & Modvm? Dvctvs *est totius orationis:* Modvs *verò partis alicuius in oratione.*

Dvctvs quot sunt? *Quinque, Simplex, Subtilis, Figuratus, Obliquus, Mixtus.*

Simplex qui est? *Quum simpliciter id agimus, ita vt in themate positum est.*

Subtilis qui est? *Cum aliud est in themate, aliud in agentis voluntate.*

Figuratus qui est? *Quum palam dicere pudor impedit.*

Obli-

Obliquus qui est? *Quum periculum prohibet apertè agere.*
Mixtus qui est? *Quando non vnus est* DVCTVS.

DVCTVS vndè inuenims? *Ex* CONSILIO. Quomodo? *Si verum fuerit* CONSILIVM, *tunc erit simplex* DVCTVS: *si non verum* CONSILIVM *tūc nō erit simplex* DVCTVS, *sed aut subtilis, si aliud fuerit in themate, aliud in voluntate agentis: aut figuratus, si pudor impediat palàm dicere: aut Obliquus, si periculum impediat apertè agere: aut Mixtus, si non vnus fuerit Ductus.*

CONSILIVM vnde inuenimns? *Ex tempore*. Quomodo? *Si præteritū fuerit tēpus, verum erit* CONSILIVM: *si præsens fuerit tempus, vel futurum, non erit verum* CONSILIVM

Ipsum TEMPVS quomodo inuenimus? *Ex* CAVSATIVO *litis*. Exēplis doce quomodo singuli DVCTVS inueniantur. *Inuentus est quidam iuxta cadauer recens hominis occisi, fit reus cædis*. CAVSATIVVM *litis est, quòd sit inuentus, quòd est Præteriti temporis, & ideo* VERVM *est* CONSILIVM *ac per hoc simplex est* DVCTVS.

SVBTILIS DVCTVS quomodo inuenitur? *Amicos non habet: abdicatur:* CAVSATIVVM *litis est, quòd amicos non habet, quòd est præsentis temporis, & ideo non est* VERVM CONSILIVM, *ac per hoc nec simplex* DVCTVS.

Qui ergo erit DVCTVS? *Subtilis, quoniam aliud est in themate, aliud in agentis voluntate: nam quantum est in themate, abdicat filium: non tamen vere abdicat; sed titulo abdicationis suadet, vt amicos habeat.*

FIGVRATVS quomodo inuenitur? *Adulteros liceat occidere. Infamis fuit in nurum, inuenit filius adulterum obuoluto capite, nec eum occidit; interrogatus ergo à patre qui fuerit adulter, cui pepercerit, non dicit, & abdicatur. Causatiuum litis est, quod filius non dicit, quod est præsentis temporis, & ideò non est verum* CONSILIVM, *ac per hoc nec simplex* DVCTVS. Qui ergo erit? FIGVRATVS; *quoniam pudore deterretur filius patri palàm dicere:* TV ADVLTER FVISTI.

OBLIQVVS quomodo inuenitur? *Tyrannus deposuit dominationem sub pacto abolitionis, vult petere Magistratum, contradicitur.* CAVSATIVVM *litis est, quòd petit Magistratum, quòd est præsentis temporis, vel futuri, & ideò non est* VERVM CONSILIVM *ac per hoc nec* SIMPLEX DVCTVS.

Qui

REperto Dvctv quid primum considerabimus? *Genus controuersię.* Quot ea sunt? *Septem.*

Quæ? *Simplex Rationale: simplex Legale: coniunctum Rationale: coniunctum Legale: Comparatiuum Rationale: Comparatiuũ Legale: Mixtum.*

Quod est Simplex Rationale? *Cùm res vna, vel factum simpliciter tractatur: vt, Inuentus est iuxta cadauer recens hominis occisi tenens cruentum gladium: Reus est cadis.*

Quod Simplex Legale? *Quum Lex vnam facit quæstionem: vt, {Peregrinus Murum ne ascẽdat: {peregrinus murum ascendit & hostem propulsauit: petitur ad pœnam.*

Coniunctum Rationale quot modis fit? *Duobus. Rebus: & Causatiuis.* Rebus quemadmodum? *Quum multa quæruntur: vt, Si aliquis accusetur & adulterij, & sacrilegij.* Causatiuis quemadmodum fit? *Quum vna res quæritur, & multis causis approbatur: vt, Luxuriosus adolescens iurauit se vxorem non esse ducturum, & abdicatur: hic enim vna quæstione ostendimus, an abdicandus sit, sed Causatiuis coniuncta est: & quòd luxoriosus est, & quòd iurauit, se vxoren non esse ducturum.*

Coniunctum Legale quemadmodum fit? *Quum quæritur, an contra plures leges sit admissum; vt, {Peregrinꝰ Murum ne ascendat, & Nocte Nemini liceat esse cum Telo: {peregrinus murũ cum telo nocte ascendit, & hostem propulsauit: petitur ad pœnam: hic enim contra duas leges fecisse dicitur, & quod peregrinus murum ascenderit, & quòd nocte cum telo fuerit.*

Quod est genus Comparativum Rationale? *Quum aut Persona, aut Res comparantur.* Personae quemadmodum? *vt,* Qvi plvs Reipvb. praestiterit, petat Praemivm. *Contendunt Medicus & Orator. hic enim quæritur, qui melior sit, vtrum Medicus an Orator.* Res quemadmodum? *vt,* Qvi Plvs Reipvblicae praestiterit, petat Praemivm *Alter hostes ab obsidione repulit: alter hostium ciuitatem cepit. Contendũt de prẹmio: hic enim Facta eorum & Res comparantur: vt quæratur, quid plus sit, hostes repellere ab obsidione, an hostium ciuitatem capere.*

Comparativum Legale quomodo fit? *Quum leges comparantur: vt,* Qvi Avxilivm Parentibvs non tvlerit Capite plectatvr, et Mas

TEMPLVM CERERIS SI INGRESSVS FVERIT, CAPITE PVNIATVR. *In templo Cereris matri auxilium filius tulit: petitur ad pœnam. Hic enim quæritur per comparationem, secundùm quam legem filius facere debuerit.*

MIXTVM quemadmodum fit? *Quando non ex vno genere materia composita est; id est, cum & Simplex est Genus, & Comparatiuum: aut cum & Rationale, & Legale.*

SIMPLEX, & COMPARATIVVM quemadmodum fit? *Vt, quidam proditionis accusabatur: ex filijs eius alter fortiter fecit: alter deseruit, petit pater de viro forti, vt abolitionem iudicij peteret. Ille incolumitatem desertoris fratris optauit, & reo non adfuit patri: absolutus pater abdicat filium. hìc enim & Simpliciter quæritur, an contra voluntatem patris præmium ei licuerit petere, & per Comparationem, quid magis debuerit optare.*

MIXTVM ex *Rationali* & *Legali* qualiter fit? *Vt,* § *Qui proditionis damnatus fuerit, magistratui detur custodiendus, & trigesima die torqueatur, vt conscios dicat, & adulteros liceat occidere.* § *Proditionis damnatus Magistratui collegæ suo datus est custodiendus. Ille eum in adulterio deprehensum occidit. reus est conscientiæ. Hic enim & Rationale est genus, in quo quæritur, an hic conscius fuerit, an ille adulter: & Legale, in quo quæritur, an eum illi licuerit occidere, qui torqueri debuerat, vt conscios diceret.*

Hæc genera controuersiarum cur quærimus? *Vt Vim, Formam, & Faciem statuum videamus, & imaginem diuisionis.*

Hæc genera vbi inuenimus? ἐν τῶν κρινομένων.

POST hæc genera controuersiarum quid deinde considerabimus? *Aliud quoq; Genus, quod appellatur Publicũ, siue Cõmune.*

Quot ista sunt? *Quinque*, ἠθικὸν, παθητικὸν, ἀποδεικτικὸν, διαπορητικὸν, μικτόν.

Quare non illis septem superioribus iunguntur? *Quoniam illa septem ad Imaginem Statuum pertinent: hæc verò ad Formam elocutionis*

Quare PVBLICA appellantur siue COMMVNIA? *Quoniam quodcunque fuerit ex illis superioribus septem, necesse est, vt ex his quinque aliquid in se habeat.*

Quod

Quod est ETHICVM genus? *In quo moralis quædam; id est, mores hominum considerantur: vt sunt Comœdię.*

Da exemplum. *Meretrix ex tribus amatoribus alium osculata est: alij residuum poculum dedit: alium coronauit: contendunt quem magis diligat.*

Quod est PATHETICVM genus? *In quo motus est animi, & vis quædam, & impetus mentis: vt sunt tragœdiæ.*

Da exemplum. INDEMNATOS LIBEROS LICEAT OCCIDERE. *Tres filios lege indemnatorum in conspectu matris occidit: mater eodem gladio se interemit: Reus est, quòd causas mortis præstiterit.*

Quod est APODICTICVM? *In quo pugna quæstionum est.*

Da exemplum. *Peregrè proficiscens reliquit apud amicum certam frumenti mensuram. Ille in fame ciuitatis duplo precio frumentum vendidit: Reuersus amicus contendit de lucro.*

Quod est DIAPORETICVM? *In quo addubitatio est, nec quicquam certi affertur: vt, Cùm duo fratres dissidentes contēderent armis, pater intercessit: vulneratus est: incertum à quo: quærunt filij à quo sit vulneratus: non dicentem accusant dementiæ.*

Quod est MIXTVM? *Quod non ex vno genere compositum est: vt est hęc ipsa materia patris vulnerati: nam & Patheticon est in fratrum congressione: & Diaporeticon est à dubitatione patris.*

Hæc genera propter quid consideramus? *Propter modum actionis, & genus elocutionis.*

Vbi ea inuenimus? *In Personis, & Rebus: Nam si Persona, & Res miseranda sit, erit ἠθικόν: Si indigna, atrox, παθητικόν: Si argumentis approbanda, ἀποδεικτικόν: Si proferenda, sed cum summa dubitatione, διαπορητικόν.*

Repertis generibus controuersiarum, quid deinde queritur? *Status.*

Quid est STATVS? *Quo consistit controuersia.*

Quomodo vna cogitatione tot res simul inuenimus? *Quoniam hæ consistunt, quæ habent Statum.*

Genera STATVVM quot sunt? *Duo, Rationale, & Legale.*

Quid interest inter RATIONALES STATVS, & LEGALES? *Quòd Rationales Rei alicuius vel facti habent quæstionem: Legales au-*

tem legis, & iuris continet disputationem.

RATIONALES STATVS quot sunt? *Secundum Hermagoram quatuor, Coniectura, Finis, Qualitas, & Translatio: sed Translationem tantundem accepimus legalem.*

Cur ita? *Quoniam nulla Translatio, id est præscriptio, sine lege potest esse.*

CONIECTVRALIS STATVS quid est? *Cum id, quod ab alio obijcitur ab aduersario pernegatur.*

CONIECTVRA quot modis fit? *Sex: Aut quum de facto constat, & de persona non constat: Aut quum de persona constat, & de facto non constat: Aut quum de vtroque non constat: Aut quum de sola voluntate fit quæstio: aut quum de re ipsa quæritur. Aut cùm est anticategoria.*

Quum de FACTO constat, & de PERSONA non constat, quemadmodum fit? Vt, *Cum abdicato filio, qui militabat, inuentus est pater telo filij sui occisus: Reus est filius parricidij. Hìc enim de Facto constat: id est occisum esse patrem, sed de persona non constat. Quæritur enim, an à filio sit occisus.*

Quum de persona constat, & de facto non constat, quomodo fit? *Luxuriosum filium pater abdicauit: abdicatus medicinæ studuit. postea decumbenti patri dedit poculum, quod diceret sanitatis: pater in media potione, ait se venenum accepisse: filius residuum poculum bibit: & decessit pater. Reus est filius parricidij. Hìc enim de Persona constat; quoniam filius poculum dedit: sed de Facto non constat; qualem enim dederit potionem, vtrum veneni, an sanitatis, incertum est.*

Quum de vtroque non constat, quemadmodum fit? Vt, *Luxuriosi pater non comparuit, reus est parricidij filius. Hìc enim non constat occisum esse patrem: & si constiterit, incertum est, an à filio sit trucidatus.*

Quum de voluntate quæritur, quemadmodum? Vt, *Luxuriosus adolescens nocte à meretricis domo expulsus, cereum ardentem ante meretricis fores abiecit: Domus arsit: arguit eum, vt restituat. Hìc enim & de persona, & de facto constat: sed tantummodo quæritur, qua id fecerit voluntate.*

Quum de re ipsa quæritur, quemadmodum fit? *Quando*

περὶ

περὶ τῆς οὐσίας quæstio est, non de Facto aliquo: id est quum quæritur, an aliquid fuerit illud, de quo quæstio est: non an aliquid sit factum. Repetebat à commilitone suo pecuniam tanquam creditam: negantem se debere occidit: sed & se interfecit: repetunt pecuniam hæredes interfectoris ab hęredibus pernegantis: illi contradicunt. Hìc enim non de facto quæstio est: sed de eo, an pecunia antè illi sit credita.

Quę est *ἀντικατηγορία? Mutua accusatio; id est, quum aliqui se inuicem accusant: vt, Vir fortis habebat nouercam: habebat, & in matrimonio captiuam: ambiguis signis obijt: accusant se inuicem veneficij nouerca, & captiua.*

FINITIVVS status qui est? *Quum id, quod obijcitur, non hoc esse contendimus.*

Definitio quot modis fit? *Quinque, aut quum simplex est, quæ Anasceuastica, id est, refellens dicitur: Aut quum duplex actio est, siue, comparatiua, quæ Antioristica dicitur: Aut quum duplex quæstio est, siue coniuncta: Aut quum ex partibus definimus: Aut quum est Anthithetica.*

Quæ est SIMPLEX DEFINITIO? *Quum vnam rem simpliciter definimus: vt,* NAVFRAGIA AD PVBLICANOS PERTINEANT; *cuiusdam naufragi corpus cum ornamentis ad litus expulsum harena obrutum est: Id publicani eruerunt: Rei sunt sepulchri violati. Hìc enim simpliciter quæritur, quid sit violare sepulchrum.*

Quæ est DVPLEX ACTIO, siue COMPARATIVA? *Quum duas res diuersas definiunt litigantes.*

Da exemplum. SACRILEGVS CAPITE PLECTATVR: FVR QVADRVPLVM SOLVAT: *De templo quidam priuatam pecuniam sustulit: petitur ad pœnam quasi sacrilegus: offert quadruplum, quasi fur. Hìc enim alter sacrilegium dicit esse commissum, & hoc definit: alter furtum: & comparatione quæritur, quid sit admissum: vtrum sacrilegium, an furtum.*

Quæ est DVPLEX QVAESTIO, siue CONIVNCTA? *Quum duas res, quas prima pars definit, easdem aduersarius impugnat: vt, qui non initiatus sacra enunciauerit, capite plectatur: Non initiatus sacra vidit in somnis: retulit ei qui fuerat initiatus: Ille ait, hæc sunt sacra. Petitur ad pœnam, & contradicitur. Hic enim quæritur, quid sit*

sit INITIATVM ESSE,*& quid sit* ENVNCIARE.

Quæ est ex Partibus definitio ? *Cùm vnam rem multis partibus definimus.*

Da Exemplum? *Qui obsidebantur ab hostibus , auxilia à finitimis conduxere : in itinere sunt auxilia : recessere hostes ab obsidione:petunt illi pactam mercedem : hi contradicunt. Hìc enim quæritur,quid sit auxilium præstare ,quòd ex partibus definimus, quòd & decreuerunt,& quòd miserunt, & quòd hostes recesserunt.*

Quæ est ANTITHETICA Definitio ? *Qua non tauiùm crimen negamus: verùm etiam commodum aliquod afferimus.*

Da Exemplum . *Commendatam sibi ab Ephebo clamidem , defuncto eo,in monumentis maiorum ei posuit:accusatur à patre Ephebi sepulchri violati. Hic dicit sepulchrum à se non tantùm non esse violatum,verùm etiam esse,& ornatum.*

QVALITAS in quot Species diuiditur ? *In duas, Iudicialem, & Legalem.* Quare non in Demonstratiuam, & Deliberatiuam ? *Quia Demonstratio & Deliberatio genera sunt dicendi,quæ statibus dominantur ; & ideò non possunt qualitati seruire ; quia vna est ex cæteris statibus.*

IVDICIALIS facit Statum an non ? *Non.* Quare ? *Quia vim, quam accipit à qualitate, non apud se retinet,sed alijs tradit.* Quibus ? *Absoluta, & Assumptiua.*

ABSOLVTA Qualitas facit Statum ? *Facit ; quia vim quam accipit à Iudiciali,apud se retinet.*

Quot modis fit absoluta qualitas ? *Duobus principalibus , Facti qualitate, & Iuris raciocinatione.*

FACTI Qualitas quæ est ? *Cùm ostendimus factum quo arguimur , non esse perniciosum, & ideò naturali iure esse concessum.*

Da Exemplum ? *Damnato Milone, Cicero exclamauit,* VRBEM ROMAM BONIS CIVIBVS SEDEM ESSE NON POSSE. *Reus est læsæ Reipub.*

IVRIS RATIOCINATIO quot modis fit ? *Quatuor: Lege,More,Secta, Arte.*

LEGE quemadmodum fit *Absoluta* Qualitas ? INDEMNATOS LIBEROS LICEAT OCCIDERE ; *tres filios lege indemnatorum occidit , reus est vxori malæ tractationis. Hìc enim se dicit,Lege fecisse.*

MORE quomodo fit ? *Mos apud Scythas fuit , vt sexagenarij*

per

per pontem mitterentur: Scytha Athenis sexagenariũ patrẽ per pontẽ deiecit: Re⁹ est parricidij. Hic enim se dicit, gẽtis suę more fecisse.

Secta quemadmodum fit? *Philosophus disputauit in concione de bono mortis: cuncti qui eum audiere, laqueo vitam finierunt: domini eorum accusant Philosophum damni illati. Hic enim dicit se secta sua fecisse, vt hoc disputaret.*

Arte quemadmodum? *Pictor naufragia pinxit, & publicè proposuit. Nemo nauigat: Reus est Reipub. lesæ: Necesse est, sua se arte defendat, quòd Pictores consueuerunt huiusmodi multa pingere, & publicè proponere.*

Assvmptiva Qvalitas facit *Status? Non.* Quare? *Quia vnquam accipit à Iuridiciali, non apud se retinet, sed alijs tradit.*

Quibus? *Relationi, Remotioni, Compensationi, Veniæ.*

Relativvs Statvs quemadmodum fit? *Quum reus culpam refert in eum, propter quem arguitur.*

Da exemplum. *Miles in acie exclamauit* Vincimvr: *occisus est ab Imperatore. Reus fit Imperator læsæ Reipub. Contradicit; Dicit enim Militem peccasse, & ideò occidi debuisse, quòd hoc clamauerit.*

Remotivvs quemadmodum fit? *Modis fit duobus: quum aut in Personam remouemus: aut in Rem:*

In *Personam* quemadmodum? *Legatus intra XXX. diem nauiget: Legatus non accepto à quęstore viatico, non nauigauit intra XXX. diem. Reus est malè gestæ legationis. Hic enim remouet crimen in Quæstorem, à quo viaticum non accepit.*

In Rem quemadmodum? *vt, Missus est ad expugnandam hostium ciuitatem: Inuenit illam lue laborare: Reduxit exercitum: Reus est læsæ Reipub.*

In Legem possumus remouere? *Possumus: sed hoc idem accipimus, quod est, quum in Rem remouemus.*

Compensativvs Statvs quot modis fit? *Duobus: quum aut delicto meritum comparamus: aut cum maiori incommodo consultum esse contendimus.*

Delicto Meritvm quemadmodum comparatur? *vt, Miles ex acie ad muros confugiebat: Imperator muros diruit: victoriam reportauit: Reus est læsę Reipub.*

Maiori

Maiori incommodo quomodo proſpectum eſſe contendimus? *Tyrannidis tempore, ſpecioſum filium amico commendauit: vocauit ad ſe patrem eius Tyrannus; & tormentis expreſſit, vbi erat filius: Satellites miſit ad amicum: amicus puerum occidit: Tyrannus ſe necauit: amicum mater pueri cædis accuſat: adeſt ei pater. Hic enim dicit puerum maiori à ſe pudoris iniuria liberatum.*

Venia omnis qualis eſt? *Aut purgatiua: aut deprecatiua.*

Pvrgativa quot modis fit? *Quatuor, Errore, Caſu, Neceſſitate, Obliuione.*

Errore quemadmodum fit? *vt {Exulem intra fines deprehenſum liceat occidere: } ex duobus geminis fratribus ſimilibus alter exulabat, fratrem eius quidam, tanquam exulem occidit; reus eſt cędis. hic enim ſe dicit errore feciſſe.*

Casv quemadmodum fit? *Dum venatur, haſtam in feram miſit, hominem occidit; eo vulnere perijt: reus fit cædis. hic enim dicit ſe non voluntate, ſed caſu feciſſe,*

Necessitate quomodo fit? *Orator captus ab hoſtibus, laudes eorum ſcripſit: iubentibus his, & publicè recitauit: gratuitò dimiſſus eſt: ad ſuos reuerſus læſæ Reip. accuſatur. hic enim dicit ſe non voluntate, ſed neceſſitate feciſſe.*

Oblivione quemadmodum fit? *Sacerdos omnibus Calendis Sacrum non fecit: petitur ad pœnam. hic enim aliter defendi non poteſt, niſi memoria ſibi allegauerit excidiſſe.*

Deprecativa Venia quemadmodum fit? *Cùm nulla poteſt eſſe defenſio, ſed eum cui liceat ignoſcere, tantummodo deprecamur; quoniam negare non poſſumus non voluntate feciſſe id, propter quod arguimur.*

Negocialis Status quomodo fit? *Principalibus duobus: in Scripto: & extra Scriptum.*

In Scripto quot modis fit? *Tribus: Simplici, Coniunctiuo, Comparatiuo.*

Simplex quemadmodum fit? *Cùm vna lex ſimplex eſt: vt, fertur rogatio, vt honores veneant.*

Conivnctvs quemadmodum? *Cùm dua leges, vel plures feruntur: vt, in ærarij inopia fertur Rogatio, vt honores veneant, & vt noua vectigalia inſtituantur.*

Com-

Comparativvs in Scripto quemadmodum fit? *Cùm ita Leges feruntur, vt per Comparationem quærendum ſit, quæ potius comprobanda videantur: vt in ærarij inopia alius fert legem, vt honores veneant: alius, vt noua vectigalia inſtituantur: quæritur quæ potior ſit.*

Extra Scriptvm quemadmodum fit? *Duobus: Simplici, & Comparatiuo.*

Simplex quot modis fit? *Quatuor, Iniectione Qualitatum: Particula Iuris: Quantitate Numeri: cùm Cauſæ redduntur Mortis Voluntariæ.*

Iniectionem qvalitatvm quid Græci vocant? ἐπιβολὴν ποιότητος.

Quid eſt Iniectio qvalitatvm? *Cùm Qualitas Qualitati ſupernaſcitur.*

Iniectio qvalitatvm quot modis fit? *Quinque: Lege: Rogatione: Teſtamento: Pacto: Edicto vel Præconio.*

Lege quemadmodum fit? § *Rapta raptoris mortem, aut indotatas nuptias optet:* § *Rapuit, & profugit: Dedit eã pater marito alij, reuerſum Raptorem vult pater producere ad Magiſtratum: ille contradicit.*

Quomodo hìc ſupernaſcitur qualitas qualitati? *Quoniam, quæ antea rapta erat, hodie iam nupta eſt.*

Rogatione quemadmodum fit? *Vir fortis petit præmium, nuptias vxoris alienæ primæ nocte exanimatam priori marito reddidit: Cùm apud illum conualuiſſet, repetit eam vir fortis: Viro forti contradicit prior maritus.* Quomodo hìc ſupernaſcitur qualitas qualitati? *quoniam quam reddidit quaſi mortuam, repetit quaſi viuam.*

Testamento quemadmodum fit? *Decedens Teſtamento iuſſit vt filia ſua cum tutoris filio nuberet: reddita tutela, tutoris filius petit eam in matrimonium: illa contradicit.* Quomodo hìc ſupernaſcitur qualitas qualitati? *Quoniam iuſſa eſt tutoris filio nubere: & ille iam tutoris filius eſſe deſiit.*

Pacto quemadmodum fit? *Pactus eſt daturum ſe in matrimonium filiam Medico, ſi eam ad ſanitatem perduceret: Perduxit ad ſanitatem: inter moras rapta eſt ab alio: & ſecundum legem raptarum,*

puella indotatas nuptias elegit. Petit Medicus ex pacto nuptias: contradicit puellæ pater.

EDICTO vel Præconio quemadmodum fit? *Cuius seruus fugerat, libello proposito vel per præconē nuncians, dixit daturum se denarios mille ei, qui ad se seruum perduxisset: Quidam perduxit: Perductus in libertatem assertus est, & liber pronunciatus: Petit ille mille denarios: Contradicit qui dominus fuerat.* Quomodo hic supernascitur qualitas qualitati? *Quoniam ille, pro quo mille denarij promissi fuerant, qui seruus fuerat, liber pronunciatus est.*

PARTICVLA Iuris quæ est? *Cùm aliqua postulatio est.*

Hæc species quot modis fit? *Tribus: cùm res pecuniaria est: cùm ius in posterum fit: cùm de modo pœnæ agitur. Hi sunt tituli controuersiarum, qui* κατὰ τὸ πλεῖστον *Negocialem statum ostendunt.*

RES PECVNIARIA quemadmodum est? *Deposuit apud amicum certam frumenti mensuram: & ait quanti emisset: eo absente, ille duplo vendidit precio: reuerso offert ei simplam pecuniam: ille exigit duplam.*

IVS in posterum quemadmodum fit? *Cùm ex præsenti iudicio Ius constituitur, quod postea sit obseruandum.*

Da Exemplum? {*Est Orba: proximo nubat: vel si eam noluerit in Matrimonium ducere, det X. millia:*} *indicenti sibi orbæ proximus dedit decem millia: indicit illi alia nuptias, & contradicit. Ex hoc enim iudicio incipiet institui Ius, vtrum vni orbæ, an omnibus sit obnoxius proximus.*

De MODO POENAE cùm quæritur quēadmodū inuenimus? (*Qui Causas Mortis præstiterit Capite puniatur: & Raptor raptæ det X. millia:*) *puellā cæci patris ducem, rapuit: Ille præcipitio obijt: Petitur ad pœnam, & offert X. millia. Hìc enim quæritur qua pœna affici debeat.*

TITVLI controuersiarum, qui κατὰ τὸ πλεῖστον Negocialem statum efficiunt, qui sunt? *Cùm tribuni appellantur de iniusto supplicio: Cùm abdicatio est: Cùm præmij petitio est.*

Detur Exemplum quemadmodum Tribuni appellantur. *Seruus meretricem Dominam amat: vult illum Dominus crucifigere: appellat Tribunos de iniusto supplicio.*

Quid

Quid Abdicatio? *Amicos non habet & abdicatur.*

Quum Praemii Petitio est, quomodo fit? *§Vir fortis petat præmium: § Rusticus fortiter fecit: Petit præmij nomine, ne oues immolentur.*

Qvantitas Nvmeri, quam tertiam speciem esse diximus Negocialis extra scriptum, quemadmodum fit? *Cùm* qvantitas *sine vlla comparatione tractatur.*

Da Exemplum. *§Tyrannicida Præmiũ petat: § Duos tyrannos occidit: Petit duo præmia: & contradicitur. Hìc enim quæritur per* qvantitatem *sine vlla comparatione Tyranni: lex illa vna fuerit, an duæ.*

Quarta species Extrascripti Negocialis Status quæ est? *Cùm causæ redduntur mortis voluntarię: vt, eunuchus amat: Reddit causas voluntarię mortis.*

Comparativa species extra scriptum quot modis fit? *Quatuor: Cùm* Divinatio *est: Cùm Qualitatum* Comparatio *est. Cùm Quãtitatum: cùm duarum Qualitatum.*

Quæ est Divinatio? *Cùm de idoneo accusatore quæstio est: id est, cùm duo vel plures accusationem sibi vindicant.*

Da Exemplum? *Qui habebat filium & Vxorem, meretricem diligebat: Vult filius patrem accusare dementiæ: vxor malę tractationis. Hìc enim quęritur quis magis accusare debeat.*

Qvalitatvm Comparatio quæ est? *Cùm personę comparantur: § Qui pl⁹ Reipublicę præstiterit, petat Præmiũ: § Contendunt Medicus & Orator.*

Qvantitatvm Comparatio quæ est? *Quando Facta comparantur, & quęritur quantum hoc, vel illud sit.*

Quot modis fit Qvantitatvm Comparatio? *Duobus: cùm aut Res comparantur: Aut Numerus.*

Res quemadmodũ comparãtur? *Vt, § Qui plus Reip. prę stiterit, petat Præmium. § Alter hostes ab obsidione repulit: Alter hostiũ ciuitatem cepit. Contendunt de præmio. Hìc enim res gestæ eorum comparantur.*

Nvmeri quemadmodum comparantur? *Vt, In Iudicio septem Iudices sedeant, & eorum Sententia probetur quàm plures dixerint: Reum tres Iudices capite damnandum iudicauerunt: duo exilio: duo*

absoluerunt. Quaritur quorum potior sententia sit; trium Iudicum, qui capite damnarunt: an quatuor, qui non capite damnarunt.

Duarum QVALITATVM COMPARATIO quæ est? *Cùm Persona simul & Res comparantur: vt est,* QVI PLVS REIP. PRAESTITERIT PETAT PRAEMIVM: *In Ciuitatis seditione Orator in Senatu concordiam suasit: Philosophus apud populum. Contendunt de præmio. Hìc enim & Persona comparantur, Philosophi & Oratoris: & facta eorum; quòd alter in Senatu suaserit: alter ad populum.*

LEGALES STATVS quot sunt? *Secundum Hermagoram, quatuor, Scriptum, & Voluntas: Leges contrariæ: Ambiguitas: Collectio. Accedit ad hos: & Translatio, quæ tantùm legalis est: & Definitio, quam etiam legalem accipimus secundum M. Tullium.*

Translatio quot modis fit? *Quatuor: à Persona: à Re: à Tempore: à Loco.*

A Persona quot modis fit? *Duobus: Rei: & Accusatoris.*

Quemadmodum præscribimus à Persona Accusatoris? *Vt si infamem negemus agere posse.*

A Persona eius, qui Reus est? *Vt si negem⁹ posse accusari virum fortem.*

A Re quomodo præscribim⁹? *Vt, (Filijs aduersus Patrem ne sit Actio, nisi Dementiæ:) Filius vult accusare patrem affectatæ dominationis: ille præscribit.*

A Tempore quemadmodum præscribimus? *Duplici modo: si aut olim cum agere potuisse dicamus, nunc agere non posse: Aut si nunc non posse contendamus, postea verò posse dicamus.*

Olim potuisse, sed nunc non posse, quemadmodum? vt, *(Pupillus ne agat cum tutore post acceptam tutelam, nisi intra quinquennium:) pupillus accepta tutela, nomen militiæ dedit: post quinquennium dimissus vult agere cum tutore: ille præscribit: tutor enim dicit olim illum agere potuisse, sed nunc non posse.*

Quemadmodum præscribimus, quum aduersarium postea agere posse, nunc verò non posse contendamus? *(Pupillus ne agat cum tutore, nisi post acceptam tutelam:) Pupillus amat meretricem, petit de tutore, vt eam sibi redimat: non redimentem accusat malè gestæ tutelæ: ille præscribit. Hìc enim tutor dicit, eum nondum accepisse tutelam; & ideò nondum agere posse.*

A loco

A loco quemadmodum præſcribimus? *Quum aduerſarium dicimus alibi agere poſſe, non ibi, vbi intenderit cauſam: vt ſi dicamus, non Romę: ſed in Prouincia eum agere debere: Non apud Prætorem: ſed apud Conſulem.*

A modo non præſcribimus? *Sicut apud Marcomannum habemus, præſcribimus: ſed idem accipimus modum, quod & rem.*

Quid intereſt inter Præſcriptionem, & Translationem? *Quòd præſcriptio excludit actionem: Translatio autem differt.*

Translatio quot modis fit? *Principalibus duobus: Per Qualitatem, vt ſupra: Et per Quantitatem: vt ſi dicamus, non poteſt aduerſus tot, atque id tot rebus vtilitatis, & poſtea.*

Præſcriptioni quot modis occurrimus? *Quatuor, περιγραφῇ, ἀντιπεριγραφῇ: Definitione: Iuris ratiocinatione.*

Scripti, & voluntatis Status quot modis fit? *Duobus: Quum aut prima pars per ſcripto nititur, ſecunda voluntate: aut quum vtraque pars omiſſo ſcripto, ſola voluntate contendit.*

Quum prima pars Perſcripto nititur, ſecunda voluntate, quemadmodum? *Vt, ⁅ Peregrinus, ſi murum aſcenderit, capite plectatur: ⁅ Peregrinus murum aſcēdit: Hoſtes propulſauit: petitur ad pœnam, contradicit.*

Vtraque pars omiſſo ſcripto: quemadmodum ſola voluntate contendit? *Vt, Decedens cauit teſtamento, vt Vxor ſua decem millia acciperet, ſi alij non nuberet: Poſt annum peperit: Repetunt ab ea hæredes decem millia: illa contradicit. Hic enim vtraque pars de teſtatoris voluntate contendit.*

Leges contrariæ quot modis fiunt? *Duobus: Quum duæ leges contrariæ tractantur ex ſingulis partibus: Aut quum vna Lex duplex eſt, & eius ſibi ſingulas partes aduerſarij vindicant.*

Quare hunc modum non recipimus? *Quoniam nulla hic iuris comparatio eſt, ſed ſola præmiorum petitio, quæ ad Negocialem pertinet ſtatum: & quia tunc eſt ſtatus legum contrariarum, quum altera lex neceſſe eſt pereat.*

Ambiguitas quot modis fit? *Quinque: Per diſcretum ſiue per indiſcretum, modo obſcuro: Per Homonymiam: Per Diſtinctionem: Per Abundantiam: Per Deficientiam.*

Per Discretvm, & Indiscretvm quemadmodum fit? *vt, ⁅ Meretrices*

trices si Ancillas habuerint, publicę sint: {*Meretrices habent Ancillas: Quęstio est, quę debeant publicari: Meretrices, an Ancillæ earum: an vtraque.*

Per HOMONYMIAM quemadmodum fit? Vt, *Legauit testamento discum suo amico: Hæres offert vas Vitreum: Ille petit Argenteum.*

Per DISTINCTIONEM quemadmodum? Vt, *Qui duos amicos habebat, alterum nomine Milesium, alterum Lesium, testamento ita cauit*: AMICVS MEVS HAERES ESTO MILESI: *Contendunt de hęreditate Lesius, & Milesius.*

Per ABVNDANTIAM quemadmodum? Vt, {*Meretrix aurata veste ne vtatur: si vsa fuerit, publicetur.* {*Meretrix aurea veste vsa est: quęstio est, quę debeat publicari: ipsa, an vestis eius.*

Quomodo hìc per Abundantiam fit Ambiguitas? *Quoniam si tollas, Ne vtatur, ita legem ponas, Meretrix aurata veste si vsa fuerit, publicetur: Incipit publicatio ad Meretrices pertinere.*

Per DEFICIENTIAM quomodo? *Testamento ita cauit, Ab hærede meo dari volo amico meo decem vasa Argenti, quę elegerit: Quęstio est, quis debeat eligere.*

COLLECTIVVS STATVS quis est? *Quum ex scripto colligimus ad id quod scriptum non est: vt perinde esse doceamus, ac si scriptum fuisset.*

COLLECTIO quot modis fit? *Quinque:* A SIMILI: A CONSEQVENTI: A CONTRARIO: A MAIORE *ad minus:* A MINORE *ad maius.*

A SIMILI quemadmodum? Vt, *Qui patrem pulsauerit, manus perdat: Matrem pulsauit: petitur ad pœnam.*

A CONSEQVENTI quemadmodum? *Adulteros deprehensos liceat excęcare: In adulterio deprehensus, quum excęcatus esset, & perductus esset postea à Parasito suo in adulterium, maritus, quum eos inuenisset, Parasitum excæcauit: Parasitus de eo repetit talionem: Contradicit maritus. Hìc enim Collectio fit huiusmodi, quoniam maritus dicit consequens esse, vt eius oculi eruerentur, quo ministro adulterium est commissum.*

A CONTRARIO quemadmodum? {*Desertor capite plectatur:* {*Desertor quidam fortiter fecit: vult petere præmium: & contradicitur.*

A MAIORI ad minus quemadmodum? {*Exulem intra fines depre-hen-*

prehensum liceat occidere:§ Quidam exulē intra fines deprehensum verberauit: Et accusatur quòd contra leges fecerit.

A Minori ad maius quomodo? *§ Qui commilitonem in acie protexerit, petat præmium: § Imperatorem protexit: Vult petere præmium: & contradicitur.*

Definitio Legalis quemadmodum fit? *Cùm petitio ex lege descendens, verbis est definienda; id est, quum verbum in Lege positum definitur.*

Da exemplum. *(Qui Nauim in periculo positam rexerit, eius sit Nauis cum onere:) & (Qui Nauē reliquerit, is Nauim, & Onus amittat:) Gubernator, & Mercator naufragum receperunt, orta tempestate, Gubernator in Scapham transiliit: & funibus, quoad potuit, Naui opitulatus est: Mercator in gladium incubuit, nec potuit mori: Naufragus ad gubernaculum sedit: Sedata tempestate peruenerunt ad litus: Contendunt de Naui, & onere.*

Quemadmodum est hic Definitio Legalis? *Quoniam quæritur, quid sit* Navem Regere, *& quid* Relinqvere: *quæ verba in lege posita, petitionis faciunt quæstionem.*

Status vbi inuenitur? *In eo quod probamus: aut in eo, ex quo probamus. Secundum Theodorum: In eo ex quo probamus. Secundùm Hermagoram, & plurimos alios, in eo quod probamus: nam ex eo est, nec ex quo probamus: argumentum potest videri ibi esse Status, quando non id subscriptum est, sed in eo quod probandum est. Cedo exemplum. vt, quum causa est pro Milone: nam Quod ibi probatur relatio est.* P. Clodivs mervit Occidi: *Ex quo probamus coniectura est: Insidias enim fecerat.*

Quum plures Statvs inuenerimus, quomodo eligimus principalem? *Primo quæremus, quis Cuius in locis sit diuisionis: nam qui alterum in se habuerit, is erit principalis: qui verò in locis diuisionis fuerit, alterius quasi membrum, eius iudicandum.* Qui in locis fuerit alterius, ipse quoque præceptis suis, id est locis suis diuidetur? *Non semper, sed quando vim habuerit incidentis.*

Qui est Incidens Statvs? *Qui confirmat principalem.*

Incidens locis suis semper impletur? *Semper; quoniam necesse est impleri eum, qui seruit, & operatur, & vires suas subministrat principali.*

Si

Si NEVTER in alterius locis fuerit, quid faciemus? *Quęremus, quis cui seruiat: nam qui seruierit, is erit incidens: qui verò dominabitur, is erit* PRINCIPALIS.

Si NEVTER alteri seruierit, quē iudicabimus PRINCIPALEM? *Vtrumq;*

Huiusmodi Controuersia quid vocatur? *Complexiua.* Cur ita? *Quoniam duos in se, vel plures complectitur status.*

Has ergo, id est COMPLEXIVAS quemadmodum diuidemus? *Finito vno statu ad alium veniemus: ita tamen, vt quæramus quē primo tractemus; id est eum, vnde incipit quæstio; hoc est vnde nascitur origo litis: & qui maiorem in se retinet pugnam, aut eum qui ad affectus pertinet, iuxta epilogos tractemus.*

Quid si pugna inuidiosa fuerit, aut periculosa? *Eum statum in primo tractabimus, qui pertinet ad affectus: melius enim lenitis, ac placatis in partem nostram iudicibus, vel in aduersarios concitatis, moralitate quadā, vel sympathia ad pugnā sine inuidia descēdemus.*

COMPARATIVAS materias quemadmodum diuidemus? *Tribus modis: Aut enim perpetua est diuisio: Aut partita: Aut duplex.*

Quæ est PERPETVA? *Quum vna parte omnibus suis locis explicata ad alteram descendimus.*

Quæ est PARTITA? *Quum in singulas quæstiones singulas partimur, non cum locos diuisionis.*

Quando quo vtemur genere diuisionis? *Quum singula quęstiones pares sibi sunt in cōparatione, tūc vtemur simplici diuisione.*

Quid si quędam contra nos fuerint quęstiones? *Partito vtemur genere diuisionis: & locis singulis comparabimus.*

Cur ita? *Quoniam ibi possumus, quod contra nos est, latenter omittere, vel obtegere.*

Quid si singulas quęstiones singulis cōparamus, & ibi aliquid prętermiserim⁹? *Id quod nobis obest manifestè videbimur præterisse.*

Quid si aliquis locus cōtra nos fuerit, & non potuerimus vti eius cōparatione? *Perpetua vtemur diuisione, in qua etiam quosdā contrarios nobis locos latenter possumus præterire.*

DIVISIO est eadē sēper vtriusq; partis? *Non sēper; nam plerumq; aliud alij expedit parti; siquidē diuisio pro sua vtilitate formāda est.*

Quid Status semper idem est vtriusque partis? *Et ipse aliquādo diuersus apud litigantes.*

CVRII

CVRII FORTVNATIANI CONSVLTI ARTIS RHETORICÆ SCHOLICÆ

LIBER SECVNDVS.

EPERTO Statu, quid consideramus? *Totam materiam per septem circunstantias.*

Circunstantias cur non statim diuidimus? *Quoniam prius vniuersam causam confusè considerare debemus: tum omnia quæ reperta sunt, capitulatim quæstionibus considerare.*

Quot sunt circunstantię? *Septem: Persona, Res, Causa, Tempus, Locus, Materia, Modus.*

PERSONA quot modis consideratur? *XIX. Nomine, Natione, Patria, Genere, Dignitate, Fortuna, Corpore, Institutione, Moribus, Victu, Affectione, Arte, Conditione, Conditione alia, Habitu, Vultu, Incessu, Oratione, Affectu. Nomine, vt sapiens: Natione, vt Græcus: Patria, vt Atheniensis, Lacedęmonius: Genere, vel Cognatione, vt Nobilis, vel Ignobilis: Dignitate, vt vir fortis, magnus: Fortuna, vt Diues, pauper: Corpore, vt validus, longus: Institutione, vel elocutione, quemadmodum sit institutus, eruditus: Moribus, vt frugi, luxuriosus, patiens, impatiens: Victu vel amictu, vt bonæ frugis, luxuriosus, Quomodo rem suā administret, Qua consuetudine domestica sit.*

Affectione: vt equorum, armorum, canum. Arte, vel studio: vt Medicus, Orator. Conditione: vt seruus, addictus. Conditione alia, quę ad liberos spectat: vt nupta, adoptiuus, abdicatus. Habitu: vt nitido, sordido, obscuro. Vultu: vt lęto, tristi. Incessu: vt cito, vel tardo. Oratione: vt graui, seditiosa. Affectu: vt lętitia, ira, morbo, debilitate.

In Re quid consideramus? *Thesin.*

Consideratio Thematis *multiformis est, in qua videbimus quæ sit, & qualis, quæ quasi publica est omnium circumstantiarum: vt, an illa res fieri possit ab illo homine, illa causa, illo tempore, illo loco, illo modo, illa materia, quamuis omnes Circumstantiæ hoc modo sibi inuicem sint coniunctæ.*

Omnis Cavsa qvalis est? *aut Impulsiua, vt ira, odium: aut Ratiocinatiua, vt lucrum, hæreditas.*

Impvlsivam Græci quid vocant? ὀρεκτικὴν. Quid Ratiocinativam? λογικὴν αἰτίαν. Ex his quæcunque fuerit, qualis est? *aut Efficiens, cùm dicimus, illa ratione prouocat⁹ est. quod* ποιητικὸν αἴτιον *Græci vocant: aut Adiuuans, cùm dicimus, etiam illa causa accessit. quod* ὑπερθετικὸν αἴτιον *Græci apppellant: aut Prohibens, imò habui causam non faciendi, ne ad inimicum meum hæreditas perueniret. quod* κωλυτικὸν αἴτιον *Græci nuncupant.*

Si nihil horum in Causa inuenerimus, quid tum afferemus? *Aut ipsum factum causam faciendi fuisse dicemus, aut ipsam personam talem semper fuisse monstrabimus.*

In ipso Facto quemadmodum causam consistere dicemus? *Vt, dicamus in ipso furto causam fuisse faciendi, quod* συνδεκτικὸν αἴτιον *vocamus.*

Quid in Persona? *Vt, si seditionis aliquem arguamus, dicamus illum semper seditiosum fuisse.*

Tempvs quot modis consideratur? *Publicis tribus, Futuro, Præsenti, Præterito.* Ex his, quodcunque fuerit, quibus modis inuenimus? *aut Naturali, vt, die, nocte: aut Legitimo, vel Statiuo, vt, festo, nefasto: aut Accidenti, vt, fame, lue: aut Communi, vt, messis, vindemia: aut Singulari, vt, quando ille virilem togam accepit, quando ille duxit vxorem: aut Proprio, cùm damnatus esset, cùm abdicatus esset: aut Opportunitate, quam Græci vocant* εὐκαιρίαν.

Locvs omnis qualis est? *Aut Naturalis: vt, in Mari, in Monte, in Campo: aut Positiuus: vt, in Ciuitate.* Positivvm quot modis consideramus? *Octo: Publico, vt, theatro, stadio: Priuato, vt, domo, villa: Sacro, vt, templo, adyto: Religioso, vt mausoleo, sepulchro: Infami:*

fami,vt,lupanari : *Interuallo, vt,propè, longè* : *Qualitate, vt, contra,post,ante*: *Quantitate:vt,angusto,spatioso loco.*

MODVS omnis qualis est? *Bipartitus, Clàm aut Palàm; nam quæcunque alia afferri possunt, ad ista rediguntur* : *vt, violenter, impotenter, audacter. quòd enim ita factum est, id palam factum esse manifestum est. At verò, quòd captiosè, insidiosè, fraudulenter,dolosè, clàm factum esse cognoscimus.*

MATERIA quibus modis cõsideratur? *Et hac multiformis est,sicuti rem esse diximus* : *vt, fuste, gladio, laqueo, veneno, & cæteris.*

Quodcunque in THEMATE fuerit positum, quibus ex Causis collocatur? *Aut vt Controuersiam faciat* : *aut vt augeat Quęstiones.*

Post Considerationem THEMATIS quid faciemus? *Controuersiam diuidemus.*

In DIVISIONE quid καθόλου obseruandum est? *vt primo loco ponamus Pręscriptiuas Quęstiones: Deinde Generales* : *Tum ad Locos Diuisionis veniamus,qui in arte traduntur.*

PRAESCRIPTIONEM semper in prima parte tractabimus? *Non semper; nam aliquando & in nouissimam partem differemus.* Hoc quando faciemus? *Si aut Res indiuisa fuerit, aut suspectę Personę.*

DIVISIONIS VITIA quæ sunt? ἔλλειψις, πλεονασμὸς, ἀταξία.

CONIECTVRA quot locis diuiditur? *Decem*, παραγραφὴ, ἀντιπαραγραφὴ, *non verisimili quęstione*, ἐλέγχων ἀπαιτήσει, *voluntate, facultate,ab initio ad finem,deriuatione causę, verisimili defensione, epilogica quæstione.*

Semper omnibus his locis CONIECTVRAM diuidemus? *Non semper;nam vt non omne nomẽ omnibus literis scribitur: ita nõ omnibus locis omnis materia diuiditur. quod ipsum fieri etiam in cęteris statibus scire debemus, cùm accusator id,quod negamus, quærit à quo sit amissum,quod Græci vocant ἀνάκρισιν.*

Huic loco quot modis occurrimus? *Tribus, aut Ignorantiâ, si dicamus,nescio: aut si in ipsum aduersarium retorqueamus* : *vt, si dicamus,tu fecisti:aut si in alium quemlibet;vt puta,ille fecit.*

DEfinitio quot locis diuiditur? *Sex:Definitione, Collectione, Quantitate,Comparatione,Coniectura,Qualiate,quæ spectatur Iusto,Vtili,Honesto,Epilogica Quæstione.*

Absolvta qvalitas quot locis fit? *Quinque.Definitione:à Summo ad Imum: à Partibus: iusta Voluntate:Epilogica Quæstione: aliquando & locis scripti & voluntatis, cùm scriptum recipit Quæstionem.*

Relatio quot modis diuiditur? *Vndecim, nec sola Relatio, sed omnis species Assumptionis.* Quibus? *A Summo ad Imum: Ab ipsa Assumptione. Quæ fuerit: si Relatiuus à Relatione: si Remotiuus à Remotione: si Compensatiuus à Compensatione: si Venialis a Venia.*

Qui sunt alij Loci? *A Refutatione Assumptionis: per Coniecturam vel Quantitatem: Relatione: Remotione: à Fine: à Collectione: à Maiestate: à Comparatione Facti & Assumptionis: Coniectura: communi Qualitate;id est epilogica quæstione.*

Omnes Species Negocialis Statvs iisdem locis diuiduntur? *Et diuersis: nam singulæ habent suos certos locos diuisionis. Negocialis scripto, cùm lex fertur vel rogatio.* Quot locis diuiditur? *Tredecim,cùm Verba Scripti excutimus;id est,cùm quærimus,an obscura sit lex vel rogatio,an minus plena, an dubia & anceps.*

Sequens Locus quis erit? *Cùm quærimus, an contra legem,vel decretum,vel morem referatur, & si quid huiusmodi fuerit.*

Quid Tertius? *An honesta sit lex,quam ferimus.*

Quartus? *An vtilis sit vel iusta.* Quintus? *An necessaria.* Sextus? *An facilis sit in accipiendo.* Septimus? *An possibilis in faciendo.* Octauus? *An alia lege caueatur id, quod in hac noua significatur.* Nonus? *An hoc alio modo fieri possit, quod noua lege comprehenditur.* Decimus? *Quo animo quis legem ferat.* Vndecimus? *Quo animo contradicat.* Duodecimus? *Coniectura qua quærimus, qua causa quid factum sit, vel fiat.* Tertiusdecimus? *Cùm quęrimus τὴν ἔκβασιν, quid sit futurum, si lex fuerit probata, vel si non fuerit accepta.* His semper locis Lex diuiditur & Rogatio? *Nonnunquam & locis scripti & voluntatis, aut definitiui status, aut collectiui.*

Iniectio qvalitatvm quot locis diuiditur? *Sex à Summo ad*

Imum

Imum: Fine incidenti: Qualitate communi: Comparatione qualitatum: Continentia: Coniectura, vel qualitate.

PARTICVLA IVRIS quibus locis diuiditur? *Iisdem quibus cùm lex fertur vel rogatio, si quando ex æquo & bono petitio est: nonnunquam & locis translatiuis status, cùm præscriptione petitio summouetur: aliquando scripti & voluntatis, cùm petitio ex lege descendit. quòd si nihil horum fuerit, iisdem locis materia diuidetur, quibus Iniectio qualitatis.*

QVANTITAS NVMERI quot locis diuiditur? *Quinque: Quantitate: Fine: Continentia: Qualitate: Coniectura.*

Cùm Causæ MORTIS VOLVNTARIAE redduntur, quot locis? *Sex: legis Interpretatione ab initio ad finem: Definitione: Transmotione: Coniectura vel voluntate; Qualitate, id est epilogica quæstione τῆς ἐκβάσεως.*

DIVINATIO quot locis? *Quinque. Rerum vel formularum Comparatione: Continentia, id est cùm quæritur, an in alterius postulatione alterius quoque Postulatio contineatur: Temporis ratione, id est cùm significatur alterum priorem ad causam accessisse: Personarum Comparatione, in quo spectamus & vter verè velit, & vter magis possit, Voluntate vel coniectura.*

QVALITATVM COMPARATIO, id est Personarum, quot locis diuiditur? *Sex: Comparatione Honesti: Vtilis: Necessarij: Continentia: Circumstantia Voluntatis vel coniectura: cùm quærimus scire, quid sit futurum, si ita fuerit pronunciatum.*

QVANTIATVM Comparatio, quæ fit in rebus, quot locis diuiditur? *Quatuor: ab Initio ad Finem, id est rerum gestarum comparatione: Continentia: Circumstantia: Coniectura.*

QVANTITATVM Comparatio quæ fit in NVMERIS, quot locis diuiditur? *Quinque: quantitatum Comparatione, id est Numeri: Fine: Continentia: Coniectura: Qualitate.*

Duarum COMPARATIO QVALITATVM, id est Personarum & Rerum, quot locis fit? *Sex: ab Initio ad finem: Definitione duarum quantitatum: Comparatione: Continentia: Coniectura: Qualitate.*

TRANSLATIVVS Status quot locis diuiditur? *Octo: Propositione scripti: Homonymia vel Synonymia: Deductione generis ad speciem: Fi-*

ne in-

ne incidenti: à Summo ad Imum: Translatiua qualitate: Coniectura: Communi qualitate.

Coniectvra Scripti & Voluntatis quot locis diuiditur? *Nouem: Propositione scirpti: Deductione generis ad speciem voluntatis: Interpretatione: Antithetica quæstione: Translatione: Transmotione: Coniectura: Qualitate.*

Volvntas Legis quot modis consideratur? *Tribus: Vno cùm legis scripto apparet eam semper non posse seruari: vt, qui parentes non aluerit vinciatur: neque enim infans aut debilis alere possunt. Altero, cùm ex verbis legis intelligi potest aliud voluisse latorem eius: vt, qui nocte cum ferro deprehensus fuerit, vinciatur: cum massa ferri inuentus est vir, vult Magistratus eum alligare cædis. Apparet enim latorem legis de telo, non de massa cauere voluisse. Tertio, cùm exemplo multarum legum probamus præsentem quoque legem ita sentire, vt nos defedimus, sicut M. Tullius fecit pro M. Tullio, & pro A. Cecinna.*

Leges Contrariæ quot modis diuiduntur? *Sex: Interpretatione: Scripto: Definitione: Interpretatione Legum: Comparatione personarum: Comparatione qualitatum.*

Leges quibus modis comparantur? *Cùm quærimus, vtra sit antiquior: vtra ad remp. pertineat: vtra ad res priuatas: vtra ad deos: vtra sit honestior: iustior, magis necesseria: vtra de specie caueat: vtra de genere.*

Ambigvitas quot locis diuiditur? *Nouem: Propositione eius quod ex scripto dictone excipimus ad vtilitatem nostræ partis: Voluntate: Fine: Comparatione: Intepretatione: Comparatione Personarum, Rerum, Loci, Æquitatis.*

Collectivvs Status quot locis diuiditur? *Octo: Collectione, Quantitate, Comparatione, Iusto, Coniectura in qua quo animo fecerit, aut Certe, vbi dabimus quasi epilogicam quæstionem τῆς ἐκβάσεως: quid sit futurum, si ita fuerit pronunciatū: Vtili, Honesto, Epilogica quæstione.* In loco Coniecturæ si ἔκβασις fuerit reperta eodem loco collocabitur, an eam differemus? *Ad epilogicam quæstionem differemus: nam hoc facit plerumque quod solet epilogica quæstio.*

Definitio Legalis quot locis diuiditur? *Quindecim: Propositione:*

sitione scripti: Deductione generis ad speciem: Fine incidenti: Collectione: Quantitate: Comparatione: Continentia: Coniectura: Translatione: Transmotione: Antithetica Quæstione: Iusto: Vtili: Honesto: Epilogica Quæstione.

POst Diuisam Materiam quid considerамus? *Partes Orationis.*

PARTES Orationis quot sunt? *Quatuor: Principium, Narratio, Argumentatio, Peroratio.* Sunt hæ solæ an sunt & aliæ? *Hæ κατὰ τὸ πλεῖστον: nam, & alias quidam tradiderunt. Quas προέκθεσιν, προπαρασκευὴν, διέξοδον, νέον partitionem: propositionem: ὑπεξαίρεσιν, ἀνακεφαλαίωσιν: sed & ipsam argumentationem nostrorum argumentorum, quæ προηγούμενα dicuntur, & reprehensionem eorum, quæ ab aduersario proponuntur, quæ Greci vocant ἀναγκαῖα.*

DE EXORDIO.

QVemadmodum optimè principia ducemus? *Si officia eorum diligentius considerauerimus.*

Quæ sunt ista? *Vt Iudicem attentum faciamus, & beneuolum, & docilem.*

In quibus hęc obseruabimus? *In figuris materiarum, quas Gręci σχήματα appellant.*

Quot sunt istæ? *Quinque, ἔνδοξος, idest honesta. ἀμφίδοξος, id est anceps. παράδοξος, id est admirabilis. ἄδοξος, id est humilis. δυσπαρακολούθητος, id est obscura.*

In ENDOXO qualem Iudicem faciemus? *Beniuolum.*

Quid in AMPHIDOXO? *Beniuolum, sed ita, vt ab eo quod turpe est, ad id quod honestum est, eum auocemus.*

In PARADOXO qualem? *Beneuolum per infirmationem.*

Quid in ADOXO? *Attentum.*

Quid in DYSPARACOLVTHETO? *Docilem.*

Figura controuersiæ, id est SCHEMA, quibus modis inuenitur? *Persona, & Re.*

Quid est INSINVATIO? *Subdolum principium, quo occultius irrepimus in animum Iudicis.*

Quo differt EXORDIVM à principio, & insinuatione? *Quod Exordium*

dium genus est, Irincipium, & Insinuatio species sunt eius.

Ergo Principium ab Insinuatione quo differt? *Quod Principium simplex est: Insinuatio autem subdola, & occultior.*

Principia quot modis principalibus ducuntur? *Duobus, à Persona, & à Re.*

A persona quot modis? *Tribus: aut à nostra: aut ab aduersarij: aut Iudicis.*

Quid? à Re quemadmodum ducemus? *Res multiformis est, quæ habet in se & ἐλάττωσιν & accidentia.*

Quid aliud in principijs obseruabimus? *Virtutes eorum.*

Virtus quibus partibus constat? *Qualitate, & Quantitate.*

In qualitate quid obseruabimus? *Vt, & de Re sit, & pro Re; id est, vt ea quę hos adiuuant, augeamus: & vt aduersis occurramus: & vt materiam complectamur: & vt ab extremo principio ad narrationem descensus subtiliter fiat: & ne sint vitiosa principia.*

PRrincipiorum vitia quot sunt? *Septem: quæ omni sunt ratione vitanda.*

Quæ sunt: *Vulgare siue generale: commune: commutabile: longum: separatum: translatum: contra præcepta contrarium.*

Procemium contrarium an vitiosum est? *Contrarium non tantum procemium esse non debet, verum omnis pars orationis.*

Sunt, & alia vitia procemiorum? *Sunt, quibus quidem nonnunquam vti possumus: sed certa compellente ratione; id est quum desiderat causa.*

Quæ sunt ista? ἀπολογικὸν, γνωμικὸν, ἐνθυμηματικόν, παραδειγματικὸν, σχηματισμένον, ἀμεταφορητικόν.

In quantitate quid obseruandum est? *Ne sint, aut nimium pauca, aut nimium plura.*

Quando paucioribus vtendum est principijs? *Quando insinuatio non est necessaria.*

Quando plurimis? *Quando insinuatione fuerit vtendum: ita tamen, ne nimirum plura sint.* Cur ita? *Quoniam non ibi consumenda oratio est.*

Quando insinuatione vtemur? *Quum animum Iudicis nobis infestum senserimus.* Quibus modis hoc intelligemus? *Tribus: aut*

aut enim in ipsa causa quędam turpitudo: aut ab ijs qui ante dixerunt, iam quiddam auditori persuasum videtur: aut eo tempore Locus dicendi datur, quum Iudices iam defessi sunt audiendo.

Quid est PROECTHESIS? *Quum ante narrationem aliquid causa docilitatis afferimus, vt fecit Cicero pro Roscio.*

Quid est PROPARASCEVE: siue PRAEPARATIO, siue PRAESTRVCTIO? *Proparasceue est, qua nobis Iudicem pręparamus, quum aut quædam nobis obsunt, & illis prius occurrendum est: vt fecit Cicero pro Oppio, contra M. Cottę authoritatem: aut cum quædam prosunt, & ea debemus vtiliter spargere, quæ nobis per totam actionem prodesse possint: vt fecit Cicero pro Deiotaro Rege, vbi ostendit qua fiducia aduersarij, & quid opinantes Deiotarum reum ad Cæsarem deuocarunt.*

DE NARRATIONE.

In NARRATIONE quid primo videndum est? *An ea vti debemus; nam in plerisque narrationem materia non recipit.*

Quando non est narrandum? *Quum aut causę obsunt rei gesta: aut quando nihil prosunt: aut cum totam orationem consumptura Narratio est.*

Si oberunt res gestę, quid faciemus? *Quæstionibus erunt reseruandę, & per totam narrationem concidendę, vt statim singulis occurramus, quod ipsum in narratione facere non possumus.*

Hoc genus narrationis quid vocatur? *Concisum.*

Quid si quędam obsint, & quędam prosint? *Quę profuerint narrabimus, quæ verò obfuerint, ea quęstionibus reseruabimus.*

Quando nihil prodest narratio? *Quum quemadmodum aduersa pars narrabit, ita & nos narraturi sumus.*

Quando totam orationem narratio consumit? *Quum res gestę, vicem obtinent argumentorum; id est quum causæ redduntur mortis voluntarię; quum fertur lex vel rogatio: quum diuinatio est: quum qualitatum, vel quantitatum comparatio est. In his enim res gestę approbant causam. Item quum coniecturaliter fecisse nos negamus.*

Concisa tunc tantum vtemur, quando quædam aduersa sunt

nobis? *Imò & quum singulę res gestę maximam inuidiam continent, aduersariorum possumus narrationem concidere, vt prępositis singulis rebus statim exaggeratione vtamur.* Cur ita? *Vt indignationem Iudicum non semel, sed sępius in rebus singulis excitemus, sicuti fecit M. Cato de re Floriana.*

Quando non loco ponitur Narratio? *Quando non in ea parte orationis collocatur, vbi res postulat: vt si quibusdam rebus grauioribus ante Narrationem prius fuerit resistendum: vt fecit Cicero pro Milone.*

Quando non quemadmodum causa postulat, narratur? *Quum aut id quod aduersario prodest, dilucidè, & ornatè exponitur: aut id quod nos adiuuat, obscurè dicitur, & negligenter.*

Narratio omnis qualis esse debet? *Breuis, vt libentius audiatur: manifesta, vt intelligatur: verisimilis, vt probetur.*

Narrationum quot sunt genera? *Quinque: Directum: Conuersum: Conuincens: Solutum: Comparatiuum.*

Quando quo vtemur genere? *Pro causę qualitate. Nam quum aliquid approbandum est, Directo vtemur, & Conuincenti.*

Quod est Conuincens genus? *Quo ita vtimur, vt non tam Iudicem doceamus, quàm aduersarium reuincamus: vt Cicero:* FVISTI IGITVR APVD LECAM ILLA NOCTE CATILINA.

Quid si aliquid improbandum fuerit? *Conuerso vtemur genere.* Quando Comparatiuo vtemur? *Si causa rerum, vel personarum desiderauerit aliquam comparationem.*

Quid, si causa hoc non exegerit? *Soluto vtemur.*

SPECIES Narrationis quot sunt? *Octo: nam prima est διήγησις, quę narratio est principalis. Est & ἀντιδιήγησις, cùm aduersarij afferimus Narrationem conuerso genere. Est & μερικὴ διήγησις, cùm partes singulas Narrationis inducimus. Est & παραδιήγησις, cùm aliquas res gestas extra causam positas inducimus, quibus Iudicis animum ad id, quod causa desiderat, confirmamus. Est & ὑποδιήγησις, quando quęstionem narratiuo modo approbamus. Est & καταδιήγησις, quum sola Narratione materia continetur, quę in his controuersiis collocatur, in quibus tota oratio narratiua est. Est & ἐπιδιήγησις,*

quum latius in quæstionibus, vel ante epilogos exequimur eas res gestas, quas in narratione breuiter attigimus. Est & διασκευὴ, quæ res gestas non tam docet, quàm exaggerat.

Quando ea vtemur? *Si quando vel propter inuidiam in aduersam partem faciendam narrationem concidemus: aut quum ipsa res ita aspera est, vt amplificanda potius sit, quàm docenda.*

Prœmium μερικὸν potest in aliqua narratione poni? *Potest, si ad aliquam relationem Iudex est præparandus.*

Apostrophas, & Prosopopœias in Narratione possumus facere? *Possumus, si aut elegantia se varietatis obtulerit: aut vtilitas actionis exegerit.* Quid? ἐκφώνησιν & possumus interponere? *Possumus, vt plerumque M. Tullius facit: {Quas Inimicitias si tam prohibere potuisset, quàm metuere solebat, viueret:} & omnia denique, quę in tota oratione suis locis ponuntur: nisi quod hoc differant, quòd in oratione perpetuum, & plenum sibi vindicent locum, vt Excessus, Partitio, Epilogus: In Narratione autem, quum hęc fiunt, ea breuiter attingamus.*

Ante Narrationem potest Partitio induci? *Potest quando ad inuidiam Narratio fuerit concidenda: aut si fuerit longa Narratio, vt ad docilitatem Iudicem præparemus.*

Καθόλου Narratio omnis qualis esse debet? προκατάσκευος; *id est vt habeat in se quæstionum semina, & sic sit præstructiua.*

Quemadmodum id facere poterimus? *Si septem circunstantias diligentius viderimus.*

Possumus aliquando omissis Principijs à Narratione incipere? *Imò etiam necesse est, cùm festinare Iudicem senserimus; ne vtendo principijs magis eum offendamus, dum illi moram facimus. Sed hæc in foro tantùm.*

Quid in scholasticis Declamationibus? *Minimè: Non enim hìc certi sunt Iudices, qorum animus perspici possit, maximè cùm ad audiendum sint voluntarij.*

Quid in NARRATIONE nouissimo loco obseruabimus? *Vt ibi Narrationem finiamus, vbi est initium Quæstionis: & vt subtiliter ad eam descensum faciamus; ne quęstiones abruptè inchoemus. Post Narrationē semper inducemus Excesſū, quē διέξοδον, & παρέκβασιν*

Græci vocant, si materia desiderauerit: id est, cùm ea res est in Narratione, quæ maximam in se continet atrocitatem.

Cur non igitur inter Partes Orationis EXCESSVS collocatur? *Quoniam non eo tantum post Narrationem vti possumus, sed vbicunque rei atrocitas postulat.*

EXCESSVS vbi sumitur? *Ex septem Circumstantijs, si nihil exaggerari potuit.*

Ante Quæstiones quid faciendum est? ANANENSI *vtemur, qua nobis ad argumentationem Iudicem præparemus ad Prooemiorum modum; vt fecit Cicero pro Quintio, & pro Cecinna*

ANANEOSIS quo differt à Prooemio? *Quòd* PROOEMIVM *in quacunque Orationis parte poni potest:* ANANEOSIS *autem non, nisi post Narrationem: ante Quæstiones.*

ANANEOSIS à PROPARASCEVE quo differt? *Quòd* PROPARASCEVE, *id est* PRAEPARATIO *ipsam rem tractat, qua Iudex concilietur:* ANANEOSIS *autem ad rem audiendam Iudicem præparat, non ipsâ re vt* PROPARASCEVE.

DE PARTITIONE.

PARTITIONE semper utemur? *Non: ne hoc tam causæ, quàm Oratoris esse videatur.*

Quando ea vtemur? *Cùm Causa fuerit vel Coniuncta, vel Lõga, vel obscura.*

PARTITIONIS Genera quot sunt? *Duo: Cùm aut ostendit quid cum aduersario conueniat, & quid in controuersia relinquatur, quod vocamus per* SEIVNCTIONEM: *Aut cùm eas res, de quibus erimus dicturi breuiter exponimus; vt eas animo teneat auditor, quod vocatur per* ENVMERATIONEM.

In ea Partitione, qua quid conueniat, & quid non conueniat ostendimus, quid obseruabimus? *Vt illud quod conuenit ad vtilitatem nostram, applicemus.*

Quid in ea, quæ rerum distributam continet Expositionem, obseruabimus? *Vt in ea sit Breuitas, Absolutio, Paucitas.*

Quid aliud in PARTITIONE obseruandum est? *Ne in multas partes partiamur: & vt sic eam inducamus non quasi certi, sed quasi ita*

ita existimantes: vt Cicero pro Sexto Roscio: TRES SVNT RES, DE QVIBVS ME DICERE ARBITROR OPORTERE.

Quid aliud obseruabimus? *Vt quod primo loco proposuerimus, primo exequamur: & ne statim partem principalis Partitionis in partes alias diuidamus: sed suo loco, cùm eam exequi cœperimus: vt Cicero de imperio Cn. Pompeij.*

Hoc quid vocamus? *μερικὴν διαίρεσιν.*

Semper Ordinem Distributionis in Partitione factum in ipsa Excusatione seruabimus? *Non semper.*

Quando ergo Ordinem non seruabimus? *Quando non in multas partes Oratio fuerit distributa: nec enim metuendum est, ne Iudicem mixtus Causæ ordo confundat. Item cùm id quod nobis auersum est, nouissimè ponimus in Narratione, ne ad cętera Iudex nos admittat. In Executione autem id primò ponimus: vt purgationem ei iungamus, & ne ea quæ aduersa sunt ijs proponamus: quod plerumque in merice διαιρέσει fit.*

Quid aliud obseruabimus? *Ne post Partitionem inductam, aliam Partitionem inducamus principalem: sed alicuius partis principalis. Et quidem eo loco, cùm ad eam venerimus in ipsa Executione: quamuis & principalem aliam partem, post Partitionem inductam principalem, nouissimo loco adferre possimus, vel ad elegãtiam varietatis, vel causæ vtilitatem; id est, si in Propositione pars aliqua inuidiosa fuerit, & proponi non debeat, & nouissimo loco collocanda sit: vt* APROTHETOS *impleatur, & ne adstringi Iudex ad plura videatur.*

Omnis PARTITIO qualis est? *Aut nostra, quæ & προηγούμενος διαίρεσις dicitur: aut aduersarij, quæ ἀναγκαῖα διαίρεσις nominatur: aut communis, quæ μικτὴ potest dici: vt Cicero de Rege Alexandrino.*

PROPOSITIO omnis, id est πρόθεσις, qualis est? *Aut Simplex: aut Coniuncta.*

Coniuncta qualis est? *Aut nostrarum quæstionum, aut aduersarij, aut vtriusque.*

Principales tantum quęstiones coniungi possunt, an & incidentes? *Et incidentes.*

Post

Post Partitionem quid considerabimus? *Argumentationem.*

Quo differt Argumentatio ab Argumentis? *Quod Argumenta sunt quibus causa probatur: Argumentatio verò est elocutio, qua argumenta ipsa verbis explicantur.*

Argumentationem in quot partes M. Tullius diuisit? *In duas: in Confirmationem: & Reprehensionem.*

Quot sunt genera Argumentorum? *Duo: Artificiale: & Inartificiale.*

Artificiale quot locis principalibus tractatur? *Quatuor, Ante Rem, In Re, Circa Rem, Post Rem.*

Ante Rem quot locis sunt? *Septem: à Persona: à Re: à Causa: à Tempore: A Loco: à Modo: à Materia: de quibus plenè in circumstantijs diximus.*

In Re quot locis sunt? *Duodecim: à Toto: à Parte: à Genere: à Specie: à Differentia per septem circũstantias (qui locus recipit in se etiam à Maiore ad minus, à Minore ad maius) à Proprio: à Definitione, à Nomine, à Multiplici appellatione: ab Initio: à Progressione, vel Profectu: à Perfectione: vel Consummatione.*

Circa Rem quot locis sunt? *Decem: à Simili, cuius species: sunt quinque: Exemplum, Similitudo, Fabula, Imago, Exemplum verisimile, id est quod de comœdia sumitur: addunt quidam, & Apologos, vt sunt Æsopi fabulæ.*

Qui sunt alij Circa rem loci? *A Dissimili: à Pari: à Contrario per positionem & negationem:* ἀπὸ τοῦ πρός τι, *id est ad aliquod, quod figuratur casibus quatuor, quibus colligimus coniuncta, & copulata; id est Genitiuo, Datiuo, Accusatiuo, Ablatiuo: Ab inter se collidentibus per habitationem, & amissionem, id est* ἕξιν *&* στέρησιν: *à maiore ad minus: à minore ad maius: à præcedenti: ab eo quod simul est, vel à coniunctis, vel à consequentibus.*

Post Rem quot locis sunt? *Duo: ab Euentu, & Iudicato.*

A Iudicato quibus locis argumentamur? *Quum aut omnium hominum iudicio nitimur: aut plurimum: aut optimorum: aut eminentium ex his: aut eorum qui in vnaquaque arte, & scientia versati sunt. Est Iudicatum, & Religiosum, quod ad Deos pertinet.*

Hi soli sunt loci Argumentorum, an alij? *Sunt & alij, quos apud varios authores artium inuenimus,* ἀπὸ τῆς συζυγίας, *id est,* à Con-

IVN-

IVNCTIONE *siue* CONIVGATIS, *quod quasi cõiunctum est personæ qualitati: vt si eum qui hostilia sentiat, hostem iudicandum esse dicamus: vt eum qui inimica consilia suadet, inimicum existimandum.*

Qui sunt alij loci? *A Qualitate: vt, si iracundè fecit, sine ratione fecit. Et à Quantitate: vt si serius, eodem modo factum est. Et à Coniunctis, id est, ἀπὸ τῶν ποσεῶν καὶ συνθέτων. vt, fasces, lictores, toga prætexta, sella curulis, imperia, prouinciæ, magistratuum ornamenta sunt. Item à partitione, id est, ἀπὸ τῆς διαιρέσεως. Per omnes Circumstantias cùm patimur, aut per personas, aut per tempora, aut cætera.*

His omnibus locis accusator tantùm vtitur? *Vtique & Reus.*

IN CONIECTVRALI tantummodo Statu? *Imò in omnibus, quę καθόλου in his: argumentorum locis obseruabimus, vt variè his vtamur in singulis statibus.*

INARTIFICIALIA ARGVMENTA in quas partes diuiduntur? *In Præiudicia: Rumores: Tormenta: Tabulas: Iusiurandum: Testes.*

Hęc quemadmodum tractabimus? *Quemadmodum & artificialia tractantur; quoniam ex his locis omnia approbantur.*

In ARGVMENTIS quæ cauenda sunt? *Ne in aliqua parte nobis noceant: ne inter re discrepent: ne vulgaria sint: ne cum aduersario communia sint: ne altè petita: aut supra dignitatem causæ: aut infra dignitatem.*

Ab ADVERSARIO proposita Argumenta quemadmodum reprehendimus? *Aut redarguendo, cùm aut totum, aut partem eius contrafacere, monstrabim⁹: aut repugnando, cùm docemus falsa sumpta esse pro veris, vel si ex his quę sumpta sunt, non effici eiusmodi conclusionem docemus: aut compensando, si contra argumentum, quod aduersum nos est, aliud opponamus.*

Species quæstionum quot sunt? *Octo, Generalis: Specialis: Principalis: Incidens: Voluntaria: quam προηγούμενον vocamus: Necessaria, quam ἀναγκαῖον dicimus: Accidens, Erratica, siue Thetica.*

Omnis quæstio qualis est? *Aut προηγούμενος, quę à nobis inducitur, vt confirmetur: aut ἀναγκαῖα, quę ab aduersarijs, vt refellatur.*

Nostræ

Nostræ QVAESTIONES quot modis principalibus inducuntur? *Duobus: Aut singula separatim: Aut plures coniunctim.*

In QVAESTIONIBVS inducendis quid obseruandum est? *Vt eas variè inducamus: aut per simplicem propositionem: aut per præparationem: aut per figuras διανοίας, qui locus multiformis est: nam penè tot sunt occasiones inducendæ quæstionis in hoc genere, quot sunt figuræ sententiarum: aut per solutionem, id est κατ' ἀνάλυσιν: aut per adiectionem: aut per præteritionem: aut per concessionem: aut per seiunctionem, id est ἀφορισμὸν: aut per admonitionem: aut per dissimulatam propositionem: aut per instructam propositionem: aut per partitam, aut per similitudinem superioris quæstionis, aut per similitudinem superioris responsionis: aut per inuersionem: id est quũ primo eam quæstionẽ tractamus, quæ secunda est, de hinc primã.*

Quibus modis HYPOPHORAS inducimus? *Iisdem ferè, quibus, & nostra προηγούμενα.*

Non sunt alij modi in ANTHYPOPHORIS inducendi? *Sunt, aut quum obscurè ponitur, aut cum aduersarius aliquid agendi causa potius dixit, quàm probandi: aut quum per Hypophoram gradum facimus nostræ propositionis: aut quum aduersarij propositionem in nostram partem conuertimus, quam περιστροφὴν vocamus: aut quum secunda proposita quæstione primam tractamus.*

Hoc quando faciemus? *Vel quum elegantiam varietatis affectamus: vel quum prima quæstio contra nos valdè facit, & non est in primo loco ponenda.*

HYPOPHORAS semper inducimus? *Non semper: nam elegans ratio est, eam aliquando dissimulare: at tamen ita respondere, quasi eam non subtraxerimus.*

Possumus post responsionem HYPOPHORAM inducere? *Possumus, quando inuidiosa propositio est, & fortior responsio: vt in diuinatione Verrinarum.*

In HYPOPHORIS quę cauenda sunt? *Ne plenè & copiosè ponantur: quod tamen aliquando facimus duabus ex causis: aut irridendi aduersarij gratia si hoc augeat, de quo nulla quæstio est: vt pro Cornelio maiestatis: aut si discrepans aliquid ostendatur, vt de rege Alexandrino.*

Quot

Quot modis imminuimus Hypophoras? *Tribus: Adiectione verborum: Immutatione: Detractione.*

Quo differt Hypophora ab Antipophora? *Hypophora est intentio aduersæ partis: Antipophora responsio eius.*

Quid est Argumentatio? *Oratio ipsa, qua exequimur Argumentum quod probamus.*

Quot sunt Genera Argumentationum? *Duo: per Inductionem, quam Græci ἐπαγωγὴν vocant: & per ratiocinationem, quam ἐνθύμημα appellant.*

Quid est Inductio? *Oratio, quæ de rebus non dubijs capiat assensionem eius, cum quo instituta est.*

In hoc Genere quid obseruandum est? *Vt illud quod inducimus per similitudinem, eiusmodi sit, vt ab aduersario necesse sit concedi, & ne intelligat quo spectent illæ primæ inductiones.* Cur ita? *Quoniam aut Inductioni nostræ non respondebit: aut malè respondendo longius interrogationem procedere non sinet. & tamen hoc extremum est, vt aut taceat, aut concedat, aut neget.*

Si negauerit quid faciemus? *Ostendenda est similitudo earum rerum, quę ante sunt concessę.*

Quid si concedet? *Concludenda Argumentatio est.*

Quid si tacebit? *Aut elicienda responsio est: aut, quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo ac si concessum sit, concludemus.*

Quid est Ratiocinatio? *Quo aliquid approbamus.*

Quo differt à se Syllogysmus Philosophorum & Enthymemate Rhetorum? *Syllogysmus habet altè probationem, Enthimema ex proximo. Item quòd Syllogismus est plenus omnibus partibus probationis: Enthimema non omnibus.*

Quæ sunt partes Probationis? *Propositio: Executio: eius Conclusio.*

Quid est ἐπιχείρημα? *Executio siue Approbatio Propositionis, aut Assumptionis.*

In Epicheremate possumus inducere locos communes, & exempla, & prosopopœias? *Possumus; est enim Epicherema latior Executio.*

Quot sũt genera ENTHYMEMATVM? *Quinque: ἐλεγκτικὸν: γνωμικὸν: δεικτικὸν, παραδειγματικὸν; συλλογιστικόν.* Poteſt vna argumentatio duobus Enthymematum generibus fieri? *Poteſt?*

In EPAGOGE, & ENTHYMEMATE quid obſeruandum eſt? *Vt variè his vtamur, & ea commiſceamus: ita tamen, vt Enthymemate frequentius vtamur.*

Quid in ipſis Enthymematibus obſeruandum eſt? *Vt his variè vtamur, tum elencticis, tum dicticis, & cęteris: pro qualitate generum dicendi, & cauſarum, & ſtatuum, & perſonarum tam agentium, quàm iudicantium.*

Ἐξεργασία, id eſt elocutio Enthymematum, qualis eſſe debet? *Varia, nec ſemper breuis, quam βραχὺ ἐνθύμημα vocamus; id eſt correptum: nec ſemper lata, quam πρὸς ἐνθύμημα dicimus, id eſt longum.*

In omni argumentatione, id eſt in omnibus quæſtionibus, quid obſeruandum eſt? *Non tantùm vt variè eas inducamus, verum, & ſibi omnes inuicem cohæreant, & ſint concatenatæ; ne interuulſa, & conciſa videatur oratio.*

Nouiſſima quæſtio qualis eſſe debet? *Quæ aut deſcenſum nobis ſubtilem faciat ad epilogos: aut quæ ipſa ſit epilogica.*

Epilogica quæſtio ſemper communis eſt vtriuſque partis? *Non; quoniam ad effectum magis pertinet, quàm ad pugnam, & non eundem Iudicis affectum ſemper pars vtraque deſiderat.*

Et ὑπεξαίρεσιν dixeras à quibuſdam additam inter partes orationis, quæ iſta eſt? *Quum aliquid in actione ſubtrahimus; quod tunc faciemus non vtique quum contrariæ nobis res geſtę fuerint, quas aduerſarius proponit: cæterum tum refutandæ ſunt: Sed quum id nobis periculoſum eſt, quod nec aduerſarius proponit vel ignorantia, vel periculo communi, cum ſubtrahimus. Nec nos mouere debet, ſi tacemus quæſtionem, quam nec aduerſarius opponit, nec Iudices ſciunt: vt in illa materia, in qua nouerca à piratis retenta eſt, quæ duplam his pecuniam obtulit, vt priuignum crucifigerent. Hìc enim debet filius in actione ſubtrahere, quòd nouerca duplam his pecuniã obtulit, & quòd à piratis retẽta eſt, ne à patre redimatur. Neq; id timendũ eſt præterire, quũ pater non proponat, quod ignorat.*

ANACEPHALAEOSIS pars eſt orationis? *Imò pars epilogorum.*

Quot partes ſunt epilogorũ? *Tres: Anacephalæoſis, id eſt Enumeratio: Dinoſis, id eſt indignatio: τὸ ἔχθος, ſiue Eleos, id eſt miſeratio.*

In ANACEPHALAEOSI quid obſeruabimus? *Vt eã variè inducam⁹.*

Quando ea vtemur? *Quando aut partitionem facimus: aut quando in multas quæſtiones cauſa proceſſit.*

In hac quid obſeruandum eſt? *Vt ſumma quæque repetamus, & iam non partes partium retexamus.*

Hac poſſumus vti, & in alia parte orationis? *Poſſumus vbicunque Iudicis memoria retinenda eſt, quod ἐπιμερισμὸν vocamus.*

Δείνωσις, id eſt indignatio, vnde ſumitur? *Ex locis argumentorum: nam his non tantùm probamus, verum etiam augemus.*

Ἔλεος, id eſt miſeratio, quibus modis ſumitur? *Quibus & indignatio, ex locis argumentorum.*

PERORATIONE in fine tantùm orationis vtemur? *Imò vbicunque materia permiſerit, & plerumque in digreſſione principiorum, aut narrationis, ſed & quæſtionum nonnunquam.*

Quid καθόλου in epilogis ſeruandum eſt? *Vt breues ſint, quoniã Iudex commotus ſtatim dimittendus eſt ad ſententiam ferendam, & dum aduerſario iraſcitur, & quum in noſtram miſericordiam prouocatus eſt lachrymis, & iam commotus ſtatim debet ferre ſententiam, dum pro nobis mouetur.*

CVRII FORTVNATIANI CONSVLTI ARTIS RHETORICÆ SCHOLICÆ

LIBER TERTIVS.

ISPOSITIONIS quot sunt generales modi? *Duo.* Qui? *Naturalis, id est vtilitatis: & Artificialis.*

Quando naturalem ordinem sequimur? *Si nihil nobis oberit in causa.*

Quid si aliquid occurrerit necessitate Vtilitatis? *Ordinem immutabimus naturalem.* Et quid sequemur? *Artificialem.*

Quot modi sunt Naturalis Ordinis? *Octo.*

Qui? *Totius Orationis per tempora, per incrementa, per status, per scriptorum partes atque verba, per confirmationis ac reprehensionis discrimen, per generales ac speciales quæstiones, per principales & incidentes.*

Prima quæstio semper eadem ex vtraque parte tractatur? *Non semper. nonnunquã enim quam quæstionẽ primo loco tractat aduersa pars, eandem altera nouissimo loco ponit, cùm hoc vtriusque expedit causæ: aliud enim alij docere prius expedit, alioquin semper petitoris aut accusatoris arbitrio dicetur.*

Qui rerum gestarum ordo est? *Celsus tradit primo firmum aliquid esse ponendum: nouissimum esse locum fortissimum: imbecilliora in medio collocanda.*

Cur ita? *Quia & initio mouendus est Iudex: & nouissimo impellendus.*

Pro reo num plerumque grauissimum quidque primò mouendum est? *Vtique ne illum expectans Iudex reliquæ defensioni sit aduersus: hoc & aliquando mutari potest, si leuiora illa, palàm falsa*

falsa erunt , grauissimorum defensio facilior, vt detracta prius accusatoribus fide; id est, cùm ea quæ leuia obiecta fuerunt, refutauerimus, aggrediamur ad vltimum crimen.

Iam Iudicibus omnia infirma esse credentibus, hìc quid faciemus? *Præparatione vtemur , qua & ratio reddatur delati criminis, & defensio promittatur : ne quod non statim diluerimus, timere videamur.*

Concatenatio criminum cui prodest? *Accusatori.*

Quid separatio? *Defensori.*

ELOCVTIO quibus partibus constat ? *Quantitate verborum & structuræ qualitate.*

In Verbis quid obseruabimus? *vt copia abundemus.*

Copia quomodo gignitur? *Legendo : dicendo : nouando : exercendo.*

In Lectione quid obseruabimus ? *Vt varios Authores variarum materiarum legamus.*

In Dicendo quid obseruabimus? *Vt à peritis multa discamus, quæ sint aut propria, aut comitiorum, aut artium vel studiorum, aut nauticæ, aut rusticæ rei, & de iure ciuili.*

Tertius modus quis est? *Vt nouemus verba, quæ tamen parcius debemus attingere : nam & ægrè nouum verbum facere possis lene ac decorum, & ferè aspernantur homines quæ non recognoscunt. Vir perfectissimus dixit*: VERBIS VTENDVM EST VT NVMMIS PVBLICA MONETA SIGNATIS.

VErba quibus modis nouantur? *Primo Græca transferimus, vt noua ex his Latina confingamus: dehinc per congeminationem, vt Cicero feras* SOLIVAGAS *dicit : & per deriuationem nouare possumus, vt ab Autumno Cato ait* AVTVMNITATEM, *& à perpetiendo Cicero* PERPESSIONEM.

Exercitatio verbis quid præstat? *Quod non quidem generat verba, sed alit ac tuetur.*

Quæ igitur summa est exercitationis; id est quot partibus constat? *Quatuor.*

Quibus? *Vt Græca in Latinum conuertas: vt difficilia scribas: vt μετάφρασιν facias: vt ex tempore assiduè dicas.* Habeo de verborum copia.

Boni-

BOnitas quemadmodum comparetur? *Vt mala vitemus, & optima appetamus.*

Quę sunt mala? *Vulgaria, Aliena, Gentilia, Obscura.*

Bona quæ sunt, quę appetenda esse dicis? *Splendida, Antiqua, Propria, Translata.*

Vulgaria ergo quæ sunt? *Quibus vtitur vulgus; id est indocti sine ratione atque lectione: nam sunt quædam verba, quę quamuis obsoleta sint, tamen vitanda non sunt si nimium propria sunt, & illis melius expeditur oratio: vt M. Tullius, &* SERRACVM, & FICEM, & SCALAS *dicere non turpe duxit.*

Aliena verba quæ sunt? *Quæ non sunt Oratori accommodata, sed Historico, aut Poetę: vt si* GENITOREM, & GENITRICEM, & GNATVM *dicamus, &* SATOREM, & ALTRICEM.

Gentilia verba quæ sunt? *Quæ propria sunt quarundam gentium, sicut Hispani non* CVBITVM *vocant, sed Græco nomine ἀγκῶνα: & Galli* FACVNDOS *pro Facetis: & Romani vernacula plurima, & neutra multa masculino genere potius enunciant: vt hūc* THEATRVM *& hunc* PRODIGIVM.

Obscura quæ sunt? *Quæ nimis prisca sunt, & à paucis eruditissimis intelliguntur.*

Quæ sunt verba splendida? *Quę natura sua nitida sunt, quæ copulatę facilius claritatem suam ostendunt: vt* QVADRIREMIGEM, QVAM IN SALSO FLVCTVANTEM RELIQVIT.

Hæc magnificentia, atque magnitudo est omnibus locis acmodata? *Non omnibus.*

Cur ita? *Quoniam sunt quædam partes causæ perpetuæ, quæ verba humilia desiderent: vt* LATET IN SCALIS TENEBROSIS COMMINIVS. *Nam aliquando res atroces humilibus verbis inuidiam suam præferunt: vt,* MVLTOS CIVES ROMANOS VIRGIS CONCIDIT. *& pro Cluentio:* POST NOCTEM MORTVVS, ET POSTRIDIE ANTEQVAM LVCESCERET, COMBVSTVS EST. *Non ait,* CONCREMATVS.

Verba semper longiora esse debent? *Non vtique semper: nam aliquando & breuia sunt, & splendida. nam longioribus verbis decora, & latior fit oratio: verum non semper id affectandum est. Verba freauentius ponenda sunt longiora in fine elocutionis: vt,* IPSA ME CAVSAM CAMPVS PENE DOCVIT LEONTIVS.

Quid

Quid cum sententiam torquemus? *Verbis breuioribus finiemus: Vt§ Quod in tẽpore mali fuit, obsit: & quod in causa boni fuit, prosit§*

Habeo de singulis verbis. In coniunctis quid obseruabo? *Vt naturam eorum consideres. Sunt enim quædam sono literarum, aut leuia, aut grauia, aut splendida, & plena: alia contra dura, leuia, sordida, exilia. De quibus facilius auribus iudicari, quàm oratione potest tradi.*

A quali syllaba magis incipiendum est? *A longa: nam vitandæ sunt plurès breues, & plura monosyllaba:*

Quid hic aliud obseruabimus? *Quæ verba magis sonantia sint, ea potius collocemus, quæ Lucillius ἔφωνα appellat; id est quasi vocalis: vt pro Cœlio:* ALIVD FORI LVMEN EST, ALIVD LYCHNORVM: *quũ potuisset etiam structius dicere,* : ALIVD LVCERNARVM.

Antiqua verba quæ maximè affectabo? *Quæ non adeò sunt abolita: vt sunt in XII. tabulis, & saliari carmine: nam hæc supra docui esse vitanda propter obscuritatem.*

Propria verba quæ partes orationis magis desiderant? *Principia, & Narrationes.*

Quid graues ornatęque sententiæ, & sublimes orationis loci? *Plerunque proprijs verbis pulchrè, & grauiter explicantur: qualia sunt.* VEHEBANTVR IN ESSEDO TRIB. PLEB. LICTORES LAVREATI ANTECEDEBANT: *& cætera.*

In elocutione proprietas tantum verborum captanda est, an & significationis? *Vt si dictatorem dictum dicas flaminem proditum, Vestæ virginem captam.*

Translatione verborum quot ex causis vtimur? *Quatuor.* Quibus? *Necessitatis: Decoris: Breuitatis: Intentionis. Etiam illa inter translationes ponimus, quæ non verbis, sed nominibus trãslatis immutantur: vt, quum Atratinus Cœlium* PVLCHELLVM IASONEM *appellat, & Cicero Clodium* PALATINAM MEDEAM.

In translatione quid obseruandum est? *Vt non longè sumatur, si quando libentius verbum aliquod transferimus, ne omnino præceps abruptumque videatur.*

Quemadmodum id ponemus? *Aliquo verecundiori adminiculo fulciemus: vt inferamus,* PENE, *aut* QVODAMMODO, *aut* PROPE DIXERIM, *aut* AVSIM DICERE: *& cætera talia.*

Quid

Quid aliud obseruabimus? *Vt obscuritatem vitemus, quã creat multitudo, & continuatio translationum.* Cur ita? *Quoniam auditor* PROPRIA *intelligit, de* TRANSLATIS *suspicatur: simul & translatum verbum, si infrequentius positum fuerit, & excitatius, dices insignius factum ac notabile.*

Quæ alia in elocutione obseruanda sunt? *Vt verba sint latina, aperta, ornata.*

Latina quẽadmodũ? *Duplici modo, tam singula, quàm copulata.*

In singulis quid obseruabimus? *Ne sine ratione sint posita eorũ, quæ à Grammaticis in promptu arte traduntur, aut sine authoritate, aut sine leuitate.*

Quid in copulatis? *Ne insequenter ac perturbatè proferantur, vel generibus, vel casibus, vel personis.*

Aperta quemadmodum erit elocutio? *Si vtemur verbis proprijs vsitatis, sicut nummis (vt dixi) publica moneta signatis.* Item *si abstineamus ab ambiguitate, frequentia translationum, vel alte petitis translationibus, vel longius tractis, vel nimis amputatis, & ferè quę de lucida oratione præcepta sunt.*

Ornata elocutio quemadmodum fit? *Ex rebus ipsis, & locis cõmunibus, & generalibus egressionibus, & sententijs perpetualibus, & illustribus, exemplis, & collationibus, & imaginibus, & synonymis, & allocutionibus.*

In elocutione id quod aptum est, quomodo seruabimus? *Si rerum qualitatem consideremus, item perpetuæ orationis partium quoque eius, personarum, tempore.*

In rerum qualitate quid prouidendum est? *Vtrum parua res agatur, an magna; priuata, an publica: vt ita ad genus elocutionis accõmodemus tenue paruis, moderatũ mediocribus, sublime magnis.*

QVot suut genera principalia orationis? id est characterum elocutionis? *Tria:* ποσότητος, ποιότητος, πηλικότητος *vel* ἡλικότητος.

Ποσότητος quot sũt genera? *Tria:* ἁδρὸν; *id est amplũ siue sublime.* ἰσχνὸν; *id est tenue vel subtile.* μέσον; *id est mediocre, siue moderatum.*

Αδρὸν vniforme est? *Non; nam est aut* ἄνθηρον, *aut* αὔθηρον.

Αδρῷ quod est contrarium? *tumidum & inflatum.*

ἰσχνὸν

Ισχνὸν vniforme eſt? *Non; nam aut eſt ſeuerius: aut floridius.*

Ισχνοῦ quod eſt contrarium? *aridum, ac ſiccum.*

Μέσον vniforme eſt? *Non; nam eſt aut*, aut*.*

Μέσου quid eſt contrarium? *Tepidum ac diſſolutum, id eſt velut eneruе.*

Ποιότητος quot ſunt genera? *Tria, δραματικὸν, διηγηματικὸν, μικτὸν.* Sunt & alia ποιότητος genera? *Sunt, quæ vocari poſſunt publica, ſiue communia.*

Quæ ſunt iſta? ὅρυ ἀποφαντικὸν, ἐγκατάσκευον *ſiue* λοξὸν, ἀσύνθετον, ἐκ παραθέσεως, συγκριτικὸν, ἐλεγκτικὸν.

Cur hęc Genera publica appellas? *Quia omnibus ſuperioribus ſeruiunt.*

Πηλικότητος quot ſunt genera? *Tria: μακρὸν, βραχὺ, μέσον.*

In Oratione perpetua aptum quibus obſeruabimus modis? *In duobus: aut in tota Oratione: aut in Partibus.*

Elocvtionis Species quot ſunt? *Duæ: Singulorum verborum: & coniunctorum.*

Singulorum quæ ratio eſt? *Vt ſplendida ſint, non dura: antiqua, non abolita; propria ad exprimendum, tranſlata, non improba.*

Coniuncta verba quemadmodum fiunt? *Figuris; id eſt ſchematibus, & compoſitione.*

GEnera Figurarum quot ſunt? *Tria:* λέξεως, λόγυ, διανοίας. Quæ eorum differentia eſt? *Quod* λέξεως *in ſingulis verbis ſiunt: vt nuda genu, quas vno nomine* ἐξαμεας *poſſumus dicere.* λόγου *verò, in elocutionis cõpoſitione, quæ pluribus modis fiunt: vt,* πολυπτώτῳ, ἐπαναφορᾷ, ἀντιστροφῇ, παρονομασία. διανοίας *autem in ſenſibus,* προσθεράπευσις, ἠθοποΐα, ἀποστροφή. *quibus etiam ſiue elocutionem mutaueris, aut verborum ordinem inuerteris, eadem tamen figura permanent: verùm vtraque* λέξεως *&* λόγυ *non ita.*

Opera Figurarum quot ſunt? *Quinque: vt augeas: vt abijcias: vt probus exiſtimeris: vt imparatus: vt ornes Elocutionem.*

Quid eſt Compoſitio? *Quam Structuram vocamus.*

Quæ ſunt principales eius Species? *Caſum; id eſt comma: Mem-*

brum;id est Colon: Circuitus;id est Periodos.

Structura Qualitas tripartita est:aut enim rotunda est; id est volubilis: aut Plana; id est procurrens: aut Grauis; id est stabilis ac resistens.

His vitiosa quæ opponuntur? *Resistentia aspera & confragosa, Procurrentia, Fluxa, Volubilia, Contorta & nimis Rotata.*

Quot modis struimus? *Quatuor.* Quibus? *Conuersione verborum, Adiectione, Detractione, Immutatione.*

Quę in structura obseruanda sunt? *Vt frequentior sit rotunda, quàm plana, ne hiulca sit vocaliũ, & maximè longarũ crebra cõcursione: ne aspera duarum consonantium conflictu: ne monosyllaba vna plura iungantur: ne breuia multa continuentur: ne longa, multa: ne vltima syllaba prioris verbi eadẽ sit quę prima posterioris: ne prima, & vltima efficiant obscœnitatẽ: ne multis exilibus verbis, aut syllabis vastis deformetur oratio: ne plures genitiui plurales iungantur.*

Quando vtimur structura graui? *Quum aut indignatio est aliqua: aut nimia miseratio.*

Qui ordo est cõpositionis? *Vt ante ponamus genera quã species, cõmunia quã propria, remota quã proxima, leuia quàm grauia: & vt verba nõ nimis longe differamꝰ: vt verbis plerunq; in cõclusione quã nominibus vtamur, nisi vt melius cadãt nomina, & maiorẽ vim habeãt nouissimè collocata. Itẽ vt caueamꝰ, ne ordo faciat ambiguitatẽ.*

Quid aliud in structura obseruandũ est? *Ne studiũ operis appareat: ne cessantẽ orationẽ verbis inanibus compleamus: ne numerosa sint omnia: ne dissoluta: ne eodem modo structura sępe vtamur.*

Iu singulis generibus dicẽdi, qua structuta frequentius vtẽdũ est? *In demonstratiuo, si laudatio sit, rotũda & plana: si vituperatio, rotũda, & graui: in deliberatione, plana, & graui: in iudiciali, rotũda.*

Quid in generibus orationis? *In tenui, plana: in mediocri, rotunda & plana: in amplo, rotunda, & graui.*

Quid in partibus orationis? *In principijs, rotunda & graui. In narratione, rotunda & plana. In excessu, rotunda, & graui. In partitione, rotunda, & plana per orationem omnem.*

Quid in generibus argumentationis? *ἐν ἐπαγωγῇ, id est inductione, plana, & graui. ἐν ἐνθυμήματι, id est ratiocinatione varia, prout genꝰ enthymematis fuerit: in electico, rotũda: in dictico, plana:* in

in gnomico, graui: in paradigmat. graui & plana: in syllogist. rotūda.
In agentiū personis qua structura frequenti⁹ vti debet Orator? *Omnibus: pater, senex, rusticus, Imperator, & quęcunq; est grauis persona, plana & graui: iuuenis, miles, & quęcunq; est colorata persona, rotunda, & graui.*
Memoria qualis est? *Naturalis, & artificialis: quæ in se ita mixtę sūt, vt naturalis arte seruanda sit: artificiosa, natura adiuuanda.*
Cur ita? *Quoniam vtraque sine altera leuis est.*
In omni memoria quid obseruandum est? *Vt non tantum ea contineamus, verumetiam citò percipiamus.*
Scripta sola? *Imò & cogitata.*
Et quæ sunt ab aduersa parte dicta, sēper eo quo dicta sūt ordine, reputabimus? *Nō sēper; sed oportunis locis disponere debemus.*
In memoria quid plurimū valet? *Mētis intētio, quòd ea quæ dicimus, quasi videamus: siquidem dum alia dicimus, alia quæ dicturi sumus, prouideamus.*
Artem memorię quis primus ostendit? *Simonides.*
Ex Simonidis facto de conuiuio quid assumimus? *Iuuari memoriam signatis animo sedibus. Tunc ad scripta, vel cogitata, aliquid signi ad eius similitudinem collocamus.*
Hac exercitatione qui vtebatur? *Charmadas & Sceptius Metrodorus.*
Quæ melior, & simplicior memoriæ ratio est? *Vt si longior fuerit oratio, per partes discatur.* Cur ita? *Quoniā dandi sunt quidam termini, vt contextum verborum, qui est difficillimus, continua, & crebra meditatio, partes deinde ipsas repetitus ordo coniungat, & his quæ difficilius hæserint, aliquas opponemus notas, & eas sæpe repetamus, & ijsdem caris ediscamus, quibus scripsimus.*
Quemadmodum ediscendum est? *Voce modica, & magis murmure, ita vt sæpe nos tentemus an teneamus.*
Quid vel maximè memoriā adiuuat? *Diuisio, & cōpositio: nā memoriā vehemēter ordo seruat, sicut accepimus de Simonidis conuiuio.*
Quæ est maxima pars memoriæ? *Exercitatio, & Labor.*
Quemadmodum hanc exercebimus? *Primo poematibus: dehinc orationibus: nouissimè operibus durioribus, qualia scripta sunt iuris.*
Cur ea quæ noctu meditamur, facilius ac firmius tenemus?

Quoniam nusquā auocatur intētio, & post istam cogitationē vel lectionē nihil amplius animo cogitamus, & statim capimus quietem: Ac sēper ad verbū edifcendū est, si tempus permiserit: sin minus, res ipsas solas tenebimus: dehinc his verba de tēpore accommodabimus.

Quid aliud in hac obseruabimus? *Ne consuescamus nobis ignoscere nā & admoneri, & quum dicas, ad librum respicere vitiosū est.*

Si natura memoria durior fuerit, aut non suffragabitur tēpus, quid faciā? *Non te ad omnia verba alligabis: nā obliuio vnius verbi aut deformem hesitationem, aut etiam silentium inducet.*

DE PRONVNCIATIONE.

PRonunciationem quid Tullius vocat? ACTIONEM. Ea quid præstat? *Vt conciliemus: persuadeamus: moueamus.*

His generaliter, & naturaliter quid accidit? *Delectatio.*

Pronunciatio quibus modis constat? *Voce: Vultu: Gestu.*

His quid accidit? *Cultus, siue habitus.*

Vox quibus constat? *Natura, & Scientia.*

In Natura vocis quid obseruabo? *Qualem vocem habeas.*

Ea quibus constat? *Quantitate, & Qualitate.*

In vocis scientia quid obseruabo? *Quomodo ea vtaris.*

Bonitas vocis quibus constat? *Claritate: Firmitate: Suauitate.* Claram quæ res efficit? *Anaphonesis.* Quid firmam, quid suauem? *Obseruantia cibi, & potus, & Veneris continentia.*

Hæc omnia quæ res præstat? *Natura, quæ augetur diligentia.*

Quæ est diligētia, & cura vocis? *Triplex: alendi eam: custodiendi: restituendi.*

Vox quomodo alitur? *Si à lectulo statim corpus deambulando moueamus intra mille passus; quia si quid adhuc insidet indigestum, parua exercitatio per corpus deducit: nā nimia extenuat, & fatigat.*

Post ambulationem quid faciendum est? *Statim ad studia nos conferamus: & priusquam scribere incipiamus, vt animus legendo calescat, legemus aliquid tacitè vel cum tenui murmure, tunc deinde scribemus, sed non clara voce, vt quidam.*

Post illud quid faciendum est? *Ad curam vocis nos transferemus.* Quæ est hæc? *Vt sedentes versus paucos pronunciemus.*

Quæ ratio est Elocutionis, ea est & Pronunciationis. Cur ita? *Quoniam vt elocutio emendata esse debet, dilucida, ornata, apta: ita & pro-*

& pronunciatio. Quomodo erit emendata? *Si vitio caret.* Quid dilucida? *Vt sonus vocis medius sit: nec grauissimus: nec acutissimus.* Quid ornata? *Vt virilis.* Quid apta? *Vt monotoniam vites: id est, vt varia vtaris pronunciatione.* Id quemadmodum faciam? *Pro qualitate rerum, id est negociorum.*

Rei obseruatio qualis est? *Quadruplex: vna in tota causa, vbi sunt & genera dicēdi: altera in partibus orationis: tertia in sensibus: quarta in verbis. nā pro qualitate horū omniū pronūciatio esse debet.* Huic distributioni quid accidit? *Vt personarum etiam, & locorum, & temporum seruemus qualitatem.*

Aptè principia quemadmodum pronunciabo? *Si qualitatē figurarū, id est Schematum diligēter inspexeris: aliter enim in causa endoxo, & amphidoxo, & adoxo, & dysparacolutho pronunciandum est.*

Quid Narrationem? *Si omnes eius partes considerauerimus.*

Quid Partitionem? *Expeditè, ac simpliciter.*

Quid Argumentationem? *Variè, agiliter, acriter, pugnanter, & instanter.*

Quid Epilogos? *Si partes eius perspexeris.*

Quid sensus? *Si locos quoque communes lenta, & graui voce, deinde per gradus paulatim extollamus, vt quantum potest surgant: tunc rursus per eosdem gradus eam paulatim reuoluerimus, donec sine damno ad murmur vsque perueniat.*

In Exercitatione ista qui modus est? *Non amplius quingentorū versuum, quia plus vox laborat in lectione, quàm in vera actione: si tamen angustia temporum toleret res pronunciantis.*

Vox quomodo custodienda est? *Quoties declamandum fuerit, si occupationes permiserint, aliquid antè pronunciabis, vt vocis itinera præmollias.* Quid si fuerit repentè dicendum? *Hoc idem consequi poteris in ipsa moderatione Actionis, vt in principijs vox tua submissa sit, deinde paulatim se intendat.*

Quid in desinēdo obseruandū est? *Sicut vitandū est, ne vox in clamorem subitum prorūpat: ita etiam ne à clamore subitò considas.*

In cibo capiendo sunt aliqua obseruanda? *Sunt; vt stomacho inseruias: nam si melius prandio valet, prandendum est sæpius, non tamen semper sed cibo tenero & exiguo, qui in cœna tēpus dissipetur: in cœnando autem nec multis, nec grauibus vtendum est.* Quid in

potu

potu? *Frigidis potionibus abstinebis, quia is inuruntur arteriæ, calidis autem aperiuntur; nam per illas vox fluit.*

Si leuiter vexata fuerit vox, quid faciam? *Vtere acrioribus cibis, quib⁹ si quid obstat voci & obstrepit, perrũpatur: nã Medici dormituris laſar instillãt, & experrectos iubẽt sorbere aliquid aceti acris.*

Quid si vehementer fracta vox fuerit, quemadmodum eam restituam? *Siti, vt eius itinera siccentur. Item Ambulatione multa, vt humor in inferiora loca ex superioribus euocetur; & vini abstinẽtia, quod est voci læsæ infestissimũ. quod si non possumus, vtemur dulci, ac diluto potius. Cibus quoque lenissimus arteriæ prodest.* Quid si Simplex? *Nec multis medicamentis impedito, maximè glycericia vtendum est, vel (si possis) succi eius modicè sub lingua habeto ad imaginem lenticulę vel pisi.*

In summa quid obseruabo? *Ne operosam vocis tutelam habeas: ne ei nimium indulgeas, & tamen parcas, vt & arteriæ ne desit humor, nec supersit: oportet enim illas non humidas esse, sed lubricas. Intuearis, inuectiui sint, an defensionales: descriptiui, an natiui: an minus: item, si figuras schematum spectes.*

Verba quoque quam in se vim habeant, considerabo? *Vtique: nam vt res ex sensibus cõstãt, ita & sensus verbis explicantur.*

Omnibus verbis Pronunciationem accommodabo? *Non omnibus, sed necessarijs.*

Personarum qualitatem quemadmodum spectabo? *Vt scias quid agas: apud quem: pro quo: aduersus quem: quibus præsentibus: quibus oppugnantibus: quibus fauentibus.*

In Locis quid obseruabo? *Vt scias vbi agas.* Quid in Tẽpore? *Vt videas quãdo tibi sit promẽda oratio, ne tẽporis cõpetat qualitas.*

Quæ de Vultu præcepta sunt? *Primo vt à Personis eorum, quorum res agitur, affectus mutuetur.*

In Vultu quæ res plurimum valent? *Oculi.* Hos quemadmodum commouebimus? *Pro Causarum Qualitate, & Perosonarum, & omnium illarum rerum, de quibus in præceptis vocis plenius dixi.*

In Vultu Oculorum tantum perspectio necessaria est? *Imò & palpebræ scire debes quemadmodum moueri debeant.* Cur ita? *Quoniam hæ velut deseruientes ministerium præstant oculis.*

Quid aliud obseruabo? *Supercilia.* Cur ita? *Quoniam his multum*

tum agitur: nam & oculos formant, & fronti imperant. His enim vultus & contrahitur, & attollitur, & remittitur.

Qualia καθόλου Supercilia esse debẽt? *Nec immota: nec nimiũ mobilia: nec vlla inęqualitate diffidẽtia: nec cõtra ea, quę dicim⁹ ficta.*

Quid aliud in vultu obseruabo? *Ne naribus quicquam ostendas.* Cur ita? *Quoniã his non ferè quicquam, nisi indecenter ostenditur.*

Quid aliud obseruabo? *Ne labris quicquam ostendas similiter vt naribus.*

In summa Vultus qualis esse debet? *Seuerus: non Mæstus: nec Stupens: nec Languidus.*

De Gestu quæ pręcepta sunt? *Vt scias gestum voci competere, & animo debere; quoniam gestus motu corporis constat.* In singulis mẽbris corporis quid obseruabo? *Ne capite soluto gestũ facias: & vt scias quale id esse debet; id est, rectũ, & vbi, & queadmodũ moueas.*

Quid Ceruix? qualis esse debet? *Et ipsa recta.* Quid Collũ? *Ne cõtrahatur aut tẽdatur.* Quid Mẽtum? *Ne pectori sit affixum.* Quid Humeri? *Ne eorum indecẽs alleuatio, atq; cõtractio.* Quid Brachia? *Vt eorum sit moderata proiectio.* Quid Manus? *Vt has diligenter obserues, quoniam plurimos habent motus.* Has queadmodum mouebimus? *Pro Qualitate rerum; id est generum dicendi, causarum, partium orationis, personarum, sensuum, verborum: sicut etiam de voce dixi.* Quæ alia de Manibus præcepta sunt? *Vt eò ne protendantur, quo facies spectat, nisi fortè aliquid execremur.*

In Pedibus quid obseruandum est? *Ne prolato dextro stemus: nã eandẽ manũ ac pedẽ proferre deforme est: ne nimium sint extensi, quod non tantùm deforme, verùm etiam obscœnum est.*

Quæ de Cultu præcepta sunt? *Vt sit splendidus, & virilis; nam quarũdam rerum leuior quidem cura est: notatur tamen negligentia.*

Quemadmodum cingemur? *Nec submissè, nec succinctè.*

Quid in Vmbone? *Nec fluxè, nec adstrictè.*

Amictum semper obseruabimus? *Dũ incipimus tantũmodo: cęterũ procedẽte actu iã penè ab initio Narrationis minime possum⁹.*

Sinus ab humero rectè potest labi? *Potest in ipso actu, velut sponte: nam quum ad Argumenta ac locos ventum est, reijcere à sinistro togam, & deijcere eam etiam, si hæreat conuenit.*

Quæ

Quæ καθόλȣ in Actione obseruanda sunt? *Ne Pronunciatio artem redolere videatur: quod quidem non tantùm in Pronunciatione, verùm etiam in omni opere vitandum est. Item, vt quod nos magis decet, affectemus, vt nihil in omnibus sit notabile.*

FINIS.

SVLPITII VICTORIS AD M. SILONEM GENERVM, INSTITVTIONES ORATORIÆ.

SVLPITIVS VICTOR M. SILONI

GENERO.

QVOD frequenter à me postulabas, videor expedisse. Contuli in ordinem ea, quæ ferè de Oratoria arte traduntur, secundum institutum magistrorum meorum, Zenonis pręcepta maximè persecutus: ita tamen, vt ex arbitrio meo aliqua præterirem: pleraque ordine immutato referrem. Nonnulla ex alijs, quæ necessaria videbantur, insererem. Rectè an perperam fecerim, tu iudicabis. Nec enim volo hæc in multorum manus peruenire.

RHETORICA est, vt quidam definiunt, *Bene dicendi Scientia.* Sed hęc diffinitio parum recta, quia parum plena. Potest quidem, & Medicus quæ ad medicinam attinent, bene dicere. Et item cęteri artifices habent de artibus suis *Bene dicendi Scientiam.* Ne illa quidem definitio probanda, quum dicunt plerique esse Rhetoricam *Persuadendi peritiam*; ideò quòd nemo omnium inuenitur Orator, qui semper persuaserit. Ergo commodissimè diffiniemus illo modo: Rhetorica est *Bene dicendi Scientia in quæstione ciuili.* Sic enim fiet, vt proprium finem dedisse videamur. CIVILIS quoque QVAESTIO definienda nobis est, vt & ipsam scire possimus. Eius definitio huiuscemodi traditur: *Ciuilis quęstio est, quæ nullius artis propria, in communi omnium opinione versatur.* Hoc & si paulò videtur obscurius, re tamen ipsa clarum atque manifestum est. Nam, & *Ciuilis quęstio* bene appellatur, vt *Ciuile ius*, quæ inter ciues, atque in Ciuitate versatur, & in omnium passim opinionem cadit. Quis enim est, vel

 impe-

imperitissimus, qui non sibi intelligentiam vindicet de his rebus, quæ versantur in disputationibus, atque iudicijs? cum quæratur, *faciendum* ne sit aliquid, an *non faciendum*: *iustum* sit an *iniustum*: *vtile* an *inutile*: & ita de cæteris huiusmodi, quæ ferè aut in *naturali disputatione*, aut in *forensi actione* versantur. Vnde quidam nec putant dicendum esse *Artem Rhetoricam*, si officium eius in communi omnium opinione sit positum. Verum isti errant; Non enim *Rhetoricam* ipsam nullius artis propriam esse dicimus, eamque in communi opinione versari: sed *ciuilem quæstionem*, quam velut materiam arti suæ subiectam habet ipsa *Rhetorica*. Ex quo fit, vt in ciuili quæstione *opinandi facultatem* cæteri habeant: *Bene dicendi Scientiam* solus Orator. *Ciuilis quæstionis* partes sunt duæ: & harum Græca sunt nomina, θέσις, & ὑπόθεσις. Nos Thesin *Propositum* dicimus: Hipothesin siue *Controuersiam* siue *Causam*. Sed diffinitionem vtriusque videamus.

Thesis est, vt quidam volunt, *Res rationalem disputationem recipiens, sine difinitarum personarum circumstantia.*

Hypothesis, *Res rationalem disputationem recipiens, cum definitarum personarum circumstantia.* Verùm reprehenditur vtraque definitio, ideò quòd vtraque inuertitur. Nam & Thesis potest habere definitæ personæ circumstantiam, si ita ponamus; *An Ciceroni post Consulatum eundum in prouinciam fuerit.* Vel, quod exemplum positum est apud Græcos: *An Socrati Vxor ducenda fuerit.* Neque enim esset Thesis, si illo modo poneretur; *Deliberat Cicero an post consulatum eat in prouinciam.* aut, *Deliberat Socrates an ducat vxorem*, quę sunt causæ Deliberatiuę. Sed quoniam nos hodie disputamus, *debuerit ne ille facere*, est *Thesis* quamuis sit definita persona. E diuerso: *Quidam in solitudine, inuentus est, cùm gladium cruentum teneret, & recens cadauer occisi hominis sepultura daret: reus sit cædis.* Hæc quidem certa causa est. Potest enim ille quicunque repertus est, reus fieri, & definitæ personę circumstantiam non habet. Melius ergo & *Thesis* & *Hypothesis* definiri videntur hoc modo: Thesis est *res rationalem disputationem recipiens cuius finis, inspectio*. Hypothesis, *Res rationalem disputationem recipiens, cuius finis, actio & in-*

& iudicatio. Sic enim videtur ad certam definitionem vtrumque esse perductum. Siue enim erit, siue non erit definita persona, certè cum inspiciendi tantùm gratia disputabitur, erit *Thesis*. Cùm verò ita se res habebit, vt sit disceptatione iudicandum aliquid & agendum, tum esse *Hypothesin* sciemus. Confirma autem ista esse, non dubium esse, adeò vt paucis plerumque mutentur. Thesis est, *An vxor ducenda*. Quòd si rei fiant de moribus iuuenes, quòd iurauerint ne vxores ducerent, erit *Hypothesis*. Habebit autem *Thesis* Inspectionem: *Hypothesis* iudicationem; vt iam suprà dictum est. Itaque *Hypothesin* sciemus quidem in *controuersiis* & *litibus* esse, siue *actionibus* atque *causis*: Thesin verò in κατασκευαῖς & ἀνασκευαῖς. Itemque in his, quas Græci χρείας vocant, cùm disputatur, *rectè ne quid dixerit Diogenes vel Isocrates*. Item *laudes* & *vituperationes* videntur ad *Thesin* pertinere. Iam illa quidem certè *Thesis* sunt propria, *an vxor ducenda, an nauigandum*. Nam leges vel ἀνασκευαῖς, vel κατασκευαῖς, hoc est, aut *Reprehensiones*, aut *Confirmationes*, & *Suasiones* ad *Thesin* pertineant necesse est: *Loci* quoque *communes*. nam *inuectiuæ accusationis* est portio.

Nunc quoniam ostendisse plenè videmur quid sit Rhetorica, & in quibus rebus eius opera versetur, dicendum est quæ officia sunt Oratoris. Sunt autem, vt traditum est, tria, *Intellectio, Inuentio, Dispositio*. Etenim causa proposita, primùm intelligere debemus, cuiusmodi causa sit: deinde inuenire, quæ apta sunt causę: tum inuenta, rectè & cum ratione disponere: Neque me hoc loco fugit, quæ M. Tullius tradat: de *Intellectu* enim nihil tradit; credo, quia magis diligentię atque sapientię, quàm artis existimet *inuentionem*. At & *Dispositionem*, & *Elocutionem*, & *Memoriam*, & *Pronunciationem*, ad officium Oratoris dicit pertinere. Sed nos à Gręcis tradita, vt cœpimus, persequamur eò vsque: eamusque per singula.

Intelligendum primo loco est, *Thesis* sit an *Hypothesis*. Cùm *Hypothesin* esse intellexerimus, id est, *Controuersiam* intelligendum erit an consistat: tum, ex qua specie sit: deinde ex quo modo, deinde cuius status: postremo cuius sit figurę. Et quoniam hęc exequenda sunt plenius, ad singula reuertamur.

The-

Thesin ab Hypothesi quemadmodum discernere debeamus, iam supra docuimus. Vt autem intelligamus an Cavsa consistet, dicendum est plerasque causas nō cōsistere, quas Græci ἀσύστατα vocant. Hęc fiunt modis quinque. Aut enim est ἰσάζουσα, cùm paria ex vtraque parte dicuntur, vt si reos se furti inuicem faciunt duo pauperes, perfosso pariete communi. μονομερὴς, si ex altera parte præualida sit Cavsa, ex altera prorsus infirma. Aut ἄπορος, vt si non sit vnde actio perueniat ad probationis effectum. Vt si de sponsione certent, quorum alter *Parem*, alter *Imparem* stellarum dixerit numerum. Aut ἄδοξος, id est, *inhonesta, turpis*, & de *rebus personisue deformibus*. Aut ἀπείθανος, id est, incredibili circumstantia: vt si *centum pręmia petat, qui tyrannicidia fecit centum.* Hæc vitia causarum scienda sunt nobis, vt scire possimus, quas causas putemus *consistere*, quas *repudiandas* esse, quia non consistant. Sic quoque magni iudicij est in hac parte nō labi, quia frequenter eueniat, vt multę causę videantur consistere, neque tamen consistunt. Subsistunt autem, quę habebunt intentiones ex vtraque parte contrarias, ac propemodum pares, & penè ex ęquo valentes. Iuxta hoc diximus intelligi oportere, quę *species causæ foret. Iudiciale* vel *Deliberatiuum*, facile erit secundum differentiam auditorum dignoscere: sed aliæ sunt species causarum differentes. Aut enim *Ethica* est, id est *moralis*: aut *Pathetica*, id est cum aliquo motu aut affectu: aut tantum *Iudicialis*. Multum autem intererit hęc scire, vt perinde confirmetur oratio.

Ethica erit cavsa, id est Moralis, cum erit suscipienda persona vel rustici vel dyscoli, aut patris indulgentis aut contra seueri in eiusmodi causis. si eas intellexerimus, id facere poterimus quod fieri oportebit; vt omnis oratio personarum apta sit moribus.

Pathetica est *causa*, cùm personę eius quę loquitur, repręsentandus affectus est. Si sese debebit vel in *dictione* aliqua, atque *ira* vel *dolore* aliquo, vel vt plerumque accidit, *luctu* excitatus excire, non erit ociosum vt commota sit & excidens omnis oratio, perinde atque ipsa res exiget.

Iudicialis est *causa*, nudam habens rerum pugnam. Et hoc intererit

tererit inter ſuperiores ſpecies & iſtam, quòd hic quidem *preſſa* & *teres*, & Forensis Actio eſſe debebit: in illis autem ſuperioribus *diligentius* aliquid & *cultius* & *lectius*; certè in Pathaetica *celſius* aliquid atque *commotius* proferendum eſt.

Poſt hęc intelligendum, quemadmodum diximus, ex quo *modo cauſarum* ſit Controversia. *Modi* autem *cauſarum* ſunt quinque. Aut enim ἔνδοξος, id eſt, *honeſta*: aut παράδοξος, id eſt, *admirabilis*: aut ἀμφίδοξος, id eſt, *anceps*: aut ἄδοξος, id eſt, *humilis*, aut δυσπαρακολούθητος, id eſt, *obſcura*. Hęc ſcire non erit ocioſum, quia perinde iam à principijs actio eſſe debebit, prout modus cuiuſque cauſę poſtularit. In *Cauſa honeſta*, id eſt, in qua & perſona, & res erunt honeſtę, nihil erit magnopere, niſi de victoria, laborandum. At contra, in *Admirabili cauſa* per omnes quidem partes orationis ſollicita *actio* eſſe debebit, ſed etiam in principijs maxima ex parte. *Admirabilis* enim *cauſa* eſt, quæ talis facie ipſa videtur, taliſque apud opinionem iudicum cœpit eſſe, vt admirentur quenquam ad defenſionem eius accedere. In huiuſmodi, vt diximus cauſa, magna arte intendendum eſt, vt & patientiam & attentionem à iudicibus & beneuolentiam impetremns. Hic nimirum opus erit *Inſinuatione*, quam alio loco inter exordiendi præcepta trademus; vt ſcilicet non ſolum actus à principio ſumamus: ſed etiam beneuolentiam & miſericordiā Iudicum prouocemus; de communibus hominum periculis pręloquentes; quòd plerique non ſuo merito, ſed vel iniquitate, vel liuore hominum, vel malitia in difficilia vitæ ac famæ pericula deuocentur.

Amphidoxos eſt anceps cauſa: ex parte *honeſta*, ex parte *inhoneſta*. Id fit illo modo. Si res quidem *inhoneſta* ſit, ſed *honeſta* perſona: vt, ſi reus ſit cædis vir fortis, qui decem milibus datis carnifici, inimicum ſuum ipſe damnatum occiderit: *Honeſta* perſona eſt, & viri fortis, & res *inhoneſta* quam fecit. In huiuſmodi cauſa illa pręcepta ſunt, vt incipiamus ab ea parte, quę eſt *honeſta*; tum ſcilicet minore cum odio Iudicum & offenſione dicturi ab eo quod quaſi præpoſito aliquo & pętento latebit.

Adoxos humilis cauſa non erit illi ſimilis, quam non conſiſte-

re ſu-

re supra diximus. Illa enim propter turpitudinem excluditur. Hæc nō de *turpi*, sed de re *paruula & humili* est. In eiusmodi causa operari debebunt illa præcepta, quæ de *attentione* traduntur. ATTENTVM enim necesse erit Iudicem facere in ea re, quam aliter ille per contemptum & fastidium fortassis non audiet. Fiet autem *attentus : Si* dixerimus *rem quidem paruam agi, quæ versetur in causa: sed magnam esse spem illius qui litiget : & ipsius qui de omnibus rebus cum diligentia debeat cognoscere, vt quod viri boni est, ex æquo de maximis minimisq́; pronuncient*. OBSCVRA CAVSA sæpe numero in manus veniet, vel *personis multis* impedita, vel *rebus*. In eiusmodi Causis maximam curam adhibere debemus, vt faciamus iudicem *docilem*; id est, vt causam quò diligentius explicemus, hæc omnia ex contraria parte animaduersa, ad vtilitatem nostram arripere debemus : & his maximè aduersarios vrgere debemus, in quibus aliquod eorum esse vulnus sciemus. Iuxta hæc intelligendum quid sit STATVS : sed hęc interim differamus, de STATIBVS postea plenius traditur.

Reliquum est, vt intelligamus *quæ* FIGVRA *sit* CAVSAE. Aut enim est *Simplex causa*, aut *Coniūcta*, aut *Cōcertatiua*. SIMPLICIS CAVSAE minus artis curæq́ue desiderat. In CONIVNCTIS aut CONCERTATIVIS adhibenda est stabilis ratio. CONIVNCTAE sunt, cùm reus non *vno statu*, nec *vna actione* defenditur : sed duplicatis *Statibus* atque CONIVNCTIS. Hìc diligenter cauendum est, ne alter *Status* alterum impugnet, ac potius alterum alter stabiliter firmet. Exempla non desunt Tulliana. CONIVNCTA Causa est pro Milone. Defenditur enim statibus duobus: RELATIONE, quòd merito Clodius dicatur *occisus*, *cùm fecisset insidias* : COMPENSATIONE, quòd dicitur *bonò Reipub. occisus pessimus ciuis*. Facile est animaduertere, quid in huiusmodi causis debeat fieri, videntibus quid fecerit Cicero. Non enim *Compensatione*, quam postea induxit, infirmauit priorem statum: sed confirmauit ac multò reddidit fortiorem. Hoc enim ipso persuasit Iudicibus, insidiatorem peremptum fuisse; quoniam etiam gloriosa Miloni possit esse illa defensio, si propter Remp. fecisse videatur. Etiam illud apud Tullium simile est. Cluentius poterat *Præscriptione* defendi : Inuidiosum hoc & periculosum videretur. Placuit ergo illud &

Nega-

Negatione defendi. Hæc *negatio* non folùm infirmata non eſt, addita *Præſcriptione* : ſed etiam firmior facta, cùm ita actum eſt, vt perſuaderetur iudicibus, *Præſcriptione* cauſam potuiſſe defendi, niſi quia poterat probari iudicium non eſſe corruptum. Nam quoties coniunctæ incidunt cauſę, reſpiciendum nobis eſt, quem ex duobus Statibus: aut ex multis ponamus loco principali. Hoc enim ipſa ſuggerit ratio, prout cauſæ vtilitas poſtulabit, & prout defenſio hæc, vel illa maiores vires habebit. Non dubium enim, quin validior actio facienda ſit principalis.

Concertativae Cavsae aut *circa Rem* ſunt, aut *circa Perſonam*. Circa Rem erunt, ſi aut *Leges*, aut *Rogationes* ad populum ferantur, aut etiam in Senatu *Sententię* dicantur; atque hæ inter ſe diuerſę erunt, atque certabunt. Hę Cavsae vtique *Statum negocialem* habeant neceſſe eſt. Sed nũc illud magis quærimus, quis tractus ſit huiuſcemodi cauſarum atque diuiſio, neceſſe eſt vtique & contraria refellere, & probare noſtra. Sed poteſt eſſe dubitatio, vtrum per ſingulos locos eamus aduerſarium reuincendo, quare id quod ferat, vel cenſeat contrarium ſit *Legibus* & *Æquitati* & *Vtilitati*, tum autem *impoſſibille*, vel *difficile*, vltimo *inhoneſtum*: deinde ad initium reuertamur, doceamus, id quod nos feramus, vel cenſeamus & *legitimum* eſſe, & *vtile*, tum *poſſibile* atque *facile*, & poſt *honeſtum*. An verò per ſingulos locos vtrumque faciamus, vt doceamus & illud quod ex aduerſo erit, non eſſe *legitimum*: & illud quod ex nobis erit, eſſe *legitimum*: & illud *iniuſtum*, & noſtrum *iuſtum*, & pari ratione per ſingulos locos & cætera perſequamur. Et hoc ſcilicet melius, quàm de vna cauſa, duas quodammodo cauſas facere.

Sed ſcire debemus, non ſolùm duplices, ſed & multiplices *concertationes* eſſe poſſe in *ſententijs*: maximè quę poſſunt multę eſſe multorum, atque diuerſę. In quibus omnibus idem facere licebit, vt exploſis ſingulis per locorum ordinem, vt diximus, ſtatim quare noſtra ſententia maximè accipienda ſit, explicemus. In illo autem legitimo quadrifaria quodammodo quęſtio eſt. Aut enim dicimus, quę ex aduerſa parte dicantur legibus eſſe contraria: noſtra verò legitima: aut noſtra ſi non ſunt legitima, eſſe tamen vtilia: aut vtraque quidem eſſe parum legitima: ſed

nostra magis vtilia, vel magis necessaria: aut vtraque quidem esse legitima: sed quę inde dicantur, magis legibus inimica atque contraria. Similis ratio in cęteris locis, ac maximè proximo loco qui est contra ęquitatem. VTILITATIS LOCVS sic fermè tractatur, vt aut dicamus quod ex aduersa parte dicitur inutile esse. VTILE autem quod nos censeamus, aut vtrumque quidem vtile, sed & hoc nęcessitate exigere. Iam in eo loco, in quo quęritur, POSSIT NE QVID FIERI, duplex quęstio est. Aut enim dicimus non posse fieri quod inde dicatur: hoc verò posse, quod contendamus ipsi: aut vtraque quidem posse, sed hoc facilius. Tractatio est HONESTI loci, vt si possumus, dicamus illud INHONESTVM, sed hoc HONESTIVS: aut si hoc non possumus, sed sit vtrumque *inhonestum*, est illud tamen *inhonestius*, quod inde dicatur. Diximus & circa personam esse CONCERTATIONVM VNAM QVAESTIONEM, vt de felicitate gignendi, quis felicior pater. Iam hìc ex ipsa causa Argumenta sunt, quare alter videatur esse felicior, nec similis diuisio. Eadem tamen vno modo, vt repulsis quia ex aduersa parte dicuntur. E contrario quæ pro nobis faciunt, singula statim singulis opposita persequamur. Sed ne alia quæramus, licet ex his controuersiis sumere exempla, quæ paulò post ponemus, cùm cœperimus de statibus. Nam & illa CAVSA CONIECTVRALIS inter Nouercam & captiuam de beneficio: & illa rursus FINITIVA inter duos, quorum alter Tyrannum ex arce deiecit, alter occidit, CONCERTATIVAE sunt circa personas. In vtraque autem planè contendimus, quæ talium concertatiuarum debet esse diuisio.

Nunc quoniam ex *tribus Oratoris Officijs*, primum *Officium* iam cœpimus nosse, & persecuti sumus quæ intelligenda sunt, sequitur nunc vt inueniantur SENSVS principijs cæterisque partibus congruentes, & argumenta ad exemplum & probationem & sententiæ, siue *naturales*, siue *morales*, ad vim & ornamentum, & cætera huiusmodi. Iam CONSILII & IVDICII partes erunt, vt de inuentis iudicemus, si qua non apta incurrerint. His autem quæ probauerimus, vtiliter & congruenter vtamur. Atque in hac quidem parte non multa præcipi possunt.

In DISPOSITIONE plus artis est, quod *tertium* esse Oratoris *Officium* dixeramus, plurimum momenti & ea quæ inuenta sunt ad

vti-

vtilitatem & victoriam, effectum digerere in ordinem, atque disponere. In Dispositione hæc sunt. *Ordo*, cum ea quæ Græcè appellatur *οἰκονομία*. dehinc *Elocutio:* tum *Pronunciatio*. Ordo est, vt secundùm textum naturalem singula,persequamur: primum in partibus Elocutionis; vt sit scilicet primùm *Exordium*, deinde *Narratio* : tum *Partes Argumentationis* : *Peroratio* extrema. Sed bene huic ordini *οἰκονομία* proxima adiuncta est, quæ hoc distat à superiore, quòd ille quidem *Ordo* naturalis: hic *Ordo* artificiosus est. Iam in istis ipsis, quas supra docuimus, Partibus Orationis, etiam naturalis est Ordo quemadmodum ostendimus, vt primum locum *Principia* teneant, mox *Narratio*, deinde cætera subsequantur.

Artificiosus Ordo est, vt hunc ipsum *Ordinem*, si ita Causa poscit, plerumque vertamus. Nam aliquando omittenda *Principia*: aliquando subdiuidenda & interrumpenda *Narratio*, ex parte ponenda, & imperfecta *Argumentatione* reddenda. Nec enim sine causa Tullius pro Milone ante *Narrationem* Argumentationis loco, *Præiudicia Senatus* & Pompeij refutauit. Et prorsus non in hoc tantùm ordine patientiæ causa, sed in omnibus locis hæc *οἰκονομία* plurimum poterit, ac tantum valebit, vt etiam quæ aliter posita atque prolata essent, fortasse contraria operentur ad causam & plurimum prosit. Reliquæ Dispositionis duæ partes sunt: *Elocutio*, & *Pronunciatio*, & magnum in vtraque momentum.

DE ELOCVTIONE.

In Elocutione hæc obseruanda sunt, *Latinitas*, *Perspicuitas*, *Robur*, *Nitor*, *Compositio*, tum *Decens* vel *Decorum*: sic enim appellandum est, quod Græci *πρέπον* dicunt. Ex quibus nimirum Latinitas primo loco rectissimè posita est. Quid enim prius est, quàm vt *Latinè*, hoc est, vt emendatè loquamur?

Post hoc Perspicuitas proxima est. Hic enim finitimus gradus, atque processus est, vt cùm latinè, tum perspicuè atque apertè loquamur.

Tertium Robur est: vt non solum *purus* & *manifestus*, verùm etiam *robustus* & *fortis*, *validusq;* sit sermo.

Adhibendus est Nitor, quem quarto loco posuimus; vt scilicet verba *non sordida* & *vulgaria* & *de triuio*, quod dicitur, sumpta sint, sed *electa* de libris, & *hausta* de liquido fonte doctrinæ.

DE COMPOSITIONE.

Compositio post hæc non ociosa, vt ordo verborum ea compage iungatur ne *confragosum, & asperum sonum* faciat, sed *apte* & *leniter* defluat. in quo sanè adhibendus est modus, ne quid nimio opere luxuriæ nimium molliatur.

DE DECORO.

Illud πρέπον, quod Decorvm vel decens diximus, in eo est, vt rebus apta sint verba; id est nè res magnas, verbis paruulis proferamus: neue è contrario magnis & tumentibus atque inflatis verbis res paruulas exequamur; ne dum amplificandi studio euehimur, ridiculi reprehendamur. Custoditè ergo faciendum est, vt rebus personisque accommodentur verba quæ decent.

DE PRONVNCIATIONE.

Hæc in Elocvtione seruentur. Nam Pronvnciatio, quæ inter *Dispositionis* partes supra posita est, artis quidem quodammodo non est: verum tamen magnam ac nimirum maximam vim obtinet. Nam cùm omnia fecerimus, nisi illa, quæ rectè disposita sunt, *aptè* & cum *decoro* fuerint pronunciata, omnis labor prorsus peribit. Itaque & si magnam istius partem vel negat natura, vel tribuit, danda tamen opera est, vt in Pronvnciando & *vox*, & *vultus*, & *gestus*, & cætera adhibeantur eiusmodi, quare labor in condenda oratione adhibitus non pereat. Reliquum est iam, vt incipiamus iam de Statibvs disputare; quandoquidem, vt breuiter admoneam, executi sumus, quid esset Rhetorica: quid Civilis Qvaestio: quę Partes Civilis Qvaestionis: quæ Oratoris Officia: quæ in Intellectione, Inventione, & in Dispositione seruanda.

Hic

Hic erat ordo reuera, vt de STATIBVS protinus traderemus, si non esset à Zenonis vestigijs recedendum: sed professi sumus vsuros nos iudicio, quod videtur locus exigere, aliquid inserendum esse de meo. Cùm paulò supra de DISPOSITIONIS PARTIBVS, & in NATVRALI ORDINE diceremus, de PARTIBVS ORATIONIS fecimus mentionem, quod non placet suspensum & incertum relinquere. Reddemus igitur neque ita multo post quod ad status attinet. Interim videamus, quod ad Partes Orationis attinet, quæ in illis præcepta sunt.

PARTES ORATIONIS sunt, vt quidam volunt, quatuor, *Exordium*, *Narratio*, *Argumentatio*, *Peroratio*, siue *Conclusio*. Qui videntur plenius tradere, partes orationis faciunt, *Exordium*, *Narrationem*, *Partitionem*, *Confirmationem*, *Reprehensionem*, *Perorationem*. Hinc animaduertimus, PARTITIONEM additam solùm: cæterum ARGVMENTATIONEM in duas partes diuisam, vt sit altera pars eius *Confirmatio*, altera *Reprehensio*. Verùm ab initio singulas consideremus.

EXORDIVM partes habet duas, *principium & insinuationem*. Horū diuersitas illa est, quòd *principia* quidem sunt, cùm apertè ingredimur *causam* sine laboris vllo apparatu, ab ipsis rebus atque personis. Quod potest fieri in eo genere *causarum*, quod est *rebus* atque *personis* honestum.

INSINVATIO verò est laboriosa prælocutio, quæ fit in *admirabili genere causarum*. De quo genere non puto in hac parte multa dicenda, quia supra elocuti sumus, cùm de *modis causarum*, ac de hoc ipso *admirabili genere* diceremus.

EXORDIENDI OFFICIA sunt, vt faciamus Iudicem vel *beniuolum*, vel *docilem*, vel *attentum*. Quid in hac causa faciendum esset, & ipsum iam ostendimus eodem loco, vbi de *causarum genere* disputandum est. Verumtamem hic quoque breuiter ostendemus. Ad *beneuolentiam* prouocandus est Iudex, vbi non est beneuolus. Nimirum maximè in ADMIRABILI CAVSA: In OBSCVRA docendus: Ad *attentionem* inuitandus in HVMILI.

Vitia Exordiorum, sunt alia quidem, sed quæ maximè accidant, maximeque dicenda sint: hæc ferè sunt, *longum*, *vulgare*, *commune*, *commutabile*, *contra præcepta*.

LON-

Longvm, si multis sensibus catenatum. Vvlgare, si tale quale esse possit in omnibus causis, nec proprium personarum, aut rerum de quibus agatur. Quod idem & Galeatvm à quibusdam vocatur; quoniam ita commune esse possit omnibus causis, quẽadmodum galea omnibus vulgo possit esse communis.

Commvne est, quod de causa quidem sumitur, sed & mihi & aduersario meo potest esse commune.

Commvtabile est quod paucis modis communitatis possit esse vulgare, siue commune.

Contra Praecepta, si cùm debemus Iudicem *docilem* facere, *attentum* faciamus. Omnia hæc vitia vitanda sunt.

Narratio debet esse *aperta, breuis, probabilis.* Aperta erit, itemque Brevis, si fuerit tantùm ipsa *Narratio*; hoc est, si ordini rei gestæ nihil extrinsecus fuerit adiectum: quare obscurior sit & longior, nisi magna aliqua causa vel vtilitas postularit. Neque enim obliti esse debemus, quid suprà de Oeconomiae partibus dixerimus. Quæ faciet, vt interdum mutetur ipsa *Narratio*, si magnum in eo intelligemus esse momentum. Aliter quidem non temerè quicquam in Narratione esse debebit, pręter textum & ordinem rerum, ἠθοποΐαι quoque plurimorum præceptis excluduntur à *Narratione*: quæ si quando erunt, & *raræ* & *breues* esse debebunt. Etiam illud apertam *Narrationem* facit, si insitum habeat casum nominatiuum, id est rectum: Græci ὀρθόπτωτον vocant. vt fermè Narrationes sunt Tullianæ. *Sextus Roscius pater huius municeps Amerinus fuit.* Et, *P. Clodius, cùm statuisset omni scelere in Pretura vexare Rempublicam.* Nec facile apud Ciceronem est vlla aliter cœpta *Narratio.*

De Brevitate narrationis pariter ostendimus. quod superest. *Probabilis* erit si argumentorum & quæstionum semina quędam fuerint vbique respersa modo, nec argumentandi genera ponantur, vt *tempus* quo factum esse dicimus, adsit. Et *causa* cur factum sit, & *persona* quæ fecit, & *facultas* quare facere potuisse credatur, & *locus* vbi facta est.

In eas res ex omnibus narrationibus Tullianis licet sumere exempla. In Milonis defensione danda erat opera, vt Clodius

vide-

videretur insidias Miloni fecisse. Causam huius rei statim in Narratione posuit: *Cùm statuisset*, inquit, *omni scelere vexare Rempub.* Et infra *Occurrebat, & mancam ac debilem futuram præturam suam, Consule Milone*. Possum ire per omnes *narrationis* partes: & docere, quemadmodum sit instructa seminibus argumentorum, sed longum est ire per singula. Illud simus admoniti, nullum locum *narrationis* vacare debere, quin vbiq; adsit *ratio*, quare & quomodo res facta esse credatur. Ea tamen specie vt sit illa *narratio*. Quinetiam quidam iubent omittenda interdum vera, si incredibilia sunt, & potius falsa dicenda modo verisimilia videantur. Sed hoc ipsi viderint. Certè quidem ad naturam rerum erit accommodanda *narratio*, atque ita cuncta dicenda, vt ad credendum iudices ipsa natura deducat.

Partitio est, qua causam diuidimus in partes: hoc & si in controuersijs non fere fit. sed in causis veris, & si non semper, attamen sæpe. Apud Catonem assidua Partitio est. Apud M. Tullium rarior. In hac illa seruanda sunt, vt iam dudum constituamus, in quot partes causam diuidere debemus, easque partes ad certum numerum redigamus. Absurdum erit enim, si postea in argumentatione inueniemur dicere, quod in partitione non proposuerimus: aut præterire, quod proposuerimus. In altero stultitię erit crimen, si videbimur tamen dicere id quod necessarium non fuerit *causæ*: in altero diffidentiæ, si confessi fuerimus ipsi nobis esse dicendum, & videbimur per diffidentiam, & metum præterire. Etiam illud in *partitione* seruandum, vt singulas res eodem ordine in *partitione* ponamus, quo ordine in argumentatione putauimus esse exequendas. Neque enim oportebit *ordinem* rerum confundere, vt cuncta sint clara atque manifesta, vt simul & fiduciæ magis plena videatur oratio, quæ nihil misceat, & inuoluat.

Argumentatio, vt diximus, in duas partes diuiditur, vt sit *Confirmatio*, & *Reprehensio*. Confirmatio est eorum argumentorum, atque earum quæstionum, quæ ex nostra parte sunt, quæ Græci νοήματα, appellant. *Firmabimus* autem nostra *argumentis naturalibus*: tum autem *exemplis* atque *sententijs*, atque hisdem refellemus ea, quæ aduersa parte ducentur.

Pero-

Peroratio est, quæ Græcè ἐπίλογος appellatur. Eius partes tres, *Renouatio*, *Commiseratio*, *Exaggeratio*.

Renovatio, quam Græci ἀνακεφαλαίωσιν vocant: cum breuiter capita rerum atque argumentorum percurrimus, ad renouandam memoriam iudicum.

Commiseratio est, qua misericordiam prouocamus, in quo plurimum pollet oratio. Non desunt autem exempla de Tullio, de quibus rebus misericordia prouocetur, prout se persona habuerit, vel ex ætate hominum, vel ex dignitate præterita, vel ex periculi instantis euentu, vel ex libera, vel ex parentibus, coniunctisque personis.

Exaggeratio est, qua in accusationibus vtimur, cum amplificamus inuidiam eius quod quærimus admissum, cumque in ipsam personam ea dicimus, quibus Iudex ei fiat infestus. In hac quoque parte, & è re gesta, & ex ipsis personis sumenda erunt, quæcunque animos iudicum ad partes iræ poterunt commouere, & quod diximus aliud in *defensione*, aliud in *accusatione* faciendum. ita accipere debebimus, vt sciamus interdum in defensione vtrumque faciendum: quoniam vt eius causa misericordia Iudicum prouocanda est quem defendimus, ita in eum inuidia conflanda, qui ex aduerso venit: & rursus in accusatione non solùm ea adhibenda sunt, quibus Iudex ad iracundiam suscitetur, sed etiam ex quibus eius simul cum velimus misericordia commoueatur. Ita enim fiet, vt aduersario magis possit irasci.

DE STATIBVS.

Hæc per se cum possumus iàm arripere, præpositio est, & de Statibvs disputare.

Statvs est summa questio, ad quam referenda est omnis oratio. Statvs sunt partim *rationales*, partim *legales*. Rationales quatuor, *Coniectura*, *Finis*, *Qualitas*, *Translatio*. Ex his qualitas mutatur in alios *Status*, *Negotialem absolutam qualitatem, & assumptiuam qualitatem*. *Assumptiua* quoque *qualitas*

ver-

vertitur in ſtatus quatuor, *Compenſationem*, *Relationem*, *Remotionem*, *Deprecationem*. Hic animaduertendum eſt, quòd Status ex quibuſcunque naſcuntur alij, ipſi deſinunt Status eſſe. Quare fit, vt ſint rationales omnes nouem. Id eſt *Coniectura*, *Finis negotialis*, *Qualitas abſoluta*, *Compenſatio*, *Relatio*, *Remotio*, *Deprecatio*, *& Translatio*, quæ initio cum primis quatuor fuerat.

Legales autem Status ſunt quatuor, *Scriptum*, *& Voluntas*, *Leges contrariæ*, *Collectio*, *Ambiguitas*. Horum vnumquodque & locos per ordinem perſequamur. A Coniectura ſit exordium,

DE CONIECTVRA.

Coniectvrae Statvs ex negatione, per quem factum ne ſit quæritur. Coniectvra appellata, quia conijciendo & argumentando ad veritatem neceſſe eſt peruenire. Hoc eius eſt proprium, quòd quæ ponuntur in cauſa, non ipſa ſunt crimina, ſed criminum ſigna. Vt ſi reus ſit diues adoleſcens affectatę tyrannidis, quòd arcem præteriens fleat. Non enim quòd illa tranſeat, vel quòd fleat crimen eſt, ſed hæc ſigna ſunt, quare tyrannidem affectare videatur.

Diuiditùr Coniectvra perfecta, locis his, *Probationum Expetitione*, *Facultate*, *Volũtate*, *A ſummo ad imum*, aliquando *Iure abſoluto*, *Deriuatione*, *Veriſimili probatione*. Et vt iſtorum locorum vim perſpicere poſſimus, eamus per ſingulos: ſit & controuerſia, quam ſuprà poſuimus exemplum.

Probationvm expetitio primus locus ex *rei parte*: vt ſi dicat adoleſcens, *Crimen maieſtatis ex manifeſtis probationibus oportere conuinci. Indignum enim eſſe, vt ex ſuſpicionibus leuibus in tantum periculum deuocetur.*

Volvntatis locus vtrique parti communis eſt. In quo argumenta ſunt ex circumſtantia perſonæ, cùm quæritur qualis ſit ipſe qui reus eſt. perinde etenim de hominibus ipſis æſtimatur, quid quiſque feciſſe aut non feciſſe videatur. Circvmstantia autẽ perſonarũ eſt, *Gen⁹*, *Natura*, *Ætas*, *Diſciplina*, *Fortuna*, *Studia*, *Nomen Ante facta*, *Habitus*. Ex huius voluntatis loco argumenta

ducemus, prout se dederit occasio, vt hic dici potest *affectare tyrannidem adolescens, quia hæc ætas ad audaciam præceps, atque temeraria, tanto magis quod idem etiam diues est, quoniam copiæ animos semper addunt, insolentiam extollunt*. Sed hoc eodem voluntatis loco argumenta ducimus validius ex CAVSIS quæ sunt aut *præcedentes*, aut *insequentes*. PRAECEDENTES, si cum de cęde quis reus fiet, inimicitias aut odia aliqua poterimus obijcere. INSEQVENTES, si emolumentum aliquod secutus videbitur in cæde facienda. Sed reus poterit hæc eadem quoque ad defensionem suam vertere, si res suggeret: vt si hic dicat adolescens, quòd *diues esse dicatur, in neminem minus quàm in se suspicionem istius criminis cadere, cui optimum sit, & optatissimum, copijs suis, & statu rerum suarum perfrui, tranquilla quietaque Repub.*

Tertius locus est FACVLTATIS. In hoc loco ferè argumenta sunt, & ex *personarum circunstantia*, & ex *occasionibus faciendi*, quas poterimus ostendere ex *personę circunstantia*, in hoc ipso magis tyrannidem affectasse perspiciatur, quòd diues est. Hoc enim est quare videatur, non modò optare dominatum, sed etiam per domesticas copias posse tyrannidem occupare.

Quartus locus *à Summo ad Imum* vocatur. In quo persequimur ordine criminum, signa non simul omnia, sed carptim singula. Vnde, locus à SVMMO AD IMVM vocatur, qualia in hac causa non multa sanè, sed duo sunt. Primum enim per seipsum persequimur, & ad probationem criminis trahimus, quòd *Prætereat arcem, ac frequenter hoc faciat*: deinde separatim, *quòd nunquam non fleat in prætereundo*.

IVS ABSOLVTVM est: quem incidere interdum locum diximus: vt si iste adolescens, & *licere sibi, & omnibus dicat, & iuxta arcem transire, & flere*.

DERIVATIO est locus ex *Rei parte*, per quem locum deriuantur criminis signa, quæ ab accusatore dicuntur. Vt si dicat adolescens, *nunc vsque se nescire quòd iuxta illam præteriret, sed aliquando quia sic rerum suarum ratio deposcat: nec solum se, sed multos eam commeare, tum autem flere, quia sibi veniat in mentem, quàm multa ex illo loco plerumque accidunt ciuitati*.

VERISIMILIS PROBATIO, est locus ex re ipsa oblatus, quum *verisimi-*

similiter reus dicit idipsum, *quòd quasi signum, & argumentum criminis ponatur, se non fuisse facturum, si de tyrannide aliquid cogitaret, hoc est, neque illa commeaturum, neque cogitationes suas lachrymas vel vllo indicio proditurum*. His locis diuiditur *Coniectura perfecta, id est plena*. Scire autem nos oportet, eam non esse aliquando *perfectam*, neque omnibus locis diuidi, si deficiatur aut *Personarum circunstantia, aut rerum. Personarum circunstantia* defici potest, si ponatur talis controuersia. *Quidam in solitudine inuentus est, gladium cruentum tenens, & recens occisi cadauer sepelliens reus est cędis*. Hic enim est quædam persona, sed circunstantiam non habens, quia non est definita persona. Quid enim est quod dici possit ex circunstantia personæ, cuius neque *mores*, neque *anteactam vitam*, neque *ætatem*, neque *odia* aduersus eum qui occisus est, proferre possumus? Hic cessat locus à *voluntate*, etiam alter à *facultate*. Neque enim vel illud positum est, vnde hunc perficere potuisse dicamus. Huiusmodi causę diuiduntur posterioribus locis.

A Summo Ad Imum, quòd *in solitudine inuentus est quòd gladium tenens cruentum*, quòd *corpus sepeliens*, id est, ex *oculis hominum eripiens, & abscondens*. Nec iure absoluto vtatur, nisi forte dicat, *licuisse sibi gladium quem inuenerat, tenere, & corpus sepelire misericordiæ causa*. Sed hæc fere deriuationes magis sunt, si dicat *tenuisse gladium quem inuenerat, à nescio quo percussore in corpore ipso relictum, sepelisse corpus humanitatis, & misericordiæ causa in solitudine inuenisse relictum, vbi nemo fortasse alius esset repertus, qui supremum officium mortuo exhibeat*.

Verisimilis Probatione, vt dicat id quod veri simile est, *si occidisset, neque se diutius eodem loco moraturum, neque eum quem peremisset, sepulturæ daturum fuisse, nec gladium quasi ad contestationem sceleris in manibus habiturum*. E contrario quod supra diximus cum circa personas tantum coniectura est, superioribus locis duobus *voluntate* & *facultate* vtemur, vt in illa controuersia. *Quidam habebat Nouercam, habebat, & idem captiuam concubinam. Obijt signis veneni. Accusant inuicem veneficij Nouerca, & concubina*. Animaduertimus nihil esse in hac causa, ex quo argumentari suggerat. Etenim signa veneni quæ videantur fuisse,

ſe, in quæſtionem non veniunt, verè ne illa ſigna fuerint, quoniam iſtę conſentiunt periſſe illum veneno. Ergo ſi circum perſonam tantummodo quæſtio eſt, vt diximus, ex locis duobus. Ex *voluntate* loco, *vtrum credibilius ſit Nouercam venenum priuigno dediſſe, quia nouercæ priuignus ſemper infeſtus, an vero captiuam dolore conditionis ſuæ, & ad vindictam patriæ, vel parentum.* Facvltate, cui facilior occaſio Nouercæ, quæ in domo materfamilias eſſet, an captiuæ, cui ſe ille magis forſitan crederet. Nec vltra videretur argumentatio progredi poſſe. In vtraque autem cauſa omiſimus locum primum, id eſt, *probationum, expetitionem*. Nec immerito, quoniam nec ille vti hoc poteſt, qui & cum gladio, & cum occiſo corpore inuentus eſt: & multo minus poſſunt hę quæ ſe inuicem accuſant. Et in omnibus omnino cauſis vbi mutuę ſunt accuſationes, ceſſat hic locus. quoniam abſurdum eſt, ſi id dicat alter, quod dici contra ipſum inuicem poſſit. Iam in iſta quę eſt inter *Nouercam*, & *Concubinam* ſcire debemus, duplicem coniecturam eſſe, quia vtrimque accuſatio, vtrimque defenſio. Qualis ergo executio in huiuſmodi cauſis adhiberi debeat, videamus. Non vtique illa vt is qui ſe defendit, & alterum accuſat, ſeparatim defenſionem ſuam per communis coniecturæ locos perſequatur: deinde accuſationem à principio per eoſdem locos ordiatur, ſed vtrumque ſimul per ſingulos faciat, vt à *voluntate*, & argumenta quibus innocentem ſe eſſe doceat, tum ſtatim ex eodem loco det argumenta, quibus aduerſarium nocentem eſſe vincat, hoc per ſingulos locos faciat. Sed non modo hoc tantum duplices ſunt coniecturę, verum, & alijs multis modis. Incidit enim *coniectura in coniecturam*, cum *deriuatio* in ipſa controuerſia eſt poſita, vt in illa cauſa. *Pauper, & diues inimici reuerſi ſunt a cœna. Pauper vulneratus eſt, & ſemianimis inuentus, ait percuſſorem ſuum habere ſigna ignis in facie, quoniam illi facem impreſſerit: eadem nocte arſit domus diuitis, altera die habet diues ſigna ignis in facie, reus eſt cædis.*

Peraeniamus, ſi placet, per ordinem omnium locorum, ad incidentem alteram Coniecturam. Incipiamus à Probationvm Expetitione, & ſi penè improbus erit qui in facie ferat, quæ ſigna

ignis

ignis esse fateatur: verum dicet iniquum esse, vt *inimici & accusatores eius vtantur ad periculum; capitis ea occasione, quoniam domus sua incendio periclitatus fuerit.*

Sequens erit locus à VOLVNTATE, an non dubium quin inimicus inimicum voluerit occidere, an *pauperem diues, cum scilicet tolerare non posset, inferioris loci hominem, sibi vel inimicitijs exæquari.* Hæc erunt è contrario ex eo loco refutanda, ab incredibili sic, *vt propter inimicitias tantum, nefas homo integra atque florentis fortunæ voluerit admittere, quod ipse diues & ille pauper, & hoc pro illo debeat valere, quod abiectum hominem insimulare magis despicere voluerit, quàm odisse*

Sequens locus est à FACVLTATE, an *facile diues pauperem solitarium ex occasione insidiarum potuerit occidere.* Verum & hic & in omnibus alijs causis animaduertendum erit, id quod supra posuimus, locos hos & defensionem reis nõnullam suggerere. Quare enim non diues hic dicat, *etiam maximè pauperem esse potuisse occisum, se tamen vel seruos vel libertos suos ministros facinoris adhibere; non ipsum manu sua cædem cum periculo vitæ, aut certè insidijs alicuius admittere?* Aduersus quod planè responderi potest, *potuisse illum quidem per alium cædem imperare, sed maluisse sua manu inimici sanguinem haurire.*

A SVMMO AD IMVM illa ponetur, quòd *res secũdum pauperis verba congruant, & habeat diues signa ignis in facie, quæ pauper percussorem suum habere dixit.*

Hic quoniam DERIVATIO ex ipsa CONTROVERSIA oriatur, fit & altera coniectura. Deriuat enim illo modo, vt scilicet dicat, *signa illa ignis in facie esse ex incendio domus, non ex pauperis face.* Hic iam alia argumentatio est coniecturalis per locos singulos.

A VOLVNTATE, an *credibile sit vt homo diues domum suam voluerit incendere, vt qui haberet signa ignis in facie ex incendio domus, faciem suam contactam esse contendere, paruam existimãs iacturam domus præ salute.* A FACVLTATE sanè cessat hic locus. *Neque enim dubium quin domum suam diues potuerit incendere.*

A SVMMO AD IMVM singula persequemur, quòd *neutiquam eadem nocte, qua pauper fuerat occisus, domus ista fuerat accẽsa.* Quæ argumentatio ex deriuatione nata, eò pertinebit, ne incendium

domus

domus consulto conflatum esse videatur.

Confirmatis his constituemus crimen admissæ cædis. Reuertemur enim ad propositum & actionem, vt summa cædis crimine finiatur. Duplex CONIECTVRA fit & illo modo, quem Græci προκατασκευὴν vocant, nos fortasse *Præparationem* possumus dicere, cùm aliquis fit reus conscientiæ, neque de ipso crimine satis constat, cuius conscius dicitur. Pręparandum est enim illud, vt opinor, & prius probandum, vt alius illud fecisse: deinde addendum, vt hic conscius esse videatur. Qualis est controuersia illa: *Pauper & diues inimici: Diues non comparente filio suo, rapuit pauperis filium, & in domo sua torsit, & incertum quid dicentem in tormentis necauit.* Ita & pauper est reus diuiti conscientiæ. Simplex esset Coniectura, si diuitis filium constaret a pauperis filio occisum. Nunc duplex est, quia probandum est & ab illo cædem esse commissam, & hunc conscium fuisse.

Hìc quoque faciendum est, quod diximus, in omnibus causis fieri oportere, vt hæc duo non separatim quasi duas causas, sed pariter per singulos locos persequamur eo magis, quoniam eadem ferè ex voluntatis loco, & ea ex cæteris locis argumenta sunt: quare vel ille occidisse, vel hic conscius esse videatur.

A VOLVNTATE quid aliud dici potest in pauperis filium, quare illum occidere voluisset, quàm in ipsum pauperem, quare conscius esse videatur, cum vtrique causa fuerit simultas?

A FACVLTATE nihilominus illa dicenda, *potuisse, quamuis diuitem, à paupere occidi: potuisse & conscium esse patrem filio. Imo non potuisse: non esse conscium.* Nam à SVMMO AD IMVM, omnia necesse erit esse permixta.

Item ex cęteris locis experiri.

Illud fortasse in alijs causis ante oculos esse debuit, quis sit ille qui conscientiæ reus esse dicatur. Si enim erit remota persona, poterit fortasse defensionem eius omittere qui conscius dicitur, & satis habebit se tantum defendere, quare non conscius fuerit. In hac quidem causa vterque purgandus est, *quia pater est, & filio conscius dicitur, nec potest conscientiæ crimine liberari, siquidem ille fecisse credatur, & si possit causam suam separare pater, non debeat, quia & filium suum debet velle purgatum*. Ergo per sin-

singulos locos vtrumque pariter exequemur. Nam, & eadem similiter in defensione, & in accusatione ex singulis locis argumenta sunt, quæ ad vtrumque pertinent, & ad filium, & ad patrem.

Ergo diuisio hæc erit & à *Probationum petitione*, an ex suspicionibus, *neque filius quamuis occisus est, neque ipse pater tanti sceleris reus debeat fieri, & ex suspicionibus inimici diuitis post tormenta, & acerbam quæstionem à voluntate, an non sit dubitandum, quin inscio patre inimici filium, inimici filius occiderit; an quòd dicantur inimici non satis ad argumentum cædis debeat valere, neque animus pauperis ex diuitis facto debeat æstimari, vt quia ille inimici filium occiderit, hic quoque cædem per filium suum fecisse videatur.*

A Facvltate, an potuerit filius pauperis, diuitis filium occidere, tot comitibus semper & vbique tutum. Nam & illud non negabit se conscium fuisse, si ille occiderit: sed in hoc non stabit, illum non occidisse.

A Svmmo ad Imvm est à parte accusatoris, quòd *non compareat diuitis filius.*

Ad hoc Derivatio necessaria ex pauperis parte erit illa nimirum, quòd dicat *non se præstare debere rationem, quid factum sit diuitis filio, ac fortasse illum à patre ipso remotum ab oculis, vt illa occasione in perniciem inimicorum suorum posset operari.*

Aliud signum criminis ponitur ex parte contraria, quòd taceat. *Hoc* enim dicitur *indicare & filij facinus, & suam conscientiam.*

Ad hoc Derivatio erit pro vtroque coniunctim, non hoc esse, aut facinoris aut conscientiæ signum, sed quòd *conditionem suam atque humilitatem, & potentiam diuitis pauper cognoscat, ac nequaquam aduersus eum vt vi experiatur, tantum licere erit.*

A Verisimili Probatione poterit pauper hęc dicere, *si cædes illa filio per conscientiam ipsius fuisset admissa, non se fuisse taciturum: neque ex silentio suo posse esse suspicionem.*

Etiam ille Modus est duplicis Coniecturæ, qui à Græcis συγκατασκευαζόμενος στοχασμὸς dicitur. Ideò scilicet, quia vna eademque actione, duo pariter efficienda sunt, & probanda. Id fit, cùm vel ipsa res, quæ causam criminis dicitur attulisse, in dubium

dubium deuocatur: aut alia coniectura probanda est: vt in illa controuersia. *Quidam retulit ad vxorem, an filiam communem dare deberet in matrimonium pauperis filio. Illa respondit, ante morituram puellam, quàm illi esse nupturam. Nihilominus ille despondit pauperi puellam. Sub die nuptiarum virgo ambiguis signis cruditatis, & veneni perijt. Ancilla matrisfamilias à domino torta, negauit se quicquam de veneficio scire, sed dixit adulterium cum petitore virginis, & cum matrefamilias fuisse. Ream facit maritus vxorem veneficij.* In hac causa *duplex coniectura* non esset, si de adulterio consiteretur. Sed quoniam cum adulterium causa veneficij dicatur, mulier de adulterio negat; idcircò fit *duplex coniectura*, & de adulterio quippe *coniectura* aliter argumentandum est, & de veneficio. Sed quem in locum incidit alia *coniectura*, dubitare non possumus, si meminimus loci Voluntatis. Hoc igitur loco inferemus coniecturam à probationum expetitione, an *non leuibus argumentis, sed manifestis probationibus rea parricidij fieri debeat, an mater; an vero & grauissima scelera, quamuis tenuibus argumentis erui debeant.* A Voluntate, an *incredibile quòd materfamilias voluerit occidere: an credibile potius propter adulterium, quòd matri cum petitore filię fuerat.* Hoc statim loco exoritur alterius Coniecturae initium, quare *refert mulier quaestionem, & negat adulterium esse commissum, contenditque hoc prius probare oportere, vt valeat in argumentum sceleris alterius.* Ergo in hoc, & adulterium comprobandum est, & attingendi fortasse etiam superiores loci.

A Summo Ad Imum illud vrgendum est, quòd *Ancilla in tormentis confessa sit.*

Aduersus hoc ex parte mulieris est Derivatio. *An tormentis non temere credendum.* In quo loco ille de Fide communis tormentorum locus, *an eo minus credendum quaestioni, quòd ipsa inconstantia indicio sit fidem non adesse; cum de alio quaesitum, de alio illa responderit: an verò eo magis fides adsit, quòd hoc dixerit, cum de alio quaereretur, quo finem cruciatibus suis mendacio quaereret: de ea vtique dictura fuerat.* An *ideò dixerit de adulterio, quòd conscia poterat esse, vel non poterat conscia non esse fortasse: nam de veneficio celare potuit.*

Hinc

Hinc reuertendum ad cætera argumenta, quę pertinent ad crimen veneni, probato enim adulterio dicimus *adesse causam veneficij, nec dubitandum iam quin filiam mater occiderit.*

A Facvltate non magna quęstio, an *venenum, vel potuerit habere, vel filiæ offerre.*

A Svmmo Ad Imvm, an cum *referente ad ipsam marito tam abrupta responderit ante puellam esse morituram, quam illi nupturam*, non dubium sit eo animo ab illa filiam occisam, quo istud est dictum.

Hic Derivatio ex parte mulieris, an *ideò dixerit, quòd indignum illum matrimonio filiæ iudicaret, & profiteretur, quantum in se fuisset non passuram.*

Aliud à Svmmo Ad Imvm, an *quòd non alia die quàm pridie nuptias ipsa virgo perierit, res* indicat illam veneno perijsse.

Tertium illud à Svmmo Ad Imvm, quòd *veneni signa apparuerint in corpore.*

Aduersum hæc Derivationes, an *fati incertum ad culpam matris non debeat pertinere, quòd illa perierit: & causa illa sit, quare illa die perierit, quòd ex metu nuptiarum valetudo contracta sit, vnde & cruditas fuerit, cuius signa illa fuerint non veneni.*

Habet fortasse mulier aliquid ex verisimili probatione, vt scilicet *nec dicturam fuisse quicquam, nec id facturam, vt die nuptiarum occideret filiam, cum alius quilibet dies minus suspicionem sceleris excitaret.*

Hoc modo ex causa Dvplex Conjectvra est, sed diximus duplicem ex signis criminis fieri. Dicemus igitur & huius exemplum. *Diues adolescens iurauit futurum, vt tyrannidem occuparet. Alter adolescens iurauit contrà futurum, vt illum occideret, si tyrannus esse cœpisset. Hic altera die occisus inuentus est & inspoliatus: ille reus est affectatæ tyrannidis.* Hic duplex Coniectura de signo criminis est facta, quia signum criminis est, admissa cædes, & securitas sceleris de cæde quæsita, & è contrario illo negante de cęde, hoc ipsum alia coniectura probandum est. Ergo persequemur hanc causam, isto modo: Erit probationum expetitio, de qua iam in superioribus satis docuimus. Deinde à Volvntate eadem illa quæ in altero diuite adolescente: de qua supra dispu-

tatum est : & à FACVLTATE, deinde vt à SVMMO AD IMVM, *an non dubium quod affectet dominationem, qui etiam ipse id sit professus: an eo magis dubia res non sit quòd etiam iurauerit: an adeò manifesta res, vt ille amicus, illius & conuiua, non dubitauerit eum verè iurare: an quod etiam ex aduerso ipse iurauerit, quo furorem eius infringeret.* Et horum *Deriuationem* faciet ille fortasse, vt dicat *inter epulas & vinum iocum fuisse inanesque terriculas aduersum amicum meticulosum.*

E contrario an eo magis credendum, quòd *post vinum effuderit, vt fermè adsolet fieri, quod sobrius continebat.*

Sed etiam peruentum est ad illam quæstionem, ex qua duplex fit coniectura. Signum enim tyrannidis affectatæ, hoc iam loco est, *quòd ille qui ex aduerso iurauerit, occisus & inspoliatus inuētus est.* Quę res indicare videtur, ab isto & certā ob causam interemptum: sed in dubium deuocatur, *negante illo à se peremptum.* Ergo hic reddenda coniectura de cęde, quoniam ille contendit de homicidio primum quęri oportere, dicendum *inquisitione leuioris criminis moram fieri periculis publicis non oportere, sed de vtroque simul posse constare.*

Et fortasse non est eundum per singulos coniecturę locos ab eo initio, sed statim adripienda ea quę sunt ab SVMMO AD IMVM, an cum eadem nocte, qua inter eos fuerat illa contentio, cędes fuerit admissa, non dubium fuerit à quo admissa.

Aliud à SVMMO AD IMVM, an ideò manifestum scelus quòd *ille inspoliatus sit inuentus: qua res indicet animam eius solam petitam, ab eo scilicet, cuius intererat vt ille moreretur.* His atque huiusmodi dictis quę ad cędis crimen pertinent, memores esse debebimus iustitię, actionis, & cędis approbationem atque affectatę tyrannidis colligere, vt dicamus, *dum de cæde constet, constare etiam de tyrannide.* Iam si qua habebit ille diues adolescens, ex verisimili probatione ponentur: velut si dicat, *non dixissem si tyrannidem affectarem, aut non eadem nocte occidissem, si eram perempturus.*

Diximus supra in omnibus anticategorijs DVPLICEIS esse CONIECTVRAS, sed ex ea specie non modo tum erit DVPLEX CONIECTVRA, cùm se aliqui inuicem accusabant, sed etiam cum in mortuum ali-

aliquem retorquebitur crimen. Qualis est illa controuersia: *Nouercam filio medico superduxit: Nouerca in languorē incidit, desperantibus cęteris Medicis. Obtulit & priuignus mulieri potionem, quam diceret salutarem. Nouerca accepit. Altera die eadem se alij medico credere professa, ait venenum esse. Priuignus hausit & perijt. Ream facit maritus mulierem veneficij.* Hic non est quidem ANTICATEGORIA, quia se non inuicem accusant, qui in iudicio consistunt. Ex ANTICATEGORIAE tamen specie DVPLEX CONIECTVRA est. Pari modo & in ANTICATEGORIIS solet fieri.

Pater iste & nouercam accusat, & filium suum defendit. In quem crimen retorquetur hoc modo. Sed quæstiones singulas persequi non necesse est. Rationem enim diuisionis huius supra ostendimus in simili causa, quæ est inter captiuam & nouercam, in qua docuimus per singulos locos & accusationem & defensionē esse permixtam. Hic quidem plenior causa est, quoniam à SVMMO AD IMVM, & à cæteris locis habet quęstionem, cessante vt diximus, primo illo, qui est PROBATIONIS EXPETITIO. scire debemus etiam illas causas duplici Coniectura necesse esse tractare, quæ tales incident, quales de adulterio esse possunt. Vbi nonnunquam argumentandum est duplici Coniectura, quæ in vtrumque adulterum spectat per singulos locos causæ, *non solùm an ille voluerit, sed etiam an illa.* Neque solum an ne *facultatem corrumpendi habuerit ille, sed etiam an illa peccandi.* Et deinceps ex cæteris locis argumenta in vtrumque promenda sunt, in quo facile sit intelligere, quid velim, vt scilicet accusator non separatim per singulos locos in adulterum causam ordiatur, sed vt ex singulis locis in vtrumque pariter argumenta colligat. Si quis requirat, *quid putemus ex altera parte faciendum, melius erit fortasse, vt isti de adulterio separatim defendantur, nisi eos coniungat defensio, quos etiam conscientia iunxisse videatur.*

Hæc ferè sūt de *duplicibus Coniecturis.* Verū CONIECTVRAM esse diximus, cùm quæreretur *an factum quid esset*, necessario addendum est INTERDVM ACCIDERE, vt sit coniectura, tametsi constet aliquid esse factum. Si non voluntate factum probetur, necesse erit lege defendere. Qualis est illa controuersia: QVAE PER FVRORЕМ ACTA FVERINT IRRITA SINT. *Nouerca cum furere videretur, arrepto gla-*

dio priuignum suum occidit: Rea est cadis. Hic non abnuit mulier esse occisum prinignum, tamen est coniectura an id quod fecerit voluntarium facinus, an potius fortuito instinctu furoris admissum. Ergo diuisio est per *coniectura locos.* Sanè etiam illud scire debemus, huiusmodi causas habere mixtam ex Scripti, & Voluntatis locis quęstionem. Nam cum illa lege nitatur, qua dicat *ream se esse non opportere*, cum *lex irrita esse pracipiat qua facta sint per furorem:* prima erit quęstio ex *scripto* & *interpretatione scripti*, quia contendit accusator legem illam pertinere ad leuiora delicti: aut nec delicti fortasse poterit esse firmamentum, etiam ex verbis ipsius legis, quibus significetur eam non ad crimina pertinere, quando non impunita esse præcipiet, quę facta sint per furorem, sed irrita. Post hæc discessus coniecturæ est.

Et sanè nos fugere non debet, quòd cessat in huiusmodi causa locus primus, qui est Probationum Expetitio; quoniam de facto nulla dubitatio est.

Erunt ergo argumenta ex loco Voluntatis, an ob eam rem furorem simulauerit, cum spem defensionis haberet ex lege.

A Facultate quęritur, *an potuerit occidere:* absurdum enim quærere, an potuerit facere quod fecerit: sed, an *potuerit imitari & mentiri furorem.*

A Summo Ad Imum, quòd *non alium potius occiderit: quòd neminem vnum præterea attigerit*: & quòd *occiso priuigno statim finem simulata amentia fecerit* Quę omnia argumenta sunt, *non casu occisi priuigni, sed occisi voluntate atque consilio.* Et superior controuersia ostendit aliquando in coniectura incidere, vt diximus.

Et a legalibus statibus quæstiones. Alio modo idem accidet, siue per illum locum Coniecturae, id est, *absoluti iuris*, siue *per deriuationem.* Quale est illud exemplũ: *Exulem intra fines peremit, qui se dicebat tyrannidem indicaturum. Exorta dominatione, eademque finita, reus impetitur conscientia.* Hic cum descensum fuerit ad signa criminis, quæ sunt ex loco a Summo Ad Imum, vtetur reus *iure absoluto*, vel *deriuatione*, vt dicat *legi satisfactum*, cum exul intra fines fuerit occisus, & occurretur ab accusatoris parte Interpretatione Scripti, vt scilicet dicatur *lex non ad omnes exules pertinere, & minimè ad eos, qui bono P. intra fines fuerit,*

fuerit, vt tantum mali in publicum proderet. Sic tamen, vt reuertatur ad causam coniecturalem: quare hic legi non satisfecerit, sed sibi cauerit interficiendo eum, qui erat nō solum tyrannum, sed etiam tyranni conscios indicaturus.

Circvmscriptionvm Actiones, sunt qui putant finitiuas esse, vt quæratur quid sit *circumscriptio*: sed videntur errare. Non ferè accidit, vt definiendo quærendum sit, quid sit *circumscribere*: sed magis erit fortasse coniecturalis quęstio, an illud quod factum sit, circumscribendi voluntate sit factum, vt in eam rem non solum ex cæteris locis, sed etiam a Svmmo Ad Imvm, ex his quę erunt facta, probationes & argumenta ducantur, quare voluntate circumscribendi fecisse videatur. Sed vt magis non sit coniectura, magis erit iam *absoluta qualitatis* status, quam *finitiuus*. Inspiciamus hanc causam: *Liceat ex ancilla filios suscipere legitimos. Qui habebat ex legitimis nuptijs filium, alterum ex ancilla suscepit*. Lex erat, vt *patrimonium commune diuideret, qui esset maior ex fratribus: eligeret minor. Posuit maior natu ex altera matrem fratris, ex altera parte patrimonium. Elegit ille matrem, & reum facit fratrem circumscriptionis*. Hic non vtique quæretur quid sit *circumscribere*, sed aut ex his quę facta sunt argumentum trahetur, *circumscribendi voluntate* fecisse, in quo erit coniectura: aut erit verius absoluti iuris, vbi de *iusto*, & *aequo* & *bono* quæritur: vel *compensatio*, vt causam querelę non habere dicatur, qui & libertatem habeat, & ciuis sit, & matris suæ libertatem fuerit consecutus. Plerique sic habent, tanquam sit, communis coniecturæ cum cæteris statibus, quæ dicatur propria eius esse negatio: quoniam & ille qui finitiua quęstione defenditur, *quia rem profanam de loco sacrato sustulerit, neget se sacrilegum esse*: & rursum ille qui accusatur, *lesisse Rempub. quòd naues incenderit, neget a se Rempublicam læsam*. Sed multum interest, quòd in coniecturalibus quidē causis negat se reus omnino fecisse quod arguitur, at in illis causis non illa negat fecisse se, quæ crimini dantur: sed alter negat id *ad sacrilegij crimina pertinere*, alter negat ad *crimen Reip. læsæ*.

Finis est, cum quæritur, quid sit illud, quod in controuersiam veniat: aut quo nomine appellandum sit, cum aliquid ex parte

sic

sic factum est, vt tamen omnino non sit factum. Quare Græci fieri hunc statum dicunt, ἐκ τοῦ λελειπότος καὶ γεγονότος. Hoc quale sit, ex subiectis facile intelligemus. Loci huius status finis. Contraria definitio, legislatoris *voluntas, voluntatis coniectura, qualitas conclusiua*. Horùm locorum vim vt intelligere possimus per aliquam controuersiam, accipienda videtur illa ex Gręcis, COMOEDIAM ALIENAM EDERE SVB NOMINE NE LICEAT. *Quidā edidit comœdiam non addito nomine. Cum ageretur, succlamauit populus: In illum dixisti. Reus est quod sub nomine comœdiam ediderit.* Iam primum hic id quod initio diximus, animaduerti potest, finem fieri, cum ex parte aliquid est factum, ex parte non factum. Nam si in comœdia addidisset nomen, soluta esset quæstio, relicta defensio: sed quoniam edidit comœdiam de scriptis moribus, non tamen addidit nomen, finitiua quęstio est, an hoc fecerit quod lex prohibuerit, nec quicquam intersit, vtrum addiderit nomen, an prodiderit, cum intellexerit populus, & subiecerit nomen.

Locos autē singulos sic persequemur, vt sit finis, *an sub nomine comœdiam facere, nomen hominis comœdiæ inserere.*

CONTRARIA DEFINITIO, an hoc *plane sit comœdiam sub nomine edere, sic mores hominis insectari, vt non sit nomen, quòd nihil intersit, vtrum ipse pronunciarit an populus.*

Tertius locus est ex VOLVNTATE Legislatoris. Nec immerito. Neque enim ferè finitiuus status non aliquam habet societatem cum legalibus, vt hic. Accusator enim dicit *illam voluntatem fuisse Legislatoris, ne quis omnino ciuium læderetur.* Reus verò contendit, *Legislatorem hoc voluisse, ne quis facile nominaretur, sed vnusquisque moribus suis intelligeretur.* Maius in eo est, vt si iste dicatur vel acerbius etiam operatus fuisse, quàm lex prohibuerit, cum sic in mores hominis fuerit inuectus, vt de nomine nemo dubitaret.

VOLVNTATIS Coniectura est, vt per omnem causam ex omnibus omnino personis, malitiosè, & voluntate lædendi sic vitam hominis fuerit persecutus, vt nihil esset quod deesse nomini comœdiæ videretur, atque vt nihilominus populus intelligeret, quam si nomen reddidisset, & ea voluntate succlamauerit popu-

lus, vt fraudem eius arriperet, & constitueret illum contra legem fecisse quod fecerat.

Nam Qvalitas Conclvsiva vel exaggerationem habet facti ex parte accusatoris, vel ex altera parte commiserationem, in qua plerumque ex pragmaticæ qualitatis locis multa dicentur : & quid iustum sit pro qualitate facti, & quid vtile exemplo, & quid honestum ad famam: quare id de quo quæritur, quam grauissime debeat vindicari, ex quibus ijsdem locis & reus in contrariam partem poterit disputare.

Finis est aut *Simplex*, aut *Duplex*. Simplex, quod de vna re quærimus. Dvplex, aut ex *personis*, aut ex *rebus*. Ex Rebvs, cùm duo sunt crimina, alterum maius, alterum minus. Quare hoc proprium Finitivi Statvs, quod ferè accusator minus excludit, & maius inducit: Reus maius excludit, & inducit minus. Vt in illa controuersia. *Quidam de Templo sustulit vasa priuata & profana. Petitus ad pœnam tanquam sacrilegus offert quadruplum quasi fur.* Ex personis autem *duplex finis* fit, vt vbi quidam *in tyrannide arcem conscendit tyrannum perempturus: tyrannus fugiens, ab obuio occisus est. Petunt pręmiũ, ille qui tyrannum ex arce deiecit, & ille qui obuium occidit.* Verum quoniam diximus, cùm ex rebus duplex esset finis, accusatorem minus excludere, maius inducere videretur illud addendum, quòd aliquando euenit in huiusmodi causa, vt accusator non excludat minus, sed ipsum retineat, & maius inducat. Qualis est illa causa : Qvi Virginem vitiaverit, det decem Millia: Qvi Depositvm violaverit, Capite pvniatvr. *Quidam iturus ad bellum, virginem sibi depositam vitiauit. Accusator dicit virginem esse vitiatam, sed hoc reticet, & addit alterum crimen. Non dicit enim etiam depositum esse violatum.* Est Finis & ille, quem Græci ἐγκείμενον vocant, vt aliud quidem in quæstionem veniat, & aliud iudicetur: vt si *reus sit sepulchri violati, qui tumulum inanẽ resciderit.* Hic enim nõ hoc quæritur, *an ille sepulchrum violauerit, sed an illud sepulchrum fuerit.* Verum tamen necesse est pronuncient iudices, non *an illud sepulchrum sit*, sed an *sepulchrum ille violauerit.* Fit plerumque ex vno scripto. Dvplex Qvaestio Definitiva: vt si hæc causa sit posita : *Sacerdos purus sit & è puris: patrem suum reum proditionis fecit, & obtinuit, petiit*

sacer-

sacerdotium.Hic enim separatim quæritur, quid sit *è puris*, & separatim quid sit *purum*.Hoc,si apud Zenonem depositum est,mihi tamen thema huius controuersiæ non placet.

DE TRANSLATIONE.

METALEPSIS (siue illa Translatio,siue illa Præscriptio est: nam de vtraque dicemus) alium locum forsitan tenere debeat; nam Qualitas prior est: sed quoniam illa multifaria est, in alios status spargitur, ac plus disputationis desiderat, differatur. METALEPSIS vno nomine apud Græcos disparem apud quosdam rationem habet, nam hanc Zeno Translationem facit, nonnulli Præscriptionem. Non alienum sit ergo,vt dixi, vtrumque cognoscere. Zeno præscriptiuas ait causas scripti & voluntatis esse: Metalepsin autem Translationem facit. Quæ quidem translatio ex ijsdem rebus fit, è quibus Præscriptio. Nam præscribimus vel ex persona, *vt negemus eum esse aduersarium, qui contra nos agere possit*:vel ex tempore, vt negemus *illo tempore*: vel ex loco,vt negemus *illo loco*:vel è modo,vt negemus *illo modo*. Itidem fit Translatio, cùm facinus in aliquem & crimen constituimus transferendo:vt cùm ille dicat *id factũ,quod fieri licuisse cõtendat*, transferamus à persona,vt negemus illi licuisse: aut tempore, vt negemus *illo tempore*:loco,vt negemus *illo loco*: modo, vt negemus *illo modo*. Cæterum hæc magis exemplis patebunt.

A PERSONA transfertur,vt in illa causa: *Quidam inimicum suum reum capitis à se factum & damnatum ipse occidit, cum precium eius rei dedisset carnifici decem millia, reus est cædis*. Hìc à persona transfertur. Concedimus enim *licuisse occidi*, sed negamus *huic occidere licuisse*.

A Loco autem simul & à TEMPORE transfertur, vt in illa controuersia, ADVLTEROS DEPREHENSOS LICEAT OCCIDERE. *Quidã adulteros deprehendit,alterum occidit, alteri pepercit. Reus factus est, quòd non & illam occidisset*: sic se defendit, vt diceret *per amorem occidere non potuisse. Absolutus eandem postea inuenit apud tumulum aduleri flentem,occidit:reus est cædis*. Mamifestum est TRANSLATIONEM esse & à TEMPORE & à LOCO. Quippe accusator *occidi illam*

opor-

oportuisse non abnuit: sed neque illo loco neque illo tempore occidi licuisse contendit. Loci in Translatione hi, Præscriptiuum Præcedens, ipsa Translatio, PAR, MAIVS, A SVMMO AD IMVM. Alia Translatio, quãdo & ex parte accusatoris A SVMMO AD IMVM. Secundũ hos locos inspiciamus, vel hanc causam, quæ supremo posita est.

De adultera occisa præscriptiuum præcedens est, vt hic præscribat actionem, eo quòd *neget se reum fieri oportere cum ea mulier fuerit occisa, quam constat occidi ex lege debuisse.* Huic oppositus locus proximus, id est ipsa TRANSLATIO. Imò verò reus fiet, *quoniam debuerit illa quidem occidi, sed alio in loco, alio in tempore, & occisa sit eo loco & eo tempore, quo non licuisset occidere.*

Sequitur PAR, in quo dicit reus nihil interesse *quo tempore, vel quo loco fuerit occisa, æque ait illam meritas pœnas dedisse.*

Deinde est MAIVS. In quo loco ostendit reus *magis etiam sibi constare rationem, & multò iustius illam peremptam.*

Bene adiectus locus à SVMMO AD IMVM. Persequemur enim singula, quare vel magis rectè & tunc, & in illo loco fuerit occisa, *cum superstitem adulteri retineret libidinem, cùm illum desideraret & mortuum, cùm apud tumulum eius lamentaretur & fleret.*

Hic alia TRANSLATIO merito. Transfert enim accusator, *si vindicanda faciebat, accusari illam debuisse.* Et hic transfert à persona illius ad personam Iudicum, per quos iam opus fuerit vindicari, cùm ille potestatem ex lege sibi datam perdidisset.

Diximus ex accusatoris parte aliquando à SVMMO AD IMVM, quale est in superiori illa causa. A SVMMO enim AD IMVM argumentum est *non licuisse illi inimicum suum occidere, quòd hoc emendum illi fuerit, & tanta pecunia emendum.* A MODO quemadmodum sit factum, Translatio non ferè in fictis causis inuenitur. Facile est tamen ex his quæ supra scripta sunt perspicere, quid in hac parte intelligi debet: vt si reus sit aliquis, *quòd alio modo quid fecerit, quàm facere ei licuerit.*

Iam licet ad illam aliam METALEPSIN transeamus, quam PRAESCRIPTIONEM à quibusdam diximus fieri. Diximus autem etiam quemadmodum fieret, sed hoc interest, quòd TRANSLATIO est de præterito, quum *aliquid sit factum, aut ab eo qui non debuerit id facere, aut eo tempore aut eo loco, vel eò demum modo quo facere non*

debuerit. Praescriptio spectat ad tempus futurum, *si quis agere postulet, qui agere non debeat*: aut *illo tempore, vel illo loco, vel modo, quo agi non poterat*.

Loci Praescriptionis, *Propositio scripti, Homonymia. Deductio generis ad speciem, Finis incidens: aliquando* à Svmmo ad Imvm. *Translatiua qualitas, Communis qualitas, Coniectura.*

Per hos locos tractemus, si placet, controuersiam illam: *Pauper qui duos diuites habebat inimicos, peregre profectus. Interea filius eius occisus, & inspoliatus inuentus est: Accusauerunt se inuicem diuites, cadis: absoluti sunt. Redit pauper, & instituit diuites reos. Illi praescribunt*. Lex enim est, *De eadem re bis agi non liceat*.

Propositio scripti est, an cum lege scriptum sit, *vt bis de eadem re non agatur: non oporteat hanc causam bis induci*, cum iam accusati sint & absoluti.

Homonymia est, quid vocet lex actionem, vtrum pœnam, & animaduersionem, eamque nolit iterari, an ipsam accusationem & defensionem. Nam vtrumque horum, nomine Actionis significatum potest videri: magis etiam si Græcè controuersia explicetur qui *δίκην* tam *pœnam*, quàm *actionem* vocant. Sed nos quoque Latino sermone aliqua multa inuenimus huiusmodi. Quæ vniuersa referre non est necesse, cùm iam res ipsa ad intellectum declarata sit. Dedvctio Generis ad Speciem est, *An cùm his agi lex prohibuerit, non de omibus rebus, id praescripserit, sed de pecuniarijs causis, an de his, in quibus minora sunt crimina.* Finis est Incidens, *an actio illud fuerit, an verò conclusio.*

A Svmmo ad Imvm est, an *cum absente patre de filio eius acta res fuerit, æquum sit admitti patrem regressum, cuius dolor est: An cum hic nihil importunius habuerit àgendum, cum non ipsius culpa acciderit, quod non statim accusauerit.*

Translativa Qvalitas, est an ne sic *quidem iterari iudicium debeat, licet accusatoris persona mutata sit, licèt pater postulet*. Deniq; locus omnis Translativae Qvalitatis nihil aliud est quàm rescisio loci superioris, vt ille pro accusatore, hic pro reo nitatur.

Commvnis est Qvalitas, an *æquum sit eos ex integro causam di-*

cere,

cere, cum si innocentes sint, absolui possint: si nocentes, damnari debeant: è contrario, *num hæc molestia accusationis declinanda sit: & sit iniustum sępius eosdem homines ad contentionem iudicij deuocare.*

Conjectura, an ad fines *huic crimini sit quod intenditur, id est, an commiserint cædem.* Qui quidem locus in omnibus causis diffundendus est, sed non apertè, verùm obliquè, vt meminerimus nondum hoc agere nos posse, ne demus aduersario potestatem, vt manum nobis inijciat, & nos in cursu actionis retineat, cùm dicet *de hoc ipso quæri, an reos cædis agere possimus.* Sed non deerunt occasiones, quibus, vt dixi, idem faciamus; quasi aliud agentes, ostendendo facile nos crimen probaturos, si impetrauerimus vt liceat reos facere. Id ipsum & Rei facient: verùm pari modo, vt non iam se defendant, sed innocentiam Obliqua Actione suam præferentes, molestiam Actionis tantum se declinare dicant, & quia Iudices quoque raras velle debeant leges & res iudicatas. Hæc quæ ad præscriptionem pertinent, quanquam ab instituto Zenonis remota, non tamen alienum fuit persequi ex his quæ tradidit Marcomanus, ex cuius commentarijs hæc propè ad verbum translata sunt. Iam sequitur vt videamur quæ attinent ad statum qualitatis, & vt ad Zenonem reuertamur.

DE NEGOCIALI.

Hæc supra de Translatione vel Praescriptione fortasse alieno loco, vt iam dixi, inseruisse videamur, quoniã Translationis statum nouissimum inter Rationales quatuor Status feceramus: verum non ex nostro instituto, sed ab alijs factum est, ex ea causa; quam supra locutus sum: quoniam de Qualitate quæ media sit, pluribus erat disputandum, & plura tradenda. Nos videamus iam de Statibus Qualitatis, cui primus ex omnibus est, sicut supra docuimus, Negocialis. Hic aut *legalis* est, aut *rationalis.* Rationalis cum sine vllo scripto de ęquitate rerum disceptatur: Legalis verò, cùm aut *rogatio* fertur, aut *lex*, aut *præmium* definitum petitur.

Deliberativae quoque causæ in eundem statum cadunt. diui-

ditur NEGOCIALIS LEGALIS, *legitimo, iusto, vtili, possibili, honesto*, ita vt & in contrarium ex parte diuersa per singulos locos disputentur. Quod enim alter legitimum esse contendit, alter ex eodem loco, si poterit, contendet contrarium legibus, si aut lex aliqua ex diuerso repugnabit, aut *rogatio*, aut *plebiscitum*, aut *fœdus*, aut *naturale ius*, aut *mores*. Contra quæ, vtemur aut *negatione*, aut *opposito*.

NEGATIO est, vt dicamus, non esse contrarium *legibus*, neque *naturæ*, neque *pacto*, neque *moribus*.

OPPOSITVM est, si fateamur quidem alicui scripto esse contrarium, sed opponamus *vtilitatem*, eamque dicamus potissimam esse debere. Aliquando etiam in loco legitimo, aliqua erit *Coniecturalis Quæstio*, fortasse etiam *finitiua*. Secundus locus NEGOCIALIS est, quo quæritur *quid sit iustum*. In eo loco est disputatio in legibus simplex, cum quæritur an *istum sit, vt adulteros deprehensos liceat occidere*.

In *Rogationibus* verò & *Præmiorum Petitionibus*, & in *Deliberatiuis*, per eum locum, qui est à *Summo ad Imum*, oportebit ire per singula, & ex singulis locis ostendere, quare iustum sit quodcunque dicetur iure tali faciendum esse. Hic incidet STATVS, ex quo defensio erit eius, aduersum quem aliquid feretur. Qualis apud Græcos Controuersia est: *Deliberant Athenienses an Eleis inferant bellum; cùm illi Alcibiaden flagellis verberauerint*. Incidit enim quæstio, an licuerit *illis facere certaminis iure*.

Tertius est locus in NEGOCIALI *Vtilitatis*. Hic omnem fermè Disputationem habet, circa rationem futuri temporis. Quæritur enim quid in futurum sit vtile. Aliquando in hunc locum incidit CONIECTVRALIS Quæstio: quale est illud apud Virgilium. *Deliberat Diomedes an Latinis auxilium petentibus ferat, quia Æneas si Latinos vicerit, in ipsum sit sua arma versurus*.

POSSIBILE ex *personis* & ex *rebus* ipsis habet disputationem, & locus honesti bene conclusionis & epilogi loco positus est. Cum enim cætera excussa sunt, tunc superest vt de honesti partibus disseramus. Hi sunt loci negotialis status: in quibus satis erit plerumque docere, *legitimum quidem esse, & vtile, & possibile, & honestum: sed aliquando vt sit honestius, prius refutabimus aduersariorum*

riorum: dein nostra inducemus. Hoc ita est, vt doceamus primum non esse *contrarium legibus*: deinde addamus separatim, *imò congruum legibus.* Itemque dicamus *non esse iniustum*, & addamus potius *esse iustissimum.* Demonstremus *non esse inutile:* deinde *vtilissimum esse* doceamus. Pari modo & de honestatis partibus disputemus. Quod similiter licebit facere ex parte contraria. Hæc ferè sunt, quæ attinent ad Negocialem illum, quem diximus Legalem vocari.

Rationalis autem Negocialis est, vt supra proposuimus, cum sine vllo scripto inter se aliqui de æquo bonoque disceptãt, qualis est illa controuersia: *Ciuitas in tyrannide, omne quod liberorum natum fuerat exposuit, vicina ciuitas collegit & educauit. Finita tyrannide, petunt patres filios, & offerunt alimenta. Illi contradicunt. Loci huius status naturalis iusti.* Per quem vtrumque in hac causa disputari potest; Ex parte eorum, qui retinent, *An naturale sit iustum, vt qui semel filios exposuerunt, repetere non possint.* Ex parte patrum: *An potiùs naturale sit iustum, vt patres quolibet tempore recipiant filios suos, & naturale ius repetant.*

Secundus locus est à Svmmo Ad Imvm, per quæ singula, quæ præcesserunt queritur, *Iustum ne sit vt peterent filios, qui necessitate misera coacti sint exponere.*

Tertius est locus aliquando, Fvtvri Temporis Ratio. In quo queritur & in futurum, *An vtile sit fieri, de quo* quæstio sit.

Deinde sunt loci Volvntariae Qvalitatis. In causis reddendis voluntariæ mortis, putantur esse Negocialis status, verum si rationalis, an rectè, paulò post viderimus: interim sic putemus: vt quidã volunt, Primæ erunt quasi Praescriptivae Qvaestiones, *An is, qui reddet causas voluntariæ mortis, erit filius: an possit ex arbitrio suo mortem impetrare, contradicente patre.* Ponunt quidam etiam *Generalem quæstionem* huiusmodi; *An sola sit causa moriendi, debilitas corporis.* Et rursum, *An satis ea sit ad causam mortis, cum nemo sine causa mori velit.* Cætera ferè per ipsum locum, qui est à Svmmo Ad Imvm consideratur *An ex his, quæ acciderant, iusta sit causa mortis.* Benè iuxta hoc, quod tradidit ius. Superest Fvtvri Temporis Cogitatio, cum scilicet quæritur, *An*

illi

illi miserum sit viuere. Spectandam autem maximè volũtatem. Neque enim quisquam libenter mori postulat. Sed ferè erunt huiusmodi hæ species, quasi hoc optet, & exprobret: alioquin cum agatur ex ipsa causa æstimari. Id est ex parte diuersa considerandum, qua voluntate quis contradicat, vtrum *Simpliciter*, & *verè*, an verò & *malitiosè*, & *astutè*. NEGOGIALIS STATVS vtriusque proprium, quod futuri temporis rationem habet. Quęritur enim non *Quid actum sit*; sed *Quid debeat fieri*.

DE QVALITATE ABSOLVTA.

SEcundus STATVS QVALITATIS ABSOLVTVS, vel QVALITAS ABSOLVTA. Vtroque enim nomine nuncupatur. Huius loci *Finitiuum pracedens*, quod vicem præscriptionis obtinet. Deinde est locus ipsa *Qualitas absoluta*, quæ soluitur ex parte accusatoris: aut *Negatione*, vt neget licere: aut *Opposito*, vt dicat, & si licuerit, non tamen in perniciem oportuisse. Deinde est locus à SVMMO AD IMVM, quarè neque iniuriosa, nec criminosa videatur. Ponet & ex sua parte reus aliquando à SVMMO AD IMVM, cum docebit quibus ex causis est, quemadmodum fecerit singula.

Deinde VOLVNTATIS CONIECTVRA est, & QVALITAS CONCLVSIVA. His locis tractari potest controuersia illa: *Pauper Orator, & diues inimici. Diues fortiter fecit, petiuit pauperis Oratoris linguã, pramij nomine, accepit: Postea concionante illo, stetit in concione pauper & fleuit. Lapidatione facta, occisus est diues: reus est pauper cœtus & concursus facti*, secũdum legem illam, qui COETVM, ET CONCVRSVM FECERIT, CAPITE PVNIATVR.

FINITIVVM PRAECEDENS, & vice præscriptionis cum dicitur ex rei parte, concursum facere, est populum conuocare, & turbulenta oratione animos hominum concitare. quorum nihil fecerit pauper. Quod vice præscriptionis est, quum dicitur: *Ex illis demum rebus reum de cœtu, & concursu fieri oportere. In hunc verò crimen hoc cadere non posse*.

Deinde est ipsa QVALITAS ABSOLVTA, vt dicatur *Huic licuisse in concione stare, flere*. Huic occurrit, vt diximus, aut *Negatio*, aut aliquid oppositum. NEGATIO, vt dici possit, *Non licuit huic flere*,

OPPO-

Oppositvm, etiam si licuerit flere, non tamen in hunc effectum. Et sequitur locus à Svmmo Ad Imvm, quòd fletūs ad hunc effectum contenderit. Hìc sanè fortasse non ita auertet hoc crimen à paupere patronus eius, vt dicat, *Ad illum non pertinere, quid fecerit populus*, cum ipsi reo præter lachrymas nihil possit intendi, sed adijciet defensionem populi, vt doceat rectè illum fecisse quod fecerit; ita vt apertè pauperis quidem causam, sed latenter populi agere videatur, in quo erit de quo diximus, à Svmmo Ad Imvm ex parte Rei an meruerit hæc diues.

Deinde est Volvntatis Coniectvra, quæ quidē in tota actione dispersa est. Nam & Accvsator contendet pauperem ea voluntate stetisse in concione & flesse, vt fieret quod secutum est, & Patronvs contendet nihil illum eius nec cogitare, nec sperare potuisse.

Conclvsiva Qvalitas, de qua & supra disputatum est, quid iustum, quid vtile, quod honestum: damnare pauperem, an potiùs absolui. Verùm scire debemus, Qvalitatem Absolvtam non *Rationalem* esse, sed *Legalem*, si reus se *Non naturali* loco, sed aliqua *lege* defendet, vt scilicet dicat sibi *lege* licuisse.

Huius erit illa diuisio, vt primus locus *Propositio* sit criminis: deinde *Scriptum*, in quo erit *Qualitas absoluta:* ex quo *Scripto* licuisse sibi dicat. Post hos, locus erit *Interpretatio scripti* contraria *Scripto*. Deinde loci reliqui absolutæ qualitatis.

DE COMPENSATIONE.

Sequitur, vt de *Assumptiua Qualitatis* statibus disputemus. Quorum vnus est *Compensatio*, cum incommodum, quod dicimus attulisse, compensamus vicario commodo loci eius. Aliquando *Præscriptiuum præcedens*, tum *Propositio criminis*, deinde locus *Communis ex causis*, deinde ipsa *Compensatio*, cui coniunctus est locus *A Summo ad Imum*.

Deinde est *Comparatio*, demum *Translatio*, tum *Voluntas* & *Qualitas Conclusiua*. Horum locorum tractatio cōsideretur per *Diuisionem Controuersiæ* huius. Cum *Exercitus in præliū frequenter inductus, nauem semper refugeret, Imperator classem incendit, & edu-*

& eductus ex classe exercitus, vicit. Reus est læsę Reipubl. Compensationem esse non dubium, ideò quod cum dicatur amissione classis læsisse Rempublic. compensat incommodum opposito victoria commodo. Primus locus *Præscriptiuum prçcedens*, in hac causa fortasse cessabit. In alia erit, vt dicat reus non *In his esse crimen Reipublica læsa, nec posse hoc nomine reum fieri*. Quod hic fortasse non potest dici, quia damno affecta Respubl. est. Erit ergo propositio criminis, *An læsa Respubl. qua subsidium classis necessaria amiserit*.

Huic occurrit locus proximus, qui est *Communis ex causis*, cum scilicet dicet reus, *Non oportere secum tàm calumniosè agi; vt res ipsa tantum consideretur, cum omnia, qua fiant, vel facta sint, spectari ex causis suis oporteat*; hoc est, vt quæratur *qua causa illud quodcunque sit factum*.

Cui loco adiuncta est ipsa *Compensatio*, cum scilicet dicit *Reus illo, quod sibi detur crimini, se victoriam consecutum*. Quæ locum implebit, *A Summo ad Imum* omnia persequendo, quæ ante acciderunt: & *Quemadmodum incensa classe mutata sit ratio dimicandi, & depulsa infamia fuga, victoria euenerit*. Sequitur *Comparatio*. Quo loco scilicet in contentionem veniunt: & illud quod iniuriæ dicitur factum: & illud, quod commodi dicitur esse quçsitum, & æstimatur, quid vtilius Reipublicę fuerit.

Deinde est *Translatio* ex re, vt dicat accusator, *Potius aliud fieri debuisse, vel remoueri classem, vel aliquid opponi, ne eo confugeret exercitus*. Aut ex persona: vt dicat, *Non ipsum ex arbitrio suo facere, sed referre ad Senatum, vel ad populum debuisse*. Cui sanè loco ex contraria parte habebunt defensiones suas. Respondebit enim reus, & cum translatione personę: vt dicat, *Non aliud fuisse faciendum*: & cum translatione personæ: vt dicat, *Imperatorem se habuisse potestatem per se ipsum consulendi*. Iam *Voluntatis* locus est, vt supra docuimus, in totam causam dispersus. Nam accusator quidem dat operam: vt ille, *Voluntate lædendæ Reipubl. fecisse videatur*: reus contra, vt credatur, *Fecisse cupiditate vincendi*. *Qualitatis Conclusiua* vim satis supra docuimus.

DE

DE RELATIONE.

RELATIONIS STATVS hoc habet proprium, quòd semper necesse est in aliquem statum præterea incidere, quòd illum quem accusator defendit, defensor accusat. LOCI RELATIONIS, propositio criminis. Ipsa RELATIO hic incidens, status est. LOCI eius, Deinde TRANSLATIO: tum VOLVNTAS & QVALITAS CONCLVSIVA. Potest in exemplum illius accidere actio illa Ciceronis, quæ est pro Milone. Nam hunc statum fecit ipse, cùm dixit quæri *iure an iniuria Clodius fuerit occisus*. RELATIO est, an *iure interemptus sit cùm fecerit insidias*. Hic INCIDENS Status est. Loci eius CONIECTVRA cum Locis SVIS omnibus, per quos scitè decurrit; vt probet Miloni insidias factas esse per Clodium. Hìc illud est quod supra posuimus. Defensor enim Milonis accusat Clodium. E contrario vtique, accusator Milonis Clodium purget necesse est, vt insidias nõ ille, sed hic fecisse videatur. TRANSLATIO in hac causa cessat. Non potest enim Miloni dici, *si te Clodius volebat occidere, ad iudicium illum potius adducere debuisses*.

Plerumque autem RELATIONI permixta COMPENSATIO est. Vt si accusatur Scipio Reip. læsæ, quòd Carthaginem solo æquauerit. Hic enim RELATIO est; quia dicit merito *illi ciuitati hoc accidisse*. Et COMPENSATIO, quia dicit *bono Reipub. factum*. Diuiditur ergo huiusmodi causa PROPOSITIONE CRIMINIS, *An læsa Resp. cùm tantam amiserit ciuitatem*. Deinde occurrit ille locus COMMVNIS EX CAVSIS, *an non re sed causa rei sit consideranda*. Et hic iam sequitur & RELATIO; quia merito illi acciderit tam infidæ ciuitati, & toties rebellanti. COMPENSATIO; quia bono P. R. factum, nè vltrà necesse habeat in periculum belli venire. TRANSLATIO erit in hac causa ex *Relationis* & *Compensationis* locis. Nam cum dicet reus merito illi ciuitati accidisse, transfert accusator ita vt dicat, & *si illa merebatur, non ipsum arbitratu suo facere, sed referre ad senatum debuisse*. Deinde erunt reliqui omnes loci *Compensationis, Comparatio, Coniectura Rei, Voluntas & Qualitas*.

DE REMOTIONE.

REMOTIO est cùm reus remouet à se culpam in aliquam necessitatem, vel in alcuius imperium. Loci eius, PROPOSITIO CRI-

minis, Finitivvs, Praecedens: locus Commvnis ex Cavsis, ipsa Remotio. Cui occurritur Coniectvra vel Qvalitate: Deinde est Translatio. Translatio autem aut *Simplex*, aut *Comparatiua erit*. A Svmmo Ad Imvm, ex quacunque prrte res dederit, & quodcunque loco opportunum erit; siue post, siue ante *Translationem*. Deinde est *Voluntas*, & *Qualitas Conclusiua*. Exemplum potest esse in hunc statum illa causa: *Imperator militum corpora in prelio peremptorum reuehebat in patriam, orta tẽpestate cadauera abiecit. Accusatur quòd laserit Rempublicam.* Huic Imperatori vtique illa defensio est, vt crimen necessitate remoueat, & auertat, quòd dicat *abiecisse se illa corpora tempestate agente.*

Erit ergo Divisio secundum locos quos supra posuimus. Propositio est criminis, an *sit lesa Resp. cum tam boni ciues & milites, quibus deberet sepultura bonum contingere, in profundum proiecti sint.*

Secundus erit in causa, quam proposuimus, locus ex causis cum non possit hic Imperator primo loco, vti Finitivo Praecedente, vice Praescriptionis. Neque vero nos nunquam fugere debebit hic locus, si res omnino patietur. Quippe in nulla causa omittenda *Præscriptio* est, quę tenet locum primum, etiamsi descensuri sumus ad alias actiones. Nisi dicat hic Imperator, *non in his esse crimen Reip. nec posse dici Remp. lasam, qua nullum detrimentum possit accipere corporibus abiectis, qua iam commodum afferre non poterant.*

Deinde erit locus ille, quem diximus ex Cavsis, an *vlla res ipsa per se debeat astimari, sed causa cur facta sit*: vt si voluntate sit factum, plectatur ille qui fecerit: sin verò necessitate, non veniat ad pænam hominis culpa fortunæ.

Et statim sequitur ipsa Remotio, an *culpa Imperatori esse non debeat, quòd tẽpestas fieri coegerit*. Hic erit iam ille fortasse locus à Svmmo ad Imvm, cui dubiam sedem fecerat. Nimirum enim à *Summo ad Imum* omnia persequetur reus, quemadmodum voluerit reuehere domum corpora, cum imposuerit in nauem: sed necesse habuerit abijcere, vt hi qui incolumes erant, quique viuebant, & prodesse Reip. poterant, ex periculo euaderent.

Huic occurritur, quemadmodum diximus, aut *Coniectura*, aut

Qua-

Qualitate. Coniectvra, si possumus negare *tempestatem fuisse.* Qvalitate, cùm possumus dicere, *Etiam si tempestas fuerit, non tamen rem talem, & tam impiam fuisse faciendam.*

Deinde est Translatio, quæ in hac causa forsitan cessat, in alia tamen non erit otiosa, si potuerit accusator dicere, *etiamsi faciendum erat, referre vtique ad Senatum vel ad populum debuisti, non tuo arbitrio facere.* Sed hanc *Translationem* diximus aut *Simplicem* esse, aut *Comparatiuam*

Comparativam autem, vt si dicamus *omnia potius reum pati debuisse, quàm facere quod fecit.*

Deinde est Volvntas & Qvalitas Conclvsiva, quarum vim supra iam frequenter ostendimus. Hìc quoque idem illud attendendum est, quod paulò suprà in *Absolutę Qualitatis Statu* monuimus, quòd etiam *Remotio* pari ratione legalis est, cùm ipsam *Remotionem* re⁹ mutuatur ex Lege. Vt si dicat, se id quod fecerit, fecisse legis alicuius imperio. In hac quoque similis erit, atque in Absolvta Qvalitate *Diuisio*, vt sit *Propositio criminis* : deinde *Scriptum*, quo coactum se reus dicit: deinde *Interpretatio Scripti* ex parte accusatoris: deinde cæterę quæstiones ex locis reliquis Remotivi Statvs.

DE DEPRECATIONE.

Deprecatio est, seu *Veniæ petitio*, cum de eo quod intenditur & confitetur, scilicet veniam petimus, præcedente aliqua facti causa, quare possit ignosci. Loci eius, *Propositio criminis*, locus Commvnis ex Cavsis, ipsa *deprecatio*, à Svmmo Ad Imvm. Occurritur autem Deprecationi aut *occupatione*, aut *coniecturali voluntate*, & *Qualitate conclusiua.* Verum hic status non erit satis firmus in grauioribus causis atque criminibus, sed in his, in quibus possit ignosci. Velut si reus sit *iniuriarum adolescens luxuriosus, quòd post cœnam aliquem pulsauerit, & prætendat ebrietatem, atque hoc nomine petat veniam.* Vt autem vim locorum scire possimus, percurramus tractatum ipsius per controuersiæ huius exemplum.

Propositio criminis est, an *iniuriarum lege teneatur*; *quòd ciuem pulsauerit.*

Locvs Commvnis ex Causis est, *an non res ipsa per se debeat existimari, sed qua de causa facta sit.* Vt si consulto & nocēdi voluntate sit facta, seuerè puniatur: si vini culpa, non hominis, vt sit impune, & detur venia.

Deprecatio per illa, quę sunt à Svmmo Ad Imvm, persequenda est, *an indigna res venia, cùm adolescens post cœnam, cui parum vini errauerit.*

Huic loco occurri dicimus tribus modis. Pari, vt dicamus, *nihil facere, ex qua causa hoc fecerit, cùm adaque iniuriam passus sit ille qui pulsatus est.* Occvpatione, vt dicamus *additamentum esse culpæ, non excusationem, quòd prętendatur ebrietas.* Duplicari enim crimen pulsationis crimine ebrietatis. Coniectvra si poterimus dicere, *nec ebrietatem in causa fuisse.* Cui cohæret Volvntas Coniectvralis, vt dicamus *nocendi voluntate pulsatum.*

Qvalitas Conclvsiva est, qua, vt sæpe iam diximus, in epilogo vel *exaggeratur* culpa, vel *extenuatur.*

Quoniam ferè omnia videmur tradidisse, quæ de *Rationalibus Statibus* videbantur esse tradenda, non est ab re de his *Controuersiis* tradere, quorum de Statibus plerumque dubitatur.

Ingrati Actiones quidam *finitiuas* arbitrantur, quasi quæratur quid sit *Ingratus?* sed errare isti videntur. Non enim ratio nominis definitione pendet, nec quęritur *quid sit Ingratus*, sed *ingratè fecisse dicitur ille, qui re⁹ est.* Neque verò contraria defenditur, vt & ipse definiat *quid sit ingratus*, sed vtitur fermè aut Remotione, vt neget *se eam gratiam referre potuisse*: aut Compensatione, vt dicat, *nec illi expedire*, *aut illi oportuisse gratiam reddi.* Dicetur fortasse & *Absoluta* interim *Qualitate*, non vti licuisse sibi dicat, sed illo modo gratiam reddi non oportuisse contendat.

Erit igitur *Diuisio* in huiusmodi causis, vt sit, Propositio criminis à Svmmo Ad Imvm, quibus commemoret accusator, quæ beneficia præstiterit: quibus iuuerit: quemadmodum non potuerit iuuare. Deinde erit Responsio ex eo statu, quemcunque illum suggeret causa secundum locos Statvs ipsius, cùm quis de moribus

bus reus sit propemodũ, *Status* est *absolutę Qualitatis*. Neq; enim dubiũ est lege nulla vereri, quod lege nulla accusatur. Porro autẽ in *Qualitate Absoluta* dicimus licitum quod intenditur, & ex eo quęstio, an *potuerit id fieri*. Quòd cùm oportuit fieri, vtique ad crimen morum non pertinet. Potest huiusmodi causarum & illa esse diuisio ex *Negocialis Status* locis, vt quęratur *an legitimum sit id quod factum est, an iustum, an vtile, an honestum*. Ex his enim poterit æstimari, an peccatum moribus fuerit, non tamen vt *Statum Negotialem* esse dicamus, sed *Absolutam* potius *Qualitatem*, ideò quia de facto quæritur, non de futuro deliberatur. Et vt dixi *Absolutæ Qualitatis* est proprium, vt quæratur, *rectè an perperàm sit factum*. Cùm causas mortis voluntariæ reddit, putant quidam *Negocialem Statum*, quia quæratur, *an ille debeat mori*; & quæstio quasi tota sit de futuro: Sed si hoc est, & in his causis, in quibus reus est, aliquis *Negotialis* esse videatur. Quæritur enim & ibi, an debeat ipse damnari. Hic porrò de præterito omnis est quæstio. Ex his enim quę pręcesserũt, existimandũ est senatui, *an petenti debeat dare moriendi potestatem*. Videamus num rectius putemus statum huiusmodi controuersiæ ex eo, quòd contradicetur, exponi. Nam huiusmodi causę eandem naturam habent, quam illæ, vbi accusator & reus ex diuersis partibus consistunt. Nam & qui causas mortis voluntariæ reddit accusator, quodammodo vsus est ille defensor, qui contradicit. Inueniemus igitur aut *Remotiuas* esse huiusmodi causas, aut *Deprecatiuas*, aut quasuis potius quàm *Negotialis*. ABDICATIONVM quoque causas *Negotialis Status* quidam arbitrantur; quoniam quæratur *an quis debeat abdicari*. Sed hoc tale est, quale & de quo supra locuti sumus. Ergo inuenientur hæ causę IVDICIALIVM STATVVM, vt sit aut QVALITAS ABSOLVTA, aut ASSVMPTIVAE alicuius frequẽtissima, tã DEPRECATIO, quàm ACTIO est cõtra partes.

GENERALES quidem quæstiones quasdam in ABDICATIONVM causis esse scire debemus. Ac prima illa quasi *Præscriptiua* est ex patrum parte, *An patres ex lege habeant abdicandi potestatem*, an *possint liberi contradicere*, & an *illis relicta sit contradicendi potestas*. Quæ etiam illa *generalis est quæstio*, proprior causæ an *merito abdicetur, qui non fecerit, vel non facit aliquid ex patris volun-*

luntate: an verò *in quibusdam rebus fas sit non obsequi patris voluntati*. Neque enim ferè abdicatur quisquam, nisi qui voluntatem patris, aut alterutrum parentem impugnare dicatur. Deinde cum peruentum fuerit ad speciem, hoc est, ad id, quod criminis loco obijcietur, incipiet ex defensione nasci status, qui locis suis erit persequendus. Sed ne abruptè videamur negare Negociali Statv nunquam esse causam Abdicationvm, erunt aliquando fortasse illo modo, si non ob factum aliquod suus abdicatur filius. Nam ille quidem *Iudiciali*, vt proposuimus *Actione* defendet: sed fortasse ad illud exemplum poterit videri Negocialis Statvs. *Furentem filium abdicauit, reuocauit sanatum, abdicauit rursum furentem.* Hic sanè non est Ivdicialis Statvs Neque enim crimina obijciuntur adolescenti, quæ ex parte eius erunt perpurganda. Sed quasi generaliter quæritur, an *Probabilis causa sit abdicandi propter furorem*.

Inivsti Repvdii actiones ferè erunt Relativi Statvs. Necesse est enim, vt is, qui neget iniustè repudium datum, ostendat crimen, & culpam, quarè merito, & rectè repudiata esse dicatur, Invstae Dementiae actiones, quæritur ad quem statũ pertineãt. Nobis non dubium videtur in huiusmodi causis Coniectvralem esse Statvm. Cessantibus sanè primis locis, à Volvntate, & ex Facvltate. Neque enim dubium est, quin & nemo velit demens esse, & tamen possit demens esse. Merito omnis quæstio à Svmmo ad Imvm ex locis insequentibus: quoniam quæ in controuersia sunt posita, perinde sunt signa dementiæ, atque in criminum causis ex eodem loco signa sunt criminum.

DE SCRIPTO, ET VOLVNTATE.

NVnc iam ad Legales Statvs transeamus, quorum primus *Scriptum*, & *Voluntas*: cum alter vtitur scripto, alter contra interpretatur scripti ipsius voluntatem scriptum sit, id est, quasi res ipsas opponere.

Loci autem eius status *Propositio Scripti*, *Interpretatio Scripti* per eum locum, qui vocatur *à Summo ad Imum*.

Huic contrarius locus Par interim, & Maivs: deinde Legislatoris Volvntas ex vtraque parte, deinde Finis, deinde Translatio, Volvntas, & Qvalitas. Inspiciamus vim istorum per exemplum

plum controuersiæ, si placet, talis: Peregrinvs Mvrvm Ne Ascendat. Belli tempore cum hostes iam murum ascensuri viderentur peregrinus ascendit murum, & hostes reiecit: victor fit reus quòd contra legem fecerit.

Propositio Scripti Est, an cum lex peregrino interdixerit, ne *Murum ascenderet*: teneatur ex lege, quia ascēdit in murum.

Interpretatio Scripti, an *Alios peregrinos prohibeat ascendere, & pacis tempore vetet ascendere. Hunc non prohibuerit, qui ascēderet, vt ciuitati subueniret, & ascēderit eo tēpore, quo iā ciuitatē hostis intraret: ascēderit deniq; vt ex desperatione tāta, pacē & victoriā redderet.* Facile est animaduertere potuisse nos, & illū locū, quē interpretationi scripti adiunxerimus, cū scilicet à Svmmo Ad Imvm, cum omnia quæ ab isto facta essent, quæque ad defensionem eius pertinerent, singillatim sumus persecuti. Posuimus deinde locum, qui Par appellatur, an nihil intersit quo tēpore, vel qua causa ascendisse dicatur. Sequitur Maivs, an vel Magis etiam inlicitū fuerit belli tempore id fieri, quod prohibitum est, vt aduersus belli pericula caueretur.

Deinde est Legislatoris Volvntas, quid senserit ille, qui legem ferebat. Id quidem raro quæritur separatim, sed sæpius cum ipsius Scripti Interpretatione permixtum est, vtrum *Prorsus peregrinum non admittendum in muros esse censuerit, an non admittendum eum, qui perniciosus esset futurus.*

Sequitur Finis, an ne sit *Iste Peregrinus, qui præstiterit operam optimi ciuis.*

Est & Translatio, vt diximus, an vt ei *Liceret hoc facere, authoritate publica repetere debuerit, cum aliter non liceret.* Deinde est Volvntas, *quo animo fuerit.* Deinde Qvalitas Conclvsiva, quale *sit factum.* Iam de istis locis duobus vbique incuriosius dicemus, quoniam sępè iam dictum est.

DE LEGIBVS CONTRARIIS.

Legvm Contrariarvm Statvs est, cum duo scripta contraria inter se pugnare videntur; vnde & status nomen accepit. Et est ferè quasi duplex Scripti, & Volvntatis status, quia vtrumque scriptorum interpretatio est.

Ergo

Ergo etiam loci hi sunt, PROPOSITIO scripti, & INTERPRETATIO scripti: PROPOSITIO alterius scripti, & INTERPRETATIO scripti.

Deinde vtrius legis VOLVNTAS, quæ, vt iam supra in altero statu diximus, ad plurimũ permixta estcũ INTERPRETATIONE ipsius scripti: aliquando tamẽ habebit, & separatim fortasse tractatum.

Deinde est FINIS in vtraque parte, qui & ipse aliquando *Interpretationi* scriptorum permixtus est.

Inde est *Comparatio* vel *legum* ipsarum, vel *rerum*, de quibus disceptatur.

Erit aliquando *Translatio*, deinde *Voluntas*, & *Qualitas*. Percurramus hos locos sub exemplo controuersiæ illius, {*Qui Templum Cereris intrauerit, oculos amittat: Qui parenti auxilium non tulerit, capite plectatur.*}

Quidam cum mater eius in templo Cereris vapularet, ingressus est templum, opitulatus est matri: petitur ad pœnam lege, quæ iubet excæcari eum, qui templum Cereris intrauerit. Quia primum illud scire debemus, quòd aptissimum erit in causis contrariarum legum incipere ab aduersarij scripto, idque ex diuersa parte proponere, & interpretatione rebusq; dissoluere, tum eius legis scriptum, proponere qua nitemur. Ipsi tamen etiam hæc lex superérit quodammodo, cum alterius scriptum fuerit interpretatione subuersum. Inuenio tamen nostrum scriptum non incommode priore loco posse proponi, vt proponamus, & certationem, qua vtitur aduersarius: hoc in eam partem pro nobis erit, quo iam certo nostro iure poterimus scriptum illius interpretatione dissoluere, cum in confessum venerit illud scriptum, ad interpretationem descendere. Sed vt sit illa diuisio, quam supra cœpimus tradere (illa enim magis placet) erit locus primus ex parte accusatoris, propositio illius scripti quo reus nititur: *an possit reus fieri, qui legi fuerit obsecutus, & matri fuerit auxilio.* Huic adiuncta statim interpretatione, *an frustra sibi esse putet ex lege defensionem, qui matri tulerit auxilium*, non tramen aduersus iniuriam verberum: sed tunc tantum cum ita res ageretur, vt filio liceat id facere. Hunc locum à SVMMO AD IMVM oportebit implere, quis ille locus fuerit.

Desiderantur cætera de statu legum contrariarum collectionis & ambiguitatis. FINIS.

ANONYMI
DE LOCIS RHETORICIS.

ANONYMI DE LOCIS RHETORICIS.

Videatur M. Tullius de Inuentione, Boetius lib. IIII. de Differentijs Topicis, Alcuinus in dialogo de Rhetorica.

OMNES res iuxta Rhetoricæ indagationem disciplinæ argumentando confirmantur, aut ex eo quòd *Personis*, aut ex eo quod *Negotijs* est attributum. Ac *Personis* has res attributas putamus; *Nomen, Naturam, Victum, Fortunam, Habitum, Affectionē, Studia, Consilia, Facta, Orationes, Casus.*

NOMEN est, quod vnicuique personæ datur, quo suo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur. Nam de nomine nonnunquam aliquid suspicionis siue argumentationis nascitur, vt si dicamus *idcirco aliquem Callidium vocari, quòd temerario, & repentino consilio sit.* Nam eiusmodi nomina quasi indices morum hominibus sæpissime imponuntur.

Ac de NATVRA licet aliquando ducere suspiciones, cuius partes sunt plurimę. Aut enim *sexus* consideratur, vt *vir*, an *mulier* sit: aut Natio, vt *Graius* an *barbarus*: aut *Patria*, vt *Atheniensis*, siue *Lacedæmonius*: aut *Cognatio*, quibus *maioribus*, quibus *consanguineis* sit æditus: aut *Ætas*, vt *puer*, an *adolescens*: natu *grandior*, an *senex*. Propterea *commoda*, aut *incommoda* considerantur, an *natura* data *animo*, an *corpori*, hoc modo: *Valens* an *imbecillus*, *longus* an *breuis*, *formosus* an *deformis*, *velox* an *tardus*, *memor* an *obliuiosus*, *pudens*, *patiens*, an contra, & omnia hęc quę naturæ sunt attributa, ad aliquā coniecturam faciendā.

Et ex *Victu* multæ trahuntur suspiciones, cum *quemadmodum*, & *apud quos*, & à *quibus educatus*, & *eruditus* sit quęritur, & cum

quibus viuat, qua *ratione vitæ*, quo *more domestico viuat*.

Et ex FORTVNA ſępe argumentatio naſcitur; cum SERVVS an *liber, pecunioſus an pauper, nobilis an ignobilis, fęlix an infęlix, priuatus, an in poteſtate ſit, aut fuerit, aut futurus ſit cõſideratur: aut deniq́; aliquid eorũ quæritur, quæ fortunæ eſſe attributa intelligãtur*.

HABITVS autẽ, quod in aliqua perfecta & conſtanti animi aut corporis abſolutione, cõſiſtit, aut *virtutis*, aut *artis* alicuius perceptione, & item *corporis* aliqua commoditate, non *natura* data, ſed *ſtudio* & *induſtria* comparata. Ipſa cauſa poſita docebit, quid hic quoque locus ſuſpicionis oſtendat.

AFFECTIO eſt *animi* aut *corporis* ex tẽpore aliqua de cauſa commutatio. Vt *lætitia, metus, cupiditas, moleſtia, morbus, debilitas* & alia quę in eodẽ genere reperiuntur. Et ideò affectionis quidem ratio perſpicuam ſolet per ſe gerere coniecturam: vt *amor, iracundia*. Propterea quod & illorum vis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem conſequatur, facile cognitu.

STVDIVM autem, quod eſt animi aſſidua, & vehementer ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio: vt *philoſophiæ, poeticæ, geometriæ, literarum*. Facile ex eo ducetur argumentatio eius, quod res in cauſa deſiderabit.

Item ex *conſilio* ſumetur aliquid ſuſpicionis. Nam CONSILIVM eſt, aliquid *faciendi*, non *faciendive* excogitata ratio.

FACTA autem, & *caſus*, & *orationem*, tribus ex temporibus conſiderabimus: *quid fecerit*, aut *quid ipſi acciderit*, aut *quid dixerit*, & *quid faciat*, *quid ipſi accidat*, quid *dicat*, aut *quid facturus ſit*, quid ipſi *caſurum*, qua ſit *vſurus* oratione.

NEGOTIIS quę ſunt attributa, partim ſunt *Continentia* cum ipſo negotio, partim in *geſtione negotij* conſiderantur, partim *adiuncta negotijs* ſunt, partim *geſtum negotium conſequuntur*.

CONTINENTIA cum ipſo negotio ſunt ea, quę ſemper adfixa eſſe videntur ad rem, neq́; ab ea poſſunt ſeparari. Ex his prima eſt *breuis complexio totius negotij*, quę ſummam continet facti hoc modo, *Patris occiſio, patriæ proditio eſt*. Deinde cauſæ *eius ſummę*, per quam, & quamobrẽ, & cuius rei factũ ſit quęritur. Deinde in ipſo genere negotij, quid *actum ſit*, *deinde* quid *poſtea factũ ſit*.

De his quae negotiis sunt attributa.

In Gestione Negotii, qui locus secundus erat, quęritur *Locus*, *Tempus*, *Modus*, *Occasio*, *Facultas*.

Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate, quã videtur habuisse negotium administrandum.

Ea autem *Opportunitas* quęritur ex *magnitudine*, *interuallo*, *lõginquitate*, *propinquitate*, *solitudine*, *celebritate*, *natura* ipsius locis & *vicinitatis*, & totius regionis. Ex his etiam attributionibus *sacer profanus*, *publicus*, *priuatus*, *alienus*, an ipsius sit de quo agitur, locus sit aut fuerit.

Tempus autem est id quo nunc vtimur. Nam ipsum quidem generaliter definire difficile est, pars quædam æternitatis, cum alicuius annui, menstrui, diurni, nocturniue spacij certa significatione. In hoc & quæ præterierint considerantur: & eorum ipsorũ quę propter vetustatem aboleuerint, aut incredibilia videantur, vt in fabularum numerum reponantur: & quæ iam diu gesta, & à memoria nostra remota, tamen faciunt fidem, verè tradita esse, quòd eorum monumenta certa in literis extent: & quę nuper gesta sunt, quæ scire plerique possunt: & item quæ instent in præsentia, & cùm maxime fiant: & quæ consequantur: in quibus potest considerari, quid ocyus, quid serius futurum sit. Nam sæpe oportet commetiri cum tempore negotium & videri, poterit ne aut *magnitudo* negocij, aut *multitudo* in eo transigi tempore.

Occasio autẽ est pars tẽporis, habẽs in se alicui⁹ rei faciẽdi aut nõ faciẽdi opportunitatẽ. Verũ in tẽpore spaciũ quodammodo declaratur. In occasione ad spaciũ tẽporis faciẽdi quædã opportunitas intelligitur. Hęc in tria distribuitur genera, *Publicum*, *Commune*, *Singulare*.

Publicum est, quod ciuitas vniuersa aliqua de causa frequentat: vt *Ludi*, *Dies Festus*, *Bellum*.

Commune quod accidit omnibus eodem ferè tempore: vt, *Messis*, *Vindemia*, *Calor*, *Frigus*.

Singulare est, quòd aliqua de causa priuatim alicui solet accidere: vt, *Nuptiæ*, *Sacrificium*, *Funus*, *Conuiuium*.

Modus est, in quo quemadmodum & quo animo factum sit

quæ-

quęritur: cuius partes sunt *Prudentia & Imprudentia.*

PRVDENTIAE autem ratio quæritur ex his quæ clàm aut persuasione fecerit.

IMPRVDENTIA autem in purgationem confertur: cuius partes sunt, *Inscientia, Casus, Necessitas.*

FACVLTATES sunt, aut quibus facilius aliquid fit, aut sine quibus non fit.

ADIVNCTVM NEGOTIO autē illud intelligitur, quod *maius*, & quod *minus*, & quod *simile* in negotio, quod agitur, & quod *aeq; magnum*, & quod *contrarium*, & quod *plurimum* distat, quod *disparatum*, & *genus*, & *pars*, & *euentus.*

Et *minus*, & *aequè magnum*, & ex *vi*, & ex *numero*, & ex *figura negotij*, sicut ex *actu corporis* consideretur.

Simile autem ex specie *comparabili* aut conferenda, atque adsimulanda natura iudicatur.

CONTRARIVM est, quod positum est in genere diuerso, ab eo cui contrarium dicitur.

PLVRIMVM distat: vt, *frigus, calor, vita, mors.*

DISPARATVM est autem, id quod ab aliqua re præpositione negationis separatur hoc modo, *sapere* & non *sapere.*

GENVS est, quod partes aliquas complectitur: vt, *cupiditas.*

PARS est, quæ est sub genere: vt, *amor, auaritia.*

EVENTVS est *Exitus* alicuius, in quo quæri solet, quod ex quaque re euenerit, eueniat, euenturum sit: vt *ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia.*

Quarta autem pars est ex his quę negotio dicebamus attributa consecutio. Eę res in hac quęruntur, quę gestum negotium consequuntur.

Primum *factum* est, quo id nomine appellari conueniat.

Deinde eius facti qui sint *principes* & *inuentores.*

Qui deniq; *authoritas* eius & *inuentionis comprobatores* atque *aemuli.*

Deinde quæ de ea re, aut eius rei sit *lex, consuetudo, pactio, iudicium, scientia, artificium.*

Deinde NATVRA eius vulgò euenire soleat, an *insolenter* & *raro.* Postea homines sua authoritate id comprobare, ac defendere in

in his consuerunt, & cętera quę factum aliquid similiter confestim aut ex interuallo solent consequi. Ac negocijs ferè res hæ quas commemorauimus sunt attributę.

F I N I S.

EMPORII RHETORIS

DE

ETHOPOEIA,

ET

COMMVNI LOCO.

DE

DEMONSTRATIVÆ MATERIÆ PRAECEPTIS.

DE

DELIBERATIVA SPECIE.

EMPORII RHETORIS

DE ETHOPOEIA, AC LOCO COMMVNI.

Tsi *Allocutio* non eſt plena materia Oratorum, eſt tamen vel materiæ portio, vel omnium præparatio. Affectus enim ineſſe omnibus orationibus debet, cuius imitandi prima hic exercitatio datur. Denique à nonnullis hæc materia *Ethopœia* vocatur, quod *Ethos*, id eſt affectum dicentis effingat. Dat præterea & elegantia ſtili diſciplinam. Cum autem ſint tres figuræ, *Vaſta*, *Humilis Temperata*, quas Græci *Characteres* vocant, *Aſianum*, *Atticum*, *Rhodium*: Hinc aptam materiæ *ſenſuum*, *ſententiarum*, *verborumque* formam accommodare meditamur. Aliter enim orationem vel incipit, vel exequitur *iratus*, aliter *timens*, aliter *gaudens*, aliter *triſtis*, aliter *ſenex*, aliter *iuuenis* aliter *vir*, aliter *fœmina*. Refert in dicēdo, *Deus an homo ſit*, *laſciuus* an *tetricus*, *ignauus* an *fortis*, *doctus* an *ruſticus*. Sit igitur *Alacris lętantis* oratio: *Tumens vani*; *Breuis*, *& Conſciſſa* properantis: *Meretricula Mollis*, & Blanda: Matronæ *Seria*; ſenum *Grauis*: Temeraria pueri: Miſeri Humilis: longa, & multa ambiens *Confitentis*: paraſiti *Faceta*; matris *Anxia*: incondita *Ruſtici*: *Oratoris* ornata. Poſtremo in omnibus dictionibus mores eius, cuius verba fingenda ſunt, exprimamus. Quod genus *allocutionis*, vt ſupra dixi, *Ethopœia* nominatur.

Eſt ſanè præter *Ethos* & *Pathopœia*, qua imitamur affectum non *naturalem*, ſed *incidentem*. Quam materiam ab *Ethopœia* praue diſtinguunt, qui putant eſſe *Ethe*, quæ lætos fingant. *Pathe* vero, quæ triſtium ſint, cum ideò hoc ſit *Pathetica* nomine nuncupata, quòd accidens alter affectus, *naturalem* illum morem ſæpe ſubuertat, patiaturque natura velut vim quandam cum is qui loquitur, à ſuo loquendi more declinet. Vt cum Hercules, cuius conſtans fuit ſemper oratio, parricidium ſuum luget. Vel cum apud Homerum Achilles ſemper minax, circumuentum ſe a flumine gemit. Aut cum Mezentius ſemper crudelis, vel Turnum precatur, vt ſe ſuſcipiat, vel Æneam vt ſibi tribuat ſepulturam. Denique *Ethos* perſonam ſequitur ſem-

per, *Pathos* causam. Igitur cum incurrens præponderabit affectus, tunc vocabitur *Pathopœia:* ne tamen plenè affectus qui ingeneratus est deferatur. Nam neque ipse Mezentius sic precatur vt Turnus, nec sic vulnere suo Mars mœret vt Venus. Valeat ergo interdum mos ingeneratus, dum tamen qui superuenit, propensius exequatur, si plus in materia vis ipsius præualebit: sin mediocris sit qui accessit, affectus leuiter inseratur.

Tertium genus est *Ethopœia*, quod rei gerendæ tantum causa inducitur. Quale est illud, *Vade, age, nate, voca Zephyros.* Et *Vidimus, o, ciues, Diomedem*, quę materia pragmatica nominatur. Raro tamen ita ponitur, vt non vel breuiter aliquis illic affectus operetur, sicut in hac operam suam sedulo commendat Venulus, extollit Diomedem.

Est & illud quartum genus *Allocutionis*, quod ab Oratoribus magnis in causis grauioribus, & tragicis frequenter assumitur, cũ mutis damus verba, & fingitur persona quæ nõ est, sicut M. Tullius verba *Prouinciæ*, vel *Reip.* inducit. Id *Prosopopœia* vocatur.

Prospecto igitur genere materiæ, & formato habitu mentis ad speciem dicendi, principium quærendum est. Sumitur autem aut de *personis*, aut de *re*, aut de *tempore*, aut de *loco*. De *Personis* ante omnia: vel de *nostra*: vel de *eius, apud quem sermonem habemus*: vel de *illius de quo loquimur*.

De *Nostra*, vt est apud Virgilium in verbis Iunonis: *Me ne incepto desistere victam?* Vel in Turni verbis: *Equidem merui, nec deprecor, inquit*.

De Persona eius, apud quem loquimur, vt est in eodem: *Æole namquę tibi*. Et illud: *O fama ingens*.

De *Persona de qua loquimur*: vt, *Iunonis grauis ira*. Et illud: *Exulibus ne datur ducenda Lauinia Teucris*.

De Re, vt est illud: *Non hæc solennia nobis Has ex more dapes?* Et illud: *Maxime rex*.

De tempore: vt, *Dum bello Argolici*. Et illud: *Venisti tandem*.

De loco, *Nulli certa domus*. Nec tamen in omnibus materijs hęc vniuersa ponenda sunt, sed vniuersa reputanda, vt tractatis omnibus, id quòd sit aptissimum delegatur: quamquam aliquando, & duas res ex istis, aut etiam tres recipit vna materies,

ries, raro tamen, vt eſt in Ilionei verbis. A perſona ad quam loquimur; *O regina nouam*. Et, *Infandum regina iubes renouare dolorem*. Ab ea quæ loquitur: vt eſt, *Troes te miſeri*. De re: *Non nos aut ferro Libycos populare penates Venimus*.

Receptis ergo principijs, aptèque conſcriptis, ipſa materia per temporum ordinem digeratur. Eſt enim ſecundum naturam, vt prius quę geſta ſunt explicemus: deinde quæ nunc gerantur, ad vltimum quæ gerenda ſunt. In qua diuiſione diſcrimen eſt, ne omnia per narrationem ac fabulam tranſigantur; Itaque id ſolum delegemus quod pertinebit ad rem, que in themate continetur. Sanè & hic cogitemus, ſic omnes ferè materias, ſed alias vberius, alias parcius, nonnullis pleraque deeſſe, Sic ergo exemplo de eodem Virgilio, ſermo Iunonis, cum Æneam in Italia videret. Eſt enim perſona quę loquitur. *Heu ſtirpem inuiſam.* Deinde præterito: *Num Sigæis occumbere campis*. & deinceps vſque illud, quod *vaſta charybdis profuit*. De pręſenti: *Optata potiuntur Troes harena*. De futuro: *Non dabitur regnis, eſto, prohibere latinis*, & cętera quæ ſequuntur.

DE LOCO COMMVNI.

Locus communis eſt in Signis, & non *tabulis*, facti ad augendum pertinens executio, ſiue illud vel qua ſummum bonum, vel qua maximum crimen aliquam in ſe admirationem ipſa nouitate conuertit. Æque enim prædicabilia, & infanda commiſſa, licet diuerſo iudicio, ſimili tamen commutatione mutatur. Sed huius materiæ propoſitioni hanc primam conuenit ineſſe obſeruationem, vt factum quod bonum eſſe videatur, tale omnino ponatur, vt obnoxium crimini eſſe non poſſit, vel quòd malum alieniſſimum laude ſtatuatur. Cuius hæc tota vis eſt, vt quod in illa laudari poſſit, poſſit ex contrario non probari.

Itaque proponemus hoc factum, quòd à *reprehenſione remotum ſit in viro fortitudo*. Item proponemus *quòd laudis minimæ ſit in parricida*, & vtrumque maxime conabimur dicendo. Et quoniam hoc materiæ genus vel *ſimplex*, vel *duplex*, vel *compoſitum* eſt, quibus gradibus occaſiones quædam augendæ ſint, hoc modo deprehendemus. *Simplex* locus eſt communis in Sacerdotem pium. *Duplex* in Sacerdotem pium templorum plerium

rium. *Cōpositus* in Sacerdotū pium,tēplorū pluriū,qui sacra æde flagrāte,& Simulacrū de incendio rapuit,cū oculos perdidisset.

Itē in malo facto Locvs Commvnis est *Simplex* in veneficā virginē: *Duplex* in veneficā virginē & parricidam: *Compositus* in veneficā virginē & parricidā, quæ aliam veneficam carminibus suis fecit ardere. Quibus inspectis, cauenda est illa turpissima vitij familiaritas,qua cōmuniter auspicamur,id est,vt dicamus: *Rē magnam ad vos Iudices defero,imo nulli alij comparādam:* vel, *Adduco ad vos reū,omni immanitate cæteros supergressum.* Sed inspiciēdi personarum *habitus*,vt sacerdotis *vittę*, & *infula*, & *purpureæ vestis.* vt viri fortis *arma*, & *puluis*, & *sudor*, & *sanguis.*

Et his omnibus concinna & breuia,& (quod est gratissimum) noua principia accommodanda, ad quę præstabunt, etiam vultus hominum considerati: vt, *Latronis torua facies, truces oculi, crinis immissus, corpus immane*: vt, *Adultera,proterua lumina,impudens color*, adiumentis pluribus formæ quæsitæ. Pręstabunt & materiā vniuscuiusq; in quē dicemus sectatores & comites,quos ei adesse credibile est, *vt Sobrio cōtinentes: Eloquēti disertos: Duci milites:* contraq; *Meretrici amatores: Luxurioso parasitos: Auaro cupidos.* Nec minus officia cuiusque personæ dabunt adiumenta principijs, vt si in *Philosophum* dicā, non expectat sapiens quidē gratias,nec desiderat pręmia,sed nos prętermittere ea quę optimè meruit non oportet:vel si aliquid quod orator fecerit augeamus. *Notū quidē erat,Iudices,quantū esset in eloquētia bonum: hic tamen probauit artem illā,in se summā industriā continere.* Vel ex contrario: *Nulla quidē pœna grauis est latroni,sed nihilominus puniendus est.* Vel, *Magnā quidem scio, Iudices, hunc in beneficio suo posuisse fiduciam,& sperare, vt in crumenæ viribus absolutionis suæ habeat potestatem: sed tanto magis immanitas illius opprimenda.*

Post quæ sequentur diuisiones loci,à Consilio,à Facto,à Comparatione,ab Eventv,distributo illo quidem singulari & pręstantissimo ordine trium temporum, *præteriti, præsentis, futuri.* Nam & in eo gradu qui à Consilio vocatur: quique id agit, vt cogitatio exprimatur,quæ præcesserit Factvm,*præteritum tempus* attingitur. Et in eo qui à Facto nominatur: quique id laborat,vt velut corā res oculis audientiū subijciatur, vis *tēporis pręsentis* implertur.

tur.Et in eo,cui nomē est à Cōparatione,æquè *præsēs tēpus* efficitur.Nā *Locus Vltimus* ipso euētus vocabulo, *futurum* testatur.

Sit ergo exempli loco diuisio Loci Commvnis in iuuenem bonum Regem. Dicemus enim à Consilio, *illum à cæterorum iuuenum more digressum:indolem ætatis non malis artibus & libidinibus dedisse, sed statim grauitate ea vixisse, vt seniores quoque anteiret industria dignusque regno videretur adolescens.* quæ quàm copiosè dicere liceat; satis clarum est.

Itē Facto,cuius hæc,vt proximè diximus,tota vis est,vt quandā speciē negocij præsentis inducat, dicemus *florere Remp. ciues in beatissimo statu constitutos*, adijciemus etiā illud,*Intuemini parũper faciē ciuitatis, considerate vniuersa supra votũ omniũ effluētia*, &c. quibus potest descriptoni huic cumulus accrescere.

At verò comparationes sumemus hoc modo, maiora cum maioribus conferendo, & sic ea quæ attollimus maiora faciendo. *Quod si iste esset tantum continens in iuuenta, mirum putaremus, si nihil aliud quàm manu strenuus gratularemur: si denique in regia potestate vitijs mediocribus vteretur, prædicabilis haberetur. Cùm verò non vno aliquo bono præditus sit, sed plenus vniuersis virtutibus, & ne minima quidem morum labe culpandus, faciatque tantum, quantum vix faceret, quem iam ætatis maturitas roborasset, qua tandem ammiratione cumulandus est?*

Iam ab euentu prompta pars est, tametsi culpa dicentium & ipsa vulgaris est cum ita dicitur, *Quamobrem Iudices huic præmia digna decernite, si sequi cæteros eius vultis exemplum.* Itaque sic potius pars ista tractanda est, vt in illa rebus magis quàm personis simus adiuncti: *Quæ autem abhinc bona etiam in posteros propagata conspicio! Quam tranquillitatem! quod ocium! quam fiduciam securitatis æternæ!* Quoniamque & hoc ipsum videri obuium potest in hunc locum, quæ aliter essent ventura, tractemus hoc modo. *Quòd si iste se nobis non huiusmodi principem præstitisset quā superbiā, quos fastus, & mixta libidini supplicia pateremur?*

Et ne malorũ quoq; facinorũ executionē præterijsse videamur, sit exēplo locus cōmunis in virginem parricidā, in quo consilio licet dicere, *vbi sunt illi virginum mores, qui contra oculos eleuare & libere loqui verebantur, & aliquid vel innocenter audire.*

Licet & de facto inducere cæsũ ferro à filia patrẽ, cum is mortem minime vereretur, etiam graui vulnere esse traiectum, vt illud vix credi possit virgo fecisse.

Item promptum est à comparatione subiungere, *ne verbo quidem licitum violare pietatem, ne obsequium quidem parentibus denegare, iam in eum qui genuit, verberibus vti proximum parricidio est. Quid igitur? Crimen est occidere.* Item, *Parricidium in viro quoque: & in eodem iuuene intolerabile fuisset: quanquam illum & feruor ætatis, & luxuriæ licentia, & nouissimè fiducia virium in facinus coegisset: Virginem verò quæ nondum matura coniugio, cuius manus nihil aliud quàm pensa decussissent, ferrum & parricidium non refugisse, habendum in maiore prodigio, quàm ipsum est parricidij nomen.* Æque & euentus loco dici potest. *Quid autem si soluerit hæc pudorẽ, si cui viro in audaciã transierit muliebrẽ, nonne ipsũ virum, nonne si quos habuit liberos, trucidabit, & reducet in præsens seculũ, exemplũ horribiliũ fabularũ?* Mihi enim videtur comparationis & euentus loco narratiuum aliquod posse misceri exemplũ vel historicum, dũmodo ab his locis iterum ad speciem reuertamur.

EMPORII RHETORIS DEMONSTRATIVÆ MATERIAE PRAECEPTVM.

DEMONSTRATIVA materia, quæ vulgo *laudatiua* dicitur, non solum in *prædicatione hominis alicuius*, aut *rei*, sed etiam in *reprehensione* consistit. Vnde competentius multo *Demonstratiua* dicitur, cũ eadẽ aliquis sæpe culpabitur. Quãtũ enim inter eos conuenit, qui præcepta dicendi probatissimè prosecuti sunt, non potest *Demonstratiua* materia dici, nisi quæ talis sit, vt ex ea ex diuerso aliquis, vel *laudari*, vel *vituperari* possit.

Itaque *Demonstratiua* materia erit in Tullium vel in Cæsarem quoniam vtrumque eorum, & *laudare* promptum est, & *reprehendere*. At vero in *hominem pium*, in *virum fortem*, in eum *qui sit continens* dicere, *Demonstratiua* non erit, quia hi ex contrario carent crimine. Eritque potius *Communis locus*, qui imperitorum maxima prauitate tantummodo in accusatione componitur. Idem enim & bonis arte seiungendis & in malis est constitutus, si modo ipsi per naturam aut tantummodo prædicandi sunt,

sunt, aut tantummodo non probandi. Nam sicut in hominem pium, in virum fortem communi loco perorabitur, quæ omnia à vituperatione semota sunt: ita dicetur in prædonem, veneficam, parricidam, quæ contra omni à laude diuersa sunt.

Sed quoniam *Demonstratiuæ* materiæ appellatio iam inueterata ignoratione sublata est, proponenda mihi hæc exercitatio videtur specie, quæ electa est in quacumque persona, id est, vt dicatur aut *laus* ipsius, aut *vituperatio*.

Laudatur autem aliquis aut *reprehenditur* ex his quæ sunt ante *ipsum*, quæ in *ipso*, quæ post *ipsum*.

Ante ipsum: vt *Genus*, *Patria*, *Parentes*, *Propinqui*.

In ipso: vt *Nomen*, vt *Educatio*, vt *Institutio*, vt *Corporis species*, vt *Ordo factorum*.

Post eũ, vt ipse *Exitus vitæ*, vt *Existimatio*, mortuum consecuta.

Itaque si dicemus in Cæsarem, laudabimus à *Genere*, quòd *Romanus*, quòd *Patricius* fuerit, quòd *vsque ab Ænea & Iuli gente descenderit*. Vel reprehendetur, quòd *nihil ad laudem attineat ipsius si vrbe magna, aut genere nobili procreatus, si originem suam vitæ flagitijs coinquinauerit*: quamquam mihi videtur hęc mentio generis tota parcius esse augenda, cum in cuiusquam potestate non sit, quemadmodum natus sit, sed vsurpanda potius ex interuallo, & pro opportunitate. Alioquin & hoc in Vitio contrahemus, vt in diuersis materijs vniformiter auspicemur. Exin nomen tractabitur, quòd *Iulius à familiæ suę Principe ipso Iulo sit nominatus: & Cæsar ex eo quòd vni maiorũ suorũ, hoc nomen ascitũ sit: occiso in acie Elephanto, qui Cæsar vocabatur*: vel cõtra irridebitur tã vanæ appellationis assumptio, quãdo æquę sit nomen hoc totum falsum, *ferum obortiuum*, cum ipsi qui de functarum matrum vteris execantur, *Cæsares* nominentur.

Sed hoc ipsum omne nimiũ remotum est, ac penè ridiculũ, & tale certè, vt raro personę reprehendantur, in quibus causas nominũ mereri possumus. Ac si quid est quod de Cicerone, quod de Cæsare, quod de Seruilio fortè dicatur, nescio quid præbeat disputationis nomen Numæ, Gracchi, Pisonis, Cethegi.

Sequitur *Educatio*, quam hoc pacto præferemus in Cęsarem, vt *illum cum esset puer relictus à mortuo patre, dicamus cum matre*

vixisse, quæ in eo hoc diligentior ac seuerior fuerit; quòd in illa sola manserit etiam patris officium: Aut econtrario non probabimus *educationem in contubernio mulieris, & matris*. Vtraque re pari forma,& sexu,& affectu laudabitur.

Idem ab *Institutione* quam *plurimam in facundia & dicendi studio fuisse* probet,& quod *prima, & gloria, & forensis præstantia consequuta*. Itemque culpabitur, quod *adeò non adeptus sit formam oratoriæ facultatis, vt eum Greca exornationis expertem fuisse manifestum sit*.

Hinc *Forma corporis* prædicabitur tanquam *eminens*, & *decora*, Hinc dicetur, *eiusdem bonum pudicitiæ prostitutione violatum, quam Nicomedi subiecerit Bithyniæ regi*. Tum facta omnia quæcunque poterunt, in partem vtramque ducentur. Dicetur enim *accusatione Dolabellæ famam magna eloquentię consecutus*. Negabitur eandem meruisse, *cum is, quem accusabat euaserit*. Dicetur, *honoribus per ordinem functus esse*. Intendetur, & *quęsturam cruentam, & præturam habuisse turbulentam, adeò vt Senatusconsultis notaretur*. Dicetur *Consul fuisse popularis, & benignus in plebem, qui etiam agros putauerit diuidendos*.

Idem & *cum collega dissensisse, & hostiliter vsus in eundem, & contra morem maiorum, in perferendis seditionibus perseuerasse*: *Gessisse illum bella magnifica*, pertinebit ad laudem, *Gallias subegisse*. Aut in eodem ipso obijcietur, quòd *easdem prouincias non ciuili modo, nec more maiorum decerni sibi per quinquennium elaborauerit, & quòd tempore potius quàm virtute superauerit*. Bellum ciuile quod gesserit, *inimicis illius obijcietur*. Clementia verò eius in eodem adeò memorabitur, vt appareat illum *minimè arma voluisse: Contra nullam vtiquam causam tam magnam, quæ illum impellere ad bellum ciuile debuerit*: vt maximè in eo lenior fuerit,nõ posse videri bellũ,clemens esse quod tale sit.

Mors quoque *atrox* & *impia*,& *tanquam ipsis rebus humanis luctuosa*,& tamẽ ex hoc honesta dicetur, *quòd sit occisus in curia ex manibus Senatorũ*.E diuerso *hostẽ humani generis,& tyrannũ ciuitatis dignũ sceleribus suis tulisse suppliciũ, multis vulneribus trucidatum, & in ipsa Põpeia curia tanquã Pompeij manibus iugulatum*. Postea verò declarabitur *quàm commota illius morte Respublica*:

quàm

quàm planè ſtatus ciuitatis euerſus: quàm deniquè ipſis percuſſoribus ſuis malo fuerit illum parricidium peregiſſe.

Item contra, *vſque eò illius exitum fuiſſe optabilem ciuitati vt penè placuerit eiuſdem acta reſcindi, & hoſtem indicari, qui eadem tuebatur.* Ad hoc felicitas, quæ in illo poteſt facile laudari, extenuabitur, eo quod *liberos non habuerit.*

Demonstrationes verò vrbium, locorumque, iam non Demonstrationes ſed Topographiae à pluribus exiſtimantur: itemque Lavdationes *Philpſophia* & *Matrimonij* & *Amicitię*, &c. huiuſmodi eſſe traduntur. An ſtudendum *Sapientia*, an *ducenda Vxor*, an *expetendę amicitia.*

Iam verò Laudes Deorũ, *Hymni* & *Paanes* quidã nuncupãtur.

Et certè Demostrationes quando ſacrilegij genus ſit, in reprehendendis exercere facundiam, facilè eſt *elementa laudare*, ſed abſurdum eſt *reprehendere*. Nã ſi *Cœlum*, aut *Terrã*, aut *Ignem vituperare* conamur, ea ipſa, per quæ viuimus non probamus.

In *Fontes* verò, *Germina*, & *Flumina*, & *Arbores*, & *Armenta* dicere, iucunda quidem, ſed parum ampla materia eſt: & foro, cui præparamur, aliena. In quo cùm ſemper nobis aut *reprehendenda*, aut *laudanda* perſona ſit, id agere debemus, vt eius dictionis vſum exercitatione capiamus. Mea tamen opinio, quòd materię genus nõ niſi rarò vſurpandũ eſt, ita nec omninò vitandũ Recipit enim in ſcholis imitatio veritatis, ſtilum generis licentioris.

Hìc igitur aliquando in huiuſmodi tale aliquid dicemus, *Authorem* pro *Genere* ponemus: nullus tamen aut certè paruus adfectus in demonſtratiua deprehenditur. Nam ſi in eum quem prædicauimus, aliquid pro ipſius miſeratione dicemus, id agemus, quod minimè neceſſarium eſt.

At verò cùm aliquem reprehendemus, *miſerum* illum firmabimus fuiſse, multoque facilius commotione aliqua mentis vtemur. Nam *parentum miſerebimur, qui tam turpem genuerint: & illorum apud quos aliquis tam malus vixerit.* Adijciunt quidam in perſonæ partibus *ſexũ* aut *ætatẽ*, quæ nõn multũ per ſe in omnibus valent, niſi factum aliquod accidat, quòd illi ſit adiunctum.

Itaque ſicut in Hercule, in Catone poteſt *pueritia* laudari, in qua virtutum documenta voluerunt, ſic in Neſtore, in Priamo *ſenectus*,

nectus, quos à bello nec anni vltimi remouere.

Sicut in Pentesilea, in Didone, in Camilla, in Cloelia, in Lucretia valet locus, Sexvs, *quòd illius infirmitatem factis fortioribus supergressa sunt*, ita in cęteris personis, quæ sunt dissimiles, non valebunt.

EMPORII RHETORIS DE DELIBERATIVA SPECIE.

Deliberatio est, sicut M. Tullio placet, genus causæ tertium substantię Oratoris oppositum. Siquidem vniuersam Rhetoricam in tria causarum genera partitus est, Lavdativvm, Deliberativvm, Ivdiciale, quæ Græcè ἐγκωμιαστικὸν, συμβουλευτικὸν, δικανικὸν nominant.

Deliberationes, aut *simplices* sunt, aut ex *incurrenti*, aut *comparatiuæ*.

Simplices: vt si *deliberent Schythę vrbes condere, cùm pestilentia laborant, vtrum vrbes instituant, an sedes nouas quęrant.* Quod genus Deliberationvm sanè non solum duplici, sed & triplici, & multiformi ratione subsistit, vt cùm deliberat *Pompeius acie Pharsalica victus, Africam an Parthiam an Ægyptum petat.*

Locos autem per quos Deliberativa tractetur, frustra quidem maiore quàm Ro. desiderat, numero augeri voluerunt. Siquidem in *suadendo*, vel in *dissuadendo* duodecim velut elementa, id est, vt Græci apellant στοιχεῖα consideranda esse dixerunt. *Legitimum, Iustum, Æquum, Conueniens, Honestum, Vtile, Religiosum, Pium, Ciuile, Facile, Possibile, Necessarium.* Quæ vniuersa nominum multitudo, verum spectantibus, duobus tantummodo locis, *Honesto* & *Vtili*, vt plurimum ab his quibus omnia continentur subiecta, species tanquam genera distinguamus quatuor locis, id est, *Honesto, Vtili*, & *Æquo*, & *Facili* continentur. Honestati enim subiacet *Religiosus* & *Pius*: & Vtilitati *Coueniens* & *Ciuile*: Æqvitati *Legitimum* & *Iustum*: Facilitati *Possibile* & *Necessarium*: quanquam Stoici ne duo quidem illa, id est, *Honestum* & *Vtile*, existimant separanda, quia *nihil esse Vtile nisi quod Honestum: nihil Inutile, nisi quod turpe* definiunt.

Sed

Sed quoniam à nobis omisso illo rigore Philosophię in consilijs dandis ciuiliter est disputandum, proposita deliberatione quod potissimum in ea tractandum sit inspicere ac definire debemus.

DELIBERANDI enim quinque rationes sunt, sicut in primo de officijs libro ad filium scribit Orator.

Vna est, *cùm quæritur, Vtile an Inutile sit.*

Altera, *cùm ambigitur, Honestum an Turpe sit.*

Tertia, *cùm inter duo Vtilia,*

Quarta, *cùm inter duo honesta dubitatio est.*

Quinta, *cùm ex vna parte Consilij Honestas, ex diuersa pugnet Vtilitas.*

Ex quibus illæ primæ quatuor partes, difficile in vlla oratione separata, sui ratione tractantur, quippè etiam cum plurimum posse videtur *Vtilitas. Vt si deliberet Scipio exercitum in Africam classe deuehere, tamen ex parte aliqua obseruatur honestas, cum relinquere vastãdam hostibus Italiam, & Hannibalis declinare præsentiam, irreligiosum esse, ac turpe dicatur.* Et cùm ferè causam deliberandæ honestatis respectus induxit. *Vt si deliberet Cato, victis Partibus mori*, non potest à consilio eius VTILITATIS prorsus tractatio excludi. Et *cùm seruare patriæ talem virum, & non destruere domum ac liberos*, VTILE disputetur.

Sed tamen id, quod plurimum in præsenti deliberatione valet sedulo adnotandum, vt aut *addubitationem* eius aut *appetitionem* deliberantis animum trahamus: & necesse est, vt quæ causa præcipuè dubitantem mouet, eius aut *cohortatione* aut *dehortatione* ducatur.

Si igitur quod sit *Vtile* suadeamus, id quidem præcipuè firmabimus. Sed nihilominus probato *Vtili*, etiam *Honestum* id esse cum subiacentibus honesto partibus adseuerabimus: & contra, si pro *Honestate* dicemus, prius *Honestatis* ipsius assertione tractata, etiam VTILE, id quod suademus, demonstrare tentabimus. Nam *facultas* semper *vtilitatem sequitur*, *æquitas honestatem.*

Siquidem quasi ad fundamenta iacienda, quibus innitatur oratio antequam arripiamus stilum, vel meditationem ingredia-

diamur, perſpicere ac definire debemus principijs; deinde vel breuibus, ſicut ipſi Tullio placet, vel illis plerumque fictis (ſunt enim vt aut qui deliberant ſua cauſa parati) *narratione* etiam aut omnino prætermiſſa, quoniam Narratio aut *præteritarum* rerum eſt, aut *præſentium* ſuaſio, aut *futurarum*, aut *admonendi cauſa*, maximè ſi quid populo ſuadeatur aut breuiter ſtrictimque decurſa, (ſicut de Imperio Cn. Pompeij eiuſdem demonſtrat oratio) gradus per quos eundum ſit ſcire conueniet.

Sunt autem hi Gradvs quinque, *Generalis, Proprius, Perſonalis, Cauſalis, Coniecturalis*. Generalis eſt, in quo veluti ſummatim deliberatis partibus, quas cauſa complectitur: ſine manifeſta ipſarum commemoratione differimus. Proprivs eſt, qui tractatur ex facto. Personalis, qui ex ipſius deliberantis, vel de quo deliberatur, *fortuna* vel *moribus* ducitur. Cavsalis, in quo id ipſum, ad quod ſententia noſtra dirigitur, quale ſit explicatur. Coniectvralis, quo euentus hanc aut illam ſententiam ſecuturus oſtenditur.

Sed vt propoſitio deliberationis exemplo magis eluceat, quemadmodum *Generalis Quæſtio* deprehendatur, poſita ſit deliberatio Lucretiæ, *an propter illatum ſibi ſtuprum ſemet occidat.* Sepono quod eſt in Cauſa Proprivm, id eſt *factum*, vim ſcilicet illatam pudicitiæ. Item ſegrego Personam, hoc eſt *Lucretiam* & *Regis Filium*. Sepono Cavsam, id eſt ipſam *Rem*, quam deliberet aggredi, id eſt voluntariam mortem, & ex his ſingulis decerpo Generalem. Eſt autem Generale, *ſtupri contumelia & iniuria*. Multæ ſunt enim ſpecies *infamiæ* & *iniuriæ* ſubiacentes, vt *illata manus, abrepti liberi, irrogata debilitas*, atque his ſimilia, Lucretię autem & Sex. Tarquinij Generale eſt, *fæmina nobilis*, & *adoleſcens potens*; quippè multæ nobiles ſunt, multi potentes. Sed & mortis voluntariæ Generale eſt, *atrox & difficile conſilium*, *& ſine vlla exceptione præceps impetus indignationis*. Sed hoc enim animi motu & Medea de parricidio cogitat, & Aiax de cęde Agamemnonis atque Vlyſſis. Et porrò multis accepta ignominia diuerſa inſunt, ſed & Generaliter tamẽ extrema conſilia. Hæc igitur ex *facto & perſona* deliberata *Generalia* coniunge in vnam ſententiam quæſtionis, & fiet huiuſmodi Generalis Qvaestio.

An

An ob illatam sibi contumeliam atque iniuriam fœmina nobilis & pudica, cùm se in authorem doloris sui ob ipsius potentiam aliter non posset vlcisci, nihil non debeat pro satisfactione sui doloris suadere. Vel è *Diuerso: An vlla tanta sit iniuria vel contumelia, vt sapienti fœminæ sine respectu sui deliberandum sit.* Obseruare tamen in Generali Qvaestione debebimus, vt eam quàm breuissimè comprehendamus, quoniam ista communia, quæ in multas deliberatiuas cadunt: minus valida sunt, quàm Propria causarum, in quibus multo magis nos conueniet immorari. Atque descendet post Generalem Gradvm hoc modo: oportebit vt reddamus *proprium* quod se posueramus, id est, vt fiat huiusmodi quæstio: *An cum tam grauis iniuria & contumelia irrogata sit, vt pudicitia, qua nihil est prope carius, alienæ sit impotentia violata ludibrijs, & ob hoc ipsum violata, quod eius gloria inuideretur, non sit ferendus dolor,* Vel contra, *an tolerabilis sit iniuria pudicitiæ, cum sufficiat castitati bona conscientia, nec libidini possit ascribi, quod acciderit inuitæ.* Deinde similiter redde Personam, quam in generali parte tractaueras, vt dicatur hoc modo: *An Romana mulier & Lucretia Tricipitini filia, cuius virilis animus etiam in muliebri figura erat, quæque omnes fœminas & castitate, & omni morum sanctitate superauerit, vim sibi à filio regis illatam ferre non debeat.* Vel diuerso; *An idipsum congruat constantiæ eius atque animi magnitudini æquiori animo pati iniuriam sceleris alieni, præsertim cùm nihil voluntate, sed omni accepisse necessitate declarat illius impotentia, qui temerauerit castitatem.* Post quæ redde causam, id est consilij speciem suis viribus, & *proprietatem* manifestam, vt expositis per superiores gradus, quæ incitauerint animum vel mitigauerint, tum demum aggrediaris ipsum illud, de quo deliberatur, *An tantæ contumeliæ tali fœminæ ab huiusmodi authore factæ, nullum sit aliud perfugium vel solatium, quàm mors voluntaria.* Quo loco est rursus generaliter dicendum, *mortem aut omnino bonum esse, aut cetè malum non esse, & vitam non nisi sola honestate esse ducendam, & specialiter multas hoc fortes & nobiles fœminas dedisse gloria sua, vt iniuriam aut infamiam moriendo vitarent: & verendum non esse, ne tanti mulier animi tentata morte deficiat.* Adijcienda etiam descriptio mortis ipsius in qua vulnus

non

non quasi fœminea manu factum, cruentumque thelum populus ipse Romanus cum admiratione visurus sit. aut ex altera parte, etiã si intolerabilis sit illa iniuria, etiam si Lucretia præter cętera non ferenda, posse tamen eam aliter vindicari. *Mortem verò vltimum malum & à natura appetitione humana mentis alienum, & ab ipsis quodammodo Dijs immortalibus adeò aduersi vetitum, & certè hoc minus à fœmina quamuis fortissima, exigendum, quo magis sexus iste remotus à ferro est, eò minus esse sumendum. præsertim cum verendum sit, ne cœpto vulnere perseueret, ne infirmiorem ad perniciem suam reddat animum vana conscientia, & facilius sit, vt pertinacius in necessitate meriti impudica moriatur.* Nam Coniectvralis Gradvs vtrũque ex his quę secutura videntur, hac ratione complectitur, *an si se interfecerit mulier tantę familiæ, tantæ pudicitiæ vindictam ex indignatione publica consecutura sit, nec populus Romanus superbos Reges sit passurus vlterius, atque hoc immortalis Lucretię futura sit gloria, quę non solùm pudicitiam fortiter vindicasse, sed etiam patriæ libertatis causam tribuisse videatur.* Aut ex Repvgnante sententia, *an si se interfecerit occasionem malis interpretationibus relictura sit, vt pœnitentia stupri sponte tolerati, ad mortem confugisse videatur, cùm facilius in defunctam possint falsa confingi. & an multò magis incitatura sit, cùm & patris animum & mariti ad fortius aliquid in vindictam doloris audendum, cum pręsentia sua & perseuerantibus lachrymis ac luctibus, plus ad inflammandam indignationem affectus, & assiduitatis habitura sit.* Hęc igitur in simplicibus. Ex Incvrrenti deliberatiuis, diuidendi ratio sufficiet. *Comparationis* autem vicissim per singulos gradus vtrarumque partium *intentiones* ac *depulsiones* alternare debebimus. In omni autem Deliberativa id potissimum custodire debebimus, vt his quibus consilium demus, etiã si detestabilia cogitẽt, sine conuicio ac sine exacerbatione dicamus. Siquidem nemo consiliarium de populo aduocat, nec sibi verè ac benignè suadere putat, nisi in ipsa oratione consulentis veluti consulentem, sibi beneuolentiam recognoscat.

FINIS.

SYNTOMATA
SIVE PRÆCEPTA
ARTIS RHETORICÆ
SVMMATIM COLLECTA

DE MVLTIS

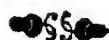
A

IVLIO SEVERIANO.

SYNTOMATA ARTIS RHETORICÆ.

IVLIVS SEVERIANVS DESIDERIO SVO S.

FORSITAN me vsurpatorem ardui operis, atque irriti laboris Desideri fateare, quòd hunc Libellum ad te, De Arte Dicendi scriptum miserim; cùm possis aduertere, nihil me Rhetorum pręceptis adiunxisse: sed quæ in ipsis sparsim legeram, in quasdam sermonis angustias coartasse. Denique si hæc quisquam digna æstimet, quæ in manus sumat, reperiet ea me de veteribus perstrinxisse, quibus quotidie ad forensem campum Adolescentia imbuta proludit. Quorum si nota vis est, siluescentium videlicet præceptorum, videri certè possum plura his ademisse, quàm addidisse: namque veteres ita nobis dicendi pręcepta reliquerunt, vt etiam sui nominis sempiternam memoriam propagarent. Ego non vllius famæ cupidus, sed immensi laboris molestiam considerans, certos tibi ad compendium Gymnasij forensis locos transmittere constitui, quos ad memoriam reparandam facili lectione percurreres. Aduerti pręterea, (videro quidquid ceteri sentiant) obesse dicentibus Rhetoricę artis nimiam disciplinam. Memento tamen non hęc ante tibi esse Compendia relegenda, quàm ingenium tuum multa, ac Tulliana arte subegeris.

Oratoris artibus nemo instrui potest, nisi cui *Ingenium*, & *frequens Studium* est. Primùm *animi* sit oportet quædam *natu-*

ralis ad videndas, ediſcendaſque res *Potentia*. Tum *Vox*, *Latus*, *Decor*, *Valetudo*, *Frugalitas*, *Laboris patientia*. Neceſſaria deinde *Orationum* frequens *Lectio* eſt,quę nos exemplo conformet, neque earum modo, ſed & *hiſtoriarum*, & *Carminum*: ex quibus tamen compoſitio dicendi non in totum trahenda eſt. Namque per *lectiones Sapientium* pręcepta noſcuntur, ſine quibus nihil *ſubtile*, neque *magnificum* cogitari poteſt. *Iuris* vero *Ciuilis* neque omittendum eſt *ſtudium*,nec penitus appetendum. Nam nec rudis eſſe debet Orator; & ſi ſe multum *Iuris* ſcientiæ dederit, plurimum de cultu orationis atque impetu amittet. Huic, & veteres *Oratores legendi* ſunt, & *præſentes audiendi*. Super hęc *frequenter ſcribendum*, *agendum*, & *declamandum* eſt. His enim rebus Auditorum *fiducia* ſimul cum *facundia* comparatur. In cęteris ferè ſtudijs *verum* quæritur, finis autem Oratoriæ virtutis eſt *veriſimilia* dixiſſe, vel tantum contendiſſe, quantum res paſſa ſit ad victoriam. Proximè quærendum eſt *quo genere orationis vti debeat* Orator., Atticorumne nobis ſequenda ſit actio, qui breues aſtrictique, & acres ſunt, pure inter res ipſas, aculeoſque verſantes, quique affectum ex occulto petunt; An imitanda nobis ſit Aſianorum licentia, qui vagi, ac fuſi rapere potius affectibus, quam diſputationibus perſuadere didicerunt. Sit tamen Romanus Orator Aſiatico *preſſior*, Attico *copioſior*. Ego vero ipſum Oratorem elicere arbitror, & probare genus orationis, quo magis capi Iudicem ſuum ſenſerit. Aliter apud eum quem latior delectabit oratio, aliter apud eum quem aſtrictior, aliter apud ſuperiorem, aliter apud inferiorem, aliter apud vacuum, aliter apud diſtrictum. Nec ſic in *priuatis* cauſis vbi ſemper Iudices feſtinant, quemadmodum in *publicis*, nec ſic in *accuſationibus* vt in *patrocinijs*. Maxima itaque ars erit ſemper circunſpicere, quid *perſona*, quid *loco*, quid *tempori* conueniat.

DE DISPONENDIS CRIMINIBVS.

QVidam à *maximis criminibus* ad *leuiſſima* gradum faciunt, aut à *leuiſſimis ad maxima*. Nos primum æſtimamus actorem

rem quasi membra quædam facere debere; vt separet quæ ad *Libidinem*, quæ ad *Auaritiam*, quę ad *Crudelitatem*, aliudve, quod ad *noxa* genus pertinet; vt si non *genera criminum, tempora* tamen discernat prima: vt puta *qua ante militiam gesta sunt: qua in militia: qua post militiam*. Aut seiungat ea quę ad *priuatas causas*, deinde ea *quę ad publicas pertinebunt*, aliudve simile: vt Cicero qui crimina Verris, & *in tempora* & *in genera* diuisit. Nam primus liber continet, quæ ante Siciliensem præturam commissa sunt. Quatuor insequentes ea, quę in Prætura Siciliensi. Tum in his ipsis, Secundus ad priuatorum furta pertinet: Tertius frumentariam rationem: Quartus sacrilegia: Quintus maiestatis crimina comprehendit. Deinde inter ipsa vnius generis crimina *imprimis* magna ponito: Quæ minima sunt in *medium* congregantur: quæ maxima *vltimis partibus* reseruabis; vt de graui crimine, quod à Cicerone in vltimam partem dilatum est, ita Iudicis animus, & occupabitur, & validissima maximè memoriæ mandabit. Hinc est quòd Cicero pro Scauro reprehendit aduersarij confusam criminationem. Ait enim, *Et quoniam congesta fuit accusatio magis aceruo quodam criminum, non distinctione aliqua generum, & varietate.*

DE PRINCIPIIS.

DE Principijs nihil putaui dicendum, quandoquidem ad ea quæ arte seruanda sunt, Natura duce sæpius peruenitur.

DE NARRATIONIBVS.

NARRATIONIS certum est tres esse VIRTVTES: vt *dilucida sit*: vt *breuis*: vt *verisimilis*. DILVCIDA fit si apud *nescientem* narres, in qua intueberis *initium, medium, finem*; ita vt ipsa NARRATIO ordinem suum habeat. Facile enim percipitur vbi quod sequitur ex priori pendet. Interdum aliqua suo loco memoriæ nostræ non occurrisse fingemus. *Breuis* fit si circumcisis quibusdam superfluis sola quæ necessaria sunt posueris. Quęcunque enim tibi mediocriter prosunt, argumentis vel disputationibus

nibus reseruabis. *Verisimilis* ideò vt credatur, veluti *corporis robustissimi fuisse eum, a quo duos, vel tres occisos* videri volueris. Adijcere etiam *Occasionem* quæ perficiendæ rei fuerit, vt dicas *dormientes oppressos*. PERSONAS verò nominibus quibus notissimæ sunt nuncupabis. Si hoc parum est, etiam aliquas notas adijcies: vt *Scipio Africanus*, *Hannibal Pænus*, & similia. Nunquam NARRATIONEM nisi perfectam reliqueris. Sed vbi Iudicem minus intellexisse perspexeris, nunquam ei tarditatem ingenij obieceris, sed in te culpam retorque quòd parum dixeris. Vbi *longior* NARRATIO est, quo sit *dilucida* magis, admonere debes Iudicem quid exposueris, vel quid expositurus sis; vt, *Dixi de me: dicam de aduersario*. Neque alienum est vbi longior fuerit EXPOSITIO vel NARRATIO, extrema ita finire, vt admoneas quæcunque dixeris. Verba autem *Narrationis* ex media consuetudine esse debent, *simplex sermo* & sibi *vicina compositio*. In EXPOSITIONIBVS plus mora nocet, nec loquentis personam NARRATIONI inseras. Minuit præterea offensam longioris Orationis, si te prætermittere aliqua simulaueris. In aliquibus post quæstiones ponenda NARRATIO est: in aliquibus in vltimo; nam pro natura causarum NARRATIO variatur; nec semper debet Orator veterum se præceptis addicere: sed scire debet incidere nouam materiam, quę noui aliquid postulet. Narrari pro eo non expedit, qui omnia quæ ab accusatore dicuntur, tantummodo negat, nec ibi se fuisse. Talis causa Syllę fuit *negantis sibi quicquam cum Catilina conuenisse contra Rempub.* Tales ferè sunt ambitus causæ & repetundarum, in quibus *vnum Rei patrocinium est, nullas se dedisse vel accepisse pecunias*. SVPERVACVA NARRATIO est vbi nota est res, de qua ambigitur: vt nihil sit stultius, quàm si apud scientes narres. Alterum genus est, in quo vtrique, æquè SVPERVACVA NARRATIO est; vbi quod facit quæstionem, abundè propositione indagari potest, etiamsi ignotum est. Nec aliquam NARRATIONEM à Cicerone omissam putemus, nisi pro Natura causarum; edebat enim nō solum patrocinia causarum, sed exempla dicendi. Euenit vt ante sit respondendum, quàm sit ponenda NARRATIO: vt pro Milone. Incidunt causæ in quibus quod summam habet quæstionis, magna ex parte tractandum sit: & sic sit ponenda

NAR-

Narratio: vt, pro Vareno, & bis pro Habito. In Narrationibus res exponimus : probamus Argumentatione. Narratio insinuatio est totius causę, quemadmodum facta est. Expositio verò, quę non de causa nascitur : vt est *honesto genere natus, splendide magistratum gessit*, non potest videri Narratio, sed Expositio alicuius rei, quę causam adiuuat, nec dat quęstioni materiam, sed pro argumento ponitur, aut inter argumenta.

DE DISPONENDIS ARGVMENTIS.

Litigatores quidem instruunt argumentis Aduocatos: Artis Patronorum est, vt hęc *disponant, figurent, ordinent, augeant*: vt his *affectus intermisceant*. Imprimis videto quæ ex his sunt *valentia*, vel quę *infirmiora* arguméta. Nam quę erunt *valentia*, longiori oratione non persequemur ; ne aut dubitare de his videamur : aut plura dicendo, ponamus aliquid aduersus quod disputari possit. Namque in argumentis infirmioribus versatur Oratorius labor: qualia sunt, *Occidisti hominem, cruentam enim vestem habuisti*. Hæc verisimilia, non vtique vera, quę varijs sunt attollenda rationibus, quę tractatu fiunt potentia. Pręterea in potestate sua habere debet Orator, vt ne causam maximam breuiter peroret, & paruulam diu extendat: sed cum breuiter dicendum erit, arguméta tantum ponet sine vllis aliorsum ornamentis. Cùm autem diu dicere volet, omne argumentum ornatius exequetur. Cùm plura erunt argumenta, à *validis* incipies : in *validiora* desines : medium *imbecillioribus* replebis; vt puta validius argumentum est *Inimicus*, mediocre *Ebrius*, validissimum est *in rixa, hominem occidit*. Si vnum validum argumentum est, & vnum friuolum, à valido incipies, friuolum persequeris, rursum validum repetes. Argumentatio illa melior & fidelior videri potest quę obseruatur. Cum aliquibus partibus caussa laborat, vtilius ordinem quęstionum confundimus, quas ex toto tractare non expedit. Scias *nunquam confitenda* esse quę *nocent*: interdum non *neganda*. quod Cicero pro Milone secutus videri potest. nam interfectum ab eo Clodium neque *negauit*, neque *fassus* est. non *negauit*, quia sic defendit tanquam occidisset: *fassus non est* quia inscio illo dixit *à seruis occisum, cum hi Dominum*

minum peremptum arbitrarentur. Preterea vtilius existimo disputationem in speciem paucarum rerum & firmarum conuertere, easque vndique astruere & exaggerare; potiusque est *plures res in vnam cogere*, quàm *vnam in plures diuidere*. In omni materia quærendum puto, quid sit, quod maximè nos *foueat* aut *vrgeat*; illuc enim vires suas conferre debet Orator, vt quod maximè nos premit frangat. Sed vt omne genus caussę quiddam contra nos recipit valentissimum, sic pro nobis omnis causa aliquid valentius habere debet.

DE PROPOSITIONE ADVERSARII.

Responsurus autem aduersario, primum id quod ille posuerit verbis infirmioribus pronunciato. Quæ verò incredibilia visa fuerint aut imbecillia ita vniuersa ponantur, sicut ab Aduersario dicta sunt: vt est illud, *Bostarem igitur quendam Norensem fugientem è Sardinia Scauri aduentum*: & infra addit etiam augendi criminis causa, *prius illum sepultum, quàm huic cœnam sublatam.* Euenit vt propositionem aduersarij verbis nostris vltra fidem extollentes incredibilem faciamus: item propositioni aduersarij, si natura sui incredibilis fuerit, cum quodam impetu animi ac ridicula admiratione respondebimus: vt illud est, *Septingenta millia passuum biduo cursa sunt*: & respondet, *ò rem incredibilem! ò cupiditatem inconsideratam! ò nuncium volucrem!* & infrà, *Romam trans alpeis biduo veniunt: O hominem fortunatum, qui huiusmodi nuntios, seu potius Pegasos habeat!* Proposito eo quod aduersarius dixerit, respondebimus duobus modis. aut enim *esse* id, aut *non*, ideò nos vinci debere. Propositis quibus responsuri sumus, quęrendum nobis erit, an inter se comparata repugnantia sunt; vt suis armis corruant: vt Cicero de Antonio *Auunculum suum sceleratum esse fatebatur, pœna affectum quærebatur.* item pro Cœlio, *Cur aut tam familiaris fuisti, vt aurum commodares: a ut tam inimicus vt venenum timeres?* Similiter pro Gallio vbi accusator in se pœnas obiecit; ibi enim dum singula inter se comparat, alterum altero Tullius deluit. Item validissimum erit *docere, quod aduersarius dixerit etiam pro nobis esse*: vt

pro

pro Milone Cicero, quòd *Lex promulgata de quæstione fuisset quam pro se esse contendit.* Argumentis verò omnibus aduersarij respondere non est necessarium: finem enim non habebit oratio, & satis erit propositionibus repugnasse. His sanè argumentis respondendum erit, quibus erunt Iudices commoti: si verò Aduersarium suis argumentis confutare nequiueris, alijs rationibus, quod posuerit conuellito. De vitijs argumentorum, quę aduersarij malè posuerint, plenè à Tullio insinuatum est

DE STATIBVS.

STATVS tres sunt: Vbi quod ante factum obijcitur negas CONIECTVRA est: Vbi quid ante factum fateris, & negas eam vim nominis habere, quam aduersarius criminatur: ET FINIS EST, Si neque de facto, neque de nomine ambigitur, sed si iure factum contendis, QVALITAS nominatur.

DE CONIECTVRA.

IN CONIECTVRALIBVS CAVSIS hinc argumenta sumuntur: à *Personis, Caussis, Facultatibus, Verisimili, Signis*. Signum causam aut *antecedit*, aut *in eadem* est, aut *sequitur*. Item proferuntur *Auditiones, Suspiciones, Spolia, Quæstiones, Indices, Fama*, vel *Opiniones* & multa similia, quę rerum varietas subministrat. A *Persona*, vt Cicero pro Cluentio: *Cum esset* (inquit) *egens, sumptuosus, audax, callidus, perfidiosus, & cum domi sua miserrimus & inanissimus tantum nummorum positum videret, in omnem malitiam, & fraudem versare mentem suam cœpit*. A CAVSA *Satisne igitur cernitis quibus ille mercedibus, quibus emolumentis, quibus præmijs incitatus* &c. A FACVLTATIBVS, vt Tullius, *Seruos agrestes, & barbaros, quibus siluas publicas depopulatus erat, ex Apennino deduxerat, &* reliqua. A VERISIMILI. *Quid quod caput est audaciæ Iudices, quis ignorat maximā illecebram esse peccandi impunitatis spem?* & reliqua. A SIGNIS, quæ causam antecedunt *Instrumentum, Iter*, & similia. Simul sunt *pugna* & *clamor*, & similia. Sequūtur, vt in veneficio *liuor* & *tumor*, in cęde *vulnus* & *sanguis*. AVDITIONES: vt Tullius *Vos ex M. Fauonio audistis Clodium sibi dixisse, & auditis viuo Clodio periturum Milonem. Post diem tertium gesta res est, quam dixerat. cum ille non dubitarit aperire quid cogitarit, vos potestis dubitare quid fecerit?* SVSPICIONES: vt pro Scauro

Quæ quidem suspicio valuit etiam ob hanc causam, quòd cùm agerent parentalia Norenses, & reliqua. SPOLIA: vt est illud, *Ille Deos deorum spolijs ornare noluit: hic ornamenta Mineruę Virginis in meretriciam domum transtulit*, & reliqua. QVAESTIONES: vt est, *Cùm igitur de furto quæreretur, & de furto quod ille sine controuersia fecerat; cùm ille de eo quod quærebatur verbum nullũ fecit, de veneno statim dixit*, & reliqua. IVDICES; cùm Iudici offeruntur; vel certè; vt est, *Venit inaex ad Dineam matrem, neque obscurus, neque incertus, qui nunciaret ei filium eius M. Aurium viuere, & in agro Gallico esse in seruitute*. FAMA vel OPINIO: vt Cicero, *Opinio fuit duplex, vna non abhorrens ab statu, naturaq́ rerum & rei*. Argumentorum omnium enumerationem aduertite studiosam videri; quãdoquidem in his plus ingenij vis dominetur, arsque ipsa magis ab Natura profecta dicatur. Sed neque quisquam æstimet argumentis numerum præfinitum; siquidem tanta esse possunt, quanta Orator intento acriter ingenio reperire valuerit. Non tamen omne genus causarum omnia argumenta habet: nam quid opus est illic de causa disputare, vbi non apparet: aut de persona aduersarij aliquid dicere, cùm integra sit?

DE FINE.

IN FINITIVO STATV queritur *an sit*, puta *imminuta maiestas*. nam primus locus accusatoris est cùm de vi nominis quæritur, vt sit generalis eius definitio, breuis & aperta, & ex opinione hominum ducta: hoc modo, *Maiestatem imminuere est de dignitate aut potestate P. R. aliquid derogare*. Quę diffinitio vt vera probetur, multis *argumentis*, aut *rebus*, aut *exemplis similibus* confirmabitur: post speciatim factum eius, qui accusabitur, describendo subiungere, vt id quod Reũ fecisse arguis, simile sit ad id quod supra definieris. Ergo generalis definitio erit: *maiestatem imminuere est de dignitate & potestate P. R. aliquid derogare*. SPECIES CRIMINIS erit probare quid aduersarius specialiter *fecerit* vel *dixerit*, vt probetur *maiestas imminuta*: post loco cõmuni confirmare, per quem FACTI atrocitas cum indignatione augetur. DEFENSORIS autem locus est aduersarij diffinitionem prius infirmare: si falsa, ex opinione hominum; aut inutilis monstrabitur post suam diffinitionem; ac si veram, ponere quę multa argumentatione & exem-

plis similibus confirmabitur. deinde suscepti FACTVM ab ipsa diffinitione dissimile esse ostendere, post locum communem subijcere, per quem indignabimur accusatorem non res solùm, sed & verba in perniciem innocentis conuertere. Sic Cicero pro Quintio aduersarij DEFINITIONEM *ex opinione hominum* reprehendit. *Si qui vnum aliquem fundum quauis ratione possideat, ipsum autem dominum patiatur, cętera prędia tenere: is, vt opinor*, inquit, *prędium non bona alterius videatur possidere*. Exponit diffinitionem suam: *Quid est, inquit, possidere? nimirum in possessione esse earum rerũ, quę possũt eo tẽpore possideri.* Probat Neuiũ nõ bona sed prędiũ possedisse. *Cũ dom⁹ erat*, inquit, *Romę, serui in ipsa Gallia priuata P. Quintij pradia qua nũquã aus⁹ es possidere:* & colligit; *Quòd si bona P. Quintij possideres, possidere, omnes eo iure debere.* At si FACTVM aduersarijs tuto definire nequiueris, & verborũ tuorũ laqueos infirmari posse cõspexeris, rẽ ipsã tãquã indignã Iudici demõstrabis.

DE QVALITATE.

IN QVALITATE per CONIECTVRAM quæritur, quale sit hoc: est *iure factum sit, an iniuria.*

DE AFFECTIBVS.

RARO AFFECTVS Narrationibus interponuntur: quia non nisi grauium causarum sunt; sed vbi inseri possunt, magnum pondus rebus accommodant. vbi verò aliquem AFFECTVM, hoc est, aut *inuidiam*, aut *misericordiam*, vel quid simile commouemus, *formam* vel *speciem* Narrationis excedere non debemus, sed AFFECTVS qui in narratione latebit, eadem explicata, reddendus erit atque exsequendus. Euenit vt sit NARRATIO, quæ inter se locos communes partiatur, quos etiam AFFECTVS vocamus, qui non erunt in vltimum, hoc est post NARRATIONEM differendi: sed hæc NARRATIO grauissimi criminis erit, in qua cum se primum AFFECTVS obtulerint, statim interponendi sunt. Neque enim possunt simul omnes post NARRATIONEM reddi: vt est, *Prędonum Dux Heracleo repente prater spem classem pulcherrimam P. R. cum primum inuesperasceret, inflammari incendique iussit:* Ac mox interponit AFFECTVM: *O tempus miserum atque acerbum prouincia Sicilia! o casum illum multis innocentibus calamitosum!* Ad Narrationem redit, *Affertur, inquit, nocte intempesta grauis huiusce mali*

nuntius Syracusas. Rursum dum narrat, excedit: *Quo neque Atheniensium,* inquit, *gloriosissime classes, cum mari plurimum poterant,* &c. Rursum ad Narrationem redit: *Eò ne inquit, pirata penetrauit, quo simulatque adisset, non modo a latere, sed & a tergo magnam partem vrbis relinquebat.* Rursum excedit, *Siculosne milites aratorumve liberos, quorum patres tantum labore suo frumenti exararant, vt P. R. totique Italiæ sufficeret.* Et Item aliter excedit, *ò spectaculum miserum, atque acerbum! ludibrio esse vrbis gloriam?* Ad narrationem redit: *Posteaquam è portu,* inquit, *piratę non metu aliquo affecti, sed satietate exierunt,* &c. Plerique nuda argumenta posuerunt, AFFECTVS autem *perorationibus,* hoc est, *Epilogis* reseruarunt. Scire autem nos debemus, AFFECTVS qui ex quęstionibus nascuntur statim, vt propositioni responsuri sumus, esse reddendos: alibi enim quam vbi nati sunt, interponi vel augeri non possunt: vt est; *Ad vadimonium non venit Quintius.* Et statim interponit AFFECTVM antequam quęstioni respōdeat, *Si res,* inquit, *ista grauissima sua sponte videretur, tamen necessitudinis nomine leuaretur,* & reliqua talia sunt. AFFECTVS verò, qui de omni causa nascuntur *perorationibus* reseruabuntur. Omnis penè ARGVMENTATIO *moralem disputationem* recipit, sed non omnis AFFECTVM. MORALIS ARGVMENTATIO de *natura hominũ* vel *morũ cōsuetudine* ducitur: vt Cicero, *Hic ego dubitem in eam disputationem ingredi, quę ducatur ex Natura Hominum, atque omnium sensibus?* & omnia quę sequuntur. Ergo sicut Argumentatio illa melior erit, quæ *Moralis* fuerit; sic Perorationes *affectu* fiunt meliores. Cicero sanè Perorationem affectum inserit. nam odio Clodij Iudices turbat, euersurum fuisse R.P. sed prius Milone qui obstabat occiso. AFFECTVS namque hi sunt, *Ira, odiũ, misericordia, liuor, metus, spes.* *Odium* siue *Ira* ex anteactę vitæ facinoribus colligitur, quorum commemoratio ad hoc fit in *indicio,* non vt exinde nasci causa videatur, sed vt odiosa vita hominis comprobetur: vt Cicero, qui flagitia Clodij superioris vitæ retexuit. *Cuius nefandum,* inquit, *adulterium in puluinaribus sanctissima fęminæ comprehenderunt: eum, cuius supplicio Senatus solemnes religiones expiandas sæpe censuit, eum, quem cum sorore germana nefandum stuprum fecisse,* & quę sequuntur. *Ira* cum *Odio,* cum multa crimina congeri-

mus:

mus: vt Cicero, *non furem, sed ereptorem: non adulterum, sed expugnatorem pudicitiæ*, &c. quòd in principijs sæpius irritatur. Misericordiam mouemus, si ab his nos impugnari dicimus, quorum auxilio tuti esse deberemus: vt Cicero pro Oppio: vel cum alicuius calamitates commemoramus, cum magnitudinem periculi ostendimus: sicuti pro Cornelio Cicero. Liuorem autem simul cum odio: vt Caluus in Vatinium, cum dicit, *Hominem nostræ ciuitatis audacissimum, de factione diuitem, sordidum, maledicum, accusato.* Nam & de factione diuitiæ quæsitę interpositę sunt, vt his Iudices inuiderent. Metum facere Cicero tentat in Verrem, cũ ait, *Quis hæc non perspicit, praclarè nobiscum actum iri, si P.R. istius vnius supplicio contentus fuerit?* & quæ sequuntur. *Non est*, inquit, *in hoc peccandi locus, Iudices.* Confirmat enim alijs iudicibus dãnari Verrem, & Senatum iudicandi potestatem amissurum. Ad spem redit in eodem loco, *Adduxi eum hominem, in quo reconciliare existimationem iudiciorum amissam, redire in gratiam cum P. R. satisfacere exteris nationibus possetis, de quo si seuere ac religiosè iudicaueritis, authoritas ea, quę in vobis manere debet, hęrebit.* Contra dicenda erunt, ne specie miserationis, ne ira deducamur à fide, aut de odio: vt Cicero pro Cælio, cum dicit, *In quoddam odium sit iniustum vocatus*: vel de liuore agere, tanquam apud maliuolos: de timore loqui, tanquam apud timidos: de spe, cum vana spe solicitare Iudices voluit. Affectus sibi aliquoties vicini sunt: vt cum misericordia mouetur, statim & odium concitetur: aut vbi vtrumq; non est, alterum tamen commouetur: aut liuor excitatur, si tamen appareat, aut spe animus Iudicis sollicitabitur. Hi tamen Affectvs certam sedem non habent: nam per totam orationem spargendi sunt. Cicero Misericordiam mouet, cum dicit, *Patres hi quos videtis, iacebant in limine, matresque misera pernoctabant ad ostium carceris.* Ad iram redit dum subijcit, *Aderat ianitor carceris, carnifex, Prat. mors, terrorque sociorum.* Item ad misericordiam redit *Non vitam liberum, sed mortis celeritatem pretio redimere cogebantur parentes.* Rursum odium mouet, *Lataris tu in omnium gemitu, & triumphas*: miscet quoque metum. *Quo confugient socij?* Affectvs tunc maiorem gratiam habent, si ex his moueantur, quæ iam probata sunt. Affectvs ex

his

his trahitur, A *Re*, à *Persona*, à *Causa*, à *Loco*, à *Tempore*, à *Signis*, à *Facultatibus*, à *Toto* ad *Partes*, à *Partibus* ad *Totum*, à *Contrario*, à *Minori* ad *Maius*, à *Maiori* ad *Minus*, à *Simili*, & à *Barbaris gentibus*, & à *Bestijs*, & *Animalibus*. Ducitur, & de cæteris locis, vnde argumenta sumuntur. Nec te moueat, quòd hinc & argumenta duci supra retulerim, siquidem illa omnino circumstantia, vnde ad conuincendum reum argumenta sumuntur;inde etiam postquam crimen probaueris Affectvs commouetur. Ante omnia illud considerandum est,vt cùm aliqua res natura sui grauis fuerit, ipsa tantùm sola inuidiā moueamus; ne aliquas alias rationes afferendo, res quæ per se grauis est,dubia,videatur,quę nonnunquam sola repetitione augetur:vt est illud,*Matrem tuam cęcidisti*. A Re peto affectum, cùm irascendum dico illi,qui hominem occidit. A Persona,dum queror magistratum etiam iugulatum. A Cavssa dum officio in R. P. fungitur. A Loco,cùm dico in foro. A Tempore, cùm dico luce, palam. A Signis:vt Cicero,*Te pretore Siculi milites palmarum stirpibus; pirata Siculo frumento alebantur*. A Toto ad Partes. *Inuidia facta est, Remp. vniuersam petis*. Partis ad Partes, *Templa Deorum immortalium, tecta vrbis, vitam omnium ciuium, Italiam totam ad exitium & vastationem vocas*. A Parte ad totvm,vbi vnus,puta ciuis læsus,tota Resp. lęsa dicatur: vt est, *Non tu hoc loco Granium non vnum hominem nescio, quem, sed communem libertatem in crucem egisti*. A Facvltatibvs: *Cleomenes huius libidini nec aduersari poterat, nec audebat. erat enim prætor, qui maximam habebat potestatem*. inde Tullius traxit inuidiam. A Contrario Cicero misericordiā mouet, cùm dicit, *Forteis & animosos & se acriter ipsos morti offerentes seruari cupimus, eorumq́; nos magis miseret, qui misericordiam nostram non requirunt*. Item a Contrario: *Si qui Deos colant laudantur, sacrilegi puniendi sunt*. A Pari; *Qui parētes contemnit & Deos negligit*. A Conseqventi, *Qui semel deliquit, semper maiora conatur*. A Repvgnanti:vt Cicero de Antonio, Auunculū suum sceleratum esse fatebatur, pœna affectum querebatur. A Minori ad Maivs. *Serui, Hercule, mei si me isto pacto metuerent, quo te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarem, tu tibi vrbem non arbitraris?* A Maiori ad Minvs. *Quò neque Athenien-*

niensium gloriosissime classes, cum mari plurimum poterant, bellis sæpe conata nunquam aspirare potuerūt, eone tandem te prætore pirata penetrauit? A SIMILI, *Eryphilam accepimus in fabulis ea cupiditate, vt cùm vidisset monile (vt opinor) ex auro & gemmis, pulchritudine eius incensa, salutem viri proderet, similis est* (inquit) *istius cupiditas.* A BARBARIS GENTIBVS, *Si tu apud Persas aut in extrema India deprehensus ad supplicium ducereris, quid aliud clamares nisi te ciuem esse Ronanum? & ibi ignoto apud ignotos, apud barbaros in extremis atque ultimis gentibus posito,* & reliqua. Item à BESTIIS ET INANIMATIS: vt Cicero, *Denique si non ad homines, verùm ad bestias: aut etiam vt longius progrediar, si in aliqua desertissima solitudine ad saxa & scopulos hoc conqueri ac deplorare vellem: tamen omnia muta atque inanimata tanta tamq́; indigna rerum acerbitate mouerentur.* AFFECTVS hactenus crescunt, vt cum eum qui sit *læsus*, OCCISVM: qui sit *improbus*, LATRONEM nominemus. Si extollendum aliquid fuerit, ampliora verba ponenda sunt cum ipsis nominibus: vt Cicero, *Non furem, sed ereptorem; non adulterum sed oppugnatorem pudicitiæ; non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumq́; Non sicarium, sed carnificem crudelissimum ciuium, sociorumq́, in vestrum iudicium adduximus.* Item crescit affectus, vt cùm vnum crimen sit, sententiæ aut verba vnū significātia, aceruo quodam congeruntur: vt est, *Quid enim tuus ille, Tubero, districtus acie Pharsalica gladius agebat? cui latas mucro ille petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens, oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas? quid optabas?* Ergo alibi congeries multorum criminū, Enumeratio est: hic vnius, verbis facta multiplicatio. Similiter, *Aderat ianitor carceris, carnifex Prætoris, mors, terror sociorum & ciuium Romanorum lictor, Sextius.* AFFECTVS tantò plus valet, quantò verbis firmioribus extollitur. In ARGVMENTIS enim enucleata diligentia. In AFFECTIBVS autem grandiloquium quæritur. Sunt etiam alij loci communes, qui magis ad *Caussam ex periculi magnitudine*, non ex CAVSAE GENERE ducuntur: quæ tamen non RE per totam causam, sed in omne genus caussę incidunt. Citò tamen principijs optantur, vt misericordiam captent, cùm aut aduersariorum calumnias, factiones, solitudinem suscepti, vel cetera eius infortunia memo-

ramus:

ramus: vt pro Vareno: *Amici deficiunt, cognati deferunt*, &c. & Rei aut accusatorum calumnias prodimus: vt in eodem loco, *In inimicissima ciuitate vrgent, instant, insequuntur, studio, multitudine, pecunia, periurio pugnant*, Contra species minuendi hæc est, vt eum qui pulsauit tetigisse: qui vulnerauit, læsisse dicamus, vt Cicero. *Quod acu inflictum videretur*. Item, *Vxores suas a cæna redeuntes attrectatas esse*. Namque AFFECTVS nisi vim animi habeat, nullus est: nec proderit inuentus: vt Cicero de eodem; *Vt dolere, vt flere, vt ardere videamur*.

DE EPILOGIS.

EPILOGOS de omni caussa capies, & maximè quam misericordiam mouere posse perspexeris: qui tamen erunt breues, nec diu persequẽdi: nam lachrymis comparati sunt, quibus nil citius arescit. Scire autem debes in omnibus ferè officijs caput esse artis, decere quod facias. Horum præterea natura præceptorum est, vt etiam obesse videantur, si mediocriter nota sint; quæ tunc infinitum proderunt, si animo frequenti vsu insculpta permanserint.

FINIS.

DE

METRIS ORATORVM

ET

COMPOSITIONE.

RVFFINI DE METRIS ORATORVM, ET COMPOSITIONE.

Vſigenæ numeros vates & metra ſequuntur,
Orator numeros, hæc illi maxima virtus,
Ne vagus errando laudandam nec ſciat artem.
Rhetoras Auſonios & graios DACTYLVS armat.
DACTYLVS armauit Ciceronem, armauit IAMBVS
SPONDAEVSQVE grauis, numeroque aptiſſime PAEAN.
Temporibuſque pares, quamuis & ſyllaba creſcat.
Continuos fugito multos (ſit verſus) eoſdem.
Optimus Orator ſequitur ratione Poetas.
Cognatus virtute ſua, metrumque recuſans
Hic quoque vult numeris voces frænare vagantes.

Item ſic.

DOctus Ariſtoteles PAEANAM laudat vtrumque
A longa incipiens, primordia pulchra locabit
Aſpicere vt verbum eſt, contrarius ille ſupremus,
Tullius hunc laudat, cui ſit penultima longa
Eſſe TROCHAEVS adeſt, videatur, tertius ille
Quem PAEANA vocat, muſis deuota vetuſtas,
Hic membris melior noſtris cui tertia longa.

Verſus eiuſdem de Numeris & Pedibus Oratorum.

RHetoricas pulchrè ſtructuras DOCHMIVS ornat,
Principium BACCHIVS erit, concludet IAMBVS,
Aut vice mutata nomen mutabitur vni,
Primus IAMBVS erit, cum finem CRETICVS explet,
Prima breuis, longæque duæ, breuis, vltima longa,

 Exem-

Exemplumque artis dabitur res publica nobis,
Quam Cicero casu genitiuo ponere gaudet.
Hoc pede composito laudatur fama pedestris
Vt docet Ausonius Orator Tullius ingens.
Omnibus iste locis numerum Pes efficit aptum
Longa breuem sequitur, longam breuis, adijce longam;
Syllaba prima breuis, cum syllaba longa secunda,
Tertia longa, breuis quarta, productaque quinta
Tullius Orator, ceu multi Dochimon ornat.

Item sic.

Creticus, atque Trochaeus erit qui claudere possunt.
Aut Spondaeus inest, nullo discrimine finis.
Principioque Trochaeon habes, in fine Molossum.
At finis Bacchius erit, breuis vltima claudet.
Longa sit an ne breuis, nullum discrimen habetur,
Vt solet in metris doctus componere Vates.
Aut adsit numeris, pulcher, bis fine Trochaeus.
Sed magis erigitur Spondaeo clausula fortis.
Hanc docet eloquium summi Demosthenis artem.

Item Versus Ruffini.

Spondaeo narrare solent tibi Rhetores acta,
Quod grauis & tardus, res gestas mentibus affert,
Dactylicis certant Pedibus, qui currere possunt.
Dicimus egregios Theopompi more labores,
Et vitam insignem laudamus Isocratis arte,
Hic stilus historijs, hic laudibus aptior hæret.

De Ambitu siue Circuitu, quem Græci περίοδον dicunt.

Dicere Musa iubet, me dicere iussit Apollo
Circuitum Orator quot membris reddere debet.
Vos Phœbi comites animis hæc condite vestris,
Et memores doctis componite mentibus artem.
Non vnum natura dedit nos ferre laborem.
Legibus alternis, quæ pulchras iunxerat artes,

Quattuor

Quattuor è membris plenum formare videmus
Rhetora *Circuitum*, sic *Ambitus* ille vocatur;
Quattuor ex metris hunc verfibus afpicis æquum.

De Genere Iudiciali.

Iudicijs PAEANA refert tibi Tullius aptum.

De Genere Deliberatiuo.

SI quis rem dubiam deliberat armat IAMBVS.
DACTYLVS his caufis tibi dicitur aptus vtrifque.

De Theophrafto idem Rufinus Metro Sapphico fic.

RHetoras pulchros Theophraftus ornat.
Membra difpergens bona DITHYRAMBI
Fufa per artes. ANAPAESTVS ifta
Floret in arte.
Longior fluxit numerus per artem,
Quem dedit nobis ANAPAESTVS ille:
Hinc pedes claros loca DITHYRAMBI,
Rhetores aptant.

CICERO DE NVMERO ORATORVM *Sic dicit.*

INfiftit autem ambitus modis pluribus, e quibus vnum eft fecuta Afia; maximè qui DICHOREVS vocatur, cum duo *chorei* extremi funt, id eft, è fingulis *longis*, & *breuibus*. Explanandum eft enim quod iam ab alijs ijdem pedes alijs vocabulis nominantur. Sed in orationis numero, nihil eft tam vitiofum, quam fi femper eft idem. Cadit autem per fe ipfe ille præclarè, quo etiam fatietas formidãda eft magis.

QVINTILIANVS IN ARTE DE NVMERIS, ET STRVCTVRA DEMOSTHENIS SIC DICIT.

NAm eo fit vt Demofthenis feuera videatur compofitio τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις, & illa Quod ab vno, quod fciam, Bruto minus probatur, cæteris placet, κἂν μήπω βάλλῃ μηδὲ τοξεύῃ.

IDEM

IDEM IN ALIO LOCO SIC.

TAlia sunt Demosthenis πᾶσι καὶ πάσαις,& πάλιν ὑμῖν. Et penè totum principium.

In alio sic.

ESt & *Dochmius* qui fit ex *Bacchio*, & *Iambo*, vel ex *Iambo*,& *Cretico*,stabilis in clausulis & seuerus *Spondęus* quoque,quo plurimum est Demosthenes vsus.

Diomedes sic dicit in libro secundo artis suę.

IGitur *Spondæus* è duabus syllabis longis aptus est clausulis, qualibus maximè Demosthenes vtitur, πᾶσι καὶ πάσαις,καὶ πάλιν ὑμῖν. Habet enim graues sonos, finemque sensus, & clausulæ firmas sedes constituit, vt, *Reipub.causa*, *& arma sumpsi*,*& esse pro nobis*. Grauior est autem longa syllaba præcedente quam breui, aliter enim sonat: *arma sumpsi*, aliter *pro nobis*.

Cicero ad Herennium in arte sic.

YΠέρβατον huiuscemodi transiectio quæ rem non reddit obscuram,multum proderit ad continuationes,de quibus ante dictum est, de quibus oportet verba sicuti ad poeticum extruere numerum, vt perfecte, & politissime possint esse absolutæ.

De Numeris, id est de Structuris, siue de Continuatione, siue de Compositione Cicero sic dicit.

LOngissima est igitur complexio verborum, quæ volui vno spiritu potest, sed hic naturæ modus est, artis alius. Nam cum numeri sint plures, *Iambum*,& *Trochæum* frequenter segregat ab Oratore Aristoteles, *Catole vester* qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem, & sermonem nostrum. Sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, & minuti pedes: quare primum ad heroum nos *Dactylici* & *Anapæsti*, & *Spondæi* pedem inuitat, in quo impune progredi licet,duos duntaxat pedes aut paulò plus, nec plane in versum aut similitudinem versus incidimus. Aliæ sunt geminæ quibus hi tres heroici pedes in principio continuandorum verborum satis decore cadunt. Probatur autem ab eodem illo maxime *Pæan*, qui est duplex. Nam aut à lõga oritur quam tres breues consequuntur,vt hęc verba, *definite*, *incipite comprimite*, aut à breuibus deinceps tribus extrema prndu-

producta atque longa, sicut illa sunt, *domuerunt sonipedes*. Atque illi Philosopho ordiri placet à superiore *Paane*, posteriore finire. Est autem Paean hic posterior non syllabarum numero sed aurium mensura, quod acrius iudicium & certius, par fere Cretico, qui est ex longa, & breui, & longa. *Quid petam præsidij, aut exequar, quoue nunc*. A quo numero exorsus est Fannius. *Si quirites minas illius*, hunc ille clausulis his aptiorem putat, quas vult longa plerumque syllaba terminare.

Postea in eodem tertio libro de Oratore sic dicit.

Sed sæpe carpēda mēbris minutiorib⁹ oratio est, quæ tamē ipsa mēbra sunt numeris vinciēda, neq̃ vos Paã, aut Hero⁹ ille cõturbet, ipsi occurrēt orationi, ipsi inquã se efferēt, & respõdebũt non vocati. Cõsuetudo modo illa sit scribēdi, atq̃ dicēdi vt sētētiæ verbis finiantur, eorũq̃ verborum iunctio nascatur, à proceris, ac liberis, maximè Heroo, aut Paane priore, sed varie distincteque considat. Notatur enim maxime similitudo in conquiescendo. Et si primi ac postremi pedes sunt hac ratione seruati, medij possunt latere, modo ne circuitus ipse verborum sit, aut breuior quàm aures expectant, aut longior quàm vires atque anima patiatur. Clausulas autem diligentius etiam seruandas esse arbitror, quàm superiora, quod in his maximè perfectio atque absolutio iudicatur. Nam versus æque prima, & media, & extrema pars attenditur, qui debilitatur in quacunque parte titubatum est. In oratione autem pauci prima cernunt, postrema plerique quoniam apparent, & intelliguntur. Varianda sunt, ne aut animorum iudicijs repudientur, aut aurium satietate. Duo enim, aut tres ferè sunt extremi seruandi, & notandi pedes, si modo non breuiora, & præcisa erunt superiora, quos aut Choreos, aut Herods, aut alternos esse oportebit, aut in Paane illo superiore, quem Aristoteles probat, aut ei pari Cretico Horum vicissitudines efficient, vt neque ij satientur qui audient fastidio similitudinis, nec nos id quod faciemus opera dedita facere videamur.

Postea sic.

Verũ, vt in versu vulg⁹ si est peccatũ videt; sic si quid in nostra oratione claudicat, sētit, sed poeta nõ ignoscit, nobis cõcedit, taciti tamē omnes nõ esse illud quod dixim⁹, aptũ perfectũq̃ cernunt.

Idem

Idem M. Cicero in Oratore de pedibus,& numeris inciforum id eft κομμάτων,& membrorum,id eft κῶλον,& ambituum fiue circuituum id eft περιόδων fic dicit.

Apud Græcos quidem iam anni quadringenti funt prope, cum hoc probatur, nos nuper agnouimus.

Postea sic.

Quòd fi aures tam inhumanas, tamque agreftes, habent, ne doctiffimorum quidem Virorum eos mouebit auctoritas,Omitto Ifocratem;difcipulofque eius, Ephorum, & Naucratem, quamquam orationis faciendæ, & ornandæ auctores,locupletiffimiq; ipfi Oratores effe debeant. Sed quis hominum doctior? quis acutior? quis in rebus,vel inueniendis, vel iudicandis acrior Ariftotele fuit? quis porro Ifocrati aduerfus infenfius? is igitur verfum in oratione vetat effe,numerum iubet,eius auditor Theodectes in primis,vt Ariftoteles fæpe fignificat, politus fcriptor, atque artifex, hoc idem fentit,& præcipit.Theophraftus vero eifdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo iftos ferat qui hos auctores non probent, nifi omnino hæc effe ab alijs præcepta nefciant?

In alio Loco sic dicit.

Fluit omnino numerus à primo tum incitatus breuitate pedum, tum proceritate tardus, curfum contentiones magis requirunt, expofitiones rerum tarditatem.

In alio fic.

Cur de perfugis noftris copias comparant contra nos? Sunt illa duo prima, quæ κόμματα Græci vocant, nos incifa dicimus, deinde tertium κῶλων illi, nos membrum, fequitur non longa (Ex duobus enim verfibus, id eft membris perfecta) comprehenfio, & in fpondæos cadit. Et Craffus quidem fic plerumque dicebat, idquè ipfum genus dicendi maximè probo. Sed quæ incifim, aut membratim offerunt, ea vel aptiffimè cadere debent, vt eft, apud me. Domus tibi deerat?at habebas: pecunia fuperabat?at egebas. *Hæc incife dicta funt quatuor. At membratim quæ fequuntur duo*; Incurrifti Amens in columnas in alienos infanus infanifti. *Deinde omnia tanquam crepidine quadam comprehenfione largiore fuftinentur.* Depreffam cęcam, iacentem domum pluris quàm te & fortunas

tunas tuas æstimasti, *Dicoreo finitur, at Spondeis, proximum illud*. Nam his quibus vt pugiunculis vti oportet *breuitas faciet ipsa liberiores pedes. Sape enim singulis vtendum est, plerumque binis, & vtrisque addi pars pedis potest, non fere ternis amplius, incisim autem, & membratim tractata oratio in veris causis plurimum valet. Maximeq; ijs locis cum aut arguas, aut refellas. vt nos in Corneliana secunda. O Callidos homines, O Rem excogitatam, O Ingenia metuenda, membratim adhuc deinde casim diximus. Rursus membratim. Testes dare volumus. Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris qua non potest esse breuior: Quem quaso nostrum fefellit, ita vos esse facturos, nec vllum genus dicendi est, aut melius, aut fortius, binis aut ternis ferire verbis, nonnunquam singulis, paulo alias pluribus inter qua varijs clausulis se interponit raro numerosa comprehensio.*

Idem sic dicit de Theophr.

N*Amq; ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem qua quidē sit polita atque facta quodāmodo, nō astrictè, sed remissius numerosā esse oportere, etenim sicut ille suspicatur, post* Anapaestvs *procerior quidē numerus effloruit, inde ille licentior & diuitior fluxit* Dithyrambvs, *cuius membra, & pedes, vt ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa.*

Idem Cicero in Bruto sic.

E*Xtitit igitur iam senibus illis, quos paulo ante diximus Isocrates, cuius domus cuncta gracię, quasi ludus quidam patuit, atque officina dicendi: magnus Orator, & perfectus magister, quamquā forensi luce caruit, intraque parietes aluit tam gloriam, quam nemo meo iudicio, & postea consecutus. Is & ipse scripsit multa praclare, & docuit alios, & cum catera melius quam superiores, tum primus intellexit etiam in soluta oratione dum versum effugeret, modum tamen, & numerum quendam oportere seruari. Ante hunc enim verborum quasi structura, & quędam ad numerum conclusio nulla erat aut si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quęsitam. Quę forsitan laus sit, veruntamen natura magis tunc, casuque nonnunquam, haud ratione aliqua, aut vlla obseruatione fiebat.*

Ful. Sosipater Charisius de numeris sic dicit.

B*Acchicum metrum tale est. Bacchare, Latare* præsente Frontone. Hoc videtur ad prosam conuenire. Et sanè multis pedibus in oratione vtimur, licet stulti vtent liberum à vinculis pedum sermonem prosæ esse debere.

Cicero de numeris sic dicit.

V*Ersus enim illi veteres in hac soluta oratione propemodum, hoc est numeros quosdam nobis esse adhibendos putauerunt.*

Postea sic.

I*Dque princeps Isocrates instituisse fertur, vt inconditam antiquorum dicendi consuetudinem delectationis, atque aurium causa, quemadmodum scribit discipulus eius Naucrates, numeris astringeret. Namque hac duo musici qui erant quondam, item poeta machinati ad voluptatem sunt versum, atque cantum, & vt verborum numero, & vocum modo, & delectatione vincerent aurium satietatem. Hac igitur duo, vocis dico moderationem, & verborum conclusionem, quoad orationis seueritas pati posset, à poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud est vel maximum, quòd versus in oratione, si efficitur coniunctione verborum, vitium est, & tamen eam coniunctionem sicuti versum numerose cadere, & quadrate, & perfici volumus. Neque est ex multis rebus, quę magis Oratorem ab imperito dicendi ignaroque distinguāt.*

Idem Cicero.

N*Am etiam Poeta quaestionem attulerunt, quidnam esset illud, quod ipsi differrent ab Oratoribus: numero maximè videbantur antea: nunc apud Oratores iam ipse numerus concrebuit. Quicquid enim est quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiam si abest à versu (nam id quidem vitium orationis est) numerus vocatur, qui grace dicitur ῥυθμός. Itaque video visum esse nonnullis Platonis & Democriti locutionem, & si absit à versu, tamen quòd incitatus feratur & clarissimis verborum luminibus vtatur,*

potius

potius poema putandum quàm Comicorum poetarum, apud quos nisi quòd versiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis.

Victorinus de Compositione sic dicit.

C*Reticum quidam ex longa & breui & longa, si sequatur Spondęus vel Trochaus, bonam compositionem facere dicunt. Quousque tandem abutere Catilina patientia nostra?* duo extremi pedes sunt *Creticus* & *Spondæus*.

Idem multa dicit de compositione,& numeris,& pedibus Oratorijs.

VT Cicero dicit, *Isti scripserunt apud Gręcos, Thrasymachus, Naucrates, Gorgias, Ephorus, Isocrates, Theodectes, Aristoteles, Theodorus, Byzantius, Theophrastus.*

Hieronymus.

L*atine de numeris hi, Cicero, Victorinus, Eusebius, Terentianus, Varro, Probus, Charisius, Diomedes, Quintilianus, Donatus, Victor.*

Seruius.

N*Am qui Isocratem maximè mirantur, hoc in eius summis laudibus ferunt, quod verbis solutis numeros primus adiunxerit. Cum enim videret Oratores cum seueritate audiri, poetas autem cum voluptate, tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione vteretur, tum iucunditatis causa, tum vt varietas occurreret satietati, quod ab his quidē ex parte, non totum dicitur. Nam in eo genere scientius versatum Isocratem confitendū est, sed princeps inueniendi fuit Trasymachus, cuius omnia nimis extāt scripta numerosè. nam (vt paulò ante dixi) paria paribus adiūcta, & similiter definita, itē coutrarijs prolata contraria, quęque sua sponte, si non agas, cadunt plerumque numerosè Gorgias inuenit, sed his est vsus intemperantius. Id autem est genus (vt ante dictum est) ex tribus partibus collocationis alterum. eorum vterque Isocratem ætate dercurrit, vt ille moderatione non inuentione vicerit. Est enim vt in transferendis faciendisque verbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem auidior est generis eius & ijs festiuitatibus (sic enim ipse censet) insolentius abutitur, quas Isocrates cùm tamen audisset adolescens etiam in Thessalia senem iam Gorgiam, moderatius temperauit.*

In alio loco sic.

SEd hos cùm in clausulis pedes nomino, non loquor de vno pede extremo, adiungo (quod minimum sit) proximum superiorem, sæpe etiam tertium, ne IAMBVS, *quidem qui est è breui & longa, aut par est* CHOREO *qui habet tres breues* TROCHAEVS, *sed spatio par, non syllabis: aut etiam* DACTYLVS, *qui est è longa, & duabus breuibus, si est proximus à postremo, parum volubiliter peruenit ad extremum, si extremus* CHOREVS *aut* SPONDAEVS. *Nunquam enim interest vter sit eorum in pede extremo, sed ijdem tres pedes malè concluduntur. si quis eorum in extremo locatus est, nisi pro* CRETICO *postremus est* DACTYLVS. *Nihil enim interest* DACTYLVS *sit extremus an* CRETICVS, *quia postrema syllaba breuis an longa sit, ne in versu quidem refert. Quare etiam* PAEANA *qui dixit arctiorem in quo esset longa postrema, videt parum, quoniam nihil ad rem est, postrema breuis an longa sit. Iam* PAEAN *quod plures habet syllabas*, numerus *à quibusdam non* pes *existimatur.*

Idem Cicro in Dialogis de Rep. multa dicit referens. Asianos Oratores DITROCHAEO Clausulas terminare.

Terentianus de CRETICO, hoc est de AMPHIMACRO pede sic dicit.

OPtimus pes, & melodis & pedestri gloriæ.
Plurimum orantes decebit, quando penè in vltimo obtinet
Sedem beatam, terminet si clausulam
DACTYLVS, SPONDAEVS *imam: nec* TROCHAEVM *respuo.*
BACCHIOS vtrosque fugito, nec refellas TRIBRACHYN,
Nam solet longam TROCHAEVS soluere in duas breues
Vnde & appellant TROCHAEVM quem vocamus TRIBRACHYN.
Plenius tractatur istud arte prosa Rhetorum.

POMPEIVS MESSALINVS de Numeris & Pedibus Oratorum sic dicit.

CIcero SPONDAEVM *incisis idoneum putat, qui (vt ait) paucitatem pedum grauitate sua & tarditate compensat.* DOCHIMVM *aptum dicit quouis loco esse, dum semel ponatur, quoniam continuitas*

tas numerum asperum efficiat. DITROCHAEVM *quoque praclarè cadere. Palmam de omnibus* CRETICO *tribuit.*

Idem de Sallustiana Compostitione siue Numero & Structura sic dicit.

N*Vnc, si videatur, Sallustianæ periodi numeros inspiciamus.* RES POPV. *Dactylus*: LI RO,MANI,MARCO,*tres Spondæi*: LEPIDO, *Anapæstus*: QVINTO CATVLO,*Spondæus & Anapæstus*: CONSVLIBVS, *Pæan primus*, ac deinde *Dichoræus* siue *Ditrochæus*: MILITI,*Dactylus*: AE,DOMI,*Creticus*: GESTAS,*Spondæus*: COMPOSVI,*Choryambus*: *ex longa & breui,& breui & longa.*

Cicero de Compositione Demosthenis sic dicit

Q*Vasi verò Trallianus fuerit Demosthenes, cuius non tam vibrarent fulmina illa, nisi contorta ferrentur.*

Versus Ruffini.

CRETICVS *aut* SPONDAEVS *erit* PAEAN ue *supremus,*
DACTYLVS *atque* TROCHAEVS *adest, vel cursor* IAMB
Partibus in cunctis qui ponitur ante supremum,
Temporibusue pares hos omnes reddere possunt,
Soluere seu longas malis vt syllaba crescat,
Rhetoris Asiæ placuit bis fine TROCHAEVS.
Principia & medium, & finem tibi DOCHIMVS *ornat.*

CICERO de Incisis,& Membris, & Circuitu sic.

O *M. Druse patrem appello, hęc quidem duobus in his pedibus incisim, deinde membratim.* Tu dicere solebas sacrā esse Rempub. *hęc item membra ternis*, post ambitus quicunq; violasset ab omnibus ei esse pęnas persolutas. DICHOREVS. *Nihil enim ad rē extrema illa longa sit an breuis* deinde patris dictū sapiēs temeritas filij comprobauit. *Hoc* DICHOREO *tantus clamor concionis excitatus est, vt admirabile esset: Quaero num ne id numerus effecerit? verborum*

borum ordinem immutata, fac sic. Comprobauit filij temeritas: *Iam nihil erit, & si* temeritas *ex tribus breuibus & longa est, quem Aristoteles vt optimum probat.*

Idem Cicero postea sic dicit.

Sed sunt clausulæ plures, quæ numerosè & iucundè cadunt. Nam Creticus: *qui ex longa & breui & longa, & eius æqualis* Paean, *qui spatio par, syllaba longior, qui commodissimè putatur in solutam orationem illigari, cùm sit duplex. nam aut è longa est & tribus breuibus, qui numerus in primo viget, iacet in extremo: aut è totidem breuibus & longa quem optime cadere censent veteres, ego non plane reijcio, sed alios antepono. Nam Spondęus est quidem funditus repudiandus & si quod est è longis, hebetior videtur & tardior, habet tamen stabilem quendam & non expertem dignitatis gradum: in incisionibus vero multo magis & in membris. paucitatem enim pedum grauitate sua & tarditate compensat.*

Donatus de Structuris & Pedibus Oratorijs Numerorum sic dicit.

Cicero in exordinatione sententiæ, clausulaque ponenda modo Ditrochæum probat pedem: modo Paana primum aptum incipientibus, modo Paana quartum, finientibus congruum: modo Dochimum ex breui & duabus longis & breui & longa, cuius exempla posuit, amicos tenens, modo Amphimacrum pedem & rursus modo Dactylum: modo Anapæstum: modo Dytirambum laudat.

Probus de numeris Oratoris.

Trochæus, & Pęan tertius, faciet illam structuram Tullio peculiarem esse videatur.

Cicero de numeris, & pedibus Oratoris sic.

Iam Pæan quod plures habet syllabas quam tres, numerus à quibusdam non pes habetur, nominatus est quidem (vt inter omnes con-